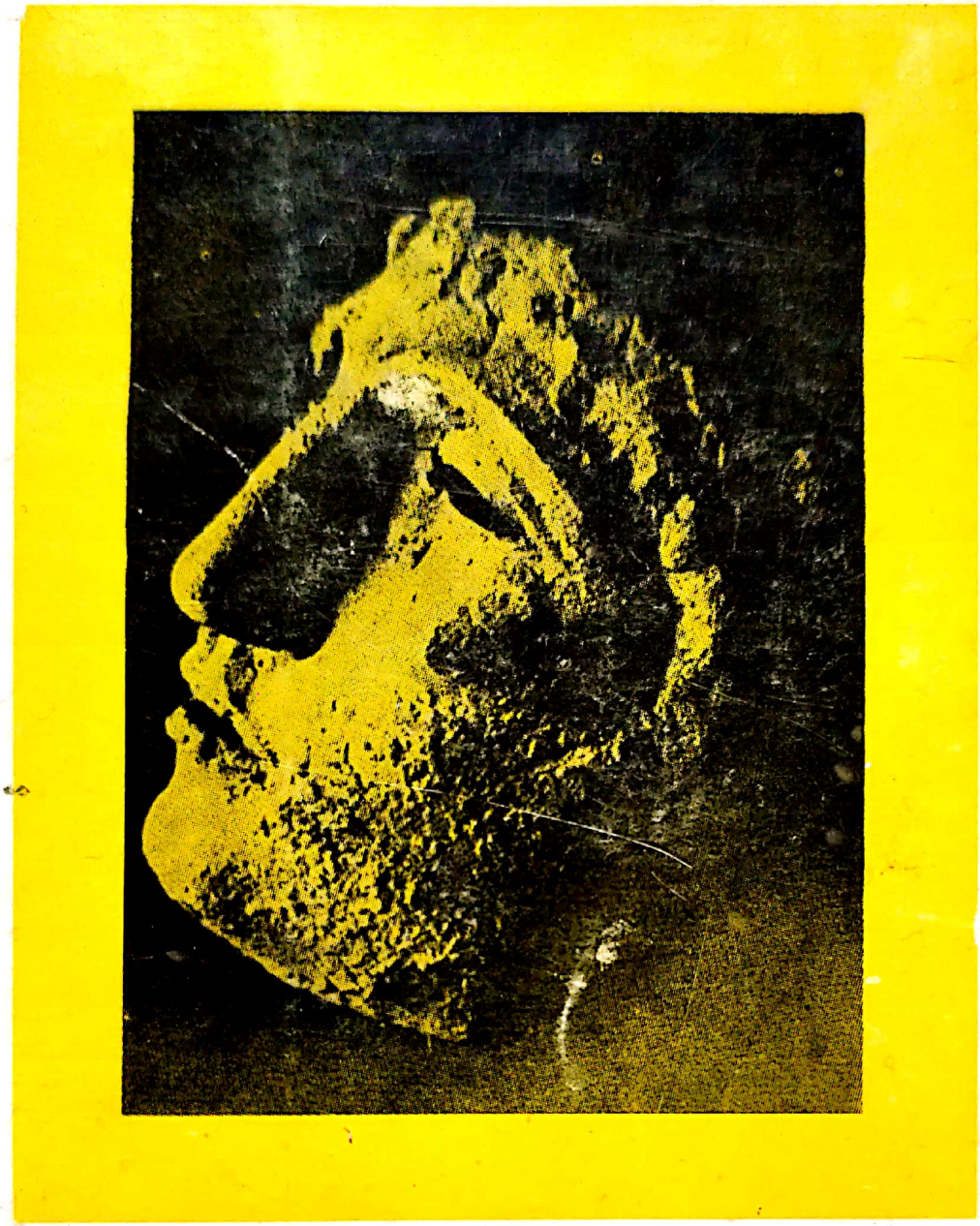

Secolul 20

Scanned with OKEN Scanner

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ REDACTOR ȘEF, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT, GEORGETA HORODINCĂ, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA, ALEXANDRU BACIU, SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

2

[145]
1973

SUMAR

UN STOIC MODERN

HENRY DE MONTHERLANT

REGINA MOARTĂ

piesă în trei acte, în românește de I. Igirosianu • 3

Tragedia fără mască, note despre teatru, fragmente; *Mareea de seară* note de jurnal, fragmente, în românește de Alina Ledeanu • 53

GABRIEL MARCEL: *Teatrul lui Montherlant* • 73

PIERRE DE BOISDEFFRE: *Sfîrșitul unui adevărat stoic*, în românește de Al. Bucur • 77.

I. IGIROȘIANU: *Ultima întîlnire cu Montherlant* • 84

IRINA ELIADE: *Sincretism și alternanță în teatrul lui Montherlant* • 92

MOLIÈRE D'APRES MOLIÈRE

MIHAIL BULGAKOV: **CABALA BIGOȚILOR**

piesă în patru acte, în românește de Leonida Teodorescu • 99

B. ELVIN: *Molière, erou de legendă* • 130

Scanned with OKEN Scanner

UN TÎNĂR POET JUGOSLAV

STOIAN VUČIĆEVIĆ

Șibanița, poem, fragmente, în românește de Ștefan Aug. Doinaș și Veronica Trentea • 133

UN PROZATOR AMERICAN AL NATURII

RICHARD BRAUTIGAN

Pescuitul de păstrăvi în America; Bate-n lemn; Numele meu; Păsările paradisului; Un avion din Los Angeles în timpul primului război mondial; Vremea la San Francisco; Accidentul de automobil; Biblioteca, proze scurte, în românește de Anca Nemoianu • 144

ANCA NEMOIANU: Richard Brautigan • 161

SÁMUEL DOMOKOS: *Goga și Ady*, în românește de L. Voita • 165

NICOLAE BALOTĂ: *Un omagiu maghiar lui Octavian Goga* • 173

ARTA DE A TRADUCE

JIŘÍ LEVÝ: *Problemele estetice ale traducerii*, în românește de Dieter Fhurmann • 175

CRONICA TRADUCERILOR

V. IVANOVICI: *Lucian Blaga în spaniolă* • 183

PREZENȚE ROMÂNEȘTI

Scanned with OKEN Scanner

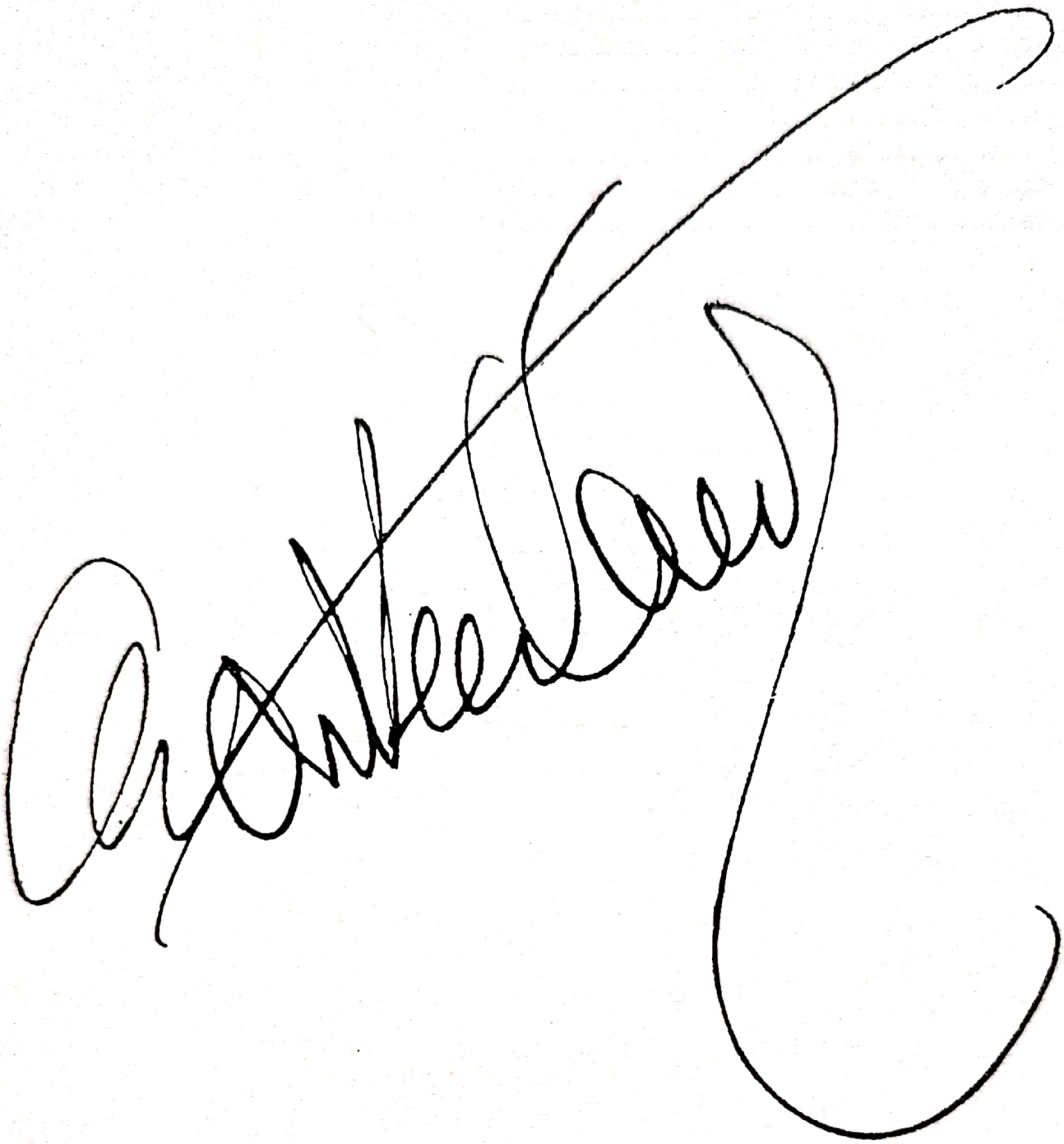

UN STOIC MODERN

HENRY DE MONTHERLANT

Scanned with OKEN Scanner

Mi se pare astăzi că, împreună cu Olimpicele, Regina Moartă *este, dintre toate scrierile mele, aceea de care sînt cel mai mult legat. Și totuși, cum să nu-ți fie puțin ciudă pe ceva care fiind aproape tu însuți, va mai exista cînd tu vei fi încetat să mai exiști.*

Scanned with OKEN Scanner

HENRY DE MONTHERLANT

REGINA MOARTĂ

DRAMĂ ÎN TREI ACTE

PERSONAJELE

FERRANTE, rege al Portugaliei, 70 de ani ● DON PEDRO fiul lui, 26 de ani ● EGAS COELHO, prim ministru ● ALVAR GONÇALVES, consilier ● DON CHRISTOVAL, fost dascăl și îndrumător al principelui (bătrîn) ● MARELE AMIRAL ȘI PRINCIPE AL MĂRII ● DINO DEL MORO, paj al regelui ● DON EDUARDO, secretar și scrib (bătrîn) ● DON MANOEL OCAYO ● INFANTELE DE NAVARRA ● Căpitanul BATALHA ● Doi paji ai regelui ● Locotenentul MARTINS ● INÈS DE CASTRO, 26 de ani ● INFANTA NAVARREI (doña Bianca), 17 ani ● Trei doamne de onoare ale Infantei ● Ofițeri, soldați, curteni etc.

De mult, în Portugalia

Scanned with OKEN Scanner

ACTUL I

PRIMUL TABLOU

O sală a palatului regal din Montemor-o-velho

SCENA ÎNTÎIA

Regele Ferrante, Infanta, Infantele, Don Christoval, Cele trei doamne de onoare ale Infantei, cîţiva înalţi demnitari

INFANTA: Măriei Tale, Măriei Tale, mă plîng, Doamne! Mă plîng Măriei Tale şi Celui-de-Sus mă plîng! Umblu cu un jungher împlîntat în inimă. Şi la fiecare pas, jungherul mă sfîşie.

PRIMA DOAMNĂ DE ONOARE *(şopteşte celorlalte două)*: Sărmana! Priviţi-o, cît suferă!

A DOUA DOAMNĂ DE ONOARE: E toată plămădită din mîndrie! Şi mîndria îi e străpunsă de jungher. Cît trebuie să sufere!

A TREIA DOAMNĂ DE ONOARE: E fiică a Navarrei!

INFANTA: Ai venit, Doamne, în Navarra mea (ocroteasc-o Cel-de-Sus) ca să chibzuieşti cu Regele, tatăl meu, despre năzuinţele regatelor noastre. M-ai văzut, mi-ai vorbit şi-ai socotit că o mai trainică apropiere între cele două coroane ar fi cu putinţă. Prin mijlocirea principelui, Fiul Tău, şi prin a mea, spre cel mai mare bine al acestor coroane şi pentru acela al creştinităţii. Măriile voastre, dimpreună au hotărît să fac, însoţită de Infante, fratele meu, o călătorie în Portugalia îndată după întoarcerea Ta, Doamne, acasă. Şi iată-mă sosind cu fratele meu. Primirea a fost măreaţă. Răceala Principelui faţă de mine nu m-a mirat şi nici nu m-a întristat. Privirea mea se avînta mult mai departe: dincolo de el, era aţintită asupra menirei de îndeplinit. Trei zile s-au scurs. Astăzi, de dimineaţă, rămînînd singur cu mine, Principele mi-a făcut o mărturisire. Pretinde că nu a cunoscut gîndurile Măriei Tale decît la întoarcerea Ta, Doamne, din Navarra, cînd era prea tîrziu ca să mai fie împiedicată sosirea mea. Mi-a spus deschis că inima lui este dăruită pentru vecie unei doamne din ţara voastră, doña Inès de Castro şi că unirea noastră nu se va putea săvîrşi, Dacă nu l-aş fi oprit, cred că mi-ar fi depănat de la un capăt la altul în amănunt, întreaga poveste a dragostei sale. Într-atîta cei loviţi de strechea iubitului, au şi meteahna de a se socoti vrednici de admiraţia şi chiar de invidia lumii întregi. Aşadar, am fost adusă aici ca o slujnică, pentru ca să mi se spună cu dispreţ că nu e nevoie de mine şi că trebuie să iau calea întoarsă pe mare! Mi se usucă gura la acest gînd. Ştii oare, Doamne, că la noi, în Navarra, se moare din umilire? Dojenit de bunicul meu, regele Sanché, Don Guzman Blanco a fost cuprins de fierbinţeală, a căzut la pat şi, înainte să se încheie luna, şi-a dat duhul. Părintele Martorell, duhovnicul tatălui meu, cînd a fost îndepărtat din altar, a fost răpus în trei zile de o spuzeală care i s-a întins pe tot trupul. Dacă nu aş fi tînără şi voinică, Doamne, aş fi murit şi eu de ocara suferită de la fiul Măriei Tale.

PRIMA DOAMNĂ DE ONOARE: Să mori de mîndrie rănită, este o moarte pe potriva Infantei noastre.

A DOUA DOAMNĂ DE ONOARE: Mereu răstignită, ea însăşi fiindu-şi sie cruce, singură îşi risipeşte sîngele care ţîşneşte din mîndria ei.

A TREIA DOAMNĂ DE ONOARE: V-am mai spus eu, nu degeaba-i fiică a Navarrei!

INFANTELE NAVARREI: Am lăsat-o pe Infantă să-şi spună păsul. Înţelepciunea

Scanned with OKEN Scanner

ei e mare şi mare-i este şi cumpănirea. Voi adăuga numai că noi sîntem asemenea copacului din care vrei să smulgi cu vinovată nepăsare o frunză. Smulgi doar o frunză dar întreg copacul se cutremură. De ocara făcută Infantei, întreaga Navarră este zguduită. Din respect şi din dragoste adevărată pentru Măria Ta, preferăm să ne stăpînim şi să ne mărginim la uluire de teamă să nu ne pierdem cu firea în mînie.

FERRANTE: Dacă eu, Regele, vă spun că vă înţeleg durerea şi dacă totuşi această durere nu este potolită de înţelegerea mea, la rîndul vostru mă veţi jigni. Durerea voastră este şi a mea: mai mult decît atît nu pot spune. Cînd m-am întors din Navarra şi am împărtăşit Principelui hotărîrile mele, am înţeles, după chipul lui, că primea o lovitură. Dar am crezut că era vorba doar de puţina lui tragere de inimă de a se vedea poprit şi de a se învestmînta cu o gravitate pentru care nu simte nici o înclinare. Numele doñei Inès de Castro nu a fost rostit. Fiul meu şi-a ascuns faţă de mine îndărătnicia. Dar iată că Infantei i-o aruncă în obraz cu o lipsă de curtenie care mă umple de cea mai adîncă mîhnire.

INFANTA: Nu femeia este batjocorită în mine, ci Infanta. De Principe, puţin îmi pasă.

FERRANTE *(lui Don Manoel Ocayo)*: Don Manoel, du-te şi caută-l pe Principe şi adu-l la mine cînd Alteţele lor Regale se vor fi retras.

INFANTA: Doamne, îngăduie-mi să mă reîntorc de îndată în ţara mea. În ţara mea unde nimeni nu mi-a adus niciodată nici o jignire. Eu, Navarra o iubesc. Vîntul de răsărit care îmi aduce pulberea zăpezilor din ţara mea, îmi este mai drag decît adierile parfumate ale Portugaliei şi ale portocalilor ei. Vîntul care vine din Navarra...

FERRANTE: Să pleci! Tot ce-am pierde atunci! Tot ce şi voi aţi pierde!

INFANTA: Mai bine să pierzi decît să înduri!

PRIMA DOAMNĂ DE ONOARE: Infanta nu iubea chiar atît pe navarrezi cînd se afla în Navarra.

A DOUA DOAMNĂ DE ONOARE: Nici frigul, nici pulberea de zăpadă.

A TREIA DOAMNĂ DE ONOARE: Ce minunată schimbare spre cîştigul Navarrei.

FERRANTE: Înduplecă-te Infantă şi rămîi cîteva zile încă. Voi vorbi între timp Principelui. Poate rătăcirea să-i treacă.

INFANTA: Dacă Dumnezeu ar vrea să-mi dăruie cerul dar mi-ar cere o păsuire, m-aş arunca mai bine în iad decît să aştept bunul lui plac.

FERRANTE: S-ar zice că-ţi place să suferi.

INFANTA: Îmi place suferinţa pe care eu singură mi-o pricinuiesc. Şi-apoi, Navarra este un ţinut aspru. Din toată Spania, taurii de la noi au picioarele cele mai puternice fiindcă numai pe piatră colţuroasă calcă mereu.

FERRANTE: Rămîneţi la noi pînă la sfîrşitul serbărilor hotărîte în cinstea Alteţelor Voastre. Dacă don Pedro s-ar arăta în continuare de neînduplecat, veţi pleca desigur dar orice încrîncenare sau clevetire ar fi înlăturată.

INFANTA: Nu mă voi simţi reîntoarsă la viaţă decît în clipa în care corăbiile care m-au adus vor fi pornit înapoi spre ţărmurile noastre.

FERRANTE: Este prea greu pentru Alteţa Ta să-şi impună chipului ei o anumită înfăţişare timp de cîteva zile?

INFANTA: Prea greu?

PRIMA DOAMNĂ DE ONOARE: Mira! Mira! Cum îşi înalţă capul cu semeţia unei păsări de pradă!

A DOUA DOAMNĂ DE ONOARE: Micuţa noastră, plină de mîndrie!

A TREIA DOAMNĂ DE ONOARE: Cel-de-Sus să fie slăvit: e fiică a Navarrei:

Scanned with OKEN Scanner

FERRANTE: Nu poţi, timp de cîteva zile, să-ţi stăpîneşti firea?
INFANTA: Este oare ceva ce eu să nu pot?
FERRANTE: Să-ţi impui vreme îndelungată purtarea cea mai potrivnică firii tale, ce osteneală! Dar şi ce cinste! Eşti pe atît de plină de tărie pe cît eşti de nobilă. Don Pedro a venit: într-o clipă am să-i vorbesc. Poate chiar astă seară, destinul îşi va fi schimbat pasul. Tînără principesă, îţi urez ani mulţi şi îndelungaţi. Însufleţirea ta era asemenea talazului care se înalţă spre tării. Şi ea, pe noi toţi, ne-a purtat, ridicîndu-ne spre culmi.
INFANTA: Urează-mi mai curînd să trăiesc veşnic ca să am vreme să îndeplinesc toate lucrurile ce le port în mine şi care în clipa aceasta cînd vorbesc, mă fac să tremur.
FERRANTE: Vei trăi şi mîndria îţi va fi spălată. Tuturora ni se întîmplă să credem că vom muri de ciudă şi de turbare dar nimic nu se vindecă mai uşor ca urma unei ocări.
INFANTA: Dacă Cel-de-sus, dacă Cel-de-sus, va voi, voi fi vindecată, dar numai de către lucrurile mari pe care le voi îndeplini. Numai datorită lor voi fi răsplătită.

SCENA A DOUA

Regele, don Manoel Ocayo

FERRANTE: Principele a venit?
DON MANOEL: Aşteaptă poruncile Măriei Tale.
FERRANTE: Să mai aştepte o clipă, să mi se mai potolească mînia. Am pălit nu-i aşa? Inima mea care, în toiul celor mai crîncene bătălii, nu şi-a pierdut niciodată ritmul ei regesc, a luat-o razna şi se perpeleşte ca un cocoş cînd îi tai beregata. Pînă şi mintea mi-a căzut în picioare.
DON MANOEL: Cea mai cumplită mînie a unui tată împotriva fiului său este mai duioasă ca cea ma duioasă iubire a unui fiu pentru tatăl lui.
FERRANTE: Îmi e ruşine! Nu vreau ca fiul meu să-şi dea seama că poate asupra mea mai mult decît cel mai înverşunat duşman. Dar ce vrei! Este şi el una din înfăptuirile mele. Şi într-o bună zi, toate înfăptuirile noastre sfîrşesc prin a pune stăpînire pe noi. De ce, de ce l-am zămislit oare? Şi de ce trebuie să fiu silit să ţin seama de el, să pătimesc din pricina lui de vreme ce nu-l iubesc?
DON MANOEL: Mărinimos Ferrante...
FERRANTE: Opreşte-te! Nu-mi dau seama pentru ce anume, dar de fiecare dată cînd mi se aduc laude, sînt năpădit de un val de tristeţe. De fiecare dată cînd sînt preamărit, îmi adulmec mormîntul.
DON MANOEL: Trebuie oare, atunci, ca venerarea mea să fie tăcută?
FERRANTE: În ziua judecăţii de apoi, nu se vor rosti osînde împotriva celor care vor fi tăcut. Poftеşte-l pe Principe. Niciodată nu ştiu ce să-i spun. Astăzi, însă, ştiu.

SCENA A TREIA

Ferrante, Pedro

FERRANTE: Infanta mi-a împărtăşit monstruoasele destăinuiri pe care i le-ai făcut. Acum ascultă-mă. Sînt ostenit de tron, de curte, de popor. Dar este cineva de care sînt şi mai ostenit. Acela eşti tu, Pedro. De treisprezece ani împliniţi,

Scanned with OKEN Scanner

m-am ostenit de tine. Cît ai fost prunc, mărturisesc, nu m-am prea prăpădit, De la cinci la treisprezece ani, te-am iubit din toată inima. Maică-ta, regina, a murit tînără. Fratele tău cel mare, nerozindu-se, s-a călugărit. Tu singur îmi rămăseseşi. La treisprezece ani ai ajuns pe culmea ta de glorie: o graţie, o drăgălăşenie, o fineţe, o inteligenţă pe care, după aceea, nu le-ai mai regăsit niciodată. Fusese cea din urmă şi cea mai minunată rază a soarelui care asfinţise. Atîta doar că la asfinţit ştii că, douăsprezece ceasuri mai tîrziu, soarele se va ivi din nou. Pe cîtă vreme, cînd miracolul copilăriei se stinge, stins rămîne pentru totdeauna. Se spune, pe bună dreptate, că fluturele dintr-un vierme se trage. La om, fluturele se preface în vierme. La paisprezece ani, totul se sfîrşise: erai stins. Ai devenit mediocru şi grosolan. Înainte, Domnul să mă ierte, uneori eram aproape gelos pe dascălul tău. Gelos să te văd punînd la inimă şi sădindu-ţi în minte tot ceea ce-ţi spunea căzătura aceea de don Christoval, cu mai multă rîvnă decît ceea ce spuneam eu. Şi mă gîndeam: « Din pricina treburilor ţării, îmi voi înstrăina copilul; nu am vreme să mă îngrijesc de el. » După ce-ai împlinit paisprezece ani, am fost nespus de mulţumit că dascălul mă descotorosea de tine. Nu te-am mai căutat; dimpotrivă, te ocoleam. Astăzi, ai douăzeci şi şase de ani: de treisprezece ani, nu mai am nimic să-ţi spun.

PEDRO: Tată. . .

FERRANTE: « Tată » ! Toată tinereţea mea, cuvîntul acesta m-a făcut să vibrez. Mi se părea — dincolo de orice gînd dinastic — că a avea un fiu este ceva fără seamăn. Dar priveşte-mă în faţă cînd îţi vorbesc ! Ochii tăi mereu se feresc ca să-mi ascundă tot ce în tine nu mă iubeşte.

PEDRO: Se feresc ca să-ţi ascundă durerea pe care mi-o pricinuieşti. Ştii bine că te iubesc. Dar ce nu-mi ierţi, este că nu am firea ta. Întrucît aş fi eu însumi de vină că nu sînt însuţi tu? De nu mai ştiu cîţi ani, niciodată, niciodată, nu ai arătat nici cel mai mic interes pentru lucrurile care mă interesează pe mine. Nici măcar n-ai încercat să te prefaci. . . Ba da, o singură oară. Cînd ai zăcut de friguri şi cînd credeai că vei muri. În timp ce stăteam lîngă pat şi-ţi şopteam ceva, m-ai întrebat deodată: « Ce mai e cu lupii tăi? Eşti mulţumit de ei? » Da, o singură oară, cînd erai lipsit de vlagă şi deznădăjduit de boală, mi-ai vorbit de ceva care mi-este plăcut mie.

FERRANTE: Crezi că-ţi fac o vină că nu eşti ca mine? Nu este tocmai aşa. Nu-ţi pot ierta că nu respiri la înălţimea la care respir eu. Poţi fi îngăduitor cu mediocritatea pe care o presimţi la un copil. Dar nu cu aceea care se lăfăie într-un bărbat.

PEDRO: Îmi vorbeai cu interes, cu gravitate, cu bunătate la vîrsta la care nu te puteam înţelege. Şi la aceea la care aş fi putut pricepe, nu ai mai vorbit niciodată astfel celui pe care în actele publice îl numeşti « Fiul meu cel prea iubit ».

FERRANTE: Fiindcă nici la această vîrstă nu mă puteai înţelege. Vorbele mele păreau să treacă prin tine ca printr-o fantomă şi să se piardă în nu ştiu ce lume: demult partida era pierdută. Eşti gol de orice şi, în primul rînd, de tine însuţi. Eşti mic şi micşorezi totul, coborîndu-l la micimea ta. Te-am văzut, de pildă, coborînd în josnicie marile imbolduri ale acţiunilor mele: socoteai, între altele, că din lăcomie făceam ce făceam pentru binele ţării, şi, la fel, credeai că din ambiţie personală făceam ceea ce făceam pentru gloria Celui-de-Sus. Din cînd în cînd, veneai să mi te lauzi cu statornicia

Scanned with OKEN Scanner

cu care îmi eşti credincios dîndu-mi a înţelege că ar trebui să-ţi fiu îndatorat pentru ea.

PEDRO: Tată, dacă nu m-am purtat cum se cuvenea faţă de tine, îţi cer iertare.

FERRANTE: Te iert, de bună seamă că te iert. Dar ce zadarnică-i iertarea ! Ceea ce s-a făcut s-a făcut, şi ceea ce nu s-a făcut nu s-a făcut. Fără putinţă de întoarcere. Şi apoi, de atîtea ori am iertat de-a lungul întregii mele vieţi ! Nimic nu mi se pare acum mai tocit decît iertarea. *(Cuprins de-o slăbiciune îşi duce mîna la inimă; o clipă de tăcere)* Unora le face plăcere să ierte. Mie nu. Oricum ar fi, iată-ne într-o împrejurare în care ai putea îndrepta multe. Nu am nicidecum de gînd să mai pomenesc despre necrezuta îndărătnicie cu care de ani de zile nu vrei să-ţi însuşeşti felul de-a gîndi şi de-a privi, cerut de rangul tău; de înverşunarea cu care te dai înlături de cîte ori îţi vorbesc de-o căsătorie necesară coroanei; de perfidia cu care chiar în aceste zile din urmă, mi-ai ascuns o anume hotărîre pe care însă, cu o nemaiuzită necuviinţă şi primejdia unei cumplite învrăjbiri, ai azvîrlit-o în faţa Infantei. Cunosc prea puţin pe Inès de Castro. Ştiu că este de viţă mare, deşi copilă din flori. Se vorbeşte cu bunăvoinţă şi căldură despre ea. Eu nu-i vreau niciun rău. Dar nu trebuie să mă stînjenească. Un rege se stînjeneşte el însuşi, dar nu poate fi stînjenit.

PEDRO: Ce ai de gînd să faci împotriva ei?

FERRANTE: Cu tine voi proceda blînd. Fiindcă, după mine, este singurul mijloc de a obţine ceea ce doresc. Aş putea surghiuni pe doña Inès. Sau să-ţi interzic s-o mai vezi. Nu o voi face. De vreme ce africanii au adus la noi unele din datinele lor şi devreme ce chiar şi la curte s-a stabilit obiceiul ca un bărbat să aibă o prietenă statornică în afară de soţia sa legitimă, căsătoreşte-te cu Infanta şi, cu discreţia cuvenită, nu te împiedica s-o vezi mai departe pe Inès. Înştiinţată dinainte de acest lucru, Infanta se va împotrivi cu atît mai puţin cu cît şi în Navarra concubinajul este oficial încuviinţat prin lege. Infanta va avea domnia şi o domnie merită să fie plătită cu o mică neplăcere ca aceasta. Cu atît mai mult că nici ea nu te iubeşte după cum nici tu nu eşti îndrăgostit de ea. Este tocmai cea mai bună condiţie pentru ca unirea voastră să fie fericită pentru Stat şi chiar fericită în sine. Mă auzi? Vreau să te însori cu Infanta. Ea îmi va fi fiul pe care aş fi dorit să-l am. Nu are decît şaptesprezece ani dar de pe acum mintea ei bărbătească va ţine locul minţii tale. După părerea ta, treburile Statului merg întotdeauna bine cînd ţi se îngăduie să faci tot ce pofteşti. Să ţii în mînă frînele puterii, ţi se pare un lucru de neîndurat. Infanta va şti să... Pe scurt: îmi place. M-au ameţit un pic ţipetele mîndriei ei în timp ce dansa în faţa mea baletul onoarei ! Jur că nici nu atingea pămîntul. Dar este ageră, adîncă, deosebită... Şi energia ei, plină de nevinovăţie... Chipul ei aduce cu acela al geniilor adolescente sculptate pe platoşe şi care, cu gura larg deschisă, scot pentru veşnicie trigătul lor minunat. Ea, ea este aceea de care are nevoie regatul nostru; ea să stea în fruntea lui. Gîndeşte-te apoi de ce putere ne-am bucura: Portugalia, Navarra şi Aragonul, strîngînd Castilia ca într-un cleşte ! Da, da, doresc cu patimă această căsătorie. Cînd totul contribuie în asemenea măsură ca un anumit lucru să fie cel ce ne trebuie, nu este îngăduit să ne mai îndoim: Dumnezeu însuşi îl doreşte. A te împotrivi mie, Regelui, înseamnă îndeobşte, a te împotrivi Celui-de-Sus. Dar a mi te împotrivi în această împrejurare, înseamnă a te împotrivi de două ori cerului.

PEDRO: Să-mi împart viaţa între Infantă şi Inès... Să trăiesc sfîşiat între o obligaţie şi un sentiment...

FERRANTE: Nu văd într-asta o sfîşiere ci o cumpănire chibzuită.
PEDRO: Eu nu am atîta uşurinţă ca tine să mă dedublez. Îmi datorez mie însumi să mă dărui întreg, nu pe jumătate, celei pe care o iubesc şi care mă iubeşte.
FERRANTE: Pentru tine, nu există aşadar pe lume decît plăcerea ta?
PEDRO: Plăcerea? Iubirea mea.
FERRANTE: Din păcate, se contopesc.
PEDRO: Mai este încă o raţiune pentru care nu mă pot însura cu Infanta.
FERRANTE: Ce raţiune?
PEDRO: Nu, la ce bun! De altfel, chiar dacă aş putea să mă însor cu ea, nu vreau să mă jertfesc pe mine şi pe fiinţa pe care o iubesc, unor îndatoriri a căror însemnătate nu o tăgăduiesc dar cărora am dreptul să le prefer pe altele. Fiindcă există şi o viaţă personală; şi ea îşi are însemnătatea ei şi implică nişte îndatoriri. O femeie, un copil, să-i formezi, să-i faci fericiţi, să-i ajuţi să străbată această trecătoare care este viaţa, în chipul cel mai mulţumitor, de care nu s-ar fi bucurat fără tine, toate astea nu sînt şi ele însemnate?
FERRANTE: Ciudate cuvinte care nu au pomenit nimic despre Dumnezeu nici despre regat deşi eşti creştin şi mîine vei fi rege!
PEDRO: Creştin fiind spun: destinul unui om preţuieşte tot atît cît destinul unui milion de oameni.
FERRANTE: Cîte idei în sprijinul unei destrăbălări!
PEDRO: O destrăbălare?
FERRANTE: Ai o ţiitoare şi de nimic altceva nu vrei să mai ştii. Şi, astfel stînd lucrurile, ai dori ca întreg universul să se descurce în aşa fel încît ţie să-ţi dea dreptate.
PEDRO: S-ar putea să mai am vreo patruzeci de ani de trăit. Nu sînt nebun. Deci nu o să mă apuc, cu bună ştiinţă şi de buna mea voie, să fac aceşti ani nefericiţi cînd ei pot foarte bine să nu fie nefericiţi.
FERRANTE: Iată-te, însfîrşit, deplin sincer! Numai şi numai de tine este vorba. Şi de fericirea ta! Fericirea ta! Parcă ai fi o femeie!
PEDRO: Lasă tronul vărului meu, principelui de Braganza. Tot se prăpădeşte el după astfel de lucruri. Să fie date celor ce se înnebunesc după ele. Nu celor care nu le pot suferi.
FERRANTE: Destul! Prea multă rătăcire. În tine şi prin tine vor trăi mai departe şi domnia şi amintirea mea. Chiar dacă nu le dai nici o preţuire. Chiar dacă nu eşti măcar demn de ele. Mai chibzuieşte deci. Cu toate că veghează cu toată străşnicia ca nimic să nu fie încălcat din ceea ce i se datorează, Infanta, după o primă văpaie de mînie, s-a învoit să se prefacă. Va rămîne aici pînă se vor încheia serbările orînduite în cinstea Infantelui şi a ei. Ai, deci, cinci zile ca să hotărăşti. Peste cinci zile îmi vei spune dacă te căsătoreşti cu ea. Dacă nu...
PEDRO: Dacă nu?
FERRANTE: Pedro, am să-ţi amintesc o mică întîmplare din copilăria ta. Aveai unsprezece sau doisprezece ani. Îţi dăruisem de anul nou un mic dar minunat astrolab. Nu trecuseră mai mult de două sau trei ceasuri de cînd jucăria se afla în mîinile tale şi iată-te apărînd cu trăsăturile descompuse, gata să izbucneşti în plîns. « Ce s-a întîmplat? ». La început nu pot scoate nimic de la tine. Dar strîns cu uşa, mărturiseşti: spărseseşi astrolabul. Îţi spun tot ce merită o asemenea nebăgare de seamă fiindcă era vorba de o adevărată bijuterie. O vreme destul de îndelungată, mă laşi să spumeg. Şi deodată chipul tău se luminează, te uiţi la mine cu o privire plină de şiretenie şi îmi spui: « Nu era adevărat. Astrolabul e neatins ». O clipă rămîn încremenit. « Atunci,

Scanned with OKEN Scanner

de ce, de ce? » Şi tu răspunzi cu cel mai nevinovat zîmbet: « Măria Ta, îmi place să te văd clocotind de mînie. »

PEDRO: Voiam să văd.

FERRANTE: Să vezi ce?

PEDRO: Ce ai să spui.

FERRANTE: Ei bine, scumpul mei fiu — şi la asta voiam să ajung — dacă la doisprezece ani te arătai atît de nepăsător de mînia mea, îţi jur pe sîngele lui Christos că, la două zeci şi şase, ea te va face să tremuri.

PEDRO: Ah, tată, nu eşti un om bun !

FERRANTE: Ba da, sînt bun, cînd îmi place să fiu. Află că uneori simt că parcă mi se urcă inima şi-mi freamătă pe buze, de bunătate. Iată, de pildă, cînd izbutesc să trag cu mare artă pe cineva pe sfoară, mi se întîmplă uneori să mi se facă milă de el. Văzînd în ce hal s-a lăsat înşelat, sînt cuprins de dorinţa de a face ceva pentru el. . .

PEDRO: Adică să-i dai un pic din ceea ce nu te interesează după ce l-ai despuiat cu mare meşteşug de ceea ce te interesa.

FERRANTE: Întocmai.

PEDRO: Şi dacă mă vei pedepsi pe mine, ai s-o cruţi pe Inès?

FERRANTE: Încă o dată: nici ţie nici ei nu vă fac nici o vină din legătura voastră. O cunoşteam şi nu o înfieram. Pe tine şi numai pe tine te învinovăţesc că nu vrei să te însori cu Infanta. Atîta tot. Şi cu aceasta am încheiat ceea ce aveam să-ţi spun. Poţi deci să pleci.

PEDRO: Tată, după cuvinte atît de grele, trebuie oare să plec fără să mă fi îmbrăţişat?

FERRANTE: Să ne îmbrăţişăm dacă ţii neapărat. Dar ştii. . . îmbrăţişările astea dintre părinţi şi copii, îmbrăţişări despre care te întrebi de ce sînt primite şi de ce sînt date. . .

PEDRO *(care făcuse un pas spre tatăl său, se opreşte brusc)*: Dacă aşa stau lucrurile. . . e de prisos.

FERRANTE *(deodată aspru)*: Ai dreptate: e de prisos.

AL DOILEA TABLOU

Acasă la Inès, la Mondego, în apropiere de Montemor-o-velho, o încăpere dînd spre grădină.

SCENA A PATRA

Pedro, Inès

PEDRO: Judecă-mă cu asprime: n-am îndrăznit încă să-i mărturisesc că sîntem căsătoriţi. Nici că această căsătorie este pe cale să-şi dea, prin tine, rodul ei. Mînia lui m-a încremenit.

INÈS: De vreme ce nu putem fi deslegaţi, chiar dacă noi ne-am învoi la aşa ceva, Papa fiind în acest moment atît de încrîncenat faţă de tatăl tău, de vreme, deci, ce este zadarnic ca Regele să se mai înverşuneze să te însori cu Infanta, întoarce-te chiar acum la el, Pedro, şi desvăluie-i totul. E mai bine să se vadă împiedicat de o realitate împotriva căreia nu mai are nici o putere decît să se creadă înfruntat de îndărătnicia ta. Mai bine astăzi mînia sa decît mîine.

PEDRO: Va fi cumplită. Ne va învălui ca o văpaie.

Scanned with OKEN Scanner

INÈS: Cred că va fi mai uşor de îndurat decît nesiguranţa noastră de acum. Oricît de straniu ar putea părea, simt că în clipa în care va izbucni, ceva în mine va scoate strigătul marinarului: « pămînt ! »

PEDRO: Ne va despărţi.

INÈS: Dar nu e ca şi cum am şi fi despărţiţi? Vreau însă să cred, da, vreau să cred că nu ne va despărţi pentru prea multă vreme. Cînd se va vedea în faţa faptului împlinit şi fără putinţă de întoarcere, nu va rămîne decît o singură ieşire: să fie convins să recunoască unirea noastră. Şi de ce n-ai izbuti oare s-o faci? Regele se înverşunează să te însori cu Infanta fiindcă vede în ea o femeie de guvernămînt iar tu eşti atît de puţin făcut pentru o asemenea sarcină ! Învaţă şi tu să guvernezi, dragul meu, învoieşte-te şi cu gîndul primejdiilor şi cu acela al necazurilor guvernării. Ai face-o de acum înainte de dragul meu. Şi poate, la rîndul lui, Regele se va învoi ca viitoarea regină să nu fie doar o simplă femeie a cărei raţiune de a trăi să se mărginească la grija de a te face fericit. Dar cînd vei începe lupta hotărîtoare, cu el, dă-ţi toată silinţa şi caută să ştii să-l încredinţezi că a fi regină este pentru mine un pocal amar şi că nu am primit să-l gust decît pentru a-l sorbi gură în gură cu tine. Cred că aş muri de amărăciune dacă i-ar trece prin minte să mă creadă ambiţioasă, cînd visul meu ar fi fost să-mi petrec viaţa tihnită în modestul meu cuib de iubire, pierdută şi uitată în adîncul acestei grădini.

PEDRO: Ai dreptate. Astfel îi voi vorbi. Sîntem în mîinile destinului ca o pasăre în mîna omului. Din cînd în cînd, destinul ne uită, priveşte în altă parte şi simţim în piept o uşurare ! Apoi deodată îşi reaminteşte de noi, strînge puţin pumnul şi e gata să ne înăbuşe. Pentru ca din nou să slăbească strînsoarea — dacă, între timp, nu ne-a curmat de tot răsuflarea. Strînsoarea se va sfîrşi, Inès. Şi mie îmi place să cred că vom mai trăi multe ceasuri retraşi în această grădină şi că vom sta tihniţi de vorbă, aşa cum am făcut-o de atîtea ori, aşezaţi pe marginea bazinului, ascultînd havuzul care, înălţîndu-se din larga lui cupă de piatră' cînd ne împroşca cu pulbere străvezie cînd părea să uite de noi, după toanele adierilor. Şi eu îmi umpleam nările cu parfumul pulberii de apă. Mă gîndeam în acele clipe că făceai din mine ceea ce face orice făptură din cel ce o doreşte şi o iubeşte: mă făceai asemănător cupei de piatră a havuzului, care necontenit îşi revarsă peste margine prea plinul şi, mereu plină, continuă mai departe să se reverse neîntrerupt. Un cîntec, duios, ca tristeţea, venea dinspre drum: cîntecul celor ce spărgeau cioburile de stîncă şi aşterneau pietrişul. Cîntecul venea şi el în adieri întrerupte de joaca vîntului întocmai ca şi pulberile de apă.

INÈS: Duioşia aceea amestecată cu tristeţe, este însăşi gustul iubirii noastre. Tu nu mi-ai adus decît bucurii. Totuşi, întotdeauna, cînd mă gîndeam la tine, dacă aş fi vrut, aş fi putut să încep să plîng. De doi ani, deasupra noastră, aceeaşi ameninţare. ca o ploaie neagră mereu gata să se sloboadă şi care totuşi nu se slobozea. Destinul pe care îl simţi îngrămădindu-se în tăcere. De cîte ori, aflîndu-mă cu tine, în casa asta a noastră, m-am pomenit încercînd să-mi închipui vremea în care ceasurile de acum, trăite împreună, se vor fi prefăcut în trecut. Şi ajungeam să tînjesc după aceste ceasuri în chiar clipa în care le trăiam. Astfel îmi deveneau de două ori mai preţioase: fiindcă existau şi puteam să mă bucur de ele şi fiindcă, în acelaşi timp, dobîndeau prestigiul lucrurilor de care nu-ţi mai este îngăduit să te bucuri. Vezi, am ajuns ca bătrînul căpitan Orasco care timp de şapte ani s-a bătut ca un leu şi aici şi în Africa şi care, cînd a fost scos la pensie, mi-a spus: « Îmi pare foarte bine. Mi-a ajuns să îmi tot pun viaţa în primejdie în fiece zi ».

Scanned with OKEN Scanner

Cu aceeaşi simplitate îţi spun şi eu: m-am săturat să-mi fie în fiecare zi teamă să regăsesc în fiecare dimineaţă, cînd mă trezesc, această teamă în mine ca pe un obiect lăsat seara în ajun, pe măsuţa de noapte. Teama, mereu teama! Teama care-ţi îngheaţă mîinile...

PEDRO: Mîinile tale blînde şi reci... Dar gîndeşte-te că lumea întreagă trăieşte sub imperiul teamei. Tatăl meu a fost toată viaţa muncit de teamă: teama de a-şi pierde coroana, teama de a fi trădat, teama de a fi ucis. Îşi cunoaştea fărădelegile mai bine decît i le cunoaştem noi şi ştia că fiecare din ele dădea naştere la primejdia unei răzbunări. I-am cercetat de multe ori faţa în clipe în care cîştiga o luptă cu un potrivnic: pe faţa lui nu se citea atunci o expresie de triumf, ci una de teamă: teama de ripostă. Fiarele pădurii sînt şi ele stăpînite de teamă. Priveşte şi la firişoarele de praf care se rotesc în raza asta de soare. E destul să întind mîna aci, în josul razei, sau aci, în susul ei, ca ele să fie cuprinse de un fel de nebunie: nebunia teamei.

INÈS: Adesea la apusul soarelui, mă cuprinde o spaimă. De pildă, cînd văd negustorii închizîndu-şi obloanele. Parcă un vîrf de suliţă se înfige în mine: « În chiar acest moment, ceva cumplit trebuie să se hotărască împotriva mea ». Aceeaşi spaimă mă năpădeşte şi noaptea, cînd mă pregătesc de culcare şi încep să-mi desfac părul.

PEDRO: Ştii că de fiecare dată cînd mişti capul, îmi trimiţi o adiere a părului tău? Şi că mireasma lui nu e niciodată aceeaşi? Cînd e îmbibată de aer, de soare şi miroase a flacără, cînd e rece şi miroase a iarbă cosită. O, cap scump, făcut parcă anume pentru mîinile mele! Inès, femeie iubită, dragoste a mea cu nume de femeie, Inès cu chip limpede, mai limpede decît cuvintele care îl desmiardă, tu eşti puntea care mă uneşte cu tot ce e viu pe lume, cu toate făpturile legate de tine, de tine singură, aşa cum fructele sînt legate de crengile pomilor. Şi astăzi, nu te iubesc numai: te şi admir. Te găsesc mai curajoasă decît mine.

INÈS: Trăind mereu cu neliniştea în suflet, fără să se întîmple nimic, în ziua în care cade trăznetul aproape că nici nu mai tresari. Şi apoi, astăzi mi se pare că sînt mai puternică din pricina copilului meu. În pîntecul meu, el dă o luptă crîncenă şi mi-ar fi ruşine dacă eu n-aşi fi la fel de tare ca şi el ca să-l salvez salvîndu-ne pe noi. Dacă mi-ai fi spus un singur cuvînt aspru, m-aş fi prăbuşit, da, m-aş fi prăbuşit la pămînt. Pe mine nu m-aş putea apăra. Dar ca să-l apăr pe el, mă simt plină de toată puterea şi de toate îndrăznelile. Pînă într-atîta încît să-mi spun că a-l aduce pe lume cu toate înlesnirile ar fi pentru mine o micşorare în proprii mei ochi. Pînă înr-atîta încît să-mi spun că-i un noroc pentru el că se plămădeşte în zile de grea încercare. Pe tine te-am găsit gata plămădit şi m-ai împlinit apoi la rîndul tău, pe mine. Această înfiripare de fiecare clipă, materială şi imaterială, care îţi dă sentimentul că trăieşti un permanent miracol, face din copil un bun al meu. Pedro, Pedro, cred că nici tu nu ai şti... Dar mi-am pierdut mintile... Nu-i aşa? Dimpotrivă, tot ce-i dau lui, nu numai că nu ţi-l răpesc ţie ci dăruindu-i-l tot ţie ţi-l dărui. Te cuprind cu braţele, te strîng la piept şi pe el îl sărut. Gîtul lui nu are întocmai acelaşi miros ca al tău... miroase a copil... Şi răsuflarea lui e ca a căprioarei hrănită cu viorele. Şi mînuţele lui sînt mai calde ca ale tale. Şi în jurul grumazului meu, braţele lui sînt ca unduirea apei, vara cînd te afunzi în ea şi cînd îţi cuprinde umerii, plină de soare... Şi în jurul gîtului meu, leagă o salbă de cîntece gungurite... Prunc prea slăvit, datorită ţie am să pot iubi şi mai mult!

PEDRO: Gîndindu-te la el, iată-te în mijlocul tuturor restriştilor noastre, şi, totuşi, în ciuda lor, învăluită într-un nimb de fericire.

Scanned with OKEN Scanner

INÈS: Fericire pe piscul căreia pot să mai stau o vreme încă neclintită. Dar ce se întîmplă? De ce ai descleştat dintr-odată strînsoarea braţelor tale? Nu trebuia să mă strîngi la piept ca apoi să mă îndepărtezi astfel . . .

PEDRO: Călăreţi s-au oprit la poarta grădinii.

INÈS: Iată deci clipa de care necontenit m-am temut.

PEDRO: Regele ! El este !

INÈS: Clipă atît de asemănătoare celei la care mă aşteptam.

PEDRO: Lasă-mă singur. Am să-i spun totul, aşa cum m-ai sfătuit. Aveai dreptate. Există un semn: destinul ne-a ieşit el însuşi în întîmpinare.

(Un slujitor intră)

SLUJITORUL: Alteţă, Regele !

PEDRO: Sînt sluga lui.

SLUJITORUL: Pe doña Inès vrea s-o vadă Majestatea Sa. Şi cu ea singură să stea de vorbă.

PEDRO: Prea bine. Inès, Domnul să te povăţuiască.

INÈS: Îmi preling mîna pe chipul tău, ca orbii, ca să-l iau cu mine de două ori.

SCENA A CINCEA

Ferrante, Inès

FERRANTE: Aşadar, iată-te, doña Inès, în faţa mea. Tot binele care se spune despre domnia ta îmi cîştigase de mai înainte cinstirea. Înfăţişarea, ţinuta, pînă şi vestmîntul pe care-l porţi mă întăresc în încredinţarea că eşti o făptură aleasă. Astfel nu mă îndoiesc că vei găsi în propria-ţi alcătuire ceea ce să-ţi îngăduie să fii pe potriva împrejurărilor în care ne-ai pus.

INÈS: Sînt slujitoarea Măriei Tale.

FERRANTE: Îmi este plăcut că eşti înrucîtva şi portugheză, după mamă, tatăl fiind un nobil spaniol coborîtor dintr-una din cele mai vechi familii din Galicia. Ai fost crescută, nu-i aşa, la Santiago, la curtea ducelui de Penafil? Şi ai venit aici, acum doi ani, însoţind pe bătrînul domniei tale unchi, contele de Castro pe care-l chemasem la curtea mea. Din nefericire, contele . . . s-a reîntors la Dumnezeu prea timpuriu pentru noi toţi. Mai ales pentru nepoata sa, după cît îmi pare. Fiindcă ai rămas singură aici, la Mondego. Stare cam neobişnuită pentru o fată tînără. Poate trebuie să ne întristăm că nu te-am cunoscut mai mult. Te-am văzut prea puţin la curte dacă nu chiar deloc.

INÈS: Ne avînd nici o intrigă de pus la cale, nu m-aş fi simţit la largul meu acolo. Cred că m-aş fi întrebat necontenit . . . « dar ce caut eu oare aici? ». Şi se spune că cel ce se simte stingherit, la curte este întotdeauna năpăstuit.

FERRANTE: Curtea este o vîltoare de neguri în care ai fi adus un strop de lumină.

INÈS: Apoi ar fi trebuit să fiu un pic prefăcută cu Măria Ta. Şi nu aş fi fost în stare.

FERRANTE: Minciuna este pentru marii mei seniori a doua natură, După cum ei preferă să stoarcă prin ameninţare ceea ce ar putea să aibă prin blîndeţe, şi să smulgă prin înşelătorie ceea ce ar putea dobîndi prin bună dreptate, la fel preferă să obţină prin făţărnicie ceea ce li s-ar recunoaşte tot atît de uşor că li se cuvine dacă şi-ar deschide cinstit inima. Pînă şi domnia ta, ei da, te-ai fi dat repede pe brazdă şi ai fi început să te porţi la fel. La drept vorbind, ceea ce trebuie nu este atît să nu minţi pe ceilalţi ci să nu te minţi pe tine.

INÈS *(zîmbind)*: Dacă aş minţi, m-aş încurca în minciunile mele. Este poate şi ceea ce mă opreşte să încerc.

Scanned with OKEN Scanner

FERRANTE: Am vrut să te fac să zîmbeşti. Cînd te îndoieşti încă dacă un necunoscut este primejdios sau nu, trebuie să-i pîndeşti zîmbetul. Felul în care un om zîmbeşte este măcar un semn dacă nu chiar o certitudine. Al domniei tale întregeşte o revelaţie, cunoaşterea firii. Totuşi, doña Inès, află că glumeam: fii mereu faţă de mine, domnia ta însăţi şi nu vei avea de ce să te căieşti. Şi, în primul rînd, fii astfel vorbindu-mi despre fiul meu.

INÈS: Ziua în care l-am întîlnit a însemnat pentru mine ziua în care m-am născut cu adevărat. În acea zi, inima mi-a fost luată şi în locul ei a fost pus un chip de om. Miracolul acesta s-a săvîrşit în timpul serbărilor în cinstea tronului, în grădinile palatului Montemor. Mă îndepărtasem pentru cîteva clipe pe alei singuratece ca să respir în linişte mirosul de reavăn al pămîntului. Principele m-a urmărit. Nu se mai auzea nimic din freamătul serbării: numai ciripitul păsărilor mutîndu-se din creangă în creangă. Mi-a spus atunci că de îndată ce mi-a auzit glasul a început să mă iubească. Cuvintele lui m-au întristat. L-am mai întîlnit de cîteva ori în plimbările pe care le făceam peste cîmp, aici la Mondego. El era mereu plin de sfială şi eu mereu tristă. Într-o zi i-am spus: « Îngăduie-mi doar să-mi apropii buzele de obrazul tău şi voi fi vindecată pentru vecie de tristeţea mea ». Mi-a îngăduit s-o fac şi şi-a apropiat şi el buzele de faţa mea. După aceea, faţa lui nu mi-a mai fost deajuns. Am dorit să văd şi pieptul şi braţele.

FERRANTE: E mult de atunci?

INÈS: Se vor împlini doi ani, la treisprezece august. De atunci, am trăit necontenit în acelaşi vis. Oriunde s-ar afla, mă întorc spre el aşa cum şarpele îşi întoarce necontenit capul spre vrăjitorul care l-a fermecat. Alte femei visează la ceea ce nu au. Eu visez numai la ceea ce am. Şi nici măcar o singură dată nu am dorit un lucru care să nu fie spre binele lui. Şi nici măcar o singură zi nu a trecut fără să-i fi spus în gînd: « Domnul să binecuvînteze fericirea pe care mi-ai dăruit-o ».

FERRANTE: Aceste simţăminte îmi vor înlesni sarcina: mă simt la mine acasă pretutindeni unde domneşte temeinicia. Aş săvîrşi desigur un păcat dacă aş încerca să adumbresc imaginea pe care ţi-o faci despre fiul meu deşi mie îmi pare . . . oarecum înfrumuseţată . . . După mine, principele este . . . Cum să spun . . .? O apă lipsită de adîncime. De asemenea, păcat aş săvîrşi dacă m-aş apuca să-ţi dezvălui cum privesc eu ceea ce bărbaţii şi femeile numesc dragoste, furişîndu-se în case întunecoase, în străfunduri de alcovuri mai triste decît ei înşişi, pentru a se contopi în tăcere, ca nişte umbre. Să trecem însă peste asta şi să ne întoarcem la sîmburele îngrijorării mele. Eu nu-ţi cer să rupi cu don Pedro. Dar aştept de la domnia ta să te foloseşti de toată puterea pe care o ai asupra lui înduplecîndu-l să se învoiască la o căsătorie de care atîrnă soarta ţării. S-ar putea acest lucru să fie greu, dar este neapărat necesar. Nu este nevoie să mai stărui asupra motivelor: căsătoria Principelui este o îndatorire de Stat pentru care vei fi avut tot timpul, în aceşti doi ani de zile, să te pregăteşti.

INÈS: O, Doamne, Maria, Ta, îmi ceri ceva ce este cu neputinţă.

FERRANTE: Doña Inès, sînt gata să fac simţămintelor omeneşti partea care le este cuvenită. Dar nu mai mult. Încă o dată, nu mă sili să-ţi ţin o plicticoasă cuvîntare în care să-ţi lămuresc ce înseamnă interesele de stat. *(o duce la fereastră)* Priveşte: drumul, cotiga şi măgăruşii, sătenii care duc în spinare coşurile cu măsline — eu trebuie să am grijă de toate astea. Coroana, ţara mea, poporul acesta al meu pe care Cel-de-Sus mi l-a încredinţat . . . E ca şi cum aş fi alcătuit din sute şi sute de mii de trupuri şi de suflete. Copac uriaş care trebuie

Scanned with OKEN Scanner

să dea umbră la sute de mii de făpturi. Toate astea cer, impun ca această căsătorie să se facă fiindcă ea se potriveşte de minune cu chibzuielile mele politice. Don Pedro a rostit un *nu* grosolan şi a avut nebunia să-l arunce Infantei în faţă. Acest *nu* poate fi trecut însă drept o simplă nesocotinţă de primă clipă şi mă străduiesc din toate puterile ca să şterg această ocară. E datoria domniei-tale să mă ajuţi. Nu ai de ce să te temi: între principe şi Infantă nici vorbă nu poate fi de iubire. În schimb vei da un prilej de mare mulţumire Regelui care se apropie de mormînt şi doreşte ca, înainte de a închide ochii, să pună totul în ordine. Ajută-l deci pe rege în loc să-l îndurerezi. Şi adu-ţi aminte că orice dovadă de înţelegere şi de supunere dată lui, înalţă pe cel ce o dăruie.

INÈS: Maria Ta, chiar dacă m-ar lăsa inima s-o fac, nu mai pot deslega ceea ce Dumnezeu a legat.

FERRANTE: Nu înţeleg . . .

INÈS: Se împlineşte aproape un an de cînd, în taină, la Braganza, episcopul de Guarda . . .

FERRANTE: Cum?

INÈS: . . . ne-a unit, pe principe şi pe mine.

FERRANTE: Vai mie! Vai mie! Principele căsătorit! Şi cu o bastardă! Ocară smintită şi nelegiuire fără leac fiindcă niciodată Papa nu se va învoi să anuleze această căsătorie: dimpotrivă o să jubileze că mă are la cheremul lui. O căsătorie? Aveai patul. Nu-ţi era deajuns? De ce să te căsătoreşti?

INÈS: De ce? Ca să fiu mai fericită.

FERRANTE: Mai fericită! Iarăşi fericirea! Ca şi celălalt! Bine dar este o obsesie. Dar eu? Mă gîndesc eu vreodată la fericirea mea? Treacă meargă dacă mi-ai fi răspuns: am făcut-o ca să ieşim din păcat. Aşadar, de un an de zile, fiul meu mi-a ascuns acest lucru! De o lună cunoştea planul meu de a-l însura cu Infanta şi nu a suflat un cuvînt. Şi pe domnia ta te-a pus să mă înfrunţi pe mine, ca acele bicisnice seminţii înapoiate care în faţa duşmanului îşi pun femeile ca să se ascundă în spatele lor.

INÈS: Se temeia de mînia Măriei Tale.

FERRANTE: Ştia bine că într-o zi tot trebuia s-o cunoască dar prefera mereu să amîne ciocnirea fiindcă laşitatea e pe potriva înşelătoriei şi stupidităţii lui. Nu mai e un copil dar i-a rămas prefăcătoria copiilor. Sau poate . . . sau poate nădăjduia să mor mai curînd. Acum înţeleg de ce se apăra cu atîta îndîrjire de orice căsătorie. Eu mort, în clipa următoare domneaţi. A, cîtă dreptate aveam să-mi spun că seara cînd se culcă un tată trebuie întotdeauna să aibă grijă să-şi strecoare un pumnal sub pernă ca să aibe cu ce să se apere de fiul său. Treisprezece ani, nişte străini unul pentru altul, apoi alţi treisprezece, adevăraţi duşmani: iată ceea ce oamenii numesc paternitate. *(strigă)* Don Felix *(intră don Felix)* Cheamă pe don Christoval. Să vină însoţit de trei ofiţeri. Doamnă, nu domnia ta eşti vinovată; retrage-te în încăperile domniei tale; nu ţi se va face nici un rău. Don Felix, însoţeşte pe doña Inès şi ai grijă să nu se întîlnească cu Principele.

INÈS: Şi don Pedro? O, Măria Ta, îndurare pentru el.

FERRANTE: Ajunge!

INÈS: Doamne! Parcă un fier ar despărţi de mine copilul.

SCENA A ŞASEA

Ferrante, Don Christoval, trei ofiţeri ai palatului

FERRANTE: Don Christoval, îţi încredinţez o sarcină grea. Cu aceşti trei oameni care-mi vor binele, vei aresta numaidecît personajul care-mi este fiu. Îl vei

duce la Castelul din Santarem și-l vei ține închis acolo pînă ce voi hotărî cine-l va păzi mai departe.

DON CHRISTOVAL: Măria Ta! Nu eu! Un altul.

FERRANTE: Dimpotrivă, domnia ta și tocmai domnia ta. Sarcina aceasta te face să suferi? Ei bine, iată a sosit și ceasul în care oamenii să înceapă să sufere cît de cît în jurul meu.

DON CHRSITOVAL: Eu care l-am crescut...

FERRANTE: Se vede ce bine l-ai crescut! Un demn învățăcel. Și un demn fiu.

DON CHRISTOVAL: Iau martor pe Ce-de-sus că don Pedro își respectă și iubește tatăl.

FERRANTE: Fie că m-ar dispreţui, că ar fi pus să mi se zugrăvească chipul pe tălpile încălțărilor sale ca să mă calce în picioare la fiecare pas sau fie că, dimpotrivă, m-ar iubi pînă într-atîta încît să vrea să-și dea viața pentru mine, aș rămîne la fel de nepăsător. Pedro e căsătorit cu doña Inès.

DON CHRISTOVAL: Vai, după cele ce-mi spusese!

FERRANTE: Ce-ți spusese?

DON CHRISTOVAL: Că niciodată nu va face o asemenea căsătorie. Și așa suferea că se cam rîdea de el că are drept prietenă — prietenă numai — o copilă din flori. Într-o zi, cînd am reeschis discuția, mi-a spus: « Niciodată să nu mai îmi pomenești un cuvînt despre acest lucru ».

FERRANTE: Ăsta este Pedro! Hai duceți-l la pușcărie. La pușcărie pentru mediocritate.

Iese

SCENA A ȘAPTEA

Pedro, Christoval, ofițerii

PEDRO *(intrînd)*: Regele a plecat? Dar ce se întîmplă? A, asta era!

DON CHRISTOVAL: În numele regelui, principe, te arestez *(pune un genunchi la pămînt)* Don Pedro, iartă-mă.

PEDRO: Ridică-te, don Christoval. Va veni curînd și ziua în care va trebui să văd numai oameni în genunchi în fața mea.

DON CHRISTOVAL: Nu mă voi ridica pînă ce nu îmi dai binecuvîntarea ta.

PEDRO: Ți-o dau. Și Inès?

DON CHRISTOVAL: Liberă.

PEDRO: Vreau să mă încredințez. Vreau s-o văd. O clipă numai.

DON CHRISTOVAL: Alteță, nu veți părăsi încăperea.

PEDRO: Ticălos bătrîn! Îndrăznești? A, ți-a venit, în sfîrșit, și ție ceasul de glorie!

DON CHRISTOVAL: Ucide-mă ca să nu mai am a îndrăzni.

PEDRO: Tremur pentru Inès. Orice o poate aștepta!

DON CHRISTOVAL: Repet: este liberă, liberă!

PEDRO: Și mîine? Ah, am fost prea curajos. De acum un an ar fi trebuit s-o duc undeva unde să fie în siguranță: sînt în Portugalia trei sute de mînăstiri în care ar fi găsit adăpost chiar împotriva regelui. Dar te socotești slab, fricos, cînd iei măsuri de prudență. Inès este acum în primejdie fiindcă nu mi-a fost frică. Copila mea scumpă, cît de vinovat sînt față de tine că nu am știut să te apăr mai bine. Te încredeai în mine și eu ți-am înșelat încrederea.

DON CHRISTOVAL: Întotdeauna ești în cîștig cînd ai curaj.

PEDRO: Don Christoval, degeaba ai fost vîrît cu nasul în realitățile vieții. Te încăpățînezi să bați mai departe pasul pe loc în preceptele răsuflate. Erai pedagog.

Scanned with OKEN Scanner

Voi ăştia pedagogii credeţi că asta e hrana pe care trebuie s-o daţi bieţilor tineri care şi aşa au o înclinare prea mare să nu vadă mai departe de lungul nasului. Şi stăruiţi în această convingere. Cîştigi uneori cînd eşti curajos! Dar alteori şi pierzi. Iată ce trebuie spus. Dar aşa ceva pare prea simplu. Prea adevărat. Domnia Ta te crezi pedagog şi moralizator: nu eşti deci făcut nici pentru simplitate nici pentru adevăr. Şi niciodată n-ai să-ţi dai seama cît de primejdios este să propăduvăieşti curajul, mai ales tinerilor. *(întinde sabia)* Haide, dezarmaţi-mă. Trebuie să ies dintr-un univers în care eram un om ca să intru într-unul unde voi fi acoperit de ocară. Şi, bine înţeles, de către compatrioţii mei. Dacă africanii m-ar fi făcut prizonier nu ar fi fost interesant. Ciudat lucru: oamenii de valoare sfîrşesc întotdeauna prin a fi arestaţi. Chiar şi în istorie: e greu de închipuit un om mare care să nu fie, la un moment dat, tîrît în faţa judecătorilor sau a temnicerilor. Lucrul acesta face parte din însăşi economia personajului. Şi puţinii dintre aceşti oameni care nu vor fi trecut prin puşcărie, dau impresia că ar fi nişte dezertori. Domnilor, în realitate, veţi fi escorta mea de onoare fiindcă în temniţele tatălui meu voi reîntîlni toată elita capitalei. Dar spuneţi-mi, nu se află printre domniile voastre cineva care a fost aruncat la un moment dat în închisoare? Cum, niciunul? A, domnia ta, locotenente Martins? Închis ! Şi pentru ce motiv?

LOCOTENENTUL: O, Alteţă, un motiv foare modest, pentru datorii . . .

PEDRO: Pentru datorii, pentru furt, pentru siluire, sau pentru omucidere, oricine ar fi fost întemniţat de către compatrioţii săi, va fi, de acum înainte, fratele meu. Şi acum escortă de onoare, înainte, spre închisoare. Sau mai bine zis: înainte, dincolo de închisori.

Ies cu toţii.

ACTUL II

PRIMUL TABLOU

Cabinetul de lucru al Regelui, la Palat

SCENA ÎNTÎIA

Ferrante, Egas Coelho, Alvar Gonçalves, Don Eduardo.

Ferrante este aşezat pe tron. Egas Coelho şi Don Eduardo, aşezaţi la o masă, la stînga, Alvar Gonçalves la o masă în dreapta. Pe mese, în faţa lor, teancuri de hîrtii.

FERRANTE: Scrisoarea grabnică adresată corteselor din Catalonia.

ALVAR *(după ce a citit-o)*: Mi se pare că Eduardo a exagerat puţin în scrisoare sărăcia regatului.

FERRANTE: Potrivit instrucţiunilor mele. Ce voim noi? Să obţinem ceva. Tînguirea este unul din mijloacele de a obţine. Mila este minunat de rentabilă.

EGAS COLEHO: Aş putea să-mi îngădui o sugestie? De vreme ce în această scrisoare folosim procedee legitime între domnitori dar care, între simpli muritori, ar putea fi socotite drept cumplite perfidii, aş dori ca Măria Ta să pomenească şi despre onoarea noastră.

FERRANTE: Ai dreptate. Cînd lucrul în sine lipseşte, îi foloseşti numele. Don Eduardo, vei rescrie scrisoarea introducînd şi cuvîntul « onoare ». Numai o singură dată însă. Dacă-l foloseşti de două ori, nimeni nu mai crede în el.

ALVAR: Uneori se întîmplă dimpotrivă. De pildă, în faţa Infantei. Trebuie să te fereşti să rosteşti cuvîntul *Onoare*. În aşa măsură este încredinţată că ar fi singura pe lume care să ştie într-adevăr ce vrea să însemne acest cuvînt.

Scanned with OKEN Scanner

DON EDUARDO: Da, şi eu mi-am dat seama că Alteţa sa suportă cu vădită lipsă de răbdare tot ce nu este persoana ei.

FERRANTE: Don Alvar, nu-ţi place Infanta?

ALVAR: Îmi place nespus de mult dar observaţia mea de adineaori este una din acele mici săgeţi pe care numai simpatia le poate arunca.

FERRANTE: Îmi place că îţi place. Îmi este astfel şi mai dragă.

EGAS COELHO: O ameninţare, o făgăduială şi o curtenie: cumpănirea aceasta este balanţa negocierilor. Totuşi, în scrisoarea sa către catalani, don Eduardo nu a pus prea multe graţioase înfloriturî? Textul nu mi se pare destul de energic.

FERRANTE: Urăsc stilul cominator fiindcă te obligă prea mult. Prefer duhul blîndeţii, care poate cuprinde în învăluirea lui o hotărîre la fel de fermă ca şi stilul energic. Şi îţi oferă şi posibilitatea de a scăpa mai uşor cu faţa curată.

ALVAR: Sîntem cu toţii plini de admiraţie pentru fraza lui don Eduardo privitoare la recolta de grîu de anul trecut. Întorsătura de condei a lui Don Eduardo transformă siluirea adevărului într-o desfătare a spiritului.

DON EDUARDO: Să minţi nu e totul. Minciuna trebuie să fie eficace. Şi să mai fie şi formulată cu eleganţă. Vai, cîte obligaţii impuse bieţilor muritori, cărora li se cere să se simtă în reaua credinţă ca peştele în apă.

FERRANTE: Nu. Nu ca peştele în apă trebuie să te simţi în reaua credinţă ci ca vulturul în slăvi. Acum, domnilor, am să vă aduc la cunoştinţă o noutate care are să vă surprindă: m-am hotărît să încep tratative cu regele Aragonului.

EGAS COELHO: După tot ce Măria Ta a spus în această privinţă? Îndoielile! Temerile!

FERRANTE: Ceea ce spun nu e niciodată temeinic. Cu temei este numai ceea ce scriu. Şi nici asta întotdeauna. De pildă, toată dimineaţa de astăzi am folosit-o ca să născocesc ce găuri pot să fac în proiectul de tratat, prin care, să mă pot strecura din obligaţiile pe care voi avea aerul să le iau. Dar vai în acest joc mi-e teamă că Ferdinand de Aragon e şi mai tare ca mine şi nu se lasă uşor bătut. Nu ştiu pe sub ce frază şi în ce chip perfidia sa se va strecura în tratat ca să-l poată folosi împotriva noastră dar sînt sigur că va izbuti s-o facă. Zadarnic caut punctul slab al armurii mele. Sînt sigur însă că el există şi că Aragonul îl va găsi.

EGAS COELHO: Atunci Măria Ta să nu semneze. Şi să studiem încă proiectul.

ALVAR: De patru luni îl tot purecăm.

FERRANTE: De vreme ce tot trebuie să mă învoiesc cu Ferdinand, măcar să-l las să se perpelească pe jăratec.

EGAS COELHO: Măria Ta, cu toată dîrzenia te rog: cu astfel de temeri nu semna.

FERRANTE: Conştiinţa îmi spune că fac o mare greşeală. Totuşi ceva de neînvins mă împinge să fac acest pas. Văd prăpastia şi alerg spre ea.

EGAS COELHO: Opreşte-te!

FERRANTE: Sînt două soiuri de sfetnici. Cei ce nu au o părere a lor şi se arată foarte pricepuţi să-şi însuşească punctul nostru de vedere şi să-l susţină din linguşire. Şi cei ce au părerea lor personală pe care o apără însă fără folos. Fiindcă noi le ascultăm argumentele cu neplăcere şi în cele din urmă hotărîm tot după capul nostru. Ceea ce înseamnă că ambele soiuri sînt de prisos. Totuşi, celui ce îi place să ceară sfaturi le va cere pînă în ultima clipă deşi ştie că degeaba le cere. La fel, uneori, deşi ştii bine că e de prisos, chiar

Scanned with OKEN Scanner

dăunător, să faci un anumit lucru, îl faci totuşi. Pilda aceasta vă place oare? Oricum ar fi, hotărîrea mea e luată.

ALVAR: După aceste cuvinte, vom mai avea oare neobrăzarea să sfătuim pe Măria Ta?

FERRANTE: Vă poruncesc s-o faceţi.

ALVAR: În orice domeniu, oricare ar fi el?

FERRANTE: Pricep: este vorba de doña Inès. Nu numai că puteţi să-mi vorbiţi de ea ci vă şi cer părerea şi sfaturile domniilor voastre în privinţa ei.

EGAS COELHO: Doi sînt vinovaţi: episcopul de Guarda şi doña Inès.

FERRANTE: Şi don Pedro. Nu-mi place teama domniilor voastre de a-i rosti numele.

EGAS COELHO: Episcopul este în închisoare: vom avea capul lui. Principele fiul Măriei Tale este păzit cu străşnicie. Doña Inès este liberă.

FERRANTE: Doña Inès este cea mai puţin vinovată. Nu am fi avut nimic împotriva ei fără don Pedro şi episcop.

EGAS COELHO: Dar e la fel de limpede că nici împotriva lor nu am fi avut nimic fără doña Inès. Măria Ta ne cere părerea. Cu mîna pe inimă şi cu conştiinţa curată dorim ca doña Inès să nu mai poată fi în viitor o pricină de tulburare în regat.

FERRANTE: Să fie întemniţată? Surghiunită?

EGAS COELHO: Să fie scoasă cît mai repede cu putinţă de sub judecata Regelui şi trecută sub aceea a lui Dumnezeu.

FERRANTE: Cum? S-o ucidem? Ce lipsă de măsură, de necrezut! Dacă ucid pe cineva fiindcă mi-a iubit fiul, ce ar trebui să fac pentru cel ce l-a urît? La iubire a răspuns prin iubire şi a făcut-o cu încuviinţarea mea. Iubirea răsplătită cu moartea! Nedreptatea ar fi prea mare.

EGAS COELHO: Nedrept este să nu pedepseşti pe cel ce merită pedeapsa.

ALVAR: Şi afronturile publice nu îngăduie iertare.

FERRANTE: Principele şi Inès sînt deopotrivă vinovaţi. Dar Inès singură să fie ucisă?

ALVAR: Tacit scrie: « Amîndoi erau vinovaţi. Cumanus singur a fost executat şi totul a reintrat în ordine ».

FERRANTE: Nu este oare o groaznică cruzime să ucizi pe cineva care n-are nici o vină?

ALVAR: Nici o vină? A dat prilej altor vine.

EGAS COELHO: Cînd o asemenea hotărîre nu este pornită din mînie ci din îndemnul raţiunii, ea nu este un act de cruzime ci de dreptate.

FERRANTE: Ah, neputinţa de a împăca raţiunea şi dreptatea.

EGAS COELHO: De altfel, chiar dacă în cazul de faţă ar fi nedreptate, însăşi creaţia Celui-de-Sus este un morman de nedreptăţi. Alcătuirile oamenilor să aibă oare nemăsurata trufie să se pretindă mai desăvîrşite decît acelea ale Domnului?

FERRANTE: Sînt gata s-o trimit pe doña Inès într-o mînăstire.

EGAS COELHO: Din care, Principele, închis sau nu, va pune la cale să fie răpită în mai puţin de trei luni.

FERRANTE: Pot s-o şi trimit în surghium.

EGAS COELHO: Oriunde s-ar afla, doña Inès va fi un focar de rebeliune. Principele ar aduna în jurul ei pe toţi duşmanii Măriei Tale. Vor aştepta cu toţii moartea Regelui, poate ar şi grăbi-o fiindcă această moarte ar însemna domnia doñei Inès. Nu: totul ori nimic. Sau iertarea cu urmări nebuneşti, sau moartea.

Scanned with OKEN Scanner

ALVAR: Fără să mai punem la socoteală că, mînăstire sau surghiun, lumea ar crede că Măriei Tale i-a fost teamă să facă vărsare de sînge. Ceea ce ar dăuna ideii pe care supuşii trebuie s-o aibă despre un rege.

FERRANTE: Dacă aş fi om să mă laud cu sîngele răspîndit de mine, aş putea reaminti că am vărsat destul în războaie şi nu numai în războaie.

EGAS COELHO: Sîngele vărsat pe cîmpul de luptă nu se pune la socoteală.

FERRANTE: Am spus: « şi nu numai în războaie ». Cred că nu se poate pretinde că în timpul domniei mele nu au fost executii.

EGAS COELHO: Se va spune, de data aceasta, că Regele a îndrăznit să pună capăt zilelor unui înalt slujitor al lui Dumnezeu dar nu şi a femeii, numai pentru că era femeie.

FERRANTE: Dar omenescul din noi nu se revoltă oare la gîndul de a lua viaţa cuiva care dă viaţă? Şi doña Inès mai este pe deasupra şi o femeie demnă de a fi iubită.

ALVAR: Nenumărate femei sînt demne de a fi iubite.

EGAS COELHO: Mulţi monarhi şi-au jertfit pentru binele ţării propriul lor copil. Deci ceea ce, pentru ei, era tot ce putea fi mai demn de iubit. Şi Măria Ta şovăie să jertfească o străină, o bastardă care i-a îndepărtat fiul de la tot ce datorează poporului lui şi lui Dumnezeu ! Dar lucrurile trebuiesc privite pe un plan şi mai înalt. Sute de mii de oameni aparţinînd acestui popor au pierit pentru ca africanii să nu pună piciorul pe pămîntul Portugaliei. Şi Măria Ta s-ar împiedica de moartea unei singure făpturi?

FERRANTE: Dar nu e nici o legătură !

EGAS COELHO: Dacă doña Inès te-ar întreba: « Pentru ce mă ucizi? » Măria Ta ar putea răspunde: « Pentru ce nu te-aş ucide? »

FERRANTE: Nu cred că posteritatea m-ar învinui fiindcă nu am trimis la moarte o femeie nevinovată. Sau ca şi nevinovată.

EGAS COELHO: Posteritatea ar numi acest act o clemenţă dacă el s-ar situa într-o serie de acte energice. În cazul de faţă, îl va socoti drept o slăbiciune.

FERRANTE: Ce vrei să insinuezi?

EGAS COELHO: Nu insinuez, vorbesc limpede, apărat de lealitatea mea. De la o vreme, Măria Ta dă în unele privinţe, unele semne de reală slăbiciune, iar, în alte privinţe, este silită să se prefacă şi să dea o impresie de slăbiciune. care să înşele pe duşmanii de afară. Din această pricină, în parte cu temei, în parte fără temei, regatul nostru este socotit a fi şubred. Şi starea aceasta este sortită să dăinuie cam mult.

ALVAR: Adaug că obişnuinţa de a simula slăbiciunea riscă să ducă la slăbiciune adevărată. Cînd ai început să înghiţi cîteva şopîrle, fie şi din raţiuni de înaltă strategie politică, sfîrşeşti prin a le înghiţi pe toate. Te-ai obişnuit şi ţesutul s-a lăbărţat.

FERRANTE: Totuşi să te învoieşti a fi disprețuit cînd ştii că nu-i pe drept este cea mai mare dovadă de tărie. Dar spuneţi-mi: par eu oare chiar atît de slab?

EGAS COELHO: Trebuiesc privite faptele: nu se poate nega că poziţia Portugaliei în lume nu este pretutindeni şubrezită...

FERRANTE: O, Infantă umilită, starea mea este mai asemănătoare cu a ta decît îţi poţi închipui !

EGAS COELHO: ...şi că încrederea în coroană nu este pe ici pe colo ştirbită.

FERRANTE: Copila mea aflată în cumplită amărăciune !

EGAS COELHO: Un gest autoritar al Măriei Tale ar restabili un prestigiu care se clatină. Cutremurat, întreg regatul va fi cuprins de teamă şi se va arăta

Scanned with OKEN Scanner

plin de respect. Zvonul umflîndu-se se va răspîndi dincolo de mare. Chiar şi deşerturile vor fi uimite.

FERRANTE: În schimb, voi ridica pentru totdeauna pe fiul meu împotriva mea. Şi voi nimici, între mine şi el, fără putinţă de reîntoarcere, orice nădejde de îndreptare, de împăcare sau măcar de iertare.

EGAS COELHO: Inès rămasă în viaţă şi trimisă în surghiun, Principele se va răzvrăti susţinut fiind de nădejde. Inès moartă, el care nu vrea să-şi dea osteneala să guverneze, nu şi-o va da nici pentru o răscoală care n-ar avea alt scop decît răzbunarea. Totul se va potoli şi se va amesteca, sentiment şi resentiment. Cel mai înspăimîntător lucru în moartea unei fiinţe iubite, nu este atît pierderea ei cît repeziciunea cu care vine alinarea.

FERRANTE (tot în şoaptă): Nu-l ierta, Doamne, că el ştie ce face.

DON EDUARDO: Şi apoi, dacă îmi este îngăduit să îndrăznesc să exprim şi eu o părere foarte modestă, aş spune că, dacă Măria Ta se teme de o izbucnire, ar fi poate într-adevăr mai bine s-o lase pe doña Inès liberă şi să-i trimită niscai carne nu tocmai potrivită pentru puterile ei.

FERRANTE: Vai, ce departe sîntem aici de Regatul Domnului !

EGAS COELHO: Care, pe drept cuvînt, nu are nici un amestec în aceste treburi ale noastre.

FERRANTE: A fost doar un oftat scăpat din nebăgare de seamă.

EGAS COELHO: Un singur act energic, Măria Ta, vă va uşura de toate suspinele.

FERRANTE: Aşa crezi? Dar tragedia actelor? Un act nu înseamnă mare lucru în clipa în care-l săvîrşeşti. Este un obiect pe care-l arunci într-un rîu. Dar obiectul e purtat de apa rîului, şi continuă să rămînă prezent. Se opreşte într-un cot apoi într-altul; se duce însă tot mai departe; străbate ţări şi mări şi-l regăseşti cînd nu te mai gîndeai de loc la el şi cînd te aşteptai mai puţin ca oricînd să-l reîntîlneşti. Este oare dreaptă această viaţă nesfîrşită a actelor noastre? Cred că nu. Dar ce putem face?

EGAS COELHO: Este o părere înşelătoare, Măria Ta. Tocmai fiindcă acum te frămîntă atît de mult, moartea doñei Inès îţi va reda libertatea cugetului. În această împrejurare femeia este ca orătania: omoar-o şi te va hrăni. Actele nu dăinuie chiar atît de mult. Cîte din actele Măriei Tale, după ce şi-au îndeplinit scopul, s-au uscat, şi-au pierdut veninul şi sînt acum la fel de inofensive ca un şarpe mort, mîncat de furnici.

ALVAR: Pe de altă parte, de la o anumită vîrstă înainte, nici nu mai este în interesul nostru să rezolvăm lucrurile pe calea cea mai întortochiată şi mai lungă. Riscăm astfel să nu mai apucăm să vedem rezultatul. Trăiască atunci un act rapid de care să te poţi bucura pe deantregul.

EGAS COELHO: Şi nu este lipsit de sens ca unii oameni să accepte să se frămînte, să sufere, să stea legaţi de mîini şi de picioare numai fiindcă o anumită făptură este în viaţă cînd ar fi deajuns s-o suprimi ca totul să fie în ordine şi cînd miliarde de oameni mor, moartea lor fiind fără folos şi chiar demnă de a fi plînsă? Ucizi şi cerul se luminează. La drept vorbind, este de neînţeles cum se face că atîtea fiinţe continuă să încurce lumea prin simplul fapt că există, cînd un omor este un lucru relativ uşor şi fără primejdie.

FERRANTE: Dacă aşa sînt privite lucrurile, această uşurinţă ar fi o slăbiciune care n-ar face decît să se adauge la cele pe care le credeţi a le vedea în mine. Da, este o slăbiciune să alegi calea cea mai rapidă, mai brutală, aceea care mai puţin ca oricare alta cere folosirea a tot ce este cuprins într-un om. Sînt bărbaţi care preferă să se poarte cu brutalitate cu femei necunoscute, adresîndu-le cuvîntul

Scanned with OKEN Scanner

cu riscul de a fi pălmuiți: aceşti bărbaţi sînt socotiţi a fi puternici şi plini de cutezanţă. Ei bine nu, sînt nişte sfioşi. Oricum ar fi, nu îmi pare rău că mi-aţi vorbit atît de deschis. Voi cugeta la tot ce am auzit.

(Se ridică)

EGAS COELHO: Domnul să ajute pe Măria Ta şi să-i îndrumeze inima.

(Toţi se ridică)

FERRANTE: Un paj! Să vină un paj! *(În şoaptă lui Dino del Moro care a intrat)* Du-te de cheamă pe doña Inès de Castro; să mă aştepte în sala audienţelor. *(Lui Egas Coelho)* Domnia ta, mai rămîi o clipă.

(Toţi ceilalţi ies)

SCENA A DOUA

Ferrante, Egas Coelho

FERRANTE: Pentru ce vrei să ucizi pe doña Inès?

EGAS COELHO: Pentru . . . Pentru toate rătăcirile care au fost înfăţişate Măriei Tale.

FERRANTE: Nu. Trebuie să fie altă pricină. Eşti prea pornit împotriva ei. Pui prea multă îndîrjire. Pentru ce vrei să ucizi pe doña Inès?

EGAS COELHO: Să mi se umple gura de pămînt dacă vorbind cum am vorbit, aş fi avut alt gînd decît acela de a spori prestigiul Măriei Tale.

FERRANTE: Destul cu mierea! Vreau să domnesc peste oameni care stau în picioare nu peste oameni prosternaţi. Cu atît mai mult că în mierea cu care mă nălăiţi se află mereu o viespe gata să mă înţepe. De ce vrei să ucizi pe Doña Inès? Ai o taină. Vreau să văd şi ceea ce eşti nu numai ce te străduieşti să pari a fi.

EGAS COELHO: Doamne, ce-aş putea spune mai mult decît . . .

FERRANTE: Există o taină! Există o taină! Un bărbat de vîrsta domniei tale nu cere cu atîta înverşunare, fără un imbold ascuns, capul unei femei tinere, frumoase, blînde. Doña Inès te-a respins cumva? Eşti totuşi şi domnia ta un om frumos. Eleganţă, artă subtilă de a te purta cu femeile, ai chiar mai mult decît ar fi nevoie. Eşti şerpuitor ca o flacără, una din acele flăcări rele care se plimbă noaptea pe luciul bălţilor putrede şi care pier cînd vrei să le prinzi.

EGAS COELHO: Măria Ta să întrebe pe cei ce-l ţin la curent cu tot ce se petrece, dacă eu am văzut mai mult de trei ori, în viaţa mea pe doña Inès şi dacă mă sinchisesc de ea.

FERRANTE: Atunci? Sper măcar că taina nu este îndreptată împotriva mea? Vreau să ştiu ce îmi ascunzi. Te urmăresc în gînd şi nu te găsesc. Uită-te în ochii mei.

EGAS COELHO: Mă uit, Măria Ta şi chipul meu e limpede.

FERRANTE: Da, te uiţi dar crezi că nu te văd strîngînd pumnii de încordarea cu care îţi sileşti ochii să nu fugă de ai mei? Chipul ţi-e limpede, firesc. Dar îţi închipui că eu nu ştiu tot ce se poate ascunde în dosul unui chip limpede?

EGAS COELHO: Măria Ta să-mi dea mîna să i-o sărut.

FERRANTE: Să sărutăm mîna pe care n-o putem tăia.

EGAS COELHO: Rege mare, conducător şi părinte al nostru . . .

FERRANTE: Am să pun să-ţi ardă limba dacă îmi mai lingi ciubotele. Mărunte, clipocite, valurile sfîrşesc prin a doborî la pămînt zidurile pe care le-au lins prea mult . . . Unul din marii mei curteni, venit tîrziu la curte, mi-a spus

Scanned with OKEN Scanner

că în ziua în care a descoperit fățărnicia, a întinerit cu zece ani, atît de bine se simte. Adevărat?

EGAS COELHO: Nu pot ști.

FERRANTE: Aha ! E bine, nu-i așa, să fii fățarnic? Simți că trăiești. Spune ! *(Gest de ignoranță din partea lui Egas)*. Este ceva în domnia-ta care îmi scapă și asta mă supără. Îmi place ca omul să fie dezarmat în fața mea așa cum ar fi un mort. Un gînd josnic îți stă la pîndă în minte și vreau să-l dibui. Recunosc, îmi place să fie un pic de noroi în oameni. Noroiul cimentează. În Africa, orașe întregi sînt clădite numai din noroi. Noroiul le ține în picioare. Nu aș putea să mă înțeleg prea multă vreme cu cineva pe deantregul limpede. Dealtfel, orice viciu pe care Regele îl încuviințează, devine virtute. Cînd însă e vorba de un gînd josnic, dacă nu îl resping, vreau să-l aflu. Îmi aparține. Vreau să-l cunosc pe al domniei tale.

EGAS COELHO: M-am născut ca să pedepsesc.

FERRANTE: Altceva.

EGAS COELHO: Ceea ce Măria Ta crede, voi crede și eu deoarece Ea nu se poate înșela . . .

FERRANTE: În picioare omule, în picioare ! Mereu trebuie să mă aplec să te ridic. Tot timpul ești în genunchi asemeni cămilelor deșerturilor africane care îngenunchează la porțile oricărei cetăți. Ah, cînd văd turma asta de idolatri năuciți, îmi vine să-mi spun că respectul este un lucru groaznic. Hai, vorbește ! Pentru ce vrei să ucizi pe Inès de Castro?

EGAS COELHO: Dacă Măria Ta mă strînge astfel cu ușa, voi spune la întîmplare orice. Asta vrea Măria Ta? Tot ce aveam de spus am spus.

FERRANTE: Asta-i tot? *(Tăcere)* Ascult ! *(Tăcere)* Într-o zi vei fi și domnia ta bătrîn. Nu vei mai avea aceeași putere de stăpînire. Tainele vor ieși fără să vrei. Îți vor scăpa din gura cînd prea molîe, cînd prea făcută pungă, din ochii prea lunecoși, zburătăcind cînd la dreapta cînd la stînga ca să caute ceva sau ca să ascundă ceva *(Tăcere)* Îmi lingi ciubotele și mă înșeli totodată Și una și alta e prea mult. *(Tăcere)* Știu că în orice, ai socotelile domniei-tale și că mai mult de ele ții seama decît de interesele celui în slujba căruia te afli. Și știu că și aceste socoteli sînt toate murdare Totuși continui să-ți acord încrederea. Poate să pară ciudat, dar lumea e plină de lucruri ciudate. Sau, la drept vorbind, știu de ce te țin mai departe pe lîngă mine: fiindcă ai știut să-mi cîștigi încrederea fără s-o meriți. Îmi plac oamenii îndemînatici. Da, mă încred și te ascult. De data aceasta, însă, nu te voi urma. Nu voi ucide pe Inès de Castro. *(Tăcere)* Ai auzit? Nu voi ucide pe Inès de Castro. Înainte de a ieși, treci prin camera mea de lucru și ia de pe masă sentința împotriva episcopului din Guarda. Vrei neapărat capul cuiva? Ți-l dau pe al episcopului. Satură-te cu el. *(în șoaptă)* O împărăție a cerurilor spre care trag așa cum corabia trage spre larg, priponită de ancora ei ! O, împărăție a cerurilor ! *(Strigă)* Pajii ! Să vină pajii ! *(Arătîndu-le mesele pline de dosare)* Scoateți astea de aici ! Îmi fac greață !

(Ferrante iese. Rămași singuri, pajii se apucă să scoată mesele)

PRIMUL PAJ *(maimuțărindu-se)*: Noi, prin grația lui Dumnezeu, sublim monarh tura-vura, tura-vura, tura-vura

AL DOILEA PAJ: Prea măreața Ta Mărie să binevoiască să . . . tura-vura, tura-vura, tura-vura . . .

AL TREILEA PAJ (Dino del Moro): Dominus vobiscum adjutorium nostrum . . . tura-vura, tura-vura . . .

Scanned with OKEN Scanner

FERRANTE *(care s-a întors singur şi i-a văzut)*: Aşadar, zicala noastră e adevărată: şoarecii joacă pe mese . . . Nu puteţi rămîne o clipă singuri fără să vă apucaţi de prostii?

PRIMUL PAJ: Măria Ta să ne ierte, dar nu putem, nu putem . . .

2ERRANTE: Cum nu puteţi?

PRIMUL PAJ: Aşa ne-a făcut Dumnezeu.

FERRANTE: A! Dacă chiar Dumnezeu a vrut aşa . . . înseamnă că aşa e bine. Spuneţi doñei Inès să intre. *(Pajii scot ultima masă)* Măcar aveţi grijă să nu răsturnaţi călimara. Dumnezeu nu cred că a vrut şi asta.

PRIMUL PAJ: Şi ce s-ar întîmpla dacă am răsturna călimara?

FERRANTE *(supraveghind masa)*: Vreţi să fiţi mai cu băgare de seamă?

PRIMUL PAJ: Am fi trimişi la spînzurătoare? *(maimuţărindu-se iar)* Vom fi puşi în ştreang, vom fi puşi în ştreang! Cuic! cuic!

SCENA A TREIA

Ferrante, Inès

FERRANTE: Adu laudă Domnului, doña Inès: pajii mei nu ţi-au vărsat călimara pe rochie. I-ai auzit cum chicoteau? S-a mai scurs o zi din viaţa lor şi ei nu o ştiu. Le e tot atît de puţin frică de mine cum nu îi era fiului meu cînd avea vîrsta lor. Uneori mă cam strîmb la ei cînd întrec măsura cu sinceritatea lor, dar cînd vor fi oameni în toată firea, deci făţarnici, voi tînji după vremea cînd le era inima mereu deschisă. Rostul lor aici nu este cel ce li se presupune: nu ca să mă slujească îi ţin ci ca să mă vindece de marii mei curteni. Am ţinut tocmai un sfat cu doi dintre aceştia. Africanii spun că cel ce are mulţi slujitori în jurul lui, este înconjurat de tot atîţia diavoli. Aş putea spune la fel despre miniştrii mei. Îşi trag cu toţii viaţa din bătrîna mea vlagă aşa cum un vrej de iederă trăieşte încolăcit pe trunchiul unui copac cu scoarţă aspră. Nişte ticăloşi care mă vor băga în mormînt. Primul meu ministru este un diavol minunat. Mi-a jucat mie cîteva renghiuri dar cu o nesfîrşită măestrie. De aceea, l-am şi iertat. Pe cine aş putea să mă sprijin? Pe duşmanii duşmanilor mei? Şi ei tot duşmani îmi sînt. Numai puţinii la minte ştiu să te slujească din tot sufletul. De aceea, singurii mei adevăraţi devotaţi sînt, toţi, nişte nepricepuţi. Treburi grele purtate de oameni uşurateci, păreri cerute cu ferma hotărîre de a nu le urma, consfătuiri de informare la care constaţi că nimeni nu ştie nimic, dezbateri întrerupte fără a fi ajuns la vreo concluzie, fiindcă a sosit ora mesei, decizii luate la întîmplare sau pentru a acoperi nerozii de amor-propriu, indignări întemeiate dar din partea unor oameni la fel de corupţi ca cei care le trezesc indignarea, iată ceea ce, de treizeci şi cinci de ani văd perindîndu-se la cîrma ţării.

INÈS: Dacă aşa stau lucrurile, nu e nici o îndoială, Măria Ta, că ele nu se petrec astfel numai în regatul nostru.

FERRANTE: Nu, slavă Domnului, la fel trebuie să fie şi peste drum. Şi gîndul ăsta îţi dă tăria să mergi mai departe. De altfel, domnia este ca şi milostenia: cînd ai început, trebuie să continui. Dar, uneori, ce grea pacoste! *(Arată fereastra)* Priveşte primăvara! Cît de la fel e cu cea de anul trecut! Să mori de plictiseală, nu alta. Şi cînd te gîndeşti că Dumnezeu a născocit asta! A fost prea modest!

INÈS: Mereu acelaşi lucru! Totuşi mie, mi se pare că de fiecare dată este necontenit întîia dată. Şi cu unele fapte ale noastre se întîmplă la fel: chiar cînd sînt

Scanned with OKEN Scanner

mereu același, de fiecare dată ți se pare că le faci pentru întîia oară și că e ca și cum Cel-de-Sus s-ar coborî pe pămînt.

FERRANTE: Pentru mine, totul este reluare, refren, necontenită rotire pe loc. Îmi petrec zilele reluînd de la capăt ceea ce am mai făcut dar de fiecare dată mai puțin bine. De treizeci și cinci de ani domnesc: e mult prea mult. Norocul meu a îmbătrînit. Sînt ostenit de regatul meu. Sînt ostenit de dreptățile pe care le-am făcut și ostenit de binefacerile mele; m-am săturat să fac plăcere unor oameni pe care nimic nu-i mișcă. Lucrurile care au însemnat o izbîndă, lucrurile care au însemnat o înfrîngere, astăzi, totul are pentru mine, același gust. Oamenii, și ei îmi par astăzi că se aseamănă prea mult unii cu alții. Toate chipurile evocate sau privite laolaltă, nu mai alcătuiesc pentru mine decît un singur chip, cu ochi de umbră care mă privesc plini de curiozitate. Unele după altele, lucrurile mă părăsesc; ele se sting așa cum se sting, una după alta, la intervale bine socotite, lumînările în Joia mare, la slujba de noapte, ca să amintească de felul în care, unul cîte unul, prietenii l-au părăsit pe Isus. Și curînd, curînd, în ceasul din urmă, mulțumirea de a-ți spune, gîndindu-te la fiecare din aceste lucruri care au fost: « încă ceva de care nu-mi mai pare rău că mă despart ».

INÈS: Curînd ! Dar Măria Ta mai are în față mulți ani de trăit . . .

FERRANTE: Nu. Curînd sufletul meu va ajunge la marginea din urmă a sborului hărăzit, ca un vultur de munte flămînd de tării și de lumină. Într-o clipă, mă voi înfățișa Domnului meu. Și voi afla, în sfîrșit totul . . .

INÈS: Dacă glasul marilor săi sfetnici a prilejuit Măriei Tale aceste gînduri cernite, aș vrea să cad în genunchi și să mulțumesc cerului că nu m-a silit niciodată să am vreun amestec cu acei oameni.

FERRANTE: Știi la ce le e gîndul? La o politică de intimidare împotriva lui don Pedro și a domniei tale. Infanta, din păcate, pleacă mîine. Mă lasă singur între aceste ziduri pălmuite de geniul ei, între care rămîn ros de mîhnirea de a nu fi putut opri acest semeț șoim din pricina domniei tale și a sentimentalităților de care ai făcut dovadă. Și totuși nu îți port pică. Infanta este o făptură inspirată și plină de înfrigurare: s-ar zice că drept leagăn a avut un scut de bronz. Domnia ta s-ar spune că te-ai născut dintr-un zîmbet. Dar nu e zis că mi-a scăpat pentru totdeauna. Căsătoria lui don Pedro și a Infantei ar putea avea loc în cîteva săptămîni sau în cîteva luni dacă Papa s-ar hotărî să pronunțe anularea și don Pedro să consimtă. Marii mei sfetnici ar vrea să obțin acest consimțămînt deslănțuind urgia împotriva fiului meu și a domniei tale. Dacă ar avea îndrăzneala — dar bine înțeles nu o au — mi-ar cere capul doñei Inès. Se înverșunează și mă încolțesc așa cum încolțesc dulăii taurul. Eu le țin piept. Și atunci, ei mă învinuiesc că sînt de o jalnică slăbiciune. Ca din întîmplare, dominicanul care a slujit aseară în capela mea, a ținut o predică despre dîrzenie. Recunosc, eu nimic nu prețuiesc mai mult la un om decît moderația de care poate face dovadă în exercitarea unei puteri, oricare ar fi ea. Uneori este mai puțin de laudă să-ți arăți toată puterea decît să te împiedici singur să te folosești de ea. Unde mai pui că satisfacția de a ști că dispui de o putere de care nu te folosești, este una din cele mai subtile din lume. Dar așa ceva trece în ochii celor de rînd drept o slăbiciune. Și atunci trebuie să te înduri să fii disprețuit pe nedrept ceea ce este lucrul cel mai greu de îndurat de pe lume.

INÈS: Or cît de aspră mi s-ar părea măsura de care suferă în clipa de față don Pedro, îmi dau acum mai bine seama că ar fi putut fi și mai aspră și aduc prinosul meu de recunoștință bunătății Măriei Tale.

Scanned with OKEN Scanner

FERRANTE: Fără recunoștință ! Fii mai departe așa cum e firesc să fii. Și apoi, te rog, nu-mi vorbi de bunătatea mea. Îmi trece uneori peste suflet o adiere de bunătate. Dar adierea asta e întotdeauna scurtă. Nu sînt bun: nu uita acest lucru. Sînt și eu ca ceilalți: mi se întîmplă să văd un șarpe lăsînd să țîșnească din mine capu-i cu solzi strălucitori. Nu din bunătate nu am lovit mai aspru pe principe, ci din chibzuință: dacă un asin se poticnește, trebuie să-i tai piciorul? La fel, nu din bunătate te-am cruțat pe domnia-ta, ci și cu un gînd politic. Încearcă să înțelegi situația mea. Trebuie să obțin două lucruri. Întîi, anularea căsătoriei voastre de către Papă. De bună seamă, la Roma totul se cumpără. Dar Papa e pornit împotriva mea. Și este și el la fel cu toți oamenii care fac să treacă pornirile lor înaintea propriilor interese. Totuși, am să încerc, firește, să negociez. După aceea, dacă Roma poruncește anularea, trebuie să-l fac pe don Pedro să se învoiască să ia pe Infantă. Poți să mă ajuți?

INÈS: O ! Măria Ta, ce lucru greu îmi ceri ! Atîta iubire binecuvîntată și de Cel-de-Sus pe care acum . . .

FERRANTE: Nu-mi vorbi de iubire. Simțămintele de acest soi, de mult mi-au ajuns străine. Fii înțeleaptă: nu ai decît de cîștigat. Du-te să-l vezi pe Pedro și caută să-l înduplecl.

INÈS: Să-l văd?

FERRANTE: Da, îți îngădui.

INES: Ah, Măria Ta, cum să-ți mulțumesc ! Ce bucurie îmi faci, ce bucurie îmi faci !

FERRANTE: Potolește-te. Nu-i bine ca omul să se pripească cu bucuria.

INÈS: Cînd? Mîine? Parcă întreaga mea viață reînflorește ca o coadă de păun care se redeschide.

FERRANTE: Mîine. La porțile castelului din Santarem. Paznicii se vor retrage la oarecare depărtare.

INÈS: Nu s-ar putea să intru în castel și să rămîn o clipă cu el?

FERRANTE: Nu. Afară. Și fără ca paznicii să vă scape din ochi. Întreabă-l dacă este gata să-și dea cuvîntul că se va căsători cu Infanta. dacă Roma îi dă dispensa. De îndată, eu voi revoca toate asprele măsuri luate împotriva lui. Sînt mîhnit că trebuie să pun condiții. Dar îndatoririle cîrmuirii m-au silit să mă cobor la acest fel de a vorbi.

INÈS: Dar Măria Ta . . . nu vrea să-l vadă?

FERRANTA: În fața lui, răbdarea m-ar părăsi prin toți porii. Dealtfel, noi doi, eu și el, trăim în lumi deosebite. Prezența lui mă plictisește și mă împovărează. A ! să nu crezi cumva că e amar să te îndepărtezi de cineva. Dimpotrivă, nu-ți închipui ce bine e să nu mai iubești ! Nu știu însă ce e mai bine: să te îndepărtezi tu însuți sau celălalt să se îndepărteze.

INÈS: Să te îndepărtezi de propriul tău copil?

FERRANTE: Ei, da ! Și de ce nu? Într-o zi și domnia ta o să cunoască acest lucru în Pedro. Iubirile sînt ca acele uriașe oști care ieri acopereau întreaga cîmpie. Astăzi degeaba, le cauți: s-au împrăștiat.

INÈS: Nu și iubirea noastră.

FERRANTE: Mai toate simțămintele de acest fel nu sînt decît obișnuințe sau îndatoriri peste care nu ai curajul să treci.

INÈS: Chiar cînd e vorba de propriul tău fiu?

FERRANTE: De ce ar trebui să pun atît temei pe legătura de sînge? O singură legătură e temeinică: aceea cu făpturile pe care le prețuiești și le iubești.

Scanned with OKEN Scanner

Dumnezeu mi-e martor cît mi-am iubit fiul. Dar vine o clipă în care trebuie să rupi cu ce iubești. Ar trebui să poți rupe la fel de brusc cu copiii tăi cum rupi cu țiltoarele.

INÈS: Dar, Doamne, îl iubești și acum, nu-i așa?

FERRANTE: Nu o merită.

INÈS: A, dac-ar fi să stăm să socotim ceea ce merită oamenii . . .

FERRANTE: Tot ce am făcut pentru el îmi apasă acum ca o piatră grea pe inimă. Să zicem că îl iubesc îndeajuns, ca să sufăr că nu-l pot iubi mai mult. Mă face să-mi fie rușine de mine. Rușine că am crezut cîndva în această iubire a mea pentru el și nu mai sînt în stare să-l mai simt în mine. Și acum, pleacă, doña Inès. După ce vei fi vorbit cu Don Pedro, întoarce-te la mine. Să-mi povestești dacă e foarte îndurerat și cît de adînc simte ascuțișul pedepsei mele. Sau, poate, dimpotrivă, să-mi spui că s-a înduplecat și atunci îmi vei face o bucurie fără margini. Fă-mi doña Inès această bucurie. Am atîta nevoie de ea . . . Cu bine!

AL DOILEA TABLOU

Pragul (de afară) al castelului din Santarem. Priveliște de țară

SCENA A PATRA

Inès, Pedro

INÈS *(aruncîndu-se în brațele lui):* Nu spune nimic, nu spune nimic. Doamne, ajută-mă în această mare fericire din urmă. Presimt că, de azi înainte, nu mă voi mai putea bucura de o fericire care să nu fie vecină cu nebunia.

PEDRO: Inès, dacă tu . . .

INÈS: Taci! Nici un cuvînt! Clipa asta care nu se va întoarce poate niciodată . . . Pe urmă, voi fi gata să îndur orice. Dar măcar clipa asta să nu-mi fie furată. O clipă, o biată măruntă clipă, să mă odihnesc cu capul pe umărul omului lîngă care simți că nu se poate să mori *(Pauză)*. Să stai astfel și așa ceva să fie îngăduit și să-ți spui că pămîntul poate purta pe el asemenea fericire, dar totuși restriștea și moartea să continue să existe și tu însuți să trebuiască într-o zi să mori.

PEDRO: Se uită la noi soldații aceia . . .

INÈS: Iată bărbații: mereu temători să nu se facă de rîs și temători cînd nici nu au de ce. Se uită la noi soldații? Să se uite și să-și umple ochii de ceea ce văd. Să se uite și să se întrebe dacă ei știu să iubească astfel. *(Pauză)* Inima ta sau a mea bate atît de tare?

PEDRO: A noastră.

INÈS: Aș vrea să-mi dau viața pentru tine. Rîzi? Cum poți rîde?

PEDRO: Fiindcă te văd atît de ieșită din fire! Te-ai repezit pe mine ca lupul pe miel.

INÈS: Și am stat întinsă un ceas întreg, întinsă pe pat înainte de a veni ca să mă pot stăpîni cînd o să mă aflu în fața ta! Ce zile am trăit! Numele tău rostit în singurătatea mea, rostit pînă și în visele mele! Țintuită ca de o săgeată. Priveam cerul și mă pomeneam strigînd: «Ah, mai puțin cer albastru dar din nou alături de mine trupul omului pe care-l iubesc!» Mă ridicam din pat ca să mă duc la fîntînă (apa ei atît de rece era singurul meu sprijin toată ziua) sau ca să culeg o floare pe care o aduceam în casă ca să-mi ție de

Scanned with OKEN Scanner

urît. Și uite că te-am regăsit ! Și am regăsit mirosul straielor tale. Cînd te-am văzut, am simțit că-mi plesnește inima. Ah ! lasă-mă, să-mi potolesc toată setea. Să te țiu cu dinții ca păsările de pradă cînd se contopesc tăvălindu-se în țărînă

PEDRO: Soldații mereu sînt cu ochii pe noi . . .

INÈS: Să fie ! N-au decît să tragă ! M-aș învoi să mor, eu și ceea ce port în mine, dacă ar fi ca moartea să mă statornicească deapururi într-o clipă ca asta. Nu, tu nu-ți poți da seama ce au fost aceste patru zile. Există un anumit curaj, aproape trufaș cu care întîmpini prima lovitură a destinului. Pe urmă, începi să te macini cu încetul. Abia a treia zi trebuie să vezi cum arată cel ce a fost lovit. După trei zile, eram mereu scăldată în sudoare și mi-am dat seama că mă topeam ca o lumînare. În fața tatălui tău, am fost tot atît de slabă cît ai fost și tu. Tu nu cutezaseși să-i vorbești de căsătoria noastră. Iar eu nu am cutezat să-i vorbesc de copilul nostru. Nici nu înțeleg cum am putut să nu-i suflu o vorbă cînd mereu aș vorbi despre el?

PEDRO: Ce face vajnicul nostru băiețel?

INÈS: Ziua, nu-mi dă prea mult de furcă. Dar noaptea . . . E cuibărit în căldura inimii mele și aș vrea ca inima să-mi fie și mai caldă ca să-l pot adăposti și mai bine. Uneori se mișcă, dar abia simțit, ca o luntre pe o undă lină. Și apoi, deodată, o mișcare mai vioaie mă săgetează. În adînca tăcere ce mă împresoară, aștept din nou un mic semn de la el: sîntem complici. Ciocăne cu sfială. Și eu mă topesc de duioșie fiindcă mă cuprinsese o spaimă: dacă cumva a murit, el care-i atît de plăpînd? Aș vrea atunci ca necontenit să se miște, ca să mă cruțe de aceste spaime ale clipelor în care îmi închipui că nu va mai mișca niciodată. Și totuși, acele clipe îmi îngăduie dumnezeeasca bucurie de a-l regăsi mai departe viu.

PEDRO: Fie ca lumea aspră în care va intra, să nu-l socotească un dușman, el care nimănui nu-i este neprieten. Pămîntul ăsta întins să-l primească cu blîndețe pe el cel încă neștiutor al cumplitelor sale taine. Dar spune-mi, cum se face că Regele ți-a îngăduit să vii să mă vezi?

INÈS: Ar vrea . . . Dar eu nu vreau !

PEDRO: Ce?

INÈS: Să-ți smulg făgăduiala că te-nsori cu Infanta dacă Papa acordă anularea. Dar eu nu mă învoiesc. Vreau să rămîi numai al meu. Mă iubești încă?

PEDRO: Te iubesc cum soarele iubește nisipul. Te iubesc și iubesc și iubirea mea pentru tine.

INÈS: Atunci, eu nu am fost mai prejos de iubirea ta?

PEDRO: Femeie nebună ! Să nu vorbim prostii ! Tatăl meu s-a purtat cu blîndețe?

INÈS: Cu mare blîndețe. Mi-a vorbit cu inima deantregul deschisă. Era plin de amărăciune fiindcă mereu sînt unii care-l învrăjbesc împotriva noastră. Și fiindcă e și sătul de domnie. Cînd te duci la el, toate sălile acelea mari și pustii, te fac atît de bine să-ți dai seama cît de mare trebuie să fie singurătatea puterii ! Și sub acele bolți, cu cît mai puternic trebuie să răsune tînguirea lăuntrică, întocmai ca pașii pe lezpezi, M-a rugat să te cercetez bine, să văd dacă ești foarte îndurerat. Cred, sînt sigură, că se silește să fie aspru și că, din fire, e blînd și mărinimos.

PEDRO: A făcut totuși lucruri cumplite.

INÈS: Fără îndoială că a avut temeiuri să le facă.

PEDRO: O ! Temeiuri se găsesc întotdeauna. Dar să vrei să definești pe Rege e ca și cum ai încerca să sculptezi o statuie cu apa mării.

Scanned with OKEN Scanner

INÈS: Mi-a spus şi unele lucruri rele despre tine. Dar cînd cineva mi te vorbeşte de rău, nu mă doare. Dimpotrivă, mi se pare atunci că te iubesc şi mai mult. Că astfel şi mai mult eşti numai al meu. Nu, nu de el îmi este teamă. Toată soarta noastră stă în mîinile lui, numai în ale lui. Totuşi, spaima de care sînt năpădită este tulbure şi simt că de la el îmi vine.

PEDRO: Dar ce spaimă nu va fi chinuit inima asta atît de îndurerată? Chiar şi acum, în braţele mele.

INÈS: Am şi început să mă gîndesc la clipa în care va trebui să mă smulg de lîngă tine.

PEDRO: Inès ! Mereu cufundată în cea a fost sau în ce va veni. Mereu privindu-mă ca şi cum mă vei vedea pentru ultima oară ! Dar ce se întîmplă? Paznicii noştri au început să se neliniştească.

INÈS: Numai la ei îţi este gîndul? Dacă m-ai iubi cu adevărat, nici nu i-ai vedea.

PEDRO: Ai auzit? Un tropot de cai pe şosea !

INÈS: Ajunge ! Ajunge ! Două făpturi omeneşti nu se pot oare strînge în braţe fără ca mereu să vină cineva să se aşeze între ei şi să le spună « Nu »? N-am să mă clintesc.

PEDRO: Soldaţii se-ndreaptă spre noi.

INÈS: Aşteaptă, moarte a mea, aşteaptă! Să mă fi îndestulat mai întîi de fericire. Nu mă voi clinti. Chiar dacă Cel-de-Sus s-ar arăta în tufişurile astea . . .

PEDRO: Infanta !

INÈS: Ea? Aici? Fără îndoială, îndemnată de Rege, vine, înainte de a se reîntoarce în patrie, să-ţi ceară şi ea aceeaşi făgăduială. Vine să mi te smulgă. Să nu-i vorbeşti. Intră repede în castel şi spune-i că nu vrei s-o primeşti. De altfel, dacă e nevoie, eu mă voi pune de-a curmezişul.

(Soldaţii înconjoară pe Principe şi-l duc înapoi în castel)

SCENA A CINCEA

Inès, Infanta

INFANTA *(către escorta ei)*: Rămîneţi, vă rog, mai departe. Şi aşteptaţi-mă. *(întorcîndu-se spre Inès)* Doña Inès de Castro !

INÈS *(gata de apărare)*: Alteţă !

INFANTA: Crezi poate că am venit să văd pe Principe? Cîtuşi de puţin. Pe domnia ta te căutam ! Ai văzut pe Rege ieri?

INÈS: Da, Prinţesă.

INFANTA: Ce impresie ţi-a făcut? *(gest nedefinit, precaut)*. Ei bine, am să-ţi spun eu adevărul. Lanţul salbei grele pe care o porţi ţi-a făcut un semn roşu pe gît. Acolo va cădea securea călăului.

INÈS: Doamne !

INFANTA: Monarhii îşi împodobesc cu lei stemele şi stindardele. Şi într-o bună zi, îşi descoperă un leu şi în inimă. N-ai văzut ce verde era la faţă? Ai fi zis că e chipul cuiva care a uitat să pună să fie înmormîntat. Dar totuşi, cu o privire grea, de leu, Regele suferă că va muri curînd. Ştii bine că la sfîrşitul coridei, taurii ajung la culmea îndîrjirii. A, nu vreau să spun că Regele ar ţine cu tot dinadinsul să-ţi ia capul. Este şi el aşa cum sînt toţi oamenii: slab, schimbător şi neştiind prea bine ce vrea. Dar un gînd primejdios i-a fost strecurat ca un tăiş de cuţit în minte şi el nu l-a respins cu toată indignarea cu care ar fi trebuit.

INÈS: Cum ai aflat?

Scanned with OKEN Scanner

INFANTA: Unul din paji a vorbit.
INÈS: Unul din paji?
INFANTA: Cineva care-mi vrea binele a izbutit să stea de vorbă cu pajii care se aflau ieri la ușa Consiliului sau mai bine zis a încăperii în care a avut loc un mic sfat al Regelui cu Alvar Gonçalves și cu Egas Coelho. Doi dintre paji nu știau nimic sau nu au vrut să spună. Al treilea, cel mai tînăr, trăsese bine cu urechea și auzise totul.
INÈS: Cel mai tînăr ! Care e și atît de frumos !
INFANTA: Tinerii demoni sînt întotdeauna frumoși !
INÈS: Și . . . el a primit să vorbească? Din nechibzuință, nu-i așa?
INFANTA: Nu, din patimă.
INÈS: Ce grozăvie?
INFANTA: Vrei să spui: ce noroc blagoslovit ! Egas Coelho și Alvar Gonçalves ți-au cerut capul. Regele ar fi putut să se împotrivească pe loc și să rostească cu toată tăria: nu. Dar a stat la un fel de tocmală care nu se mai sfîrșea. « Advocățește» a spus pajul. În cele din urmă, Regele a zis: « Am să mă mai gîndesc». După care a rămas singur cu Egas Coelho dar pajul a plecat să te caute, cum i se poruncise.
INÈS: « Am să mă mai gîndesc» nu este chiar o osîndă la moarte. În toată această împrejurare, Regele s-a purtat cu mine cu multă înțelegere.
INFANTA: Tatăl meu spune despre regele Ferrante că se joacă cu propria lui perfidie așa cum sugarii se joacă cu picioarele lor.
INÈS: « Am să mă mai gîndesc» . . . Poate a căutat să cîștige timp?
INFANTA: Doña Inès, doña Inès, eu cunosc lumea și căile ei.
INÈS: Da, e drept, le cunoști bine, Alteță. Străină și atît de tînără, ai aflat atîtea taine în trei zile. Eu aș fi putut trăi ani de zile, fără să știu ce se spune despre mine.
INFANTA: Am fost crescută ca să domnesc.
INÈS: Și despre don Pedro, Regele nu a spus nimic?
INFANTA: După spusele pajului, Ferrante, nu a pomenit de fiul lui. Și acum, doña Inès, iată ce am de spus eu. Fiindcă vîntul de pe mare este prielnic, mîine voi pleca înapoi. Privește: un nor în formă de aripă. Se îndreaptă spre Navarra. Împrejur, nori vălurîți ca spinările unei turme de oi: păscînd din mers, și ei se duc spre Navarra mea mereu vălurită de turme. Da, mîine la ceasul acesta, cu voia lui Dumnezeu, îmi voi croi drum pe marea întunecată: cu ce înverșunare valurile se vor răzvrăti în fața ciocului corăbiei mele ca apoi să se plece domesticite ca și cum ar ști cine sînt eu. Navarra mea ! Atît de aprinsă îmi este dorința s-o revăd încît aproape mi-e teamă de ce voi găsi acolo. Doña Inès, iată, îți propun să vii cu mine. Vei face parte din curtea mea. În Portugalia nu vei mai fi în siguranță. Din clipa în care te vei afla sub ocrotirea mea, Regele nu va mai îndrăzni să se atingă de doña Inès. Ar însemna să mă jignească a doua oară. Ceea ce nu ar face niciodată. Numai că trebuie să te hotărăști numaidecît și să lași în plata Domnului cuibul de la Mondego. Știu, oamenii preferă să moară decît să-și părăsească lucrurile sau fără să-și dea osteneala de a le pune la repezeală în ordine. Dar trebuie să chibzuiești ce este mai de preț: viața sau Mondego. Regele va muri curînd și te vei putea reîntoarce și domni. Sau regele își va ucide fiul.
INÈS: O !
INFANTA: Iartă-mă. . .
INÈS: Dar ce te face să crezi . . .

Scanned with OKEN Scanner

INFANTA: Nu cred că Ferrante să se gîndească astăzi la așa ceva. Dar astăzi și mîine nu sînt odraslele aceleiași mume și mai puțin ca oricînd sub domnia lui. Nehotărît din fire și neștiind niciodată prea bine ceea ce trebuie să facă, marea artă a lui Ferrante, este să dea oamenilor a crede că nehotărîrea lui este o înaltă politică. Înecă peștele din șovăire și lipsă de adevărată tărie, dar izbutește să înfățișeze această încercare drept o înțeleaptă chibzuială. Regele se învoiește sus și tare cu două lucruri care se bat cap în cap și o face, pe deoparte, din toată inima fiindcă este un nehotărît și, pe de alta, dintr-o socoteală, ca să tulbure apele și să nu i se ghicească slăbiciunea. Amestecă primejdios lucruri ce nu se pot împăca: nimeni nu știe limpede care-i e gîndul, fiindcă nu are nici un gînd limpede. Uneori însă, dar rar, i se întîmplă să mai și știe ce vrea și anume cînd e vorba de interesul lui imediat. Cît timp va mai crede însă că este în interesul lui imediat să-l cruțe pe don Pedro și pe doña Inès?

INÈS: Sînt zguduită. În tot cazul, vreau să te asigur de recunoștința mea. Tocmai Alteța ta să fie aceea care . . .

INFANTA: Sînt două feluri de glorie: gloria cerească, aceea ca Dumnezeu să fie mulțumit de tine și gloria omenească aceea de a fi tu mulțumit de tine. Scăpîndu-te de la pieire, dobîndesc cele două glorii. Mai ales pe cea de a doua fiindcă legile firii mi-ar porunci mai curînd să te urăsc. Dar mie nu-mi pasă de legile firii.

INÈS: Fără îndoială, doamnă, fiindcă eu în locul domniei tale . . .

INFANTA: Uiți cu cine vorbești, doña Inès! Nimeni nu se poate pune în locul meu.

INÈS: Iartă-mă Infantă. E drept că rangul Alteței Tale. . .

INFANTA: Acolo unde mă aflu eu, nu mai există rang. Doña Inès, te socotesc iertată de toate îndatoririle protocolare: nu te descurci în ele în chipul cel mai fericit. Dar poate că asta îți face farmecul. Află că nu am fost niciodată geloasă pe domnia ta. Nu eram nici măcar curioasă să te cunosc, într-atîta don Pedro mă lasă nepăsătoare. Mi se spunea: « Este frumoasă » dar eu îmi spuneam: « Eu însă sînt mare. Și ceea ce este frumos nu se poate măsura cu ceea ce este mare». Pe urmă mi s-a spus: « E plină de blîndețe pentru toată lumea ». Și mi-au plăcut cuvintele astea. Le traduceam astfel în limbajul meu: « este prietena tuturor lucrurilor blînde de pe pămînt ». Mi s-a mai raportat și această trăsătură de caracter: « de ani de zile se lasă pieptănată cum nu se poate mai prost numai ca să nu pricinuiască o mare întristare celui ce o piaptănă renunțînd la serviciile lui ». (Inès își duce instinctiv mîna la păr). Nu, nu, nu ești chiar atît de prost pieptănată! Părul îți este deci pieptănat de mîinile caritații. Nu-i minunat?

INÈS: Uneori simt nevoia să las să mi se odihnească părul. Atunci, cîte o zi întreagă îmi fac doar un simplu coc. Numai că se formează atunci o dungă. . .

INFANTA: Te asigur că părul este foarte frumos așezat, nu-ți face nici o grijă de prisos. Am mai aflat, apoi, că pînă la vîrsta de douăzeci și patru de ani ai trăit în Spania. Atunci nu m-am mai mirat de toate meritele pe care le dovedești. Am aflat, de asemenea, că ești o copilă din flori. Și acest lucru mi-a plăcut. Am dorit atunci să te văd și am poruncit uneia din doamnele mele de onoare, marchiza de Tordesillas să se așeze lîngă doña Inès în timpul liturghiei la Santa Clara și să nu se îndepărteze cu un pas ca să te pot recunoaște. Dar cum doamnele astea mereu se sculau și-și schimbau locurile ca să poată mai ușor trăncăni, cum sînt și la fel îmbrăcate și cum în biserică e destul de întuneric, te-am

Scanned with OKEN Scanner

pierdut din ochi. Am trimis atunci pe cineva să cheme pe marchiză căreia i-am poruncit să-ți rupă puțin mantia.

INÈS: Cum? Alteța Ta a . . .

INFANTA: Da, eu ! Ruptura a fost făcută la guler, lăsînd să se vadă puțin gîtul. Am putut astfel să te urmăresc datorită acestei înguste fîșii albe care se mișca în penumbră. Te-am privit îndelung, doña Inès. Și am înțeles că don Pedro avea dreptate să te iubească.

INÈS: Dacă l-ai cunoaște mai bine, ai ști că eu am de o mie de ori mai multă dreptate să-l iubesc.

INFANTA: Te cred, ca să-ți fac plăcere. Dar știi pe cine am să găsesc la întoarcerea mea la palat, rugîndu-se fierbinte? Pe marchiza de Tordesillas, rugîndu-se, sînt sigură, ca această întîlnire să se sfîrșească cu bine pentru domnia ta. Hai, doña Inès, împlinește rugile bunei marchize. Spune-mi că mă vei însoți în Navarra.

INÈS: Nu, Principesă, nu aș putea.

INFANTA: De ce?

INÈS: Cînd pasărea de soi este prinsă, nu se mai zbate. Îmi arătai norul sub formă de aripă. Înzestrată cu o aripă, eu n-aș mai fugi ci aș ocroti.

INFANTA: Știu foarte bine: noblețea se plătește scump. Dar nu ești încă « prinsă ». E drept, poate că nu mai ai decît o noapte în față. Dar noaptea aceeasta, măcar o mai ai.

INÈS: Nu ! Nu ! Nu mai pot fi în altă parte decît alături de el. În orice condiții, oricît de jalnice, numai să nu-l părăsesc. Și dacă trebuie, voi muri cu el, sau pentru el.

INFANTA: Nu există făptură care să merite să mori pentru ea.

INÈS: Omul pe care-l iubești.

INFANTA: Nu am putut încă izbuti să înțeleg cum o femeie poate iubi un bărbat. Cei pe care, în felurite împrejurări, i-am întîlnit, mi s-au părut aproape cu toții grosolani și cu toții lași. Lașitatea ! Cuvîntul acesta îmi aduce, fără putință de împotrivire, în minte bărbații.

INÈS: Oare. . . . n-ai iubit niciodată, Infantă?

INFANTA: Niciodată, Cel-de-Sus m-a ferit.

INÈS: Dar, fără îndoială, ai fost iubită?

INFANTA: Dacă un bărbat ar fi fost atît de caraghios să mă iubească, i-aș fi dat atît de puțină atenție încît nici măcar nu mi-aș mai fi amintit de el. *(Cu bruschețe și candoare)* Auzi vrăbiile? Ciripind, mie îmi aduc laude. O, nu mă crede trufașă: nu am nici o trufie, nici măcar un dram. Dar ca să-ți placă laudele, nu este neapărat necesar să te simți demnă de ele. Haide, Inès, vino. Îți ofer viața. Răsuflarea regilor este încinsă. Te va mistui.

INÈS: Răsuflarea lor mistuie ceea ce în tot cazul ar fi mistuit. Eu n-am fost făcută ca să lupt ci ca să iubesc. Cînd eram mică și rotunjimea sînilor nu se ivise încă, eram plină de iubire pentru păpușile mele și întotdeauna uneia din ele îi spuneam Îndrăgostitul și alteia Prea Iubita. Și chiar atunci, dacă mi s-ar fi deschis pieptul, s-ar fi revărsat din el un val de iubire, asemănător laptelui care curge din unele plante cînd le frîngi tulpina. Să iubesc, este singurul lucru pe lume de care sînt în stare. Privește la această cascadă: nici ea nu luptă, își urmează înclinarea. Trebuie să lași apele să cadă în voia lor.

INFANTA: Cascada nu cade: se aruncă. Și face astfel să umble morile. Apa este îndreptată în zăgazuri. Vîsla o lovește, prora o despică. Dar peste tot se împotrivește cu îndîrjire. Ah, ce moale ești !

Scanned with OKEN Scanner

INÈS: Abia cînd este un pic moale, fructul primeşte adînc, pînă în inima sa, toate razele Creaţiei.

INFANTA: Te rog, nu-mi făcea elogiul moliciunii, ar însemna să mă răneşti pe mine. *(O duce şi o aşează pe o bancă pe care se aşează şi ea)* Vino mai bine în Spania: vei dobîndi acea tărie care-ţi lipseşte. Nu te ascunde. Ştiu că aici Spania nu este iubită. Portugalia este o femeie tolănită la şoldul Spaniei. Dar ţinîndu-se totuşi deoparte, arzînd singură şi cuprinsă de un fel de nebunie, Spania tulbură somnul Portugaliei. Dacă m-aş fi căsătorit cu Pedro, eu aş fi fost bărbatul şi aş fi împiedicat Portugalia să doarmă.

INÈS: Alteţă, de vreme ce Regele, după cum spui, nu doreşte decît să te vadă mulţumită, te conjur, smulge-i mai întîi iertarea lui Pedro.

INFANTA: Nu Pedro mă interesează, pe tine vreau să te salvez. Vino cu mine la Pampeluna care este ca o curte interioară a unei cetăţi ascunsă între creste înalte de munţi. Pretutindeni se află sufletul meu care zburînd din pisc în pisc, stă de veghe şi nu îngăduie... Mîna Regelui Ferrante nu ar putea să te sugrume pe deasupra acestor creste. Vino la Pampeluna chiar dacă curtea mea nu are nimic atrăgător pentru Inès. Simţămîntul de a te afla în siguranţă, dă farmec oricărui loc şi odată cu siguranţa îţi vei regăsi şi adevăratul suflet.

INÈS: Pedro este sufletul meu.

INFANTA: Eşti moale şi totodată prea curajoasă.

INÈS: Nu-mi spune că am curaj: l-aş pierde de îndată.

INFANTA: La rădăcina sînilor, în pufuşorul dintre sîni, ţi-a căzut o geană. Iat-o, s-a aninat acolo ca un fulg al unei rîndunici rănite în zbor. Fulgul freamătă însă uşor, ca şi cum ar fi viu. Rîndunica este însă greu lovită, doña Inès. Cît timp va mai putea să zboare dacă nu-şi găseşte un adăpost? Într-o zi nu va mai putea vesti primăvara, într-o zi nu va mai fi pentru ea primăvară pe pămînt. Lasă-mă să cred că mai pot găsi cuvintele care să te hotărească. Gîndul ca n-ai făcut decît să treci pe lîngă mine, şi eu să fiu Infanta Navarrei şi totuşi să fi dat greş, să nu fi izbutit să te îndulpec... Să nu izbuteşti să convingi fiinţa căreia îi doreşti atîta bine! Cum este cu putinţă ca binele pe care vrei să-l faci cuiva să nu-ţi strălucească pe faţă, să nu freamăte în sunetul glasului, în aşa fel încît să fie peste poate ca celălalt să nu priceapă? Sau, dimpotrivă, tocmai chipul meu te sperie? Poate că orice chip nou te înfricoşează? Sau poate numai fiindcă este scăldat în sudoare? Sau poate că am spus prea mult? Cînd vrei să convingi pe cineva şi depăşeşti o anumită margine, tot ce trece peste ea nu face decît să trezească bănuieli. Şi să facă şi mai de neînduplecat pe cel ce încerci să-l hotărăşti. Trebuie să îţi spui: « dar de ce oare stăruie atîta? Nu cumva e o capcană? » O! uşă, O, uşă! Ce cuvînt te poate desfereca? Mă usuc fiindcă gura îmi e uscată. *(pauză)* Nu-i aşa? Te uiţi la spuma de la colţurile buzelor? E tot din pricina gurii uscate şi a dogoririi drumului pînă la tine. Sînt toată uscată pe dinăuntru, ca şi cum mi s-ar fi vîrît pe gît pînă la mîner sabia de foc a îngerului nopţii, — ţi-aduci aminte! — cînd glasurile din zid au strigat din nou: « Senacherib! » Ah! ce lucru lipsit de sens ca o dorinţă pătimaşă să nu fie deajuns pentru a clinti ceea ce doreşti! Pentru cea din urmă oară, Inès: vii cu mine?

INÈS: Prinţesă, nu mi-o lua în nume de rău: nu pot.

INFANTA *(se ridică)*: Bine, fie! Ai lăsat să treacă clipa în care te iubeam. Acum mă mîniі. De ce să-mi pese mie de viaţa ta cînd nici chiar ţie nu-ţi pasă de ea?

INÈS *(se ridică)*: Eu, Alteţă, te mîniu?

Scanned with OKEN Scanner

INFANTA: Mă dezamăgești. Du-te atunci la moarte, doña Inès. Du-te repede să mori și dacă e vorba pe așa, cît mai curînd cu putință. Chipul domniei tale să nu aibă timpul să se întipărească în mine. Să se șteargă și să-l pot uita; șters ca o pată de sînge pe lespezi, pe care o speli cu apă. Aș fi vrut ca toată șederea mea în Portugalia să dispară ca un vis rău. Dar acum nu mai este cu putință, din pricina domniei tale. Singură otrăvești dulcea miere a uitării mele. Așa cum se spune despre musca din parfum în cartea sfintelor scripturi. Pleacă, doña Inès, îți rămîne Dumnezeu. Nu este totuși frumos ca, orice s-ar întîmpla, și chiar dacă ai păcătuit, să poți întotdeauna să-ți spui: « Îmi rămîne Dumnezeu »? Îndreaptă-ți privirea spre cer unde se află cel ce te va ocroti.

INÈS: Domnul mă va ocroti numai dacă voi fi demnă de ocrotirea sa. Dar de ce să privesc cerul? Vederea cerului ne readuce întotdeauna pe pămînt fiindcă lucrurile cu adevărat dumnezeiești pe care le cunosc, pe pămînt le-am trăit.

INFANTA: Atunci, scumpa mea, dacă nu vrei să-ți îndrepți privirea spre cer, întoarce-te deadreptul spre iad. Încearcă să cîștigi bunăvoința pajului — care și el este al iadului și află de la el ce gînduri are Regele. Se numește Dino del Moro. Este andaluz. Și în andaluzi nu te poți încrede. Va fi gata să trădeze și să-ți dezvăluie toate tainele pe care vei voi să le afli.

INÈS: Cred că niciodată nu mă va lăsa inima să împing la trădare pe un copil.

INFANTA: Chiar dacă propria-ți viață și aceea a lui don Pedro sînt în joc?

INÈS: Pedro! Totuși... un copil! Un copil asemeni celui ce ar putea ajunge într-o zi, un fiu al meu.

INFANTA: Ei bine, doña Inès, fii deci sublimă, de vreme ce asta te ispitește. Sublimă, neplecînd cu mine, sublimă neîmpingînd un copilandru la trădare. Fii sublimă cît poftești și mori de sublimitate. Adio.

(Inès se înclină, ia mîna Infantei ca s-o sărute. În mișcarea pe care o face Infanta ca să întindă mîna, brățara ei de pietre prețioase se desface și cade. Inès o ridică și i-o întinde)

INFANTA: Păstreaz-o Inès. La noi, o principesă de os domnesc nu poate primi nimic dacă nu îi este întins de mîna cuiva care nu face parte din casa sa regală. Brățara asta care se leagă atît de prost, va rămîne ca un simbol a tot ce nu s-a putut lega între noi.

INÈS: Dacă este un simbol, sînt lucruri cu mult mai pure decît diamantele...

INFANTA: E adevărat! *(ia brățara, o aruncă la pămînt și o strivește cu tocul. O tăcere)* Sărută-mă *(Se sărută)* Dumnezeu să te aibă în pază! *(Pe urmă, rămasă singură, privește în depărtare spre cascadă)* Apele trebuie lăsate să cadă...

ACTUL III

O sală a palatului regal, cufundată aproape în întuneric. Singur spațiul din jurul căminului unde arde focul este luminat de flăcările din vatră.

SCENA ÎNTÎA

Ferrante, Inès. Apoi un paj

FERRANTE: Miresmele care se ridică din mare au un gust mai puțin iute decît cele răspîndite de inima unui om de șaptezeci de ani, Nu știu de ce, oamenii ajunși la această vîrstă se prefac că nădăjduiesc să trăiască veșnic. Eu însă, nu caut să mă înșel. Curînd moartea o să-mi înfunde pe cap coiful ei negru. Dealtminteri, de mult tot mor cu încetul; e vorba doar de a pune capăt povestei.

Scanned with OKEN Scanner

INÈS: Mereu, Măria Ta, mereu aceeaşi întunecată presimţire.

FERRANTE: Am şi eu vestirile mele. Noaptea mai ales. Noaptea e mama tuturor lucrurilor şi uneori chiar a unor înspăimîntătoare iluminări. La ceasul cel mai adînc al nopţii, mai adînc chiar decît cea mai joasă adîncitură a talazului, să te simţi culcat în pulberea orgoliului ! Atunci, adesea inima mi se opreşte. Cînd începe din nou să bată, sînt cuprins de uimire să mă regăsesc din nou viu. Uimit şi nu dezamăgit.

INÈS: Dar medicii Măriei Tale?

FERRANTE: Nu vorbesc nimănui de boala mea şi lumea crede că voi trăi o mie de ani. Şi apoi medicii... Ceasul pe care Domnul l-a ales, ar fi păcat să încerci să-l întîrzii. Totuşi, într-o privinţă, poate ai dreptate şi s-ar putea formula o axiomă generală, anume că e totuşi mai bine să fii ucis de medicul decît de fiul tău. *(Pauză)* Azi noapte — poate fiindcă ieri avusesem o mare amărăciune — am visat că trăgeam să mor. Nici o durere şi o luciditate absolută. Trebuia să mai fie cineva de faţă fiindcă îi spuneam că, din clipă în clipă, mă părăseau puterile. Şi, din clipă în clipă, dungi roşii îmi ieşeau pe piele. Scriam pe propria-mi piele care era atît de putredă încît pe alocuri plesnea sub apăsarea condeiului.

INÈS: Şi ce scria Măria Ta?

FERRANTE: Scriam: « Mult mai bun şi mult mai rău ». Fiindcă, într-adevăr, am fost mult mai bun şi mult mai rău decît a putut lumea s-o ştie. Pe urmă, zorile au început să mijească între perdele şi zăbrelele ferestrelor. Şi dîrele acelea nesigure, alburii, păreau să mă înconjoare ca nişte înalte făclii funerare. În fiecare noapte sau aproape în fiecare noapte, se cască în faţa mea asemenea abisuri. În acele ceasuri revăd... revăd tot ce am făcut şi am desfăcut, eu Regele Portugaliei, învingător al africanilor, spaimă a răsăritenilor, Ferrante Mărinimosul, biet păcătos ! Şi văd că din tot ce am făcut şi desfăcut timp de mai bine de un sfert de veac, nimic nu va rămîne fiindcă totul va fi dat peste cap, poate chiar foarte repede, de mîinile timpului purtate de voia întîmplării. Nimic nu va rămîne afară doar de un portret, unul printre alte douăsprezece, la Armeria din Coimbra. Portretul unui om despre care cei ce vor trece pe acolo nu vor şti nimic şi, astfel, nu vor fi în stare să pomenească de nici o faptă de seamă a lui. Privindu-l, vor murmura cel mult: « Ăsta are nasul mai borcănat decît ceilalţi ».

INÈS: Măria Ta, gloria oamenilor mari este ca umbrele: se lungeşte în amurg.

FERRANTE: Ah, nu-mi mai vorbi de gloria mea ! Dacă ai şti ce departe mă simt de mine însumi. Şi apoi duhoarea de hoit a slăvirilor... De altfel, eu nu am fost un rege al gloriei ci un rege al durerii. Pe stindardul Portugaliei, am înmulţit numărul semnelor care reprezintă rănile lui Isus. Şi acest rege al durerii te face acum să auzi acest adînc muget de fiară în inima pădurii. Eu nu am avut însă de ce să mă ascund ca să mor în inima pădurii sau pe un vîrf de munte fiindcă eu însumi sînt pădure şi munte. Sufletele mele învălmăşite sînt hăţişurile pădurii şi, rege fiind, a trebuit să fac din gîndirea mea o culme şi o stîncă.

UN PAJ *(intră)*: Mărite Doamne, don Alvar Gonçalves stăruie să fie primit de îndată de Măria Voastră.

FERRANTE: Urma să-l văd mîine dimineaţă.

UN PAJ: S-ar părea că lucrurile pe care le are de spus nu suferă zăbavă.

FERRANTE: Răspunde-i că-l voi vedea mîine. *(Pajul iese)* Dar poate ţi-ar fi plăcut să vezi cum arată un om care îmi cere să te ucid.

INÈS: Măria Ta !

Scanned with OKEN Scanner

FERRANTE: Îți mărturisesc că ar fi avut oarecare haz să observ cum v-ați fi purtat fiecare, unul față de celălalt. *(Pajul se reîntoarce)* Iarăși!

PAJUL: Cîteva rînduri de la don Alvar.

FERRANTE *(după ce a citit răvașul, se schimbă la față)* Blestem! Blestem! Blestem! Poftește-l pe don Alvar în camera mea de lucru. Vin îndată. Apoi vezi de foc să nu se stingă. Doña Inès, așteaptă-mă aici cîteva clipe. *(Iese pe ușa ce dă spre camera de lucru; pajul iese pe ușa pe care a intrat)*

SCENA A DOUA

Inès, apoi pajul și Dino del Moro

INÈS: Deci pajul nu mințise: îmi vor capul. *(Pajul se întoarce însoțit de Dino del Moro; amîndoi scormonesc jarul și aruncă butuci în cămin. Doña Inès exclamă în șoaptă)* Dino del Moro! El este! Dacă ar rămîne singur! Să-i vorbesc... să-i cîștig încrederea, să aflu, de aci înainte, prin el tot ce se pune la cale... *(Scenă mută. Primul paj iese. Inès se apropie încet de Dino. Primul paj se reîntoarce. Apoi iese din nou)*

INÈS *(încurcată):* Știu că te cheamă Dino del Moro.

DINO: Dacă vă face plăcere. La drept vorbind, este însă numai o poreclă. Tatăl meu este Fernando de Calla Fuente, machiz de Duero, guvernator al provinciei spaniolă a Genilului. I se spune Fernando del Moro fiindcă, descoperind că majordomul lui, un maur, continua să se încline la idoli păgîni, l-a înjunghiat cu mîna lui. Tatăl meu e puternic ca doi cai.

INÈS: Este și asta ceva! Și ai plecat de mult din Andaluzia?

DINO: De un an. Nu cunoașteți Genilul? Este cel mai mare fluviu din Europa. Se spune că izvorăște din rai.

INÈS: Și... nu ești trist că te afli despărțit de părinți?

DINO: O! nu!

INÈS: Ce mărturisire țîșnită din fundul inimii. Mi s-a vorbit de dumneata, Dino del Moro...

DINO: Ah, Infanta!

INÈS: Așadar... cam tragi cu urechea pe la ușile Regelui?

DINO: Cîtuși de puțin, doamnă. Cîteva cuvinte prinse în treacăt...

INÈS: Lasă, lasă! Trăgeai cu urechea. Dealtfel, ți se citește limpede pe față. Ah, dacă ai putea să te vezi! Trăsăturile feței îți sînt tot atît de neputincioase să-ți ascundă gîndurile, cum ți-ar fi și brațele să ridice un dulap. *(aparte)* Cum să-i cer... Cum să-i spun? *(tare)* Știi foarte bine că sînt aici oameni care îmi vor răul, cel mai mare rău. Mi-ar fi de cel mai mare folos să... *(Se aude în camera de alături glasul mînios al regelui)*

DINO: Ssst! Regele! Spuneți ceva la întîmplare, orice...

INÈS *(cu glas tare și puțin afectat, arătînd un fir de floare de iasomie, la butoniera surtucului lui):* Iasomia asta! Acum cîteva zile, purtai o garoafă. Îți plac atît de mult florile?

DINO: Cînd eram mic, mama voia să port întotdeauna o floare.

INÈS: Cînd erai mic! Și firicelele acestea de beteală de aur și de argint strecurate printre plete?

DINO: Tot mama mi le punea cînd eram mic. Ca să-mi poarte noroc, spunea ea.

INÈS: Dar acum cînd ești departe de mama dumitale?

DINO: Mi le pun singur.

Scanned with OKEN Scanner

INÈS *(aparte)*: Ce ciudat e ! *(Tare)* Mama dumitale... *(aparte)* Să împing la trădare un copil... Maică-sa care-l... Nu, nu e cu putință... Nu pot. *(Tare)* Dino del Moro, de ce asculți la ușile Regelui dumitale? Asta e treabă de slugă. Nu e demn de fiul lui Ferrnando del Moro.

DINO: Regele nu mă iubește. Dece ar trebui să-l iubesc eu?

INÈS: Nu te iubește?

DINO: Mereu rîde de mine. Da, mereu. Și de toate. De părul meu, de accentul meu. Nu poate deschide gura fără să-mi spună un cuvînt înțepător.

INÈS: Dacă te înțeapă, înseamnă dimpotrivă că te iubește. Pisica lasă întotdeauna o urmă de gheruță pe mîna celui pe care-l iubește.

DINO: Seara — fiindcă dintre toți pajii eu știu cel mai bine să dănțui, pe mine mă pune să sar și să prind licurici pe care-i aduc apoi în căușul mîinii. Ei bine, nici atunci, nu se arată de fel mulțumit.

INÈS: Totuși, este o sarcină foarte însemnată pe care ți-o încredințează. Regelui îi plac atît de mult licuricii?

DINO: Pretinde că-i seamănă: cînd luminoși, cînd întunecați, cînd întunecați, cînd luminoși. Cînd mi-a spus și mie că seamănă cu el, eu i-am răspuns că licuricii sînt niște gîndaci scîrboși.

INÈS: Dacă spui Regelui lucruri neplăcute, cum vrei să nu fie un pic supărat pe dumneata? Dar chiar dacă ar fi așa cum crezi, este oare un motiv ca să-l înșeli?

DINO: Toată lumea îl înșeală aici !

INÈS: Tocmai de aceea dumneata, da, *dumneata* nu trebuie să faci la fel. Dacă îți displace să-l slujești, cere părinților să te cheme înapoi sub un motiv oarecare. Nu sta mai departe lîngă cineva care are încredere în dumneata numai ca să-l... La vîrsta asta? Cîți ani ai?

DINO: Treisprezece !

INÈS: Dacă spui treisprezece înseamnă că ai doisprezece. La vîrsta asta băieții vor să se facă mai mari. Doisprezece ani ! Un mic om în toată firea, cu toată puterea lui de a face rău ! Nu, nu stărui pe acest drum. Ți-o spun așa cum ți-ar spune-o mama dumitale *(Îi așează mai bine cîteva șuvițe de păr)* Firele de beteală din păr, nu trebuie să le porți numai ca să-ți aducă noroc ci mai ales ca să-ți aducă aminte că trebuie să rămîi la fel de curat ca ele.

DINO: Dar, doamnă, eu v-am fost de folos. Am spus omului de încredere al Infantei, tot ce...

INÈS: E drept ! E drept ! Totuși... da, totuși, nu stărui pe aces drum.

DINO: Regele.

(Iese în goană)

SCENA A TREIA

Ferrante, Alvar Gonçales, Inès.

FERRANTE: Să înduri ! Mereu să înduri ! Asta macină ! Să fii mereu la cheremul tuturora. Să fi domnit treizeci de ani și încă cum: cu mîinile legate ! *(Prezentîndu-l pe Alvar)* Doña Inès, iată-l pe don Alvar care mă luminează adesea cu sfaturile sale. Dar poate l-ai mai cunoscut?

ALVAR: Dacă aș mai fi întîlnit-o pe doña Inès, nu aș fi putut-o uita.

INÈS: Iar eu, don Alvar, dacă te-aș mai fi întîlnit, fără îndoială că aș fi uitat. Dar întîlnirea aceasta, fii sigur că nu voi uita-o.

ALVAR: Din suflet te rog doamnă să-mi păstrezi bunele domniei tale simțăminte.

INÈS: În măsura și atîta vreme cît îmi vei păstra pe ale domniei tale.

FERRANTE *(lui Alvar)* Vino să mă vezi mîine, Dar fără iluzii. Fiindcă nu-i nimic de făcut, nimic, nimic.

Scanned with OKEN Scanner

SCENA A PATRA

Ferrante, Inès

FERRANTE: Ţi-ai păstrat libertatea şi Don Pedro s-a reîntors în apartamentele sale din palat unde nu mai este arestat ci ţinut sub supraveghere, fiindcă socoteam că am la mînă pe episcopul de Guarda. Dar iată că mă înşelam. Nunţiul îmi trimite vorbă prin don Alvar că Papa ar lua drept o grea jignire personală orice pedeapsă a mea dată episcopului. Cît despre anularea căsătoriei, acum este sigur că Papa nu va acorda-o. Mă simt ca un leu căzut într-o capcană. Pot să mă zbat, să rag: zadarnic. Rămîi legată de don Pedro şi legătura aceasta nu va putea fi ruptă decît de moartea Papei şi de simţămintele poate deosebite pe care urmaşul lui le-ar avea faţă de mine. Ah, încep să mă simt obosit de această poveste ! Aş vrea s-o văd luînd o altă întorsătură. Sînt obişnuit ca lucrurile mari să se rezolve repede şi cu uşurinţă şi numai cele mărunte cu mii de sîcîieli ce parcă n-ar mai avea sfîrşit. Povestea asta este mare şi sîcîitoare. Şi sînt ostenit de domnia ta, de faptul că exişti. Ostenit să-ţi vreau binele, ostenit să încerc să te scap. Ah, de ce a trebuit să exişti? Făpturile omeneşti sînt uneori stavile care te fac să turbezi. Un fluviu, un munte, înţelegi că se află acolo unde se află, şi că n-ai ce să-i faci... Dar un biet ghemotoc moale de carne şi de nervi care stă în picioare nu se ştie cum şi pentru ce ! Ah, tot ce am înălţat este acum la pămînt ! Am scos apă din puţ cu sita. Dar, la drept vorbind, de ce ar dăinui ceea ce am durat cînd eu însumi, de mult am încetat să mai dăinui? Arcul minţii mele s-a destins. Recitind ce am scris, întreb: « de cine e? » Ceea ce înţelesesem, acum nu mai înţeleg. Ceea ce învăţasem, am uitat. Mor şi simt că totul ar trebui luat de la început; că mă aflu în acelaşi punct în care mă găseam la douăzeci de ani. Mîinile îmi sînt deschise şi totul a lunecat de pe ele. Am cîntat din flaut de dragul Celui-de-Sus.

INÈS: Nu este oare soarta noastră, a tuturora?

FERRANTE: Fericit cel ce a dat puţin şi care a reluat înapoi tot ce a dat. Fericit acela ai cărui copii nu-i poartă numele.

INÈS: Fericit cel ce aude aceste cuvinte şi care le lasă să treacă peste el fără să-l atingă.

FERRANTE: M-am împrăştiat ca vîntul deşertului care, la-nceput biciuie nisipurile fierbinţi deslănţuindu-le ca pe un asalt de cavalerie apoi îşi pierde vlaga şi se destramă: nimic nu mai rămîne din el. Iată cu ce înalte cugetări se învredniceşte mintea regelui Ferrante, care nu se încumentă însă să le garanteze originalitatea. Într-o zi, trecînd prin faţa bucătăriilor, am zărit şi auzit pe un arde-bulumace dînd din mîini şi declarînd sentenţios: « Tumba în groapă, pe toţi ne aşteaptă, fie slugă, fie rege şi pînă la urmă din noi tot nimic nu se-alege ! » Mi s-a părut în firea lucrurilor ca, la capătul ei, înalta mea filosofie să dea de un rîndaş — bucătar. Ne întîlneam astfel şi mai curînd decît prevestea el.

SCENA A CINCEA

Aceiaşi, Marele Amiral şi Principe al Mării, Egas Coelho, doi alţi demnitari

AMIRALUL: Doamne, nelegiuirea săvîrşită m-a silit să îmbrîncesc străjile de la uşi. O grea ocară a fost făcută Măriei Tale şi spălarea ei cere hotărîri grabnice. O ceată de africani a pus piciorul, prin surprindere, pe pămîntul nostru, la Tubino. Au măcelărit oameni şi pe căpitanul portului care încerca să le

Scanned with OKEN Scanner

ție piept împreună cu străjile, l-au răstignit, alături de leșul unui cîine și el răstignit. Apoi s-au reîntors pe corăbiile lor și au plecat spre larg fără să fi suferit aproape nici o pierdere. Sfruntarea acestor ticăloși merită o pedeapsă căreia să-i meargă vestea. Loviturile lor sînt îndreptate numai împotriva Măriei Tale. Ar fi îndrăznit ei să lovească un port din Andaluzia sau din Valencia? Niciodată!

FERRANTE: Dar nimeni nu veghea pe mare, de-a lungul țărmului de miază-zi?

AMIRALUL: Datorită unei vinovate lipse de prevedere, flota comandată de don Lurenço Payva se afla toată, în acel moment, la nord de capul Sao Vicente.

FERRANTE: Da, așa se întîmplă. Întotdeauna timp de cîteva ceasuri, regatul rămîne într-un loc sau într-altul, lipsit de apărare: o spărtură se cască. Prin ea se poate intra cu mîinile-n șolduri. La fel sînt unele ceasuri în care un om tare este atît de slab sufletește și trupește — te miri cum de se mai ține pe picioare — încît cu un deget l-ai face să se prăbușească. Norocul este că dușmanul prea rar își dă seama de acest lucru. Ah, dac-ar ști!

AMIRALUL: Tocmai în asemenea ceasuri se cuvine să pari plin de tărie. Cer deci o pedeapsă de o asprime pilduitoare pentru Lurenço Payva.

FERRANTE: Ce pedeapsă?

AMIRALUL: În împrejurări obișnuite aș fi cerut o lungă osîndire la temniță grea. În clipa de față, cer moartea!

FERRANTE: De ce ar trebui să fie mai aspră osîndirea în clipa de față?

AMIRALUL: Fiindcă în această clipă avem nevoie de vinovați.

FERRANTE: Am constatat că aproape întotdeauna osîndirile la moarte sînt pripite. Cîteva zile mai tîrziu, omul predat călăului pare mai puțin vinovat. Cîte asasinate de acestea sînt doar niște neînțelegeri.

EGAS COELHO: Atunci, să nu mai trimitem pe nimeni la moarte, Măria Ta?

FERRANTE: Payva nu este oare un vechi slujitor al nostru?

EGAS COELHO: Măria Ta, mă așteptam să văd izbucnind regeasca ta mînie și nu mai pricep nimic.

FERRANTE: Cînd îmbătrînești, mîniile se schimbă în tristeți.

EGAS COELHO: Sau în milă. Ca să se trezească mila, e destul să te lași în voia inimii dar ca să stîrnești tăria trebuie să te înalți. Și trebuie necontenit să ne înălțăm.

AMIRALUL: Regele este oare om să ierte o jignire?

FERRANTE: Da, cînd iertarea este spre binele lui. Fără îndoială, acum nu este cazul. Vinovăția lui don Lurenço va fi cercetată. Să-mi mai amintești de el.

AMIRALUL: Așadar, s-ar putea ca omul acesta să scape cu viață! Mărite Doamne, să punem capăt acestei ocări: lasă-mă să mă duc în Africa să-mi caut eu moartea, această moarte de care sînt cruțați trădătorii. Mort, nu voi mai fi martor al unei nedemne cruțări.

FERRANTE: Nu te aprinde.

EGAS COELHO *(în șoaptă celorlalți demnitari)*: Inès pare liniștită. Nu-mi plac convorbirile acestea ale ei cu regele. S-ar zice că o întăresc. Să ne retragem o clipă în umbră și să ascultăm ce-și spun.

FERRANTE: Bine: don Lurenço să fie deferit justiției mele personale. Nu voi fi blînd.

EGAS COLEHO: O, Măria Ta, te regăsesc!

AMIRALUL: Și nu încercăm să facem de îndată ceva împotriva africanilor?

FERRANTE: De data aceasta, am să chibzuiesc eu, mai tîrziu. *(Cu o mare oboseală)* Astăzi, am hotărît destul. *(A parte)* Războiul... Oameni care nu merită să trăiască. Și idei pentru care nu merită să-ți dai viața.

Scanned with OKEN Scanner

SCENA A ŞASEA

Ferrante, Inès. *În fundul sălii, în umbră,* Egas Coelho *şi ceilalţi demnitari, apoi alte personaje.*

INÈS: Îl vei da pe mîna călăului?

FERRANTE: Aş înclina spre această soluţie. Unii spun că un bătrîn trebuie să fie neîndurător fiindcă nu mai are vreme de pierdut Tot ei, mai spun: cruzimea este singura plăcere care rămîne unui bătrîn fiindcă înlocuieşte dragostea. După părerea mea cei ce pretind aşa ceva, merg prea departe. În schimb, cred că una din cele mai bune garanţii de viaţă lungă este să fii de piatră, fără îndurare. Iată cea mai sigură platoşă contra morţii.

INÈS: Dacă ai fi atît de rău, nu ai spune-o.

FERRANTE: *(Ironic)* Văd că ai o adîncă ştiinţă a sufletului omenesc,

INÈS: Dar dacă Lurenço Payva nu e decît pe jumătate vinovat, ce mustrări de cuget îţi pregăteşti!

FERRANTE: Mustrările de cuget mor şi ele ca tot restul. Şi amintirea unora din ele, îmbălsămează. Dar poate toată povestea asta se va destrăma ca un fum. Findcă ştii ce cred eu? Că este pe deantregul născocită sau, în tot cazul, mult umflată

INÈS: Născocită?

FERRANTE: Vor să mă umilească şi ei după ce m-a umilit nunţiul. « Africanii n-ar îndrăzni niciodată să pună piciorul în Andaluzia sau în regatul Valenciei ». Au socotit că, lovit, voi fi aţîţat să lovesc la rîndul meu. Că şoarece aci, ca să-mi regăsesc prestigiul, voi fi pisică dincolo. Dar pisică împotriva cui? A lui Pedro şi a domniei tale! Socoteala lor copilărească a dat însă greş. Citesc prea limpede în uneltirile lor

INÈS: Eşti plin de mărinimie, Măria ta Ta, pentru noi. Dacă e o simplă născocire, Lurenço Payva nu va mai fi deci trimis la moarte?

FERRANTE: Drept să-ţi spun, ar fi un bine venit prilej.

INÈS: Un prilej? Dar pentru ce?

FERRANTE: Marele Amiral a spus-o: « Avem nevoie de vinovaţi în clipa de faţă ». De ceva, Lurenço Payva tot trebuie să fie vinovat. Oricine e vinovat de cîte ceva. Toţi ce se află în libertate nu îşi dau seama de ce îmi datorează. Ca şi toţi cei ce rămîn în viaţă. Dar, din cînd în cînd, trebuie să mai spui şi *nu*. Şi să loveşti. Oarecum la întîmplare. Pentru a arăta că ai reluat strîns hăţurile în mînă. Da, da, trebuie să mai jertfeşti nişte vieţi omeneşti chiar cînd ai încetat să mai iei în serios nevinovăţia lor, aşa cum făcea acea armură despre care vorbeşte o legendă care, în picioare, cu spatele la perete, lovea în cap pe orice personaj care trecea pe sub braţul ei de fier. Mă gîndesc de asemenea, la Regele nostru Henric al IV-lea, din Castilia, care a murit tocmai cînd nu mai ştiu care sultan trebuia să-i restituie oraşul Trujilo, cucerit de mauri. Temîndu-se că sultanul o să se răsgîndească dacă află că regele a murit, marii dregători ai ţării i-au aşezat leşul pe tron, au tras perdelele şi au micşorat lumina — uite, aşa cum văd că este micşorată lumina şi în sala asta — şi trimişii sultanului au predat cheile oraşului unui hoit. La fel şi eu, adică întregul meu suflet, s-a retras din învelişul meu regesc. Dar acest înşelător înveliş, primeşte mai departe cinstirile, întocmai ca leşul lui Henric al IV-lea, sau ucide încă şi chiar la întîmplare, ca braţul armurii goale pe dinăuntru.

DON EDUARDO *(În şoaptă)*: Regele aiurează. Vrăjitoarea aceasta îi ia minţile cu descîntece. Trezirea lui va fi cumplită.

Scanned with OKEN Scanner

AMIRALUL *(aparte):* Va închide pentru vecie gura celor ce vor fi fost martori acestei cumplite destăinuiri.

EGAS COELHO (aparte): Va ucide pe vrăjitoare. Dar și pe mine dacă își dă seama că m-am aflat și eu aici *(fuge)*

INÈS: Poți oare ucide pentru ceva în care nu crezi?

FERRANTE: Bineînțeles. Și asta se întîmplă mereu. Poți tu însuți să mori pentru ceva în care nu crezi. Mori pentru țeluri în care nu crezi și tot atît de bine și pentru pasiuni pe care nu le ai sau pentru ființe pe care nu le iubești. Negrii pe care i-am văzut în Africa se închinau la pietre și la izvoare. Dar era destul să li se spună că Islamul e amenințat ca să alerge să-și dea viața în războaie pentru o religie care nu era a lor.

INÈS: Cum s-ar putea ca Regele să fi ieșit din el însuși, să-și fi lăsat armura găunoasă, el care acum cîteva zile mă ducea la fereastra asta și-mi spunea: « pe umerii mei se sprijină tot ce vezi ! Iată, poporul cu care am legămînt. . . »

FERRANTE: Inès, noaptea asta e plină de miracole. Simt că, în aceste clipe, mă depășesc eu însumi, că dobîndesc cea mai mare măreție a mea, aceea pe care o voi avea în mormînt și că îmi este hărăzit ca în miezul ei să rostesc cuvinte înspăimîntătoare prin puritatea lor. Cînd ți-am vorbit de poporul meu nu mințeam dar îndrugam niște lucruri cu care mi se obișnuise gura, în care crezusem cîndva dar nu mai prea credeam cînd ți le-am spus. Eram ca o găină bătrînă care ar oua găoci goale.

INÈS: Măria Ta !

FERRANTE: Nu te mira. Îmi place să mă spovedesc femeilor. O veche înclinare a mea. Trebuie să și dau a crede că mă mai mișcă ceva, cînd în realitate nimic nu mă mai poate mișca. Lumea din afară nu mai face decît să alunece pe lîngă mine. Și este și drept să fie așa fiindcă și eu, toată viața, nu am făcut decît să alunec pe lîngă ea.

INÈS: Nimic nu te mai mișcă !

FERRANTE: Sînt cuvinte pe care le rostești ca și fapte pe care le săvîrșești fără să crezi în ele. Sau greșeli pe care le faci știind bine că sînt greșeli. Și există chiar o obsesie a ceva ce nu mai dorești.

DON EDUARDO: Asta-i beția lui Noe ! *(fuge)*

În cursul replicilor ce urmează, pînă la dispariția umbrei Infantei, în fundul cufundat în semiîntuneric al scenei, umbre apar, ascultă o clipă, apoi dispar cu gesturi de spaimă.

FERRANTE: Am gemut adineaori în fața ta ca o vită înjunghiată ; m-am tînguit ca vîntul. Crezi că așa ceva se potrivește cu o nestrămutată credință în menirea regească? Ca să fii rege, trebuie să crezi în regalitate, să fii plin de curaj și de tărie. Curajul îl am. Tăria mi-o dă Cel-de-Sus. Dar credința, nici Cel-de-Sus nu mi-o poate da și nici eu. Sînt doar prizonier a ceea ce am fost. Una din doamnele de onoare ale Infantei a spus o dată în fața mea, că dona Bianca de Navarra ar fi mereu răstignită pe ea însăși. În alt sens, și eu sînt răstignit pe mine însumi, pe îndatoriri care pentru mine nu mai au ființă. Nu mă mai aflu în armura mea de fier. Dar unde mă aflu atunci?

INÈS: Firește cine te-ar putea înțelege mai bine ca mine, Măria Ta? Știi doar ce puțin preț pun eu pe treburile de Stat. Ca și pe viitorul creștinătății ! Creștinătatea se află în noi înșine. Dar atunci, dacă e așa, de ce-l osîndești pe don Pedro pentru o lipsă de tragere de inimă care e la fel cu a Măriei Tale?

FERRANTE: Fiindcă eu am ajuns la vîrsta lipsei de tragere de inimă. Pedro nu. Cu ce să-ți umpli viața dacă nu cu îndatoriri de acest soi?

Scanned with OKEN Scanner

INÈS: Să iubeşti. Eu aş vrea să mă cufund în străfundul străfundurilor iubirii împărtăşite şi îngăduite, ca într-un mormînt şi totul, totul să-nceteze să mai existe împrejur. Dar dacă Măria Ta nu mai crede în menirea sa de rege, sînt totuşi lucruri pe care regele le poate face pentru popor ca de la om la om. În regatul acesta bîntuie o grea restrişte, molima foamei care mereu îşi aşteaptă leacul. La Lisabona, jos, în port, acolo unde trag la mal corăbiile, am văzut căpitani ai armatei Tale, stînd în picioare, rezemaţi de parapet, cu mîinile împreunate ca pentru rugăciunea şi, nemişcaţi, fără să scoată o vorbă, pîndind cu privirea pe călătorii care coborau pe uscat. Şi cu adevărat pentru rugă le erau împreunate mîinile, fiindcă cerşeau milostenia. Erau căpetenii de oaste ale Măriei Tale cărora solda nu le mai fusese de mult plătită. Dacă eu aş fi fost rege, m-aş fi dus să le desfac mîinile şi să le spun: « De azi înainte, niciodată n-o să vă mai fie foame ! » Din ziua aceea, oricît de mult aş mînca, mi se pare că tot îmi mai este foame şi aşa va fi mereu cît nu voi afla că oamenii aceia au încetat să mai fie flămînzi.

FERRANTE: Cu cîtă uşurinţă se cere conducătorilor de State să fie îndurători. Dar şi ei ar avea nevoie de un strop de îndurare. Dacă te gîndeşti la cumplitele ispite născute din puterea absolută, tăria de a le ţine piept ar merita şi ea respect. Cît despre căpitanii de care îmi pomeneşti, dacă aş fi mai tînăr, mi-aş spune că este o boală şi mai grea decît foamea burţii care trebuie lecuită: boala sufletului nemuritor mereu înfometat să păcătuiască. Dar la anii mei mulţi, te părăseşte tragerea de inimă de a te mai îngriji de ceilalţi. Nu mai rămîne decît un uriaş « nu mai îmi pasă », care se rostogoleşte ca un tăvălug peste întreaga lume... În puţinele zile care mi-au mai rămas pînă la înfăţişarea înaintea Celui-de-Sus, aş vrea să mă îngrijesc numai de mine, să încetez să mai mint pe ceilalţi şi să mă mai mint pe mine ca să merit, însfîrşit, respectul care mi se acordă după ce atîta vreme l-am uzurpat.

UMBRA INFANTEI *(în fundul scenei)*: Inès !

INÈS: Cine mă cheamă?

UMBRA INFANTEI: Cineva care îţi vrea binele. Părăseşte numaidecît încăperea asta. Nu mai asculta pe rege care îngroapă în tine ca într-un mormînt toate tainele sale cele mai deznădăjduite. Cînd va sfîrşi, va trage peste tine lespedea mormîntului ca să nu mai poţi niciodată vorbi.

INÈS: Nu voi părăsi pe cel ce mi-a spus: « Eu sînt un Rege al durerii ! ». În acea clipă, nu mintea şi mie nu mi-este teamă de el.

UMBRA INFANTEI: A ! Cum, îţi iubeşti moartea ! Cît de mult vei fi iubit-o ! Inès, Inès, adu-ţi aminte: regii au lei în inimă... Adu-ţi aminte: dunga lăsată pe gît de lănţişorul tău...

INÈS: A ! Abia acum te recunosc.

UMBRA INFANTEI: Nu, niciodată nu m-ai recunoscut ! Inès, Inès, de îndată ce am pornit pe mare, am găsit cuvintele pe care ar fi trebuit să ţi le spun ca să te înduplec. Îmbătată de chemările largului, luînd vîntul în răspăr, inima mea a alergat înapoi spre tine. Şi peste cîteva clipe, cînd va fi prea tîrziu, voi găsi abia atunci ceea ce ar fi trebuit să-ţi spun acum. Ah, ce cumplit este să nu ştii cum să clinteşti pe cineva!

INÈS: Scoate mereu, mereu, acelaşi strigăt, ca pasărea de baltă la căderea nopţii, peste tristeţea apelor.

UMBRA INFANTEI: Inès, pentru ultima oară: fugi ! Nu? Nu vrei? Ei bine, află că nici tu, da, nici tu nu-l vei putea clinti pe rege *(dispare)*

FERRANTE *(cu spatele la umbre)*: Cred ei oare că nu-i aud şuşotind şi fugind? Pretind cu toţii că aiurez fiindcă spun adevăruri. Şi-şi închipuie că fug de teama

Scanned with OKEN Scanner

urgiei mele pe cîtă vreme ei fug fiindcă le e groază de adevăr. Zăngănitul adevărului îi umple de spaimă ca zurgălăii leproşilor.

INÈS: O ! Rege al meu, eu nu te voi părăsi fiindcă spui adevărul ci dimpotrivă şi eu îţi voi dezvălui însfîrşit, un adevăr de care poate m-am ferit pînă acum. O ! Rege al meu, fiindcă noaptea asta e plină de măreţie, îţi voi face şi eu marea destăinuire: un prunc din sîngele tău se-nfiripează în mine.

FERRATE: Un copil ! Încă unul ! Nu se va sfîrşi deci niciodată?

INÈS: Şi ce-i pasă Măriei Tale dacă-i încurcă planurile? Nu ai strigat adineaori din adîncul inimii că nu mai crezi în menirea regească? Acum se va vedea dacă spuneai sau nu adevărul.

FERRANTE: Încă o primăvară reluată de la început şi reluată mai puţin bine !

INÈS: Eu care atîta îmi doresc să fiu iubită, voi fi adus eu însămi pe lume un suflet şi numai eu va trebui să ştiu cum să-l fac să mă iubească. Cît aş vrea să-i dau despre mama sa o părere care să-l apere de orice, toată viaţa. Trebuie să fii şi mai strictă cu tine însăţi, să te fereşti de orice josnicie, pasul să-ţi fie necontenit drept, sigur, fără şovăire, inima curată şi gîndul neprihănit pentru ca o făptură să păstreze despre tine, imaginea cea mai frumoasă cu putinţă, plină de iubire şi neîntinată de nici o vină. Copilul meu va însemna o reîncepere îmbunătăţită sau mai bine zis o nouă zămislire a propriei mele fiinţe: în acelaşi timp îl fac pe el şi mă refac pe mine. Îl port eu dar şi el mă poartă pe mine. Mă topesc în el. Şi torn în tiparul lui tot binele din mine. Cu patimă doresc să-mi semene în tot ce am mai bun.

FERRANTE: Iar el tocmai din asta-ţi va face o vină: că ai vrut să fie la fel cu tine. Ah ! Cunosc atît de bine povestea asta !

INÈS: Dacă nu va gîndi la fel ca mine îmi va fi un străin, el care este însăşi făptura mea. Dar aşa ceva nu va fi cu putinţă. Este doar visul sîngelui meu. Şi sîngele meu nu mă poate înşela.

FERRANTE: Visul... Nici nu ştii ce mare adevăr grăieşti. Te legeni în visare.

INÈS: Visare, carnea asta pe care o plămădesc din carnea mea? Miracolul e îmbătător şi plin de bărbăţie.

FERRANTE: S-ar zice că eşti cea dintîi femeie care aduce un copil pe lume.

INÈS: Cred că orice femeie care naşte prima oară este cea dintîi femeie care aduce viaţă nouă pe lume.

FERRANTE: Nu-mi place naivitatea. Şi urăsc viciul şi crima. Dar dacă ar fi de ales, cred că naivităţii i-aş prefera viciul şi crima.

INÈS: Mi se pare că-l şi văd, aşa cum va fi peste cinci-şase ani. Uite... A trecut în goană pe terasă. În goană, dar totuşi a întors capul. Băieţaşul meu !

FERRANTE: Într-o zi nu-l va mai întoarce. Şi-apoi cine ţi-a spus că este un băiat? Astrologul?

INÈS: Eu doresc să fie.

FERRANTE: Firește, îmi dau seama, gîndul unui al doilea Pedro trebuie să fie îmbătător.

INÈS: Da, îmbătător. Se va numi Dionys. Băieţelul meu cu gene necrezut de lungi, în acelaşi timp frumos şi grosolan cum sînt băieţii şi care, ca toţi băieţii, va voi să se bată ştrengarii cu el şi fetele să viseze să fie luate de el la dans. Băieţelul meu care nu va suferi ca cineva să-l atingă. Pe care o plăcere prea puternică îl va face să ofteze. Şi dacă nu va fi frumos, îl voi iubi şi mai mult ca să-l mîngîi şi să-i cer iertare că l-am dorit altfel decît a venit pe lume.

FERRANTE: Am trecut şi eu prin toate astea... Cum săruta micuţul ! I se spunea Pedrito. Dar uneori cînd dormea, dacă-i şopteai numele, el bolborosea prin somn: « Pedrito? Cine-i Pedrito? ». Dragostea lui de neînţeles pentru mine.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă-l necăjeam în glumă, dacă rîdeam de el sau dacă-l dojeneam, la toate răspundea în acelaşi fel: se arunca în braţele mele şi mă săruta. Apoi se uita lung la mine cu un aer mirat.

INÈS: A ! chiar de atunci?

FERRANTE: La, început, nu mă simţeam la largul meu, pe urmă m-am învoit. Da, să afle ceea ce sînt. Mă cam supăra cînd se întrecea cu ghionturile. Pe urmă, cînd nu mi le mai dădea. . . ! Fiindcă ajunsese un om în toată firea, adică o caricatură a tot ceea ce fusese pînă atunci. Şi domnia ta, doña Inès, la fel vei vedea descompunîndu-se tot ce însemna copilul domniei tale. Pînă ce nu va mai rămîne din el nimic mai mult decît acea foaie albă de hîrtie pe care, pentru prima oară, la cinci ani, copilul meu şi-a scris numele, pagină pe care am păstrat-o ani de zile şi, în cele din urmă, am rupt-o şi am aruncat bucăţelele în vînt.

INÈS: Dacă ai fi păstrat-o, poate într-o zi ai fi început să plîngi dînd cu ochii de ea.

FERRANTE: Nu. Nici vorbele nici fermecătoarele lor trăsături nu pot salva pe oameni la ceasul marilor răfuieli.

INÈS: Mă învoiesc să fiu silită să disprețuiesc poate întreg universul la un moment dat, dar nu pe propriul meu fiu. Cred că aş fi în stare să-l ucid dacă nu ar răspunde aşteptărilor mele.

FERRANTE: Atunci ucide-l cînd îţi va ieşi din pîntec şi aruncă-l la porci să-l mănînce. Fiindcă e sigur că aşa cum acum copilul te face să te legeni în visuri trandafirii, la fel acelaşi copil te va sili să trăieşti într-un vis de groază.

INÈS: Măria Ta, faci un mare păcat blestemînd acest vlăstar al sîngelui tău.

FERRANTE: Îmi place să descurajez. Şi nu-mi place viitorul.

INÈS: Copilul care se va naşte îşi are de pe acum trecutul lui.

FERRANTE: Vis de groază pentru mamă. Vis de groază şi pentru el. Într-o zi toţi se vor înverşuna împotriva lui, toţi îl vor vorbi de rău. Cunosc aşa de bine asta.

INÈS S-ar putea să fie vorbit de rău copilul meu?

FERRANTE: Nu-l vor putea suferi.

INÈS: Pe el care nu a cerut să existe!

FERRANTE: Va suferi, va plînge.

INÈS: Ce bine cunoşti Măria Ta, arta cuvintelor născocite pentru a nimici nădejdea. Cum să-i opresc lacrimile, să fac să fie ale mele, să le ajut să se scurgă în mine? Eu pot să îndur orice: pot suferi în locul lui, pot plînge în locul lui. Pe cîtă vreme el. . . ! Aş vrea ca iubirea mea de mamă să aibă puterea să înrădăcineze în viaţa lui un zîmbet veşnic. Şi iată că de pe acum toţi se năpustesc asupra acestei iubiri. Unii mă dezaprobă, alţii mă sfătuiesc. Unele femei pretind că ar fi mai bune mame ca mine. Şi iată că Măria Ta a mers şi mai departe. A aruncat blestemul pe această iubire. Doamne Sfinte, şi mie mi se părea că ar fi de ajuns ca oamenii să ştie cît de mult îmi iubesc copilul pentru ca ura să se stingă pentru totdeauna în cugetul lor. Fiindcă eu, de cînd port acest copil, simt în mine o dragoste minunat de puternică pentru oameni şi tot el apără acest străfund al fiinţei mele de unde se înalţă tot ce dăruiesc lumii şi oamenilor. Neprihănirea lui apără pe a mea. Candoarea lui fereşte pe a mea de cei ce ar voi s-o nimicească. Şi ştii cine sînt acei oameni !

FERRANTE: Neprihănirea este numai o fază a lui, nu este el însuşi. Femeile obişnuiesc să spună: « Creşti un copil ca să fie ucis în război ! » Dar e ceva şi mai cumplit: să creşti un copil ca să trăiască şi să se degradeze trăind. Şi domnia ta, doña Inès, pari să acorzi o stranie preferinţă vieţii. Te-ai uitat

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

într-o oglindă? Ai o mare prospețime, uimitoare la cineva pe care-l amenință grele încercări. Și domnia ta faci parte din toate aceste lucruri care vor neapărat să dăinuie, să dăinuie. Ești la fel de bolnavă ca și mine. dar boala domniei tale este nădejdea. Ai merita ca Cel-de-Sus să te lovească cu o încercare cumplită care să-ți dărîme nebuna orbire și să vezi lucrurile așa cum sînt.

INÈS: Ah, Măria Ta, crede-mă, nu e nevoie să mi se amintească tot ce mă amenință. Niciodată nu o uit, oricum aș arăta.

FERRANTE *(aparte)*: Cred că mă atrage în ea răul pe care i-l fac. *(tare)* Nu te amenint. Dar îmi pierd răbdarea văzîndu-te pornind necontenit cu toate pînzele sus, pe marea nesecată și nemărginită a nădejdii. Credința celorlalți mă deprimă. Numai copiii pot crede astfel, fără rost, fără să fie deprimați. Nădejdea ! Lurenço Payva, și el, în acest moment trebuie să fie plin de nădejde. Și totuși va muri, jertfit binelui regatului.

INÈS: Va muri? Așadar, i s-a hotărît moartea?

FERRANTE: Da. Acum o clipă.

INÈS: Va muri? Pentru binele Regatului? Măria Ta mai vorbește încă de binele Regatului?

FERRANTE: Și de ce nu? A, ți se pare că am spus că nu mai cred în regat? Da, am spus-o într-adevăr. Dar am spus și că vreau să mă port ca și cînd încă aș mai crede. Cînd uiți, cînd îți amintești de prea multe lucruri, doña Inès ! Te sfătuiesc să nu-ți amintești prea mult de ceea ce am spus într-un acces de sinceritate cînd ticăloșii aceia fugeau ca să nu mă audă.

INÈS: Ar fi trebuit poate să fug și eu.

FERRANTE: E primejdia care paște pe toți cei ce se închid peste fire în ei. Vine o zi în care firea se răzbună. băierile plesnesc și tot ce ai ținut ascuns ani și ani, țîșnește afară ! Ceea ce înseamnă că nu folosește la nimic să fii ascuns.

INÈS: Măria Ta, de vreme ce acum știi că aștept un copil. . .

FFERANTE:Am auzit destul vorbindu-se despre acest copil. Ți-ai pus viscerele pe tarabă și ai scormonit și într-ale mele. Te-ai folosit de copilul care ți se va naște ca să îmi reînvii în suflet copilul meu de altă dată. Ai crezut că ești îndemînatecă dezvăluindu-mi la momentul potrivit maternitarea de care ești atît de fericită dar, dimpotrivă, ai fost neîndemînatecă.

INÈS: Măria Ta îmi face o vină că nu am fost îndemînatecă?

FERRANTE: Da, îți fac o vină.

INÈS: Nu m-am gîndit la nici o « îndemînare ». Am vorbit de nepotul Măriei Tale într-un moment în care sufereai, în clipa în care erai slab, nu ca să profit de această slăbiciune ci fiindcă trăiam și unul și celălalt o mare clipă a adevărului și am vrut să răsplătesc încrederea cu încredere ! Eu m-am încrezut în omenia din Măria Ta, fiindcă toată viața am avut încredere în omenia oamenilor. Îngăduie-mi Măria Ta să am încredere în tine. Nu ar fi minunat să-ți pot spune: « O, Rege, ești ca o mînă pe fruntea mea ! » Măria Ta nu se încrede niciodată în om?

FERRANTE: Mă încred uneori în teama lui.

INÈS: Eu n-am putut niciodată crede că omul ar putea răsplăti mărinimia cu fărădelegi. Firește, trebuie să fie și excepții dar le bănuiesc rare. Poate să te mire Măria Ta, că nu mă tem mai mult de tine. Dar în clipele în care te îndoiești de cineva și în care ești ispitit parcă să te temi de acel cineva, în acele clipe în care ni se șoptea că ar trebui să mă feresc de Rege, îmi spuneam: « Nu, tatăl omului pe care-l iubesc și căruia nu i-am dorit și nu i-am făcut întotdeauna decît binele nu-mi va face niciun rău. » Și-apoi dacă e vorba să fii pedepsit fiindcă ai avut prea mare încredere, cu atît mai rău !

Eşti pedepsit de oameni, nu de Cel-de-Sus. Iată, Măria Ta, de ce nu-mi este şi nu-mi poate să fie prea teamă de Rege deşi de multă vreme, îmi dă tîrcoale o spaimă nedesluşită de ceva. . .

FERRANTE: Văd că eşti foarte pătrunsă de mărinimia domniei tale şi că te aştepţi chiar la o răsplată pentru ea. Dar să nu mai vorbim despre asta. Din tot ce mi-ai spus, reţin încredinţarea că m-ai surprins într-un moment de slăbiciune. Ce bucurie, fără îndoială, să-ţi pot spune — aşa cum fac de obicei femeile: « Aşa Rege cum îl ştiţi, nu e mai puţin un biet om ca ceilalţi ! » Ce triumf pentru doña Inès ! Ei bine, află că te înşeli adînc, domnia ta ca şi cîţiva alţii. Şi acum, te rog să te retragi. De mai bine de un ceas îmi tot dai tîrcoale ca un fluture în jurul flacării. Aşa cum mi-am dat seama, toate femeile se învîrtesc cu încăpăţînare în jurul a ceea ce trebuie să le ardă.

INÈS: O să mă arzi pe rug, Măria Ta? Oricît de puţin preţ aş avea eu, sînt însă două făpturi care au nevoie de mine. Pentru ele trebuie să trăiesc. Şi apoi. . . şi pentru mine, da, şi pentru mine . . . Dar, Măria Ta s-a schimbat la faţă . . s-ar părea că nu se simte bine.

FERRANTE: Iartă-mă, lungile convorbiri între patru ochi, cu oameni de bună calitate sfîrşesc prin a mă indispune. Să încheiem deci. Întoarce-te liniştită la Mondego.

INÈS: Sînt liniştită. Ştiu că nu m-ai dărui morţii înainte de a-l mai fi îmbrăţişat odată . . .

FERRANTE: Nu mi-e teamă, pentru domnia ta decît de tîlharii de drumul mare, primejdioşi la ceasul acesta. Eşti însoţită de numeroşi slujitori credincioşi?

INÈS: Numai de patru

FERRANTE: Bine înarmaţi?

INÈS: Nu prea. Dar noaptea e luminoasă şi fără capcane. Priveşte Măria Ta. Mîine va fi o zi frumoasă: cerul e plin de stele.

FERRANTE: Toate luminile acelea pe unde n-a trecut Răscumpărarea . . Vezi scara?

INÈS: Scara?

FERRANTE: Scara care duce la cer.

INÈS: Scara lui Iacob?

FERRANTE: Nu, cîtuşi de puţin: scara care duce din iad în cer. Toată viaţa n-am făcut decît să mă urc şi să mă cobor pe ea, din cer în iad şi din iad în cer. Fiindcă în pofida tuturor păcatelor mele, am trăit totdeauna învăluit de mîna dumnezească.

Şi asta a fost o ciudăţenie.

INÈS: O ! S-a stins o stea.

FERRANTE: Se va aprinde în altă parte.

SCENA A ŞAPTEA

Ferrante, apoi o sentinelă şi Căpitanul Batalha

FERRANTE: De ce oare o ucid? Trebuie să existe fără îndoială o raţiune dar pentru moment nu o văd limpede. Nu numai că Pedro nu se va însura cu Infanta dar îl voi înarma împotriva mea fără putinţă de iertare. Voi adăuga deci o primejdie în plus pe groaznica mantie de primejdii pe care o tîrăsc pe mine şi după mine, tot mai grea, tot mai încărcată şi pe care eu însumi am încărcat-o după bunul meu plac, pînă ce într-o zi . . . Ah, moartea te pune în afară de orice primejdie . . . De ce oare o ucid? Act inutil, act funest ! Dar

Scanned with OKEN Scanner

propria-mi voință mă soarbe și fac o greșală știind bine ce este o greșeală. Fie, dar atunci măcar să mă descotorosesc cît mai repede de acest act. Mai bine o mustrare de cuget, decît o șovăire sfredelitoare *(Strigă)* Un paj ! Nu... nu !... Nu un paj. O sentinelă... *(intră un soldat)* Să fie chemat căpitanul Batalha *(singur)* Cu cît măsor mai limpede tot ce e nedrept și barbar în ceea ce fac cu atît mă înfund în vîltoarea pornirii mele fiindcă cu atît îmi face mai multă plăcere *(Intră căpitanul)* Căpitane, dona Inès abia a ieșit de aici și pornește spre Mondego cu patru slujitori credincioși dar slab înarmați. la cîți oameni crezi că e nevoie, ajunge-o din urmă și lovește ! E o cruzime dar trebuie. Ai grijă să nu dai greș. Oamenii au întotdeauna tot felul de șiretlicuri ca să nu moară. Și fă totul dintr-o singură lovitură. Sînt unii oameni pe care nu trebuie să-i ucizi de la prima lovitură: ar fi prea repede. Pe ea însă, dintr-odată. Pe sufletul meu, vreau să nu sufere de loc.

CĂPITANUL: Am văzut-o ieșind de aici. După înfățișarea ei, s-ar fi zis că era departe de a bănui...

FERRANTE: O liniștisem pentru vecie.

CĂPITANUL: Trebuie să luăm și un duhovnic?

FERRANTE: De prisos. Sufletul îi este la fel de neted ca și fața — *(Căpitanul se îndreaptă spre ieșire)* Căpitane, alege oameni de care să fii sigur.

CĂPITANUL *(arată pumnalul)*: De ăsta sînt sigur.

FERRANTE: Cînd e vorba de ucis, nimic nu este de ajuns de sigur. Să aduceți trupul și să-l depuneți în capela palatului. Trebuie să-l văd și eu. Cineva nu este cu adevărat mort decît dacă l-ai văzut mort cu proprii tăi ochi. Și l-ai și pipăit. Cunosc vai ! atît de bine și asta ! *(căpitanul iese)* Ar mai fi timp să dau un contra ordin. Dar aș fi oare în stare s-o fac? Ce căluș nevăzut mă împiedică să scot strigătul care ar salva-o? *(Se duce să se uite pe fereastră)* Mîine va fi o zi frumoasă: cerul e plin de stele... Ar mai fi timp... Chiar și acum... Ani de zile, o sumedenie de acte se nasc dintr-unul singur, dintr-o singură clipă. De ce? Și acum încă s-ar mai putea... În niște locuri liniștite... Și oamenii mă socotesc slab ! *(cu o cutremurare)* Ah !... Acum e prea tîrziu. I-am dăruit viața veșnică și eu am să pot să respir... Străjeri ! Aduceți lumini ! Lăsați să intre pe toți cei pe care îi veți afla prin palat. Haide, ce așteptați? Lumini lumini, lumini ! Nimic nu s-a săvîrșit aici în întuneric. Poftiți domnilor, poftiți !..

SCENA A OPTA

Ferrante, oamenii din palat — de toate categoriile. Printre ei și Egas Coelho.

FERRANTE: Domnilor, doña Inès de Castro nu mai trăiește. Mi-a destăinuit apropiata venire pe lume a unui bastard al Principelui. Am pus să fie executată pentru a apăra neprihănirea urmării la tron și pentru a pune capăt tulburării și necuviinței pe care le pricinuia în Regatul meu. Va fi fost ultimul și marele meu act de justiție. O astfel de hotărîre nu este luată fără durere. Dar dincolo de această nefericită femeie, se afla și se află regatul meu, poporul meu, sufletele pe care Cel-de-Sus mi le-a încredințat și legămîntul făcut cu acest popor cînd am primit să fiu rege. Un rege este ca un mare copac dator să facă umbră... *(Își trece mîna peste frunte și se clatină)* A ! Cred că sabia Domnului s-a rotit deasupra mea... *(se aduce un jilț în care este așezat)*

EGAS COELHO: Regele meu ! Regele, meu! Aduceți un medic...

Scanned with OKEN Scanner

FERRANTE: Am încheiat cu minciunile . . .

EGAS COELHO: in numele Cerului, nu ne părăsi ! *(aparte)* Dacă Pedro se urcă pe tron, sînt pierdut.

FERRANTE: Acum nu-ţi mai cer să-mi desvălui taina ta. A mea îmi ajunge. Te las în pace.

EGAS COELHO: Mă laşi în iad. Dar nu ai să mori Măria Ta, nu-i aşa?

FERRANTE: Într-o clipă voi fi mort şi ghiara fiului meu se va abate peste tine.

EGAS COELHO: Poate că totuşi Inès nu a murit. Cîteva cuvinte, scrie cîteva cuvinte . . . Voi încerca să-i ajung din urmă . . .

FERRANTE: A murit Coelho, a murit ! Cel-de-Sus mi-a dat de veste. Şi tu ai murit.

EGAS COELHO: Nu, nu . . . Nu e cu putinţă . . .

FERRANTE: Îţi vor smulge inima din piept şi ţi-o vor arăta-o.

EGAS COELHO: Nu, nu, nu !

FERRANTE: Înainte de a-ţi da duhul, îţi vei vedea inima.

EGAS COELHO *(nemaiştiind ce spune)*: De unde ştii?

FERRANTE: Cel-de Sus mi-a spus-o . . .

EGAS COELHO *(căzînd în genunchi la picioarele regelui)*: Nu mă prăvăli în deznădejde !

FERRANTE: Deznădejdea celorlalţi nu mă mai poate înspăimînta.

EGAS COELHO: Trăieşte, Rege al meu, trăieşte, te implor.

FERRANTE: Mă înduplec cîteodată de cel ce nu mă imploră: niciodată de cel ce mă imploră.

EGAS COELHO: Trăieşte ! Trebuie să trăieşti !

FERRANTE: Dă-te mai înapoi Egas. Îmi sufli în faţă şi răsuflarea ta nu-mi prieşte.

EGAS COELHO *(ridicîndu-se)*: Atunci lasă-mă să fug. Mai rămîi viu cîteva ceasuri, numai cîteva ceasuri. Atît cît va fi de trebuinţă ca să fug. *(Către cei de faţă)* Oameni vii, de carne şi de sînge, voi toţi care lîngă mine aţi stat şi care veţi trăi mai departe, este cineva printre voi care să dorească să rămîn şi eu în viaţă? *(tăcere)*

FERRANTE *(îl prinde de încheietura mîinii)*: Domnilor, nu ştiu cum va judeca viitorul execuţia doñei Inès. Poate ca un bine, poate ca un rău. Oricum ar fi, iată pe cel ce înaintea oricărui altul, mi-a inspirat această hotărîre. Aveţi grijă să răspundă de fapta sa în faţa regelui, fiul meu *(Egas Coelho încearcă să fugă. Cîţiva din curtenii de faţă îl înconjoară şi-l scot din scenă)* O, Doamne, în scurtul răgaz care mi-a rămas, înainte ca sabia să se rotească din nou şi să mă fulgere, fă ca această sabie să taie cumplitul nod de contradicţii din mine şi măcar o clipă înainte de a înceta să mai exist, să aflu însfîrşit ce anume sînt ! *(trage pe Dino del Moro şi-l ţine strîns lipit de el)* Nevinovăţia acestui copil să-mi slujească de ocrotire cînd mă voi înfăţişa judecătorului meu . . . Nu-ţi fie frică şi rămîi lîngă mine, orice s-ar întîmpla . . . chiar şi dacă mor.

Scanned with OKEN Scanner

Domnul te va răsplăti, Domnul te va răsplăti, micul meu frate . . . Mult mai bun și mult mai rău *(se ridică)* Cînd voi reînvia . . . Ah, sabia, sabia . . . Doamne fie-ți milă de mine . . . *(Se prăbușește)*

DINO DEL MORO *(îngenunche numai cu un picior în fața cadavrului Regelui)*: Regele a murit.

Se produce tumult și agitație. Glasuri amestecate se încrucișează: « Să fie adus repede un medic», « Dar vedeți bine că-i mort», « Să se închidă porțile palatului». *În mijlocul acestui tumult este adusă pe o targă Inès moartă, în timp ce clopotele încep să bată. Tumultul de îndată se potolește. În tăcere, toți se retrag din jurul cadavrului regelui întins pe lespezi și se îngrămădesc în partea opusă a scenei, cu excepția lui Dino del Moro care după un gest de șovăire rămîne mai departe, sprijinit pe un genunchi, lîngă Rege. În acest moment, apare și Pedro și se aruncă pe targă hohotind de plîns. După cîteva clipe, intră locotenentul Martins purtînd, pe o pernă neagră, coroana regală. Pedro ia coroana și o așează pe pîntecul lui Inès . Apoi se întoarce spre ofițerul care comandă garda. Acesta scoate sabia. Toți soldații din gardă fac la fel și dau onorul. Atunci Pedro obligă cu privirea pe toți cei de față să îngenuncheze. Prințul Mării îngenunche și el dar după o șovăire și vădit călcîndu-și pe inimă. Pedro îngenunche din nou, cu fruntea sprijinită de trupul doñei Inès și plînge. Toți cei de față încep să murmure o rugăciune.*

În cealaltă parte a scenei, corpul Regelui a rămas întins pe lespezi veghiat numai de pajul andaluz care nu s-a clintit. După o clipă, pajul se ridică încet, privește lung cadavrul apoi, tot încet, se îndreaptă spre targă. La jumătate de drum, se oprește, șovăie, se întoarce și privește din nou cadavrul regelui. Hotărîndu-se, se duce și el și îngenunche alături de ceilalți lîngă targă. Cadavrul regelui rămîne singur.

În românește de I. IGIROȘIANU

Scanned with OKEN Scanner

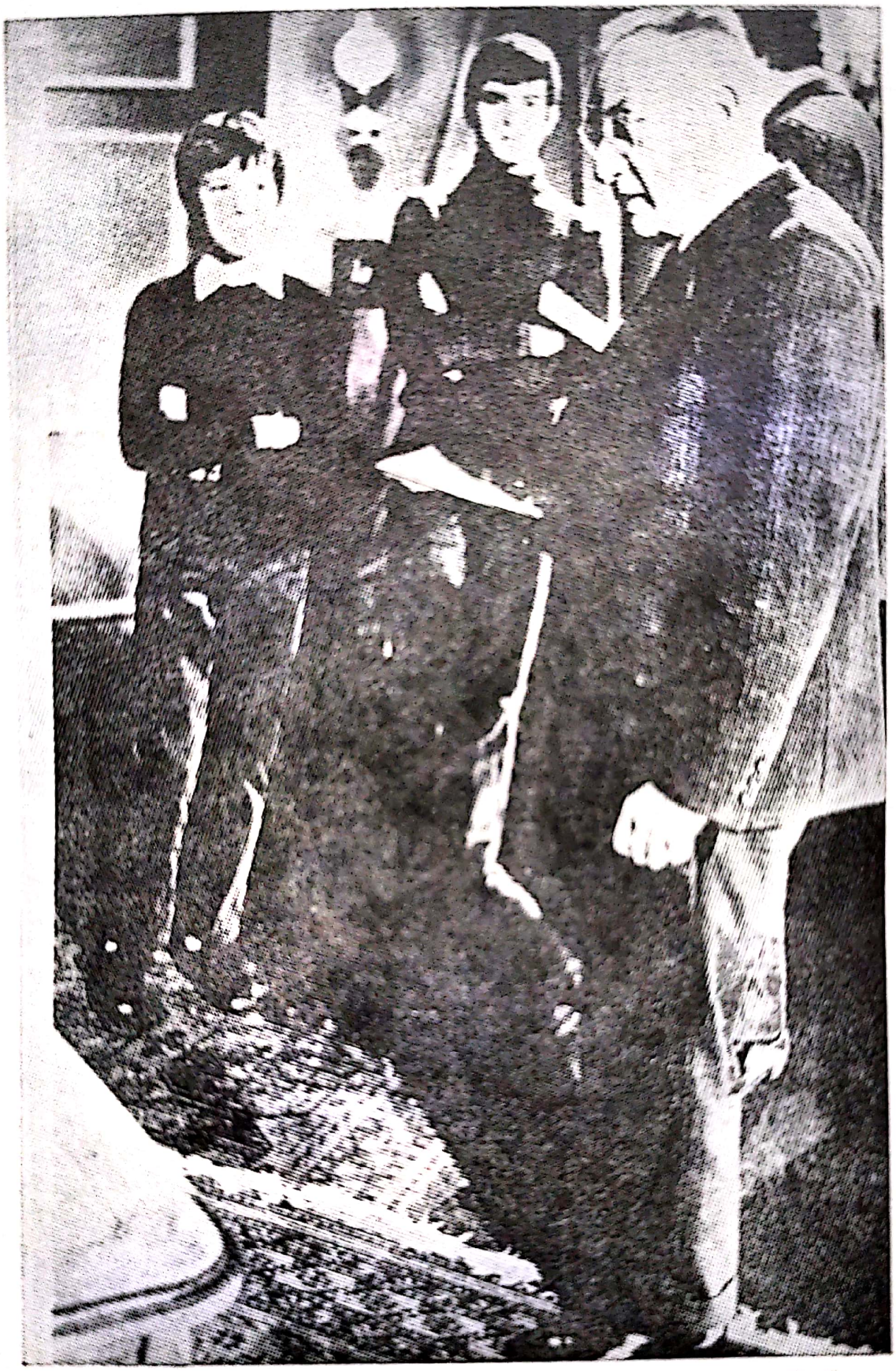

Dirijînd o repetiție cu piesa sa *Orașul al cărui Prinț e un Copil*

Scanned with OKEN Scanner

HENRY DE MONTHERLANT

TRAGEDIA FĂRĂ MASCĂ

Note despre teatru

Ce cred despre teatrul meu

Never explain, never complain, spunea Disraeli: « Să nu explici niciodată, să nu te plîngi niciodată ». Să precizăm: trebuie să te plîngi, atunci cînd nu ai motive să o faci, şi să nu te plîngi, atunci cînd le ai. Iar dacă e vorba să explicăm... În calitate de şef, de conducător, cred că aş fi avut tendinţa să explic întotdeauna subalternilor motivele actelor mele; aceasta face parte, poate, din ceea ce numim « respectul faţă de persoana umană ». Ca scriitor, îmi explic intenţiile, le revel, aşa cum un revelator face să apară clişeul fotografic; căci ştiu ce am vrut să fac şi o fac aşa cum nimeni altul n-ar şti-o pentru că nici critica, nici publicul nu au timp să ştie, viaţa modernă fiind aşa cum este. Acest efort are şanse să intereseze o parte a publicului. Cît despre cealaltă, ea nu are decît să-l ignore. Primesc din ce în ce mai des — mai ales de la fete, scrisori de acest gen: « Sînt elevă în ultima clasă. Am de făcut o lucrare despre *Port-Royal*. Ce v-a determinat să scrieţi această piesă? Mi-aţi face un real serviciu răspunzîndu-mi repede. Trebuie să predau lucrarea luni ». Însemnările care urmează ar trebui să răspundă acestor mărunte probleme, care pun în încurcătură, în egală măsură, pe autor — dacă e « amabil » şi e dispus să răspundă — ca şi pe elevă.

Tînăr fiind, citeam *Comentariile* lui Corneille pe marginea paginilor sale de teatru, notele scrise de Byron la ale sale, prefeţele lui Dumas-fiul mai lungi decît piesele înseşi, prefeţele lui Strindberg, şi asta chiar înainte de a le fi citit piesele, iar apoi le reciteam, odată piesele citite. Ca editor, nu aş publica opere importante, fie ele « clasice » sau nu, decît însoţite de comentariile autorului, atunci cînd ele există, de o cronică asupra modului în care a fost primită opera şi de pasaje cuprinzătoare din critica vremii. Volumul ar deveni prin aceasta mai scump, dar este singura modalitate de a poseda cu adevărat un text pe care îl admiri.

« Ce trufie — vor spune unii: să consacri două sute de pagini de comentariu propriilor tale opere! » Dar eu nu văd lucrurile aşa. Între perioadele de ges-

Scanned with OKEN Scanner

taţie, de creaţie, de reluare pe scenă sau la televiziune, de retipărire, orice autor are mereu de-a face cu personajele sale. Personal am avut nenumărate prilejuri să mă gîndesc la personajele mele principale şi să reflectez asupra lor. Le-am iubit cu dragostea pe care o mamă o poartă copiilor ei, adăugînd poate şi eterna supraestimare maternă a meritelor lor. Îndrăznesc să sper că ei sînt aceia care, la ceasul morţii, îmi vor sta la căpătîi precum copiii la cel al părinţilor. Nimic mai normal, aş spune; ba chiar: nimic mai legitim. Dacă un autor vrea să consacre nişte «comentarii» personajelor sale, înseamnă că le-a conferit plenitudine omenească. Şi dacă ele justifică aceste comentarii, înseamnă că-şi găsesc într-însele forţa prin care să le justifice.

Am adăugat, în plus, pentru mai multe din piesele mele legate de istorie, cîteva observaţii istorice: reverii asupra faptelor, care sînt poate ele însele reverii. Dar cel puţin aceasta ar putea reţine atenţia celor care nu reţin piesele.

« Destinul tragic, de care am fost de atîtea ori la un pas, căruia îi sînt hărăzit, care e demn de mine şi de care sînt demn, destin pe care-l iubesc ».Găsesc această frază scrisă de mult într-unul din «Carnetele» mele inedite. Nu contează în ce împrejurare. Nu contează dacă ea dovedeşte o stare trecătoare. Nu contează nici măcar sensul ei exact. Dar ea oferă o deschidere către genul tragic care a dat titlul acestei cărţi.

Am intrat în viaţă sub semnul morţii. A morţii băieţilor din familia mea în războiul din '14, a colegilor mei de liceu, a tovarăşilor mei de luptă. Mult timp după aceea, vreme de cincisprezece ani, moartea a fost pentru mine o obsesie: *Mors et Vita* apare în 1932. Am implicat-o şi în sport: în *Olimpice* acţiunea sportivă mă face să retrăiesc în fiecare clipă un act războinic. Am implicat-o şi în plăcere: *Visul*. Implicată şi în viaţa mea «civilă» zilnică: *Osuarul din Douaumont*. Moartea este cu totul altă grozăvie, căci după ea nu mai există nimic.

Cînd a fost creată *Regina Moartă*, i-am dăruit lui Jean-Louis Vaudoyer un cap grec din marmură reprezentînd Tragedia: un bărbos cu gura schimonosită de un rictus amar, deschisă larg pentru valetul sinistru. Pe frontispiciul primei mele piese jucate aşezam masca tragică, de parcă ea ar fi trebuit să încununeze întreaga mea operă dramatică viitoare. Ceea ce a şi făcut.

Voi încerca acum să explic titlul acestei cărţi . . . Unul din foarte tinerii actori (paisprezece ani şi jumătate) care juca, în 1933, într-o reluare a piesei *Fiu al nimănui* la *Théâtre des Mathurins*, întrebat de un ziarist ce părere are despre mine, răspundea: « Montherlant? a, e un tip plin de haz ! » *(France Soir* din 24 septembrie 1963*)*. Iar cineva întrebînd pe un altul, după evenimentele din mai 1968: « Dacă studenţii s-ar fi căţărat de-a lungul faţadei şi ar fi intrat la Montherlant, cum credeţi că ar fi reacţionat acesta? » primea următorul răspuns: « Prima frază pe care le-ar fi adresat-o ar fi fost o frază hazlie. Ar fi făcut haz şi ei, iar gheaţa s-ar fi spart ». Chiar dacă aş fi putut lăsa această impresie unor oameni care mă cunosc mai îndeaproape, nu pot să nu văd şi această prelungă dîră de foc şi de întuneric ce-mi încercuieşte teatrul ca o *bolgie* dantescă.

Dintre romanele şi eseurile mele, din două, unul este sumbru . . . Cît despre piesele mele, ele sînt dramatice sau tragice, cu excepţia *Exilului* şi a lui *Maître de Santiago*.

Oare acesta să fie adevăratul meu chip: un om fericit dar cu o imaginaţie tragică? Sau, în plus, aşa cum de altfel am mai scris: «Artist e cel care suferă fără să se consume, (. . .)Cele mai tragice opere s-au născut din plăcere, — din plăcerea de a scrie? »

Scanned with OKEN Scanner

Cred că este suficient să amintesc ultimele zece pagini din *Joacă-te cu această țărînă* pentru a demonstra coexistența și apoi alternanța, în viața mea, a acestor stări, care ba s-au succedat cu repeziciune, ba una din ele a plutit la suprafață, în șoaptele spumei poleite de soare, în timp ce dedesubt vuiau masele grele ale adîncurilor împovărate de tot ce au înghițit.

Dar de ce «fără mască»? Pentru că în teatru trebuie spus totul, lucrurile *a parte* și chiar cele *ex-a parte*. Și mai ales, totul trebuie văzut. Greacă sau japoneză, masca este contrariul teatrului. Ea este echivalentul tăcerii. Ca poet tragic — pentru a relua o formulă proprie și care a fost deseori reluată — «Am strigat în gura mare teribilele secrete ce nu trebuiau rostite decît în șoaptă».

Mai 1971.

Regina moartă

Cu ocazia reluării din 1966

În *Regina moartă*, Inès, aflînd de la Infantă că se află sub amenințarea pedepsei cu moartea, spune ceea ce orice om ar spune în asemenea ocazii, apoi se oprește, scuzîndu-se că e nepieptănată: «Simt uneori nevoia să-mi las părul să se odihnească. Atunci, pentru o zi, mi-l prind în coc . . . ,»

Și piesele dovedesc, din cînd în cînd, nevoia de a se împrospăta. Care soț nu și-a văzut, înspăimîntat, soția apărînd într-o bună zi cu o pieptănătură care o făcea hidoasă, cînd aceea de dinainte îi stătea atît de bine? Femeia e însă încîntată de invenția ei, se place grozav astfel, Dar se poate întîmpla, dimpotrivă, ca femeia — din întîmplare — să devină, din oribilă cun era, încîntătoare.

Noile «pieptănături» ale pieselor de teatru sînt de fapt prezentările lor într-o nouă formă. La 26 septembrie, cu ocazia celei de-a douăzeci și patra aniversări a prezentării sale, va fi pusă pe scena Comediei Franceze o *Regină moartă* într-o nouă montare — opera lui Pierre Franck — cu decoruri și costume noi — creațiile lui Simonini. Iată cîteva reflecții prilejuite de repetițiile acestui spectacol.

Așa cum o masă este susținută de patru picioare, *Regina moartă* este susținută de patru teme:

1. decepția pe care o trăiește regele Ferrante din cauza fiului său devenit mediocru (temă duioasă);
2. dragostea lui Inès pentru soțul ei și pentru fiul ei care se va naște (temă duioasă);
3. atracția pasionată a Infantei pentru Inès (temă duioasă);
4. scena finală în care Ferrante poruncește, din vanitate, uciderea lui Inès (miniștrii săi l-au acuzat de slăbiciune. Așa! Sînt slab? Ei bine, o vom vedea!) și dintr-o dublă exasperare: exasperarea pe care imaginea tinereții o provoacă bărbaților în vîrstă, exasperarea de a o vedea pe Inès atît de naiv orbită de fiul pe care-l așteaptă, cînd el, Ferrannte, a fost dezamăgit de al său. Psihologii nu acordă suficientă atenție exasperării. Exasperării *dintre oamenii care se iubesc*, și care-i poate împinge, ca și ura, la tot ce poate fi mai rău. Gestul regelui nu e dictat de rațiunea de stat pe care o invocă: aceasta e doar un pretext. Dacă ar fi acționat din motive politice, cel ucis ar fi trebuit să fie propriul său fiu. Dar bătrînețea se face simțită tocmai prin greșelile de judecată.

Scanned with OKEN Scanner

În altă ordine de idei : Încă din 1943, cîteva persoane (și mai ales Valéry) afirmau că preferă *Reginei moarte*, piesa *Fiu al nimănui*, și întrebate asupra motivului răspundeau : « Prea mulți siri, seniori și reverențe». Deci tocmai stilul seniorial era acela care-i deranja. Dar în acest caz ar trebui să proscriem tot teatrul lui Corneille, Racine, Goethe, Schiller, Byron, Hugo, unde nu apar decît mai-marii lumii, și încă mai-marii lumii de odinioară, care simt și vorbesc așa cum simțeau și vorbeau acei siri și acei seniori ce nu se jenau de altfel, să simtă și să vorbească atunci cînd aveau chef s-o facă — ca niște oameni oarecare, ba chiar ca plebea.

Ducele de Montmorency s-a ridicat împotriva regelui Ludovic al XIII-lea ; e judecat și urmează să fie executat. La întrebările președintelui tribunalului răspunde: « N-am să mă apăr, pentru că nu sînt dispus să-mi fac eu însumi șicane ». Prințesa de Condé, sora lui, îl imploră pe Richelieu, care a urzit totul ; dar acesta îi răspunde : « E prea mare ca să-l pot salva. » Iar regele, implorat la rîndul său de « toată Franța și de întreaga Europă», răspunde : « Nu m-aș dovedi cu adevărat rege, dacă aș avea sentimentele unui particular ».

Răspunsul regelui este edificator. Aceste fraze — care au devenit istorice — nu sînt nici emfatice și nici retorice. Ele au țîșnit de pe buzele unor oameni care nu erau niște « particulari », ale unor oameni la care condiția socială și funcția îndeplinită făceau să se nască astfel, cu totul firesc, aceste fraze. Rostite însă de la înălțimea scenei, ele sau altele din același registru, riscă să nu ajungă pînă la inimile spectatorilor ; dar a cui e vina? A diferenței de epocă și de rang, în nici un caz a autorului.

Mi s-a mai reproșat uneori și ornamentația prea bogată din *Regina moartă*. Dar fiecare din piesele mele are stilul său propriu. *Regina moartă*, *Malatesta* nu sînt și nici nu trebuiau să fie scrise în același stil cu *Orașul al cărui prinț este un copil*, cu *Exilul*, cu *Fiu al nimănui*. *Regina moartă* este scrisă, dacă vreți, în stilul *mudejar:* spaniolă prin violență și ton, arabă — persană — prin imagini. Mie personal, îmi este mai apropiată expresia tandreței așa cum apare ea în scenele din *Orașul al cărui prinț este un copil* sau în *Cele pe care le strîngi în brațe*, decît aceea din *Regina moartă*. Prefer, de exemplu, monologului în care Inès se hrănește cu imaginea calităților fiului său ce va să se nască, pe acel — echivalentul său — în care tatăl din *Fiu al nimănui* se lamentează, cu aceeași tandrețe însă, pentru defectele fiului său în viață.

Inès pare să emoționeze mereu pe femei și chiar pe unii reprezentanți tineri ai sexului urît. La prima reprezentație a « noii » *Regine moarte*, rezervată « Tinerilor muzicieni », cînd media de vîrstă a spectatorilor era cuprinsă între douăzeci și douăzeci și cinci de ani, au fost înregistrate zece chemări la rampă. Iar într-un interviu acordat recent unui mare ziar parizian, foarte sensibila și inteligenta Claude Winter, întrebată asupra rolului pe care i-ar plăcea să-l interpreteze, răpundea : « Inès de Castro. Nu există, în cadrul repertoriului, ceva mai complet. Ea dă glas tuturor sentimentelor încercate de o femeie pentru bărbatul iubit, trăite de o mamă pentru copilul căruia-i va da viață ». Autorul, firește, aplaudă cu ambele mîini (neputînd aplauda doar cu una).

Dar — mai ales dacă ne gîndim că Portugalia de odinioară trebuie să fi avut ca înalt scop pe acela de a scufunda fără urmă, întru dobîndirea renumelui unor morți glorioși, nu doar una din vestitele sale caravele — e fascinant să ne închipuim *Regina moartă*, corabie cu înalte catarge — de va fi fost într-adevăr așa — și chiar mai mîndră decît caravelele, după ce va fi lăsat în urmă-i înjurii disprețuitoare, acum în sfîrșit inertă și sălaș al jivinelor marine, cufundată pentru totdeauna în adîncurile în care odihnesc pierdutele Armade.

Septembrie 1966

Scanned with OKEN Scanner

Războiul civil

Încerc să înțeleg ce li se pare retoric unora dintre confrații mei, în cuvintele rostite de personajele din *Războiul civil*[1]. Un răspuns ar fi acela că *retoric* este un cuvînt ucigător care mi se pune în seamă tocmai pentru că ucide; dar la naiba cu acest răspuns. Trebuie deci să cred că există, printre contemporanii mei, unii care, cu cea mai bună credință, socotesc retorică exprimarea din *Războiul civil:* adică în locul sentimentelor neresimțite, cuvinte care sună a gol, găunos.

Sentimentele cărora li se dă glas în *Războiul civil* sînt cele mai simple dintre sentimentele simple. Setea de putere, lăcomia, ura, patriotismul, « complexul de inferioritate », meschinăria, spaima de moarte (o singură dată, într-o foarte scurtă frază), dragostea paternă, dragostea filială. Toate acestea sînt exprimate cu cea mai mare simplitate, dar, fără îndoială, cu claritate, precizie și forță. Poate că tocmai această claritate, această precizie și această forță fac să se vorbească de retorică.

Se poate verifica, prin notele scrise pentru editarea *Războiului civil*, că am folosit din plin (urmînd prin aceasta exemplul, supt odată cu laptele mamei, al iluștrilor mei strămoși versaillezi) în special pentru rolul lui Caton, coresponența lui Cicero. Or, pe cît de mult umflă retorica discursurile lui Cicero, pe atît este ea de absentă din corespondența sa, mai ales în perioada războaielor civile. Imensul aport al acestei corespondențe la istoria umanității constă în naivitatea cu care un mare om ni se dezvăluie, fără să-și dea seama, naivitate asemănătoare cu aceea a cîinelui care latră de frică, fuge, se gudură, cerșește mîngîierea, ca să ne rezumăm doar la atît. Și cum, în nenumărate locuri, nu am făcut decît să parafrazez, să reiau adică, aceiași termeni, rămîn înmărmurit văzînd nemaipomenita lipsă de omenesc de care dă dovadă un om atunci cînd ia drept fals ceea ce constituie atît de clar adevărul însuși, cel mai evident și de multe ori cel mai frapant.

Scriam cîndva că francezii dețin arta de a trăi burghez tragediile. Astăzi aș mai adăuga, cu încă și mai multă ironie: francezii sînt atît de burghezi, încît nici măcar nu-și dau seama că trăiesc o tragedie. Dar poate că asta a și urmărit să spună cel care afirma odinioară despre ei că « nu au un cap epic ».

Tragedia este un dar făcut de zei oamenilor. Nu mă refer la tragedia scrisă de poeții tragici; mă refer la tragedia la care, din cînd în cînd, sînt condamnați oamenii. Dar zeii trebuiau să le fi dat și un sufet care să iubească tragedia, un suflet care să facă din ea, în bucuria sumbră, unul din elementele forței și umanismului său. De altfel, să nu uităm că orice om, absolut orice om, fiind sortit morții, va fi pus într-o zi față în față cu tragedia.

O operă ca *Războiul civil* nu poate fi înțeleasă decît de cei care au cunoscut angoasa în fața destinului, nostalgia dorinței, curajul mîntuitor, infidelitatea oamenilor, spaima de degradare fizică și spaima de moarte, ura care te susține și care-ți dă iluzia că exiști, zarurile aruncate cînd vrei să riști totul. Așa cum a scris Pierre Dux, admirabilul interpret și făurar de frumuseți — așa cum și este *Războiul civil* — aceasta e o piesă « fără intrigă și fără acțiune » (ca atîtea piese ale mele) și care, asemenea lor, « are valoare tocmai prin încărcătura de viață trăită ». Or, francezii, de douăzeci și cinci de ani încoace, au avut parte și de viață trăită din plin și de tragedie. Dar, mă întreb din nou, sînt ei conștienți de acest fapt? Merită ei oare tragedia?

Citesc: « Montherlant. După spanioli, romanii. Corneille . . . »

Toate, sau aproape toate personajele pieselor mele sfîrșesc (propria lor viață sau piesa) distruși de o parte a propriei lor ființe, o parte devorantă, care o distruge

---

[1] Publicată în revista « Secolul 20 » nr 9, 1966, pag. 28—77 (n. red)

Scanned with OKEN Scanner

pe aceea care i-ar putea rezista: Georges Cariilon (Dacă evoluția lui este urmărită, așa cum și trebuie de fapt, pînă la *Mîine se va face zi*), Abatele de Pradts, maica Angélique de Saint-Jean, Persilès, Cardinalul Cisneros, Pompei. — Exact contrariul teatrului lui Corneille.

Un critic vorbește despre pretinsele mele aluzii la realitate. Îi răspund:

1. Caut prea puțin să fiu la curent cu evenimentele zilnice, oricît de importante, oricît de pasionante ar putea fi ele, căci nefrecventîndu-i pe cei puternici, nu iau cunoștință de ele decît pe scara din dos, « scara din dos » fiind un eufemism, și pentru că referindu-mă la ele, aș avea permanent impresia că sînt înșelat, impresie pe care o am într-o mult mai mică măsură atunci cînd e vorba de istorie. Dacă totuși sînt uneori actual, aceasta se întîmplă deci, așa cum domnul Jourdain făcea proză, fără s-o știe.

2. Să înlocuiești sau să ajuți talentul cu aceste ochiade — care sînt aluziile la actualitate — aruncate publicului, iată vulgaritatea însăși.

Am dat cîtorva persoane să citească în manuscris *Războiul civil*. Una dintre ele mi-a semnalat două « actualități », involuntare în ceea ce mă privește, din motivele menționate mai sus. Le-am suprimat imediat.

3. Mă cutremur la gîndul că există oameni care socotesc necesară haina actualității pentru a da consistență unor personaje de talia lui Cezar, Pompei, Caton, Brutus. Nu le-aș răspunde decît printr-o frază a excelentului istoric Gaston Boissier, a cărui *Cicero și prietenii săi* este clasică și ale cărui alte cărți ar trebui să aibă aceeași soartă: «Acești morți iluștri îmi par a merita mai mult decît să slujească drept instrumente certurilor care ne despart, și le respect destul memoria și odihna pentru a nu-i tîrî în arena disputelor noastre zilnice. *Nu trebuie să uităm niciodată că ultragiem istoria punînd-o în serviciul intereselor schimbătoare ale partidelor* » (*op. cit., p.* (23)

Cu rezerva că, istoria fiind un cotidian de seară, nu este o crimă atît de mare s-o « ultragiezi ».

Războiul civil stă sub semnul sinuciderii. Brutus: « Pașii mei s-au încrucișat în noapte cu două umbre. . . » Caton : « Uciderea și Sinuciderea, care se plimbă neîncetat printre noi și care, uneori, în trecere, ne apucă ușor de mînă ». « Cele mai indicate mijloace de a părăsi această lume sînt acelea de a fi omorît sau de a te omorî. Iată unul din motivele pentru care este iubită epoca romană.

Fără ca aceasta să implice cumva necesitatea de a-ți lua viața, căci astfel societatea — « Ei bine ! încearcă și tu dacă ții atît de mult ! » — și-ar relua asupră-ți această dominație căreia încerci să i te sustragi.

Cine ne va elibera de greci și de romani ? exclama în secolul al XVIII-lea, criticul Clément (care se grăbea însă să publice imediat traduceri din Cicero). Romanii au fost folosiți pînă la saturație. Timp de trei sute de ani. Ei au fost, la noi, obsesia Renașterii, a secolelelor XVII și XVIII cînd Revoluția nu jură decît prin gura lor, a primului nostru Imperiu: Napoleon, gîndindu-se la sinucidere, pune să i se citească din Plutarh episodul morții lui Caton. N-aș putea spune că poza: își căuta în ea un sprijin ; nu există ceva mai demn de respect.

Romantismul i-a alungat. De atunci au devenit niște ciumați. Ciumați și ridicoli. În teatru, ei semnifică falsă grandoare, retorică. Nu aș putea cita măcar o singură piesă scrisă în ultimii șaizeci de ani de un autor francez, în care romanii să fie aduși pe scenă din alt motiv decît din acela de a fi ridiculizați. O singură excepție: Giraudoux, care a început prin 1936 o piesă despre frații Grachi. Dar n-a apucat

Scanned with OKEN Scanner

să scrie decît un act: a simțit probabil la timp apropierea furtunii, or celor de la Quai d'Orsay nu le plac furtunile.

Fără-ndoială, romanii erau și retorici și grandilocvenți; merită să le vezi, la Roma, statuile: ești copleșit de efectul mușchilor, ca de niște valuri. Dar ei reprezintă cu totul altceva.

Cît au trăit, romanii au deschis cel mai larg evantai care merge de la arta de a gusta plăcerile pînă la arta de a muri, cuprinzînd între aceste extreme curajul, gravitatea, infamia și tristețea. Erau și neciopliți, și tocmai aceasta a salvat totul: rămîneau naturali. Michelet a scris despre Iuliu Cezar: « Prin lărgimea sa de spirit, prin mărinimia și chiar prin extravagențele sale, Cezar era reprezentantul umanismului împotriva austerului spirit republican. » Fraza aceasta ar trebui extinsă pentru întreg poporul roman: prin forța și multitudinea virtuților ca și a defectelor sale, el este reprezentantul umanității însăși. De unde și ideea că e suficient să cunoști bine doar o perioadă din istoria sa pentru a cunoaște istoria întregii umanități. *Opus romanum, opus humanum:* orice operă romană este și operă umană.

Trăind în intimitate cu romanii nu din adolescență ci chiar din copilărie — de la vîrsta de 8 ani; la 9 ani scriam deja mici « lucrări » (??) despre ei —, cunoscîndu-i mai bine decît pe oricare alt popor și oricare moment din istorie, neavînd de făcut aproape nici un efort de erudiție pentru a-i reînvia sau a-i inventa veridic; într-atît îi port în mine, m-am crezut în stare să redau viață, măcar pentru două ore măsurate de orologiu, acelora care au ocupat atîta vreme scena lumii înainte de a traversa cu strălucire literatura franceză și literatura europeană. Răul, dacă aici poate fi vorba de așa ceva, nu riscă să ia proporții.

În 1934, am hotărît că voi scrie cîndva despre Pompei. Acest om contradictoriu și greu de definit îmi încînta gustul pe care-l aveam încă de pe atunci pentru folosirea într-o operă de ficțiune a personajelor de acest gen (ceea ce nu exclude folosirea în același scop a personajelor consecvente, care există și ele în viața de toate zilele.) « Cîte nu se ascund în unele suflete, și uneori chiar în aceeași clipă », aveam s-o pun să spună, mai tîrziu, pe maica Angélique. Pe de altă parte, instabilitatea — atît de evidentă—a acestui conducător multă vreme atotputernic, provoca mila pe care trebuie s-o insufle eroul tragic. Și, la sfîrșit, prăbușirea sa de stea căzătoare, urmată curînd de aceea a unei alte stele căzătoare, a lui Cezar, fratele său dușman.

Unamuno scria că « e trist să fii nevoit să te consolezi cu istoria ». Dimpotrivă, eu găsesc o consolare în a afla că oamenii de acum 2000 de ani erau la fel cu cei de care ne lovim azi pe stradă. Oamenii de astăzi au justificare pentru defectele, pentru extravagențele și pentru crimele lor. Ne spunem: « Dacă așa sîntem făcuți! »

Scanned with OKEN Scanner

Viața mea s-a scurs susținută astfel de umbrele oamenilor de odinioară, mai ales de ale celor din antichitate. Jean-Louis Vaudoyer, care nu-mi era încă prieten, și pe care nu-l întîlnisem pînă atunci decît o dată sau de două ori, vedea foarte just aceste lucruri, atunci cînd scria despre eroul primului meu roman, *Visul*, apărut în 1922: « El poartă în suflet, și parcă pe frunte, Iliada și Odiseea, Istoria romană și Istoria Franței. Peste tot în această carte, marile exemple ale trecutului susțin, dublează, voit sau nu, povestirea. Alban (eroul) trăiește în tovărășia aspirantului Prinet, a colegilor și a șefilor săi, dar, în aceeași măsură, în tovărășia unui popor de fantome care, rînd pe rînd, îl stimulează sau îl descurajează, îl apără sau îl copleșesc. Prezența lor virtuală conferă întregii cărți o măreție despotică, o bogăție tenebroasă care te trimite cu gîndul la polifonia orchestrei wagneriene. »

Cred că Vaudoyer se înșeală atunci cînd vede în *Visul* « fantome » care « descurajează » sau « copleșesc » pe erou. Cred că « fantomele » nu au alt rol decît unul vitalizator, chiar dacă — și mai ales dacă — își fac simțită prezența într-un moment de încercare.

Iar noi ajungem la concluzia că ori de cîte ori un om va cere ajutor omului pentru a se apăra împotriva naturii, împotriva lui însuși și împotriva omului, aceasta este, fără doar și poate, o dovadă că el iubește mult omenirea.

Scanned with OKEN Scanner

Jacques Hébertot și Montherlant, la Teatrul Hébertot, în timpul unei repetiții (1952)

Scanned with OKEN Scanner

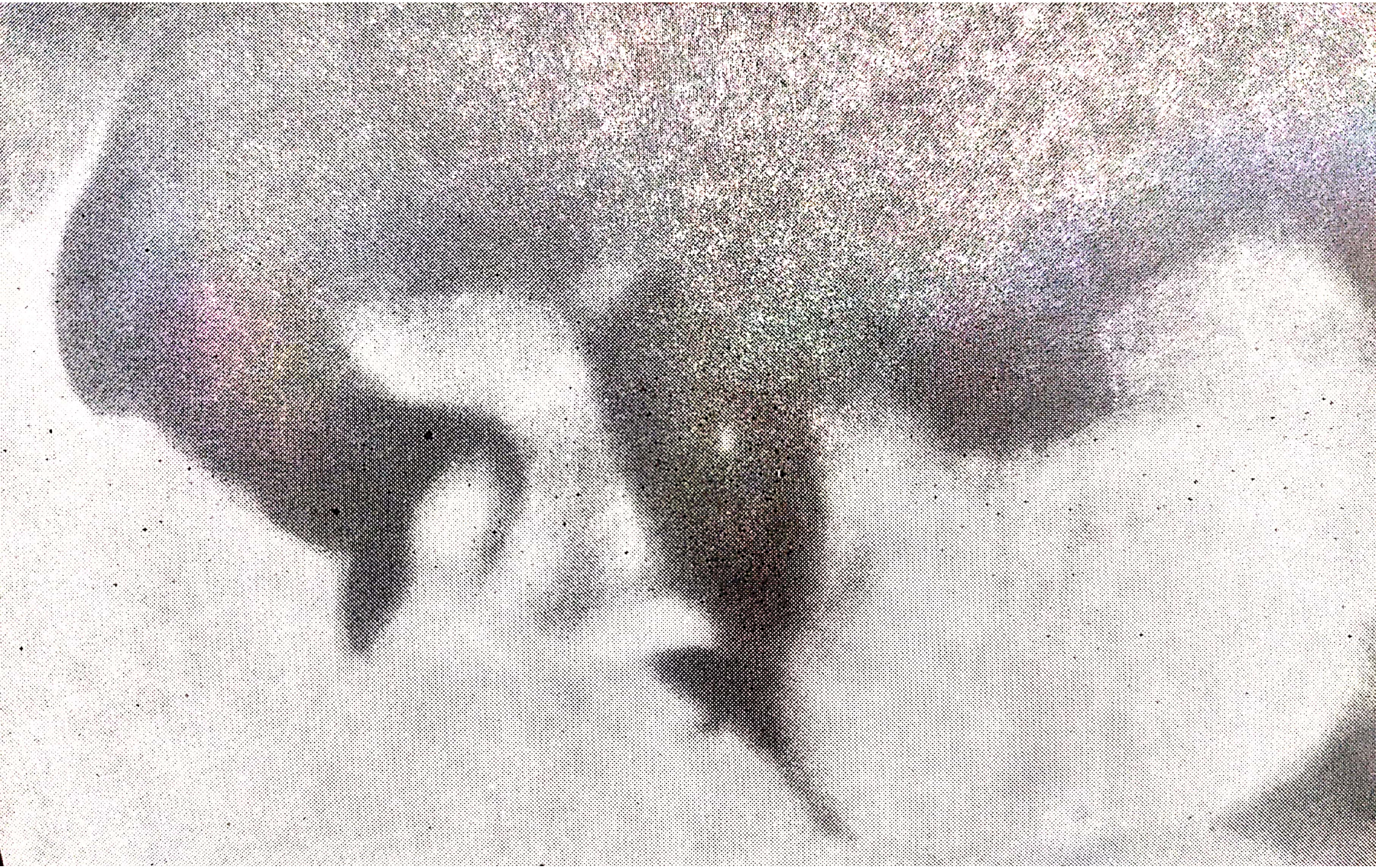

Scanned with OKEN Scanner

HENRY DE MONTHERLANT

MAREEA DE SEARĂ

CARNETE 1968—1971

În operele mele am subliniat de nenumărate ori ca fiind definitorie pentru mine imaginea copiilor care, pe plajă, înalță cu entuziastă frenezie, cît ține ziua, castele de nisip, și care apoi privesc cu aceeași entuziastă frenezie cum, pe înserat, le surpă mareea.

Rostogolirea acestei maree de seară e aceea ce se va auzi în cuprinsul și apoi la sfîrșitul acestor pagini.

H. M.
Decembrie 1971

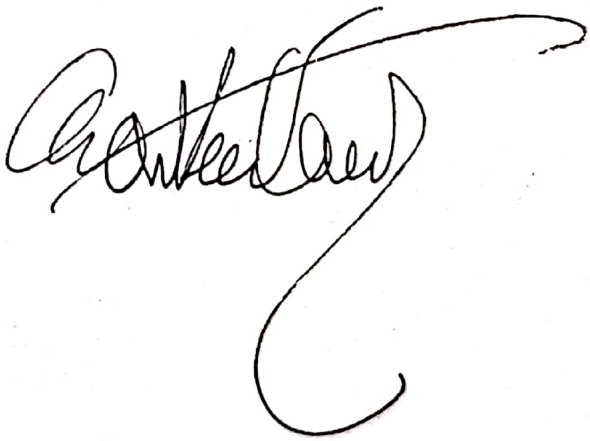

1968

Nu mi-au mai rămas decît doi sau trei ani pentru a-mi împlini desăvîrșirea. Lor — eternitatea pentru a mă distruge.

Corectorul de tipografie: *Dumneavoastră faceți să se acorde toate aceste pluraluri cu un singular. . .*

Scanned with OKEN Scanner

EU: *Toate aceste pluraluri sună foarte bine.*
EL: *Dar e incorect!...*
EU: *Tocmai de aceea sună bine.*
(În revista în care au apărut cîteva din aceste note, cea de mai sus a fost singura eliminată. Redactorul șef a vrut să-și menajeze corectorul).

Aventura mea terestră ia sfîrșit. Curînd, sufletul meu se va înălța pe limbile flăcărilor. Voi realiza cuvintele stoicului, citate de Marc Aureliu, care mă impresionau atît de mult la șaisprezece ani: « Tot ce e foc se va întoarce în foc ». Ars, ca Sylla și ca Britanicus. Tot ce va rămîne din trupul meu va fi aruncat la gunoi. Nimic nu va rămîne din opera mea, vor fi prea vigilenți: numele meu va fi răzuit ca și numele lui Malatesta de pe monumentele din Pesaro; ca și armatei lui Pompei, șerpii îmi vor șterge urmele pașilor. Și e foarte bine așa.
Am fost înainte de toate un om al plăcerii, apoi un creator literar și în rest nimic. Plăcerea am dobîndit-o; cît despre opere, tot pentru a-mi face plăcere le-am scris, și am dobîndit și această plăcere. Iată de ce e bine așa.
Dar am uitat de viața mea veșnică. Dacă însă Dumnezeul creștinilor este cel adevărat, pot fi liniștit.

Nocturnă [1]

Martie 1968

Chipul meu, mîinile mele, însîngerate. Stropit, pentru a cîta oară, de propriul meu sînge sau de al altora.
Sîngele nostru. Această revelație a tot ce este tragic în ființa noastră.
Ochii mei ciudați — îi simt ciudați — cînd îmi privesc sîngele. Cînd îmi privesc sîngele prin propriul meu sînge.
Am văzut adesea apărîndu-mi înainte, în față, pe vreme de război, pe timp de pace, destinul meu cu chip de fiară, mai înspăimîntător dar mai puțin crud ca de astă dată.

Să încetezi să mai dorești, trupește, și să încetezi să te exprimi, prin scris: adică să încetezi să mai exiști. Mort, deși încă în viață.
Chiar dacă mi-ar spune vreun doctor: « Nu vă mai obosiți ochiul sănătos citind și scriind: îl veți pierde și veți orbi », tot aș citi și aș scrie pînă la capătul puterilor. Căci e mai bine să nu mai fii decît să nu fii ceea ce ești hărăzit să fii.
Pentru că numai fiind ceea ce sînt voi reuși să fiu pur și simplu.

« Dacă ochiul tău drept te nemulțumește, smulge-l și aruncă-l departe de tine, căci e mai bine să intri în Paradis cu un singur ochi, decît să fii azvîrlit, cu amîndoi, în focurile Gheenei. »
Dacă Paradisul există, voi intra în Paradis fie cu un ochi, fie cu doi, fie cu niciunul. Și-l voi pironi, fără ochi, pe Cel-Atotputernic, și îi voi spune: « Ei bine! Iată-mă! »

Nu-mi plac zeii adorați noaptea.

---

1. Autorul și-a pierdut la acea dată, într-un accident, complet și iremediabil, vederea ochiului stîng. D'Annunzio, aflat în misiune de război, pierde într-un accident de avion, la 16 ianuarie 1916, ochiul drept și, parțial, pe cel stîng; va scrie, la începutul infirmității sale *Nocturna*. Aproape orb a executat cele patru raiduri de avion asupra orașelor Pola și Cattaro (1917), incursiunea maritimă din golful Buccari (1918), raidul asupra Vienei (1918) și expediția de la Fiume (1920).
Hoț genial cum era, îi șterpelesc și eu titlul *Nocturnei* pentru aceste note dictate, apoi scrise, în zilele care au urmat accidentului meu. (n. aut).

Scanned with OKEN Scanner

Mie căruia nu mi-a plăcut niciodată să cuceresc, să mîngîi sau să lucrez noaptea, acum nu mă simt niciodată mai bine decît cu ochii larg deschiși în noapte.

Aud în fața ușii mele o bătaie nerăbdătoare de copită și nechezat perfid ca un rîs batjocoritor. Pe drum, poștalionul vieții mele schimbă caii: sînt înhămați cai negri. Mi-i închipui încercînd să muște caii albi cărora le ia locul.

Mă cufund mereu în tragic asemenea unei corăbii pe fundul mării, împovărată de cadavrele oamenilor, dar din care peștii cu bărbi de rubin țîșnesc indiferenți în strălucirea lor orbitoare.

Nu mă lamentez, ci mă exprim.

Să sfîrșești împreună

Viglino, editorul de artă, sub egida căruia a apărut o splendidă ediție ilustrată a Orașului, capodoperă a cărții de artă, lucrează în total cu cinci meșteri tipografi. De cîte ori mă minunez de perfecțiunea operei sale, îmi spune cît se poate de natural despre muncitorii săi, fără subînțeles și fără comentarii: «Au fiecare peste cincizeci de ani».

Vedem dispărînd ca niște fantome în zori, sau ca niște licurici ce pălesc din zi în zi mai tare, înainte de a înceta să mai fie, o generație de oameni decenți, bine crescuți, capabili, destul de cultivați, destul de cinstiți, cu care te puteai înțelege doar din două-trei cuvinte, — căci important este nu dialogul, ci doar cele două sau trei cuvinte. Această comunitate de la sfîrșitul vieții mele mă trimite cu gîndul la începuturile ei (colegiu, război, sport...). E încîntător să sfîrșești — am scris-o de mai multe ori, în numele meu, sau am împrumutat-o vreunuia din personajele mele, — dar există o neașteptată desfătare în a sfîrși împreună. În timpul vieții n-am fost chiar atît de des împreună.

1969

M-am referit în Orice călător singuratic este un diavol la «criza bărbatului de treizeci de ani», pe care nu mi-o puteam explica în cazul meu, apoi, mai tîrziu, la criza: «Să regreți că nu trăiești viața din plin, atunci sînd scrii. Să regreți că nu scrii atunci cînd o trăiești din plin». Pe atunci nu mă gîndeam că aceea a bătrîneții, sau mai curînd a primei etape a bătrîneții — căci la sfîrșit există fără îndoială și alte crize — va fi: «Trebuie oare să cedez acestei presiuni impetuoase a operelor ce vor să țîșnească încă din mine? Sau trebuie să citesc sau să recitesc atîtea opere geniale, sau cel puțin considerate ca atare, pe care nu le-am citit încă sau pe care le-am citit dar le-am uitat? Nu e oare absurd să ignor pînă în ultima clipă, pretextînd propriile mele opere, această imensă contribuție adusă de om lumii? Cui îi pasă că am scris două sau trei opere în plus sau în minus?» Dar această problemă se rezolvă cu ușurință. În contextul în care se află ea acum nu mai are nici o importanță.

«La Început a fost Vorbirea». Ba deloc, la Început a fost Scrierea. Dumnezeu a creat scrierea. Apoi diavolul a creat cuvîntul: cuvîntul făcut pentru a fi negat. «Sînt Spiritul care neagă întotdeauna; care neagă întotdeauna ceea ce a afirmat.

M. Renauld-Krantz îmi trimite din Afganistan o ilustrată ce poartă următoarea legendă: «Arcul din Bist» — pe care îl comentează în cîteva rînduri, încheind astfel: «... Nu este oare (acest peisaj) un simbol a tot ce ați scris? Oricum, eu nu-l pot privi fără să mă gîndesc la Dumneavoastră».

Scanned with OKEN Scanner

Iată peisajul: un arc monumental înălțîndu-se în vid; în fața lui, albia seacă a unui fluviu; în zare, o citadelă în ruină. Și deșertul.

Ți-ar plăcea să existe un proverb arab care să sune așa: « Adevărul e rostit doar de ruine ». Dar nu există nimic de genul acesta — din cîte știu eu.

Corespondentul meu are dreptate. Deșertul. Un arc ce nu se deschide decît către propria sa umbră; un fluviu care de fapt nu mai este fluviu; o citadelă moartă. Iată într-adevăr o carte-poștală meritînd să fie strecurată sub cristal, pentru a fi păstrată astfel pe masa mea de lucru și veșnic prezentă în fața ochilor.

Alături, un personaj minuscul îți dă măsura arcului în vîrful ogivei sale: aproape cincisprezece metri. Umbra arcului este o lungă panglică de umbră, de trei ori mai lungă decît el: fotografia a fost luată în a doua jumătate a zilei. Citadela se află pe o înălțime abruptă; de fapt, un burg ce-și întinde dărîmăturile pînă departe. Mă trimite cu gîndul la orașul acela în ruină din apropierea Tunisului, Mahomedia, pus la vînzare și care mi-a fost oferit spre cumpărare.

Citadela în care a existat cîndva viață, ued-ul în care a existat cîndva apă. . . Dar mai ales arcul e acela care mă obsedează. Deschideți-vă porți eterne ! Se deschid, dar îndărătul lor nu există nimic.

Am trăit în deșert: n-am fost fericit acolo, nu-l iubeam, nu iubeam nici măcar oazele. Trandafirii de nisip erau pietre ascuțite. Copiii îmi aduceau uneori asemenea pietre — « Cadou ! » — iar ele mai păstrau uneori parfumul palmelor ce le strînseseră îndelung.

Septembrie 1969

Aș dori ca Dumnezeu să existe, pentru a-i putea mulțumi că mi-a dăruit atîta fericire cît să nu-mi doresc mai multă și exact atîta nefericire cît să știu, ca om, să deplîng nefericirea altora, iar ca artist să fiu în stare s-o descriu în cărțile mele.

N-ar trebui să existăm decît în fața paginei albe, căci doar atunci sîntem puri.

Cînd mi se spune că opera mea nu e adaptată lumii moderne, n-aș putea răspunde decît « Cu atît mai bine ». Lucru pe care-l făceam încă din 1935 în prefața la Serviciul inutil.

13 august 1961. — Marea tentație a anilor maturității mele a fost singurătatea, pentru care am optat de-a lungul celei mai lungi perioade a vieții. Marea tentație a bătrîneții este pentru mine distrugerea, înainte de a muri, a unei părți din opera mea inedită, neputînd să fac la fel cu aceea deja editată. De ce? Cred că pentru a dovedi cît de puțin îmi pasă. Pentru a părea mai puțin decît sînt? Sau oare dintr-o generozitate ca aceea a persanilor care, înainte de a goli o cupă cu vin, vărsau din ea cîteva picături? Dar în situația în care sîntem ar însemna să acord într-adevăr prea mult interes opiniei publice voind să-i demonstrez ceva, indiferent ce. . .

Trupa care bombardează teritoriul de pe care a fost silită să se retragă. Corabia scufundată de propriul ei căpitan. Moștenirea lui Alexandru. Și încă o dată, copiii care distrug castelul de nisip pe care l-au înălțat.
Aedificabo et destruam.

În același timp însă, corectez, cu extremă minuțiozitate, reimprimările operelor mele deja editate. Nu găsesc acestei atitudini inconsecvente nici o altă explicație logică

Scanned with OKEN Scanner

decît că ea aparține arbitrarului. Cei doi oameni care se ascund în mine acționează simultan dar în direcții contrare, așa cum mi s-a întîmplat de atîtea ori în viață.

« Ascund în mine, în același timp, două sentimente contrarii și asta, firește, fără voia mea. » (Dostoievski, Adolescentul).

Note după a doua lectură

Această atracție, asemănătoare cu aceea a abisului, de a distruge înaintea morții măcar o parte din ceea ce am scris. M-am gîndit la început că se născuse din dorința de a dovedi cît de puțin îmi păsa. Apoi m-am gîndit că era vorba de un mecanism identic cu al sinuciderii. Cînd te sinucizi nu ești complet liber căci, oricum, va trebui să mori: ești liber să-ți alegi doar circumstanțele și clipa (și asta dacă totul merge bine). Distrugînd o parte din operele create, convins că, prin mîna timpului și a omului toate vor avea într-o zi aceeași soartă, îți îngădui o anumită libertate chiar și aici, în cazul morții propriei opere: îți alegi acea parte pe care o vei distruge și clipa în care o vei face: ca și în sinucidere, puțină libertate în necesitate.

Îți petreci întreaga viață scriind fără să-ți pese de public, numai pentru a te elibera de lucrurile care ciocănesc, voind să iasă la iveală. Și totuși, din cînd în cînd (chiar destul de des) ca o rîndunică ce poposește la tine venind de pe « pămîntul oamenilor» — scrisoarea unui necunoscut sau a unei necunoscute îți amintește că te ciocnești zilnic de ființe vii și că, la rîndul lor, ele se ciocnesc de tine. Îți spui: « dacă într-o zi nu mă voi mai supune acestei presiuni care mă constrînge să scriu (și de ce nu; se poate întîmpla orice), aș continua poate să scriu, spunîndu-mi: « scriu pentru acești cîțiva ». Apoi nu te mai gîndești la ei și reîncepi să scrii pentru nimeni.

Cercul acesta îndepărtat de scurte prietenii necunoscute mă face să mă gîndesc la cercul de stele pe care îl vede Malatesta în jurul orașului Rimini, și pe care i-l arată Isottei.

1970

Un autor dă ca motto pentru cartea sa următoarele: « Războiul civil este războiul cel bun, acela în care știi pentru ce, și pentru cine ucizi ». Semnat: Montherlant. Or, această frază este pusă de mine în gura unui personaj alegoric reprezentînd războiul civil, personaj care spune: « Eu sînt, etc. », în piesa mea cu același nume. Personajul acesta spune ceea ce trebuie să spună războiul civil. În ceea ce mă privește, am oroare de război civil.

Într-o ciocnire de stradă, orice puștan mi-ar putea zvîrli în față: « Aha ! îți place războiul civil ! Ține, atunci ! » Și-mi mută fălcile din loc.

Din păcate, pretutindeni și dintotdeauna, s-au atribuit unui autor cuvinte rostite de un personaj de ficțiune și care este poate chiar antipodul său ca mod de a gîndi și de a simți. De altfel, am citat anecdotele lui Socrate, ale lui Cezar, ale întregului public atenian care îi atribuiau lui Euripide, pentru a-l blama, cuvinte puse de el în gura unuia dintre personajele sale, care dat fiind rolul ce-i revenea pe scenă, nici n-ar fi putut pronunța altele.

Rămîi pe gînduri văzînd atîta superficialitate care, răspîndită așa cum este și cum a fost întotdeauna, pare să constituie— la om — o a doua natură. Și te-ntrebi: « Cum de nu și-a dat seama autorul falsei atribuiri că săvîrșea un lucru necinstit, chiar dacă eroarea sa nu aducea niciun prejudiciu celui pe care-l citează greșit ? » (Deși mie autorul falsei atribuiri a frazelor despre războiul civil îmi aduce categoric un prejudiciu).

Dacă ar exista ceva asemănător unui Ordin al scriitorilor, dar ceva asemănător și serios, orice atribuire a cutărui cuvînt rostit de unul din personajele sale, autorului

Scanned with OKEN Scanner

însuși ar trebui sancționată, și, dacă aceasta ar risca să-i pricinuiască fie și un neajuns, ea ar trebui considerată, în mod penal, drept un delict.

Semnalez această enormitate unor oameni cu judecată. Îmi răspund: «Da, da. . . » și trec la alt subiect; faptul nu le-a reținut deloc atenția; mîine, cînd se va ivi ocazia, vor comite ei înșiși această enormitate « fără să se gîndească ». Într-atît practica ei a devenit la om (așa cum am mai spus) o a doua natură.

Orice frază împrumutată de la un personaj de ficțiune trebuie semnată, de exemplu, astfel: « Tolstoi, rostită de Ivan Ilici ». Eu am procedat întotdeauna așa.

Felul în care aș vrea să mor, și pe care nu-l voi descrie aici, aduce omagiu:
— rudelor mele (acea mos maiorum);
— creației mele (Malatesta).

Dacă la cele de mai sus adaug rîndurile scrise aici despre Chateaubriand, aduc implicit omagiu și artei de a scrie și chiar, indirect, Franței dar nu celei « eterne », ci doar celei care s-a dovedit a fi ea însăși, în unele momente cînd într-adevăr a însemnat ceva.

În ziua aceasta de sfîrșit de an, în corespondența mea, printre altele, două reviste de teatru și un prospect publicitar. În toate trei, tineri actori cu plete și cu torsul gol joacă Racine, Corneille, și nu mai știu ce alt autor.

De ce trebuie să joci gol pînă la brîu? Niciun motiv în afara aceluia că și vecinul face la fel.

Știam deja că în cîteva foarte mari teatre pariziene actorii tineri au suprimat peruca pudrată, pentru a nu-și tunde pletele, atunci cînd îi interpretează pe Marivaux sau Beaumarchais și interpretează Marivaux cu plete proprii și cu favoriți mai lungi sau mai scurți. Și cum nimeni nu găsește că e cazul să protesteze, de ce să nu joci, gol, Cidul și Athalie?

Mi-aș fi dorit ca anul 1970 să nu se încheie cu o nerozie. Dar iată că a și fost comisă.

1971

Mor prin ce am mai bun în mine și e firesc să fie așa.

Pornesc într-o aventură periculoasă ca o lamă de oțel. Aceea de a învinge fără să fii învins. Cu măreața simplitate castiliană, Pepe Hillo își intitulează tratatul de tauromachie: Tauromaquia, o el arte de matar y de no ser matado. Tauromachia sau Arta de a ucide și de a nu fi ucis.

A venit momentul să-mi repet, ca și Abatele de Pradts: « Cred în ființa umană ! Cred în ființa umană ! »

Mă îndrept către suerte așa cum îi ieșeam în întîmpinare la treizeci de ani. Absolut calm și fără urmă de teamă. Ceea ce mă susținea era nu dorința, ci gustul curajului.

Să mă aventurez pe nesimțite, dar repede.

Îmi amintesc de ziua aceea, mai mult ca sigur de la începutul verii lui 1936, cînd stam așezat pe scaunul unei cafenele din Bois (sau — ceea ce este mai curînd în stilul meu — pe o bancă), avînd în dreapta, în depărtare, biserica Suresnes, și privind cum trec prin fața mea, cu elitre de smarald și azur, bicicletele-tandem, pe atunci la modă. Și-mi amintesc foarte limpede că am scris această frază în Carnetul meu de atunci, în care aș regăsi-o dacă aș fi dispus să-mi dau osteneala « Va veni o zi în care oamenii își vor spune că acela care nu a trăit în Franța lui 1936 nu știe ce înseamnă dulceața vieții ».

Scanned with OKEN Scanner

Iată cîteva cărți pe care le-aș fi scris dacă aș fi consacrat ceva mai mult timp operei mele, în loc să-l consacru vieții mele personale.

Viața lui Malatesta: dar ar fi trebuit să cunosc italiana și să mă hotărăsc să fac în Italia o laborioasă călătorie de studii, cînd eu am oroare de călătorii și nu le-am suportat niciodată decît pe acelea de plăcere.

Cealaltă carte ar fi fost despre bestialitate: dragostea sexuală (uneori împărtășită) a omului pentru animal, subiect amintit doar în treacăt, cu oroare, și pe care cei mai inteligenți, cei mai curajoși și cei mai bine informați n-au îndrăznit să-l abordeze și despre care eu dețin — sau am deținut — mai ales datorită îndelungatelor mele șederi în Africa de Nord, o documentație pe care nimeni nu o are.

A treia carte ar fi avut ca subiect vechile geste franceze. Generozitate. Sensibilitate (lacrimile lor). Inepuizabilă vitejie. Ferocitate. Și creștinismul cel mai pur. Deși e multă confuzie, ce date frumoase am culeș ! Doar sînt punctul culminant al secolului al XI-lea ! Despre vechile «chansons de geste» ar fi trebuit să scriu un studiu ilustrat de foarte multe citate.

Și de cîte ori nu am visat să scriu o piesă de teatru despre Ludovic cel Sfînt ! Mai ales limbajul a fost acela care m-a împiedicat. Se poate scrie o piesă care să emoționeze folosind exclusiv limba secolului al XVII-lea. Dar nu și franceza Evului Mediu; cît despre franceza modernă, în ea și-ar fi pierdut întreaga savoare.

În sfîrșit, lucrarea despre care am vorbit adeseori (destul de scurtă, mai curînd o teză) privind sentimentul cavaleresc la vechii romani. Adevăruri de care cărțile sînt pline, dar pe care nu le-a relevat nimeni.

O doamnă de optzeci de ani a trăit multă vreme nelegitim cu un domn care astăzi are optzeci și doi. Apoi s-au despărțit. Apoi ea se îndrăgostește din nou de el, îl copleșește cu scrisori, e nebună de gelozie, pune să fie urmărit, deschide cutiile de scrisori etc. Mi-ar fi plăcut să scriu acest roman. Dar îmi trebuiau documente pe care nu le am.

Și o lucrare despre samurai.

Un teatru al slăbiciunii

Alain-Michel Grand — *În fond, teatrul dumneavoastră, numit adeseori și teatru cornelian, teatru al grandorii, teatru al disprețului, este un teatru al slăbiciunii, în care îl vedem pe om învins de el însuși.*

Montherlant — *Da, fără îndoială. Atît în subiectele inventate cît și în cele împrumutate din istorie. Sau este vorba de oameni pe jumătate nebuni, sau de oameni slabi, conștienți de slăbiciunile lor. Sau de oameni slabi care se cred puternici. Sau de oameni puternici care se prăbușesc pur și simplu pentru că au ajuns la capătul puterilor. V-am vorbit despre cei care nu au nervii tari, Dar iată-l pe implacabilul Cisneros clătindu-se sub lovitura dată (unui om foarte în vîrstă) de un amor propriu și de o afecțiune rănite în egală măsură; iată-l și pe Carrion, solid construit, dar care, ca și maica Angélique, se clatină sub loviturile spaimei. Ca și Don Alvaro de Santiago aflat pepunctul de a-și renega înaltele principii, cînd fiica sa, pe care o disprețuiește, îl salvează de el însuși. În romanele mele există mai mulți învingători, dar Auligny, Coantré, M. Dandillot, Céléstine, Exupère, — fără să le mai punem la socoteală pe nenumăratele Solange, Dominique și André —*

Scanned with OKEN Scanner

sînt niște învinși. Arta mea, mai ales pe scenă, este o artă tragică, și acesta e motivul pentru care aprob fără rezerve titlul pe care un tînăr student îl dădea lucrării sale de *licență:* Motherlant, poet tragic.

(Din interviul luat pentru « Un asasin îmi este dascăl »)

În orice om care va muri se ascund doi oameni: cel care a fost, și care îl susține încă pe acela care este.

În teatrul meu, cele trei personaje în care am pus cel mai mult din mine sînt Malatesta, nestăpînita sete de plăcere, Alvaro, indignarea în fața răului, și Jeanne cea Nebună, conștiința fermă a nimicniciei.

« Se spune că Adrian plănuise să-l așeze pe Isus Cristos printre zeii Romei; dar condescendența sa pentru creștini nu era decît aparentă, căci tot el porunci ca statuia lui Jupiter să fie așezată în locul ce constituise teatrul învierii lui Isus și pe aceea a Venerei pe muntele Calvarului » (Dicționar pentru a sluji la înțelegerea autorilor clasici, greci și latini, de Math. Christophe, Paris, an XIII-1805, *t. I, p. 15*)

În românește de ALINA LEDEANU

Scanned with OKEN Scanner

«Mișcarea atît de furioasă a masivului taur, cînd, în arenă, proptindu-se pe picioarele dindărăt, rezistă, pe rînd, celor ce-l atacă din dreapta și din stînga».

(Le Solstice de Juin)

Scanned with OKEN Scanner

Orașul al cărui Prinț e un Copil — reprezentată la Geneva de către grupul de studenți « Belles-Lettres» (ianuarie 1953)

Scanned with OKEN Scanner

GABRIEL MARCEL

Teatrul lui Montherlant

Sensul valorilor nobile

Firește, toată literatura franceză este îndoliată, dar aș afirma aici fără șovăială, că, după părerea mea, pentru teatrul nostru moartea tragică a lui Henry de Montherlant constituie pierderea cea mai dureroasă. A murit cel mai mare autor dramatic francez al timpului nostru.

Dar trebuie să observăm imediat că inițial, — în pofida *Exilului*, operă de tinerețe, și chiar după *Pasiphae*, — nu bănuiam că Henry de Montherlant va deveni într-o zi un dramaturg. S-a ajuns pînă acolo încît s-a spus că nu iubea teatrul. La urma urmei, cei doi mari scriitori din care s-a inspirat, Chateaubriand și Barrès, n-au scris niciodată pentru scenă. Putem deci afirma fără să exagerăm, că la început, Jean-Louis Vaudoyer a trezit în el *conștiința dramaturgică*, sugerîndu-i să adapteze o piesă spaniolă pentru Comedia Franceză.

Succesul extraordinar al *Reginei Moarte* în timpul ocupației, în ciuda unei critici destul de acre, trebuia să-i ofere prilejul să-și descopere posibilități încă nebănuite. O apropiere ni se prezintă aici aproape inevitabil între cazul lui Montherlant și acela al lui Giraudoux.

Pînă atunci nu existase niciodată în literatura franceză romancier care să fii cunoscut în teatru ceva aidoma unei noi nașteri. Unii au pretins acum că trebuie să vedem în Montherlant mai ales un moralist, dar oricît de interesante ar fi *Eseurile*, *Carnetele* și *Notele*, asemenea părere mi-e cu neputință s-o împărtășesc. Eu cred că nimic n-ar oferi o idee mai amăgitoare decît un florilegiu unde ar fi înmănunchiate reflexii, adică sentințe extrase din operele lui și, în special, din piesele de teatru.

Ceea ce-i admirabil la Montherlant — am constatat din nou reascultînd *Regina Moartă* la televiziune în seara morții sale — este faptul că toate gîndurile exprimate de regele Ferrante aderă în adevăr, în sensul cel mai puternic al cuvîntului, la ființa personajului, această ființă care ne interesează — prin ea însăși — cu toate contradicțiile ei.

Scanned with OKEN Scanner

Cred că s-a stăruit prea mult — și poate acesta este reproșul ce trebuie să mi-l adresez — asupra unui anumit egocentrism ce « marchează » esența pieselor sale. Nu tăgăduiesc: există o înrudire între Montherlant și Ferrante, după cum dealtminteri — și încă mai vizibil — între el și tatăl din *Fiu al nimănui*.

Dar ceea ce trebuie recunoscut și admirat, este faptul că această înrudire nu dăunează deloc complexității esențiale a lui Ferrante, vieții proprii care a reușit să i-o insufle. Aș lua un exemplu: momentul de neuitat cînd Inès, sperînd astfel să-l înduplece definitiv pe rege, îi mărturisește că așteaptă un copil, scenă unde, dimpotrivă, această mărturisire trezește pesimismul radical ce sălășluiește în el, și deschide, ca o rană, decepția pe care a simțit-o descoperind că feciorul său, deși nu mai este un copil, e un mediocru.

Aș îndrăzni să afirm că o asemenea scenă cu deznodămîntul ei sinistru, este una din cele mai frumoase din teatrul universal. Marele actor care a fost Jean Yonnel s-a depășit în această piesă, la fel ca Genèviève Casile în rolul lui Inès. Îmi amintesc că piesa este înregistrată pe disc, iar dacă nu, trebuie să fie pentru generațiile viitoare.

Aici este momentul să evocăm calitatea excepțională a unei scrieri care niciodată nu se complace în ea însăși, cum a fost prea adesea cazul la Giraudoux. Ea este eficace totdeauna, adică dramatică, și ceea ce ajunge s-o demonstreze este faptul că nu lasă niciodată pe spectator neatent sau distrat, cum este cazu' cînd desfășurarea prea literară a acțiunii stîrnește impresia că e la voia întîmplării.

Din această operă dramatică considerabilă, care sînt piesele cele mai valoroase? S-a afirmat recent că autorul prefera piesele sale « necostumate »: *Fiu al nimănui*, *Broceliande*, *Orașul al cărui Prinț este un copil*; știm că această ultimă lucrare a repurtat un triumf pe care autorul nu și l-ar fi imaginat niciodată. Dar în ce mă privește aș spune că actul al III-lea le « biruie » pe celelalte: marea scenă între cei doi credincioși este una din cele mai emoționante și mai umane pe care le-a scris vreodată autorul. El antrenează, înalță primele două acte care mi se par relativ mai slabe.

. . .Ceea ce trebuie să remarcăm astăzi este acest masiv care se înalță cu atîta avînt și atît de sus deasupra unui teatru de avangardă, unde infantilismul, o ideologie sărăcăcioasă și — vai — un gust ciudat pentru obscenitate se asociază în proporții variabile. Un critic, dacă nu mă înșel, a vorbit de nihilismul lui Montherlant; înseamnă a învălmăși totul; puțini autori au avut în asemenea măsură sensul valorilor nobile, și trebuie să-i recunoaștem un umanism tragic.

E reconfortant să ne gîndim că recent milioane dintre noi am ascultat cu plosenie « Regina moartă » — o operă firește « costumată »—dar în care geniul său țîșnește într-o eflorescență neașteptată și magnifică.

Și cred că mulți dintre noi am tresărit auzind această frază a lui Ferrante cîteva clipe înaintea morții sale: « O, Dumnezeul meu! În răgazul ce-mi rămîne înainte ca sabia să mă străpungă și să mă ucidă, fă să taie acest nod înspăimîntător de contradicții care colcăie în mine, astfel ca o clipă cel puțin, înainte de a înceta să exist, să știu, în sfîrșit, cine sînt! »

Scanned with OKEN Scanner

Henry de Montherlant — toreador.

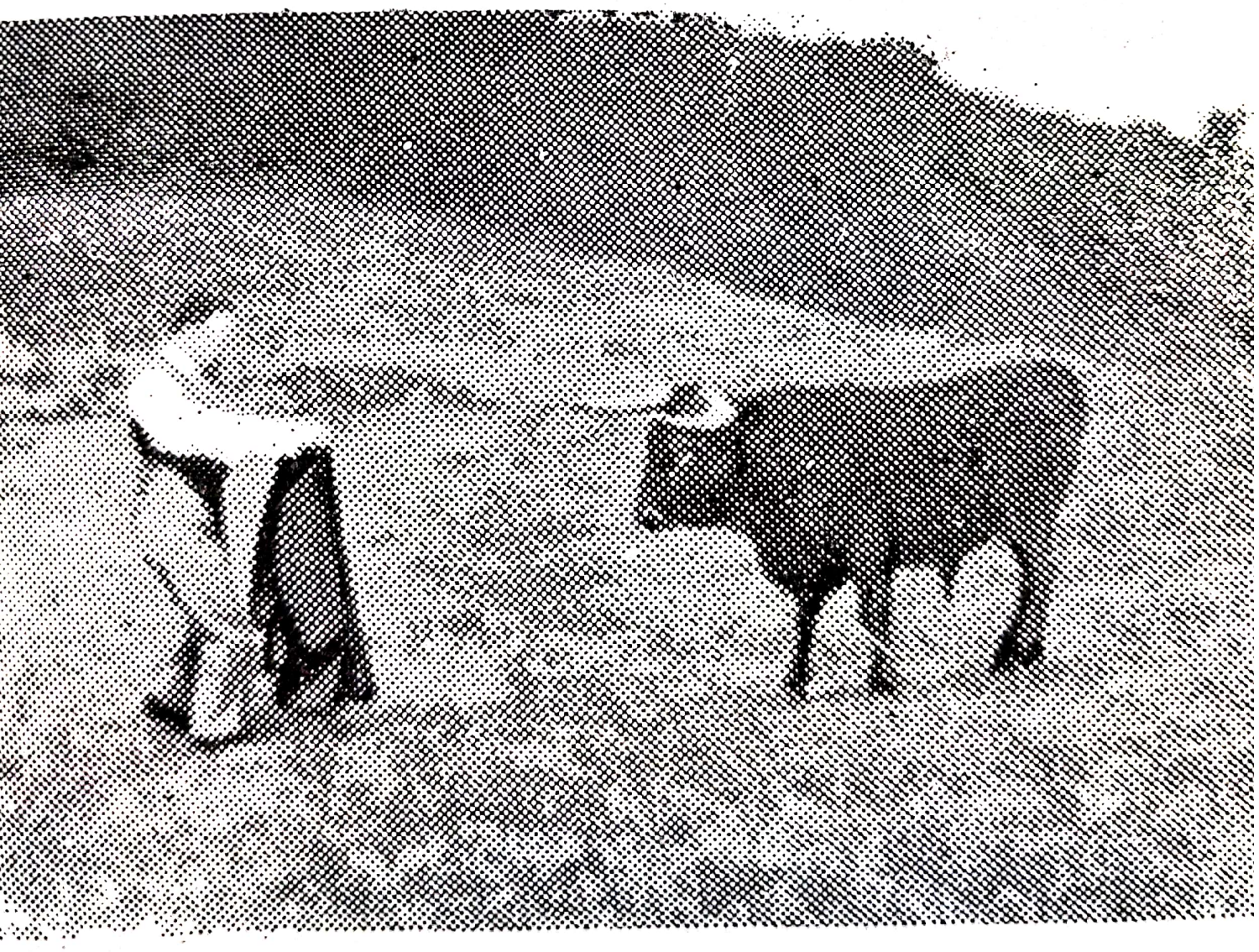

Scanned with OKEN Scanner

Desen de Montherlant

Scanned with OKEN Scanner

PIERRE DE BOISDEFFRE

Sfîrșitul unui adevărat stoic

Nu sînt numeroși aceia ce trăiesc în tovărășia Morții lor, care nu încetează s-o contemple și, care, pentru a rămîne fideli unei anumite idei făurită despre ei înșiși, fără să aștepte să le bată ceasul, viețuiesc cu ea.

Chiar fiind în viață, el ne părăsise. Titlurile unor eseuri dedicate lui o mărturisesc: *Montherlant, călău al lui însuși* (Michel de Saint-Pierre), *Montherlant de care ne-am despărțit* (Philippe de Saint-Robert), *Montherlant, Cavaler al neantului* (Pierre de Boisdeffre).

« Aedificabo et destruam »: această formulă pe care critica o socotea drept « literatură », era în adevăr o deviză pentru viața lui, trăită pînă la sacrificiul total.

Încetul cu încetul, cu o răbdare de termită, a întrerupt toate relațiile ce-l legau de lume, punînd aceeași grijă în a fugi de semenii săi, după cum pusese odinioară în a le împărtăși bucuriile și ostenelile cînd era vorba de război, sport sau iubire. L-am văzut întemnițat de viu în opera lui, închis în mausoleul pe care și-l construise cu mîinile sale, asemenea unui faraon părăsit de rude.

Am mai spus-o chiar de curînd referitor la Mauriac, la de Gaulle: geniul nu este niciodată *univoc*. Orice travaliu al unui om de geniu consistă în a armoniza două « jumătăți » ale unui chip, care nu se întîlnesc, ca « să făurească (cum afirma Barrès) unitatea ». Montherlant credea că a izbutit să realizeze acest țel prin *alternanță*, care nu era o adevărată alternanță, ci mai degrabă o coexistență a contrariilor, putînd fi ușor comparată cu aceea pe care o practica mai înainte Gide. « Dimineața se ivește și noaptea la fel . . . » într-o veșnică reîntoarcere a lucrurilor.

. . .Totuși, în zorile vieții sale avusese o credință. Credința în om — dacă e adevărat (dar cine poate ști?) — atunci cînd foarte curînd, credința părinților săi îl abandonase. Deabea se risipise pîcla unui catolicism decorativ, că alte devoțiuni l-au stăpînit, pe care le enumera astfel: « corpul uman, eroul sportiv, morții, soldatul necunoscut ». Niciuna din aceste devoțiuni nu era gratuită. Pentru fiecare din ele și-a riscat viața. A jucat rugby, a alergat suta de metri în 11,4/5 secunde, a înfruntat taurii, a luptat în tranșee, a priveghiat morții de la Verdun. O dată instaurată pacea, ca Drieu, căutase să regăsească « ceva neprihănit și aspru », acea « violență ordonată » pe care o îndrăgise atît de mult în război. În zadar: nu era ușor să readucă « divinul pe pămînt ».

---

* Din conferința rostită de Pierre de Boisdeffre cu prilejul vizitei sale în București.

Scanned with OKEN Scanner

Ce s-a petrecut în acel an 1924, cînd autorul *Olimpicilor*, sărbătorit de inteligheneția franceză ca un tînăr prinț, dar presimțind adevărul aforismului lui Montalembert (« Gloria? Dar ce-i folosește fericirii? ») încetează să caute o mîntuire pentru el și ceilalți oameni? O să se explice mai tîrziu în prefața la *Serviciu inutil:* « Anul 1924 — cînd am publicat *Olimpicile* și *Cîntecul funebru pentru morții de la Verdun* — mi-a adus notorietatea, dar m-a făcut să-i pierd gustul. Avem o anumită idee despre ceea ce însemna: mi-era deajuns ».

Cert este că « *tînărul om-Fericire* » (cum ar fi spus Péguy) triumfă asupra « *bătrînului om-Onoare* ».

. . .« Cît de frumoasă-i viața ! Cînd o răscolești și o vezi în adîncime, cînd vedem ce înseamnă, ești îndreptățit să cazi în genunchi. Ce mult înseamnă ! Firește, viața-i ceva extraordinar. Mai extraordinară decît geniul. Ea are totdeauna în rezervă ceva care ne descumpănește » *(Trandafirul de nisip)*

Montherlant scrisese, nu de mult: « Puțin îmi pasă de fericire. Iată ravagiile muzicii: gîndeam astfel ascultînd muzică; adică un altul decît mine o gîndise. În realitate eram croit pentru fericire, primisem un sens al fericirii mai subtil și mai exigent decît îl au de obicei semenii mei și steaua mea cea bună mi-a îngăduit să-mi dau seama la timp. Eram făurit pentru o bucurie totdeauna mai elevată și mai profundă» *(Serviciu inutil)*

Totuși: « Această fericire era voalată, pentru lungi perioade, precum cerul pustiului este ascuns de o pîclă de nisip, de conștiința a ceva mare care nu era cum ar trebui să fie » *(Serviciu inutil).*

Acest Montherlant, scria atunci cărți ca *Mors et Vita* sau *Serviciu inutil.* Criza «călătorilor hărțuiți» făcuse să se nască în el «un om nou » și o nouă morală, pe care o afirmă în « *Scrisoarea unui tată către fiul său* »

. . . Începînd din 1940, autorul *Reginei Moarte* se va abține de a participa la viața secolului său. Asemenea acelor *guru* de altădată, el se retrage în pădurea lui, adică în opera sa.

Operă echivocă și ea, aidoma imaginii insesizabilului său autor! S-a putut vedea în aceasta ultimul rod al catolicismului literar, moștenirea spirituală primită de la contra-Reformă și de la Port-Royal. Dar, în pofida *Schimbării* și a piesei *Le Maître de Santiago*, în pofida *Orașului al cărui Prinț este un copil* (minunat cînt funebru cu iz de incest, dedicat ultimelor școli creștine), în pofida extraordinarei sale aptitudini de a se strecura în sufletele și mințile catolice, în pofida referințelor sale constante la civilizația creștină, Montherlant n-a fost niciodată creștin ; mai aproape de Roata Solară, de zeii Greciei, de Mithra, decît de Evanghelie. Dar atenție ! Ca Barrès, ca Malatesta, el rămîne atașat de Biserică. Montherlant scria: « A căuta să-l împaci pe Isus Cristos cu Pan va fi totdeauna un exercițiu suveran pentru a face să te bucuri de imaginativ, dacă nu ești credincios ; asta duce la excitarea spiritului și-ți bicuiești sîngele cu biografiile unor Papi marcați de pecetea Bestiei, elixiluri incomparabile, care ar învia și un mort ; pe lîngă ei, Neronii sînt prea naivi ! Dar dacă credem ! Biserica catolică amestecîndu-l pe Isus Cristos cu sportul, ce știu, dînd doamne de onoare lui Isus Cristos pe cele trei Dorințe în straie de sărbătoare, e un spectacol ce te umple de o poezie tulbure și acră, dacă-l privești din afară, dar care te împietrește dacă te închipui măcar un moment în pielea unui om iubind crucifixul» *(Serviciu inutil).*

Bazați pe o aceeași neînțelegere, vedem uneori în el un poet al Franței, un Barrès care în adevăr s-ar fi bătut — apostol al civismului — pentru « serviciul inutil ». De fapt, dacă Montherlant iubește Franța o face așa cum Alceste își privește contemporanii: cu dispreț, oroare și uneori milă. (. . .) Dar în același timp a suferit — cu siguranță — cînd a văzut dispărînd o Franță imaginară, față de care

Scanned with OKEN Scanner

era ciudat de legat, ca și de o Biserică ce ea însăși dispăruse. Astfel înclinăm să vedem în el un moralist — la modul antic — fiu al lui Seneca (de atîtea ori citat) și a lui Julian Apostatul, « îndrăgostit de lumină mai curînd decît de putere», convins că « fiecare sistem rezolvă complet problemele Universului » și că nu există alt adevăr decît să alternezi doctrinele contradictorii și să le trăiești rînd pe rînd: « Nici o problemă nu-i niciodată soluționată. Atunci ne apar propriu-zis de neînțeles. Adolescent, mi se puneau toate laolaltă, potrivit legii acestei vîrste. Combătînd s-au simplificat la extrem: cum să-ți faci mai mult decît datoria și în același timp să nu fii masacrat? Pe urmă, « călător hăituit », totul a dispărut în problema fericirii care a sfîrșit prin a se rezuma în această incertitudine: trebuie s-o înfăptuiești, sau nu? Apoi problema fericirii a devenit cadavru la rîndul ei și noua mea stinghereală a fost problema artei și a vieții: cum să le împaci? Cum să nu fii turburat că nu trăiești, în orele cînd lucrezi, și neliniștit în orele cînd trăiești? Dilemă cotidiană și pe care oboseala, bătrînețea sau boala, interzicîndu-ne să trăim, poate s-o rezolve. Pe urmă, în Africa am găsit înfruntîndu-se, — fără să izbutesc să le împac, — datoria față de patrie și datoria față de individ. În sfîrșit acum se înalță în mine acest nou conflict: tot între patria, — aceea unde soarta a făcut să ne naștem,—și cealaltă patrie, patria lăuntrică, pe care noi înșine ne-am creat-o» *(Serviciu inutil)*.

Montherlant conchidea, din 1935: « Acțiunea și non-acțiunea se reîntîlnesc în eternitate, și ele se vor îmbrățișa acolo veșnic. Dar *quid* despre prezent? Călugărul-soldat ! În jurul acestei figuri, puțin derutante, dă tîrcoale gîndul meu, în măsura în care gîndesc. Soldat, el făurește acțiunea. Călugăr, o subminează. *Aedificabo et destruam:* voi construi și pe urmă voi distruge ce am construit. Un epigraf pentru această carte. Un epigraf pentru viața mea » *(Serviciu inutil)*

Dar din toate aceste personaje care i-au ținut tovărășie, care este cel adevărat? Era oare copilul de familie bună catolică, cu guler larg alb, cu privirea hotărîtă, crescut de femei și de preoți, al cărui orizont era numai colegiul? Sau autorul, de pe atunci păgîn, din *Visul*, omul plăcerilor, aventurierul care fugea de lîngă ai săi în Africa? Omul de litere în germene care scria la unsprezece ani primul său roman, a cărui acțiune se petrecea sub Nero, împodobindu-și manuscrisul cu planul celor 14 regiuni ale Romei și sublinia cu îndrăzneală pe copertă mențiunea amăgitoare « ediția a V-a»? Tînărul cu ghetre cenușii, cu guler înalt, cu chip barresian, care frecventa balurile și tocmai scrisese *Exilul ?* Soldatul simplu care se luptase în Alsacia și fusese rănit în Vosgi, — grav, după cum menționa ordinul de zi? Romancierul celebru, decorat, intimul lui Lyautey, al lui Pétain, care, un timp, a administrat Osuarul de la Douaumont și scria la *Revue* des *Deux-Mondes* și *L'Echo de Paris*, sau acela care colabora la *Ce Soir ?* Prietenul lui Malraux, al lui Bernanos, al lui Saint-Exupéry, care în *Echinoxul lui septembrie* denunța spiritul de la München?

Un lucru e sigur: acest romancier celebru, acest dramaturg copleșit de onoruri, acest academician socotit distant, nu se simțea bine în pielea lui. Dacă s-a însurat, a făcut-o cvasiclandestin, fără a se arăta niciodată în public cu soția lui ; dacă a fost tată, feciorul lui a rămas față de ceilalți, dacă nu pentru el, « fiu al nimănui ». Scriitor, n-a încetat de a vorbi despre opera lui — pentru a ne exprima astfel — dar n-a consimțit niciodată să dezvăluie nimic din ființa-i intimă. Și era de ajuns să afirme: « am fost mai întîi un om al plăcerilor, pe urmă un creator literar, apoi nimic. »

Ce a însemnat acel « nimic », această viață particulară pe care Montherlant a ocrotit-o cu gelozie, în jurul căreia a întreținut un straniu mister? A iubit cu adevărat femeile? Cine este încîntătoarea brună pe care a fotografiat-o lîngă el, prin

Scanned with OKEN Scanner

1935, Laure Albin-Guillot? A fost logodit în 1934, cu Solange Dandillot? S-a căsătorit sau nu? Atîtea probleme care, mîine, vor pasiona pe biografi cum mă pasionează acum viața particulară a lui Gide...

În acea dimineață de iarnă cînd m-am dus să-l văd pentru prima oară, — se vor împlini curînd de atunci șaisprezece ani, — ceea ce m-a izbit mai întîi la Montherlant a fost geniul inconfortului. Acest distins hotel din al VII-lea arondisment de pe malul Senei, foarte aproape de acela unde locuise bunica mea, era, în realitate, o nobilă locuință demnă de Léon de Coantré. Nici un alt mijloc de încălzire decît o sobă electrică; lămpile se stingeau mereu pentru că siguranțele se stricau în fiecare moment; dincolo de ferestre se desfășura admirabila friză a Luvrului, dar trebuia să te apleci ca s-o zărești...

În penumbră, am întrezărit o leoaică din Egipt cu trăsături severe dintr-o piatră dură și cenușie; un cap de femeie mutilată din marmoră de Paros; un bot de bronz (i-l dăruise Gaudalest), capul unui taur din Andaluzia, cu care luptase; un minuscul *Eros* funebru pe marmura șemineului. Dar șemineul n-avea nici oglindă, nici un spațiu gol; zidul de cărămizi era neacoperit și asta de treizeci de ani. În anticameră, pardesiurile se aliniau pe masă, lîngă pălării de un model antedeluvian; cînd am plecat, Montherlant se neliniști: dacă o să greșesc pălăria?.. Acest om de seamă n-avea garderob. Atunci mi-am amintit că și domnul Persilès tremura înaintea funcționarului de la gaze...

Căutam în zadar în acest om mărunt, masiv mai curînd decît cu adevărat corpolent *(Nu sînt corpolent* — îi spusese lui Michel de Saint Pierre, cînd acesta își redacta eseul despre Montherlant), cu părul tuns foarte scurt pe o ceafă zdravănă (un păr prea blond, fără îndoială vopsit, ceea ce m-a mirat), pe adolescentul îmbrăcat în negru — care se lupta cu tinerii tauri în fazendele andaluze; pe soldatul în permisie, cu privirea copilăroasă, care, într-o cameră din Versailles, după ce sărutase o tînără, scria paginile de o inspirație atît de religioasă din *La Relève du matin;* pe scriitorul de treizeci de ani, firav și drept, care trăind cu un singur servitor într-un palat arab din Tunis, scria *Aux Fontaines du Désir*, și, zorit de editorul lui, îi trimitea o simplă fotografie de identitate — un *photomaton* — unde avea înfățișarea unui zeu grec. E posibil oare ca acest bătrîn sfîrșit, cu urechile pleoștite, cu privirea stinsă, să fi fost Henry de Montherlant? Totuși, de îndată ce a început să vorbească, cu vocea aceea egală și mocnită care, la fel ca a lui Claudel nu suporta contradicția, am recunoscut pe autorul *Visului:* la fel, pe chipul unei foarte bătrîne femei, ghicim trăsăturile încîntătoare care — o jumătate de veac înainte — au fost atît de iubite ale...

« *Nu sînt un versificator din secolul XV-lea*, îmi spusese atunci cu un fel de pasiune stăpînită. *Mă scuz că o afirm cu oarecare patimă: cărțile mele nu sînt retorică, cărțile mele le-am făurit cu viața și carnea mea, cu tot ce am* ».

Simțeam că era adevărat; omul acesta care atît de des se ascundea în capa lui, era mai naiv, mai expus decît un copil. Am încercat să-i explic că mi-am făcut o părere greșită despre el, după ce-i citisem la 16 ani *Serviciu inutil*. Crezusem că Montherlant ar fi putut fi maestrul, tatăl, pe care îl așteptasem toată copilăria. Așa se explică decepția mea după ce i-am citit celelalte cărți, cînd am trebuit să constat că se dezinteresa de timpul lui — și de om. Nu puteam admite că autorul și credințele lui nu meritau « *să le pui la inimă, nici să le iei stricto-senso* », nici că puteau să-și dezvăluie mesajul « *ca pasărea, fără să se păzească, lăsîndu-și excrementele în timpul zborului* ».

Scanned with OKEN Scanner

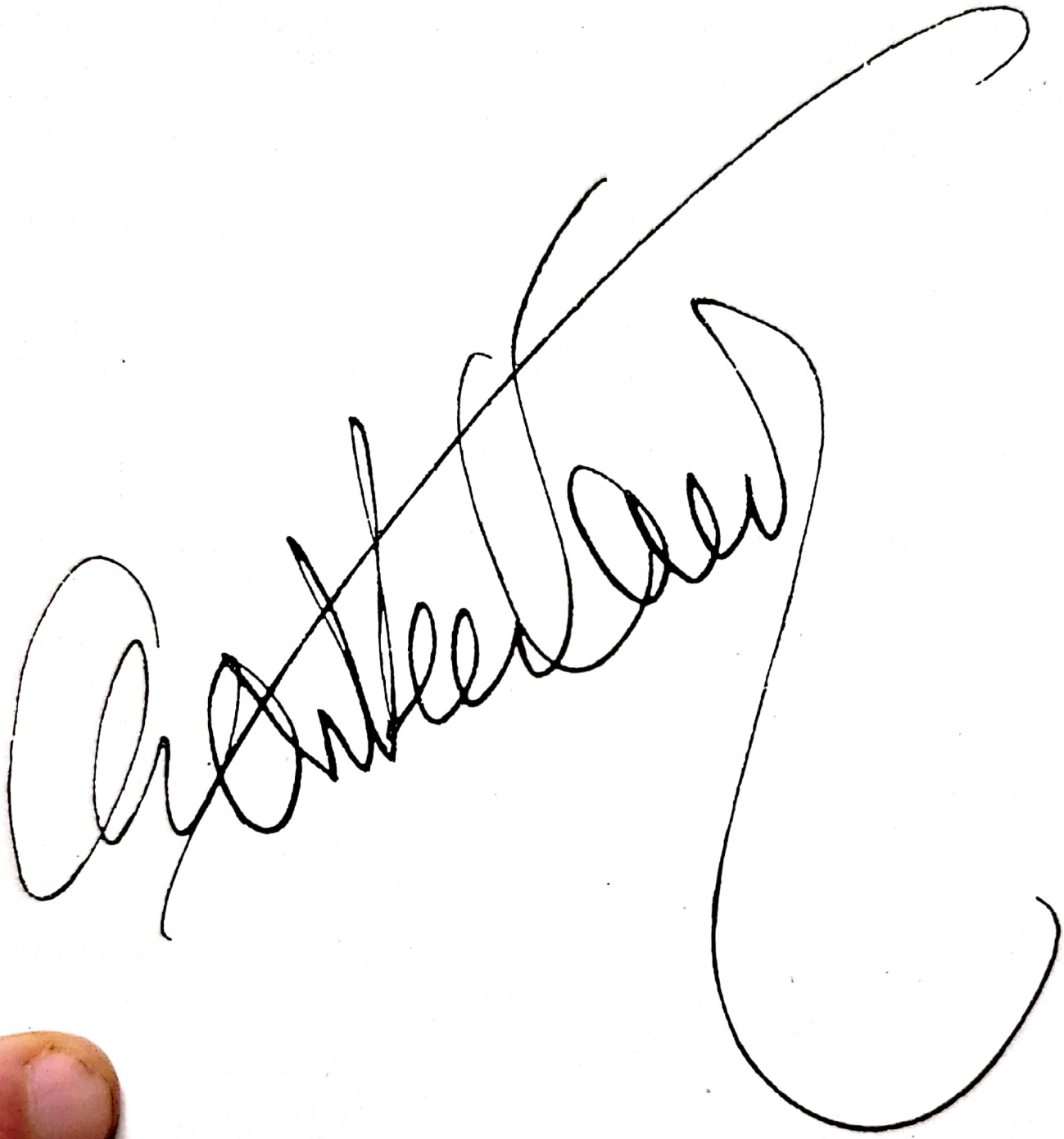

ALBUM MONTHERLANT

Scanned with OKEN Scanner

Le château de Montberlant (Oise)
dans son état actuel. Il a cessé en 1852
d'appartenir à ma famille, à laquelle
il avait appartenu depuis le XVIIe siècle.
Une prairie d'herbes sauvages remplace
les jardins à la française. « Les herbes
envahissaient les bordes des puits à sec,
et les stalles de la chapelle en ruines. »
(Le Maître de Santiago).

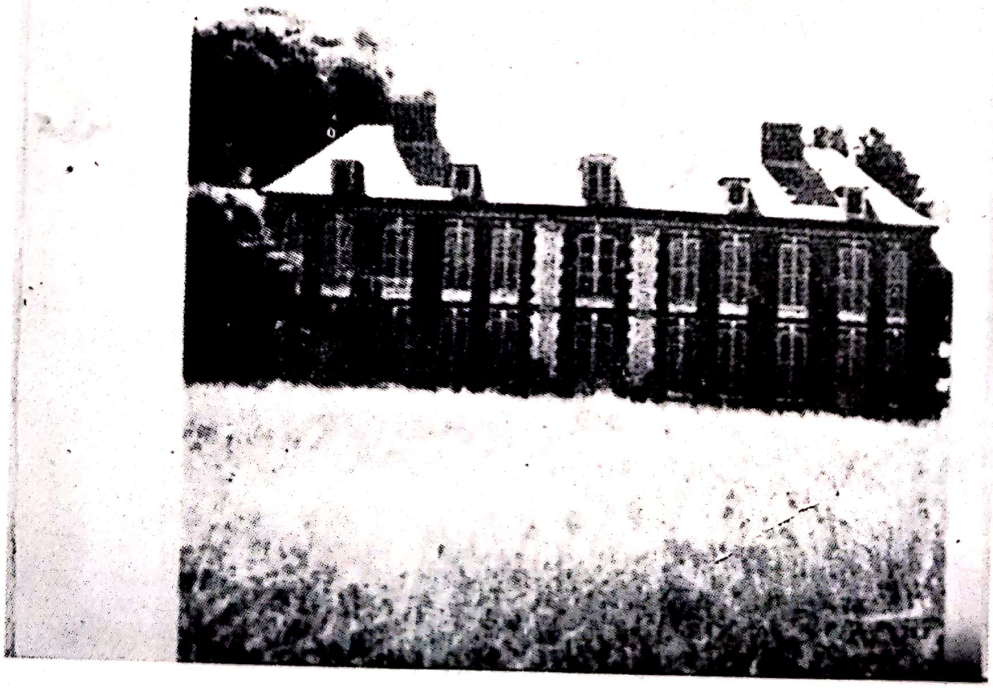

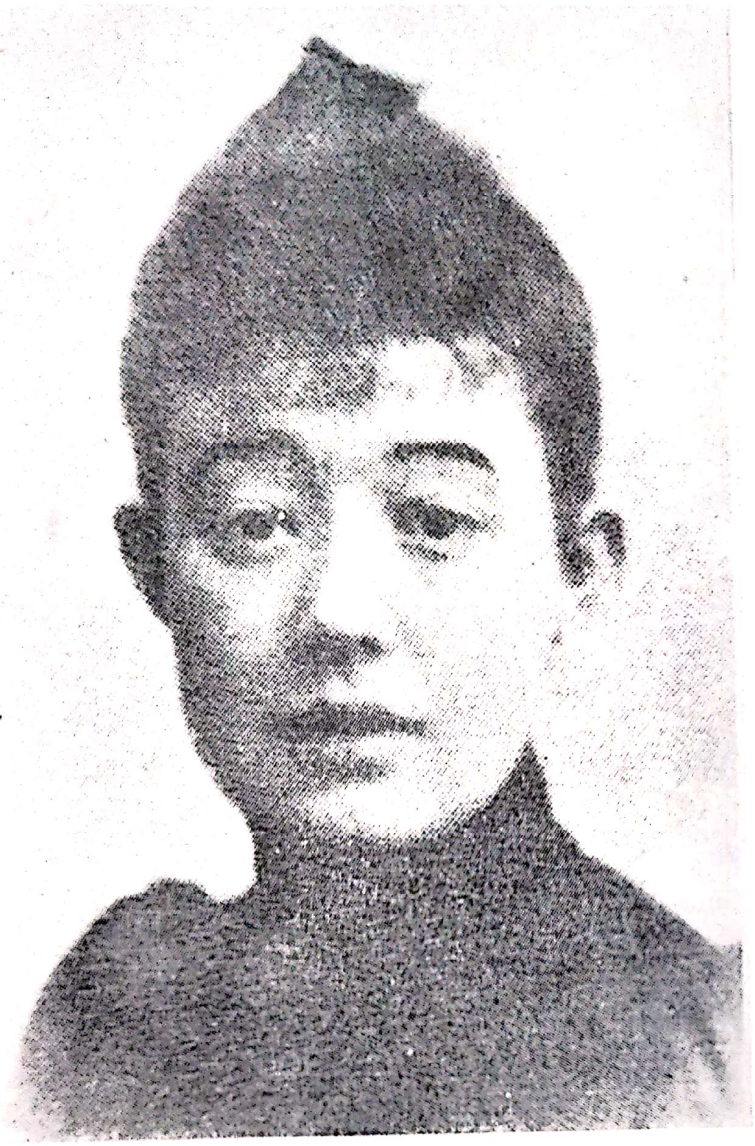

▲ Mama și tatăl lui Montherlant cînd s-au căsătorit

◀ Fostul castel al familiei Montherlant

La stînga, bunicul lui Montherlant ▶

În casa lor din Neuilly, în 1901, doamna de Montherlant și unicul ei fiu ▶▶

Scanned with OKEN Scanner

CABINET-PORTRAIT.

RAFFAELLO FERRETTI
Pittore Fotografo

S. MARIA IN VIA 50
Quarto Piano

Scanned with OKEN Scanner

Dans leur maison de Neuilly, en 1901, Mme de Montberlant et son fils unique, Henry, âgé de cinq ans
Dans son roman « Les Garçons », Montherlant évoque ses rapports avec sa mère maladive et passionnée

Scanned with OKEN Scanner

« A douze ans, quand j'allais à l'écurie avec mon grand chien couché, et que je m'étendais en le tenant entre mes bras, mon visage dans son cou ... » (Textes sous une occupation, p. 276)

Scanned with OKEN Scanner

O casă mare în care familia ta și tu însuți ați trăit aproape douăzeci de ani. Aici ai fost rînd pe rînd copil, adolescent, bărbat. Apoi moartea a zăvorît încăperile, una cîte una. Vei pleca și tu la rîndul tău.

În grădina pe care o voi părăsi au existat multă vreme straturi de garoafe roșii. În nopțile cele mai întunecoase, cînd copacii, peluzele și chiar aleile se topeau în beznă, garoafele acestea rămîneau luminoase. Tot astfel, din cei douăzeci de ani petrecuți în această casă, nu mai disting de-acum decît acele ore ce sînt de fapt garoafele vieții. Celelalte, care le-au ajutat să se ivească, n-au decît să dispară, așa cum faci să dispară liniile de prisos din care s-a născut desenul. . . .

Neuilly, 1924.

(Aux Fontaines du Désir).

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

▲ 1917. Așezat pe una din lăzile de gunoi ale Școlii Militare, Montherlant scrie *La Relève du Matin*.

Montherlant în casa lui din Tunis (1927) ▶

Scanned with OKEN Scanner

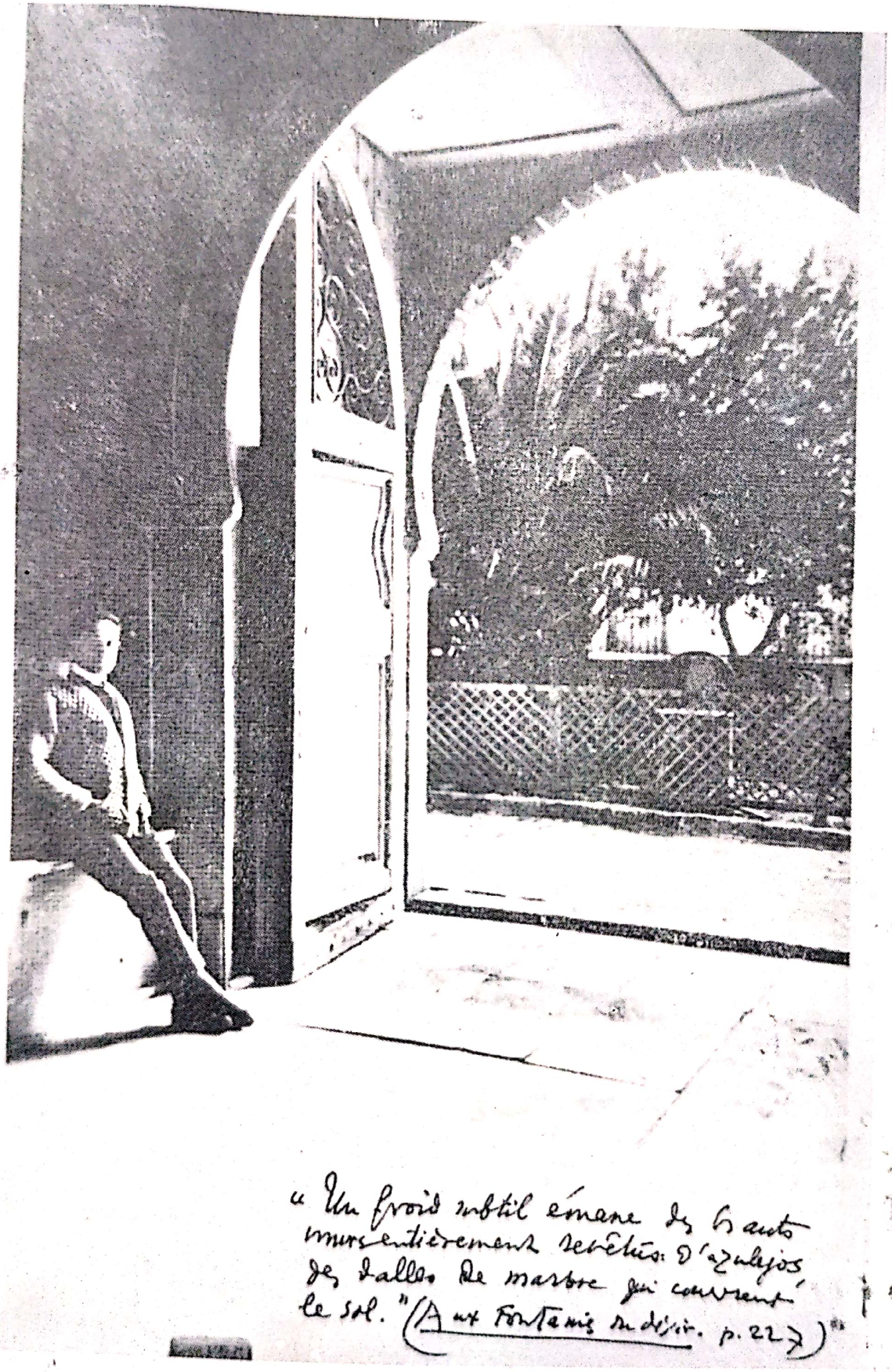

« Un froid subtil émane des hauts murs entièrement revêtus d'azulejos, des dalles de marbre qui couvrent le sol. » (Aux Fontaines du désir, p. 22)

Cap grec din marmoră de Paros — secolul V — aparținînd lui Henry de Montherlant. ▶

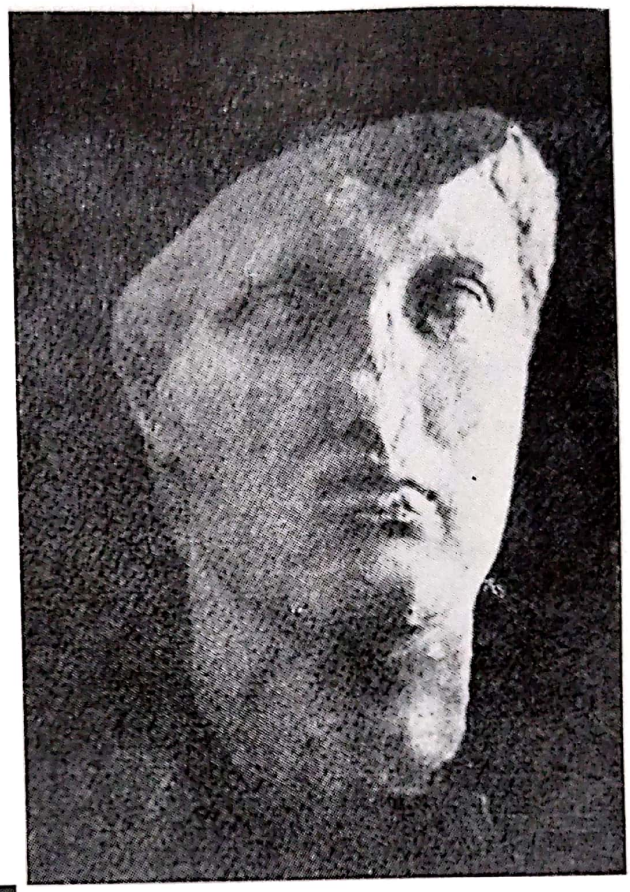

« Dacă voi muri în țară și în propriul meu cămin, doresc ca, odată mort, să mi se acopere fața cu masca de la Conflans; să-mi fie așezat în dreptul inimii Erosul funebru ce se află pe raftul de sus al dulapului din camera mea; iar între coapse, capul de taur dăruit de Guadalest; și să fiu înmormîntat astfel ».

Masca reprezintă « fața unei căști », una din acele viziere din bronz, avînd forma chipului omenesc și pe care ofițerii romani și le puneau pe obraz în timpul luptei.

Erosul funebru este o mică figurină grecească din marmoră;

Scanned with OKEN Scanner

este reprezentat cu aripi: în antichitate puteai întîlni la tot pasul acest gen de figurine. Ele simbolizau atributele iubirii și ale morții.

Capul de taur este un cap din bronz, descoperit cu ocazia unor săpături din Andaluzia și dăruit lui Montherlant, în 1925, de către Marchizul Guadalest, celebru pentru creșterea taurilor andaluzi, în amintirea unui taur din crescătoria sa pe care Montherlant îl înfruntase chiar sub ochii lui.

Mai e nevoie de comentarii? Erosul ne este bine cunoscut: e prezent în toate « definițiile » prin care, încă din tinerețe, Montherlant se autocaracteriza; de remarcat însă că Montherlant dorește ca el să-i fie așezat în dreptul inimii. « Fața căștii » reprezintă latura sa romană, consulară, militară.

Capul de taur, așezat « între coapse » este simbolul senzualității triumfătoare, pentru că taurul, în antichitate, era simbolul Naturii atotputernice (mitul lui Mythra Tauroctonul, Taurobolul, etc.); el simbolizează cultului Vieții.

Conciliator de pasiuni și moduri de viață neconciliabile, Montherlant pare să se fi vrut urmărit pînă la moarte de aceste sfîșieri lăuntrice.

Pierre Sipriot: *Montherlant par lui-même* p. 117—119

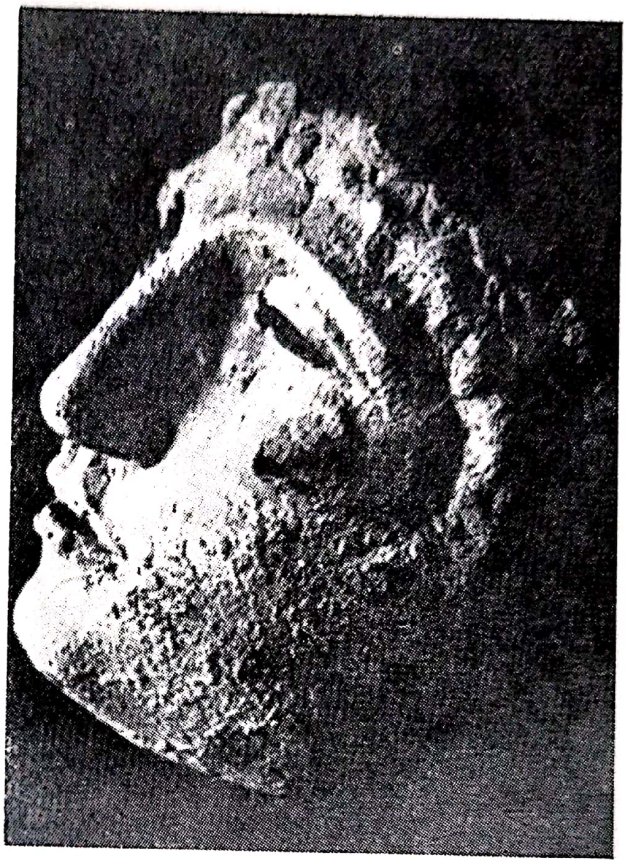

Henry de Montherlant — martie 1953. ▶

Ultima fotografie. ▶▶

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Ultimele rînduri scrise de Montherlant

« *Toată lumea are dreptate mereu. . .* «Această formulă, ca și multe altele, mă scandalizase. « *Universul neavînd nici un sens, e perfect că-i oferim cînd pe una, cînd pe cealaltă. Așa-i bine și așa trebuie să-l tratăm* ». Cu toate forțele mele răspundeam : « Nu ».

Montherlant a înțeles. De altfel, atunci, n-am mai vorbit despre literatură, am vorbit despre Franța. « *Trebuie să vă spun domnule, că-mi este atît de scumpă, că nu mai sînt măcar capabil să mai citesc ziarele. Astă vară mă aflam la Paris cînd s-au petrecut evenimentele de la Suez, fără ca cineva să-mi explice ce s-a întîmplat, și, firește, fără să ascult la radio. M-am rezumat la a citi «Paris-Presse» și «Le Monde». Prevăzînd ce urma să se întîmple meditam asupra evenimentelor. Am pierdut astfel trei luni, fiindu-mi cu neputință să lucrez. De atunci nu mai cumpăr ziare* »[1].

Trăia în istoria romană ca Generalul de Gaulle, și, tot atît de firesc, trăia în istoria Franței. Amîndoi solitari ; amîndoi iubind gloria ; amîndoi capabili să disprețuiască. Dar era o mare deosebire. Generalul trăia în realitate, iar Montherlant trăia într-un vis. Pe atunci, Generalul devenise un simplu particular, și scăpade povară partidului său, primea pe toată lumea. Am evocat, ca posibilitate pena tru mîntuirea Franței, reîntoarcerea lui de Gaulle la putere. Montherlant nu credeo în această soluție, și, totuși, era neliniștit. « *Dacă revine la putere*, mi-a spus, *n-i să mă ierte* ». De fapt, în mai 1958, l-am văzut pe Montherlant mai nervos, mai neliniștit ca niciodată. Cred că l-am dezamăgit puțin cînd i-am spus că Generalui de Gaulle o să aibă atunci să plătească alte polițe decît să se ocupe de oameni de litere și că, el, Montherlant, avea mai multe șanse să fie ales la Academie decît să fie aruncat într-o închisoare ! Puțin mai tîrziu, una din piesele lui n-a putut fi jucată în străinătate. Montherlant era convins « că fuseseră niște consemne ». L-am sfătuit să se ducă să-l vadă pe Malraux. Mi-a spus că nu-și putea îngădui : nu-l văzuse decît o dată în viața lui. Era cu totul inutil, dar am intervenit ; deși, fără îndoială, n-am avut nici un merit în această privință, piesa s-a reprezentat. Montherlant a fost fericit. Cît de repede se neliniștea !. . . Pentru atît de puțin. . .

Cu mult înainte gîndul sinuciderii îi dădea tîrcoale. În fiecare an, recitea « de două sau trei ori » studiul, — de altminteri pasionant, — pe care Gabriel Matzneff l-a consacrat *Sinuciderii la romani*. Refuza ca cel care se sinucide să fie socotit un « învins ». În reveriile lui își închipuia pe romani mergînd unul cîte unul spre moarte. « *Fiecare din ei ținea în mîna dreaptă o torță vie. Flacăra era flacăra sinuciderii lor și ea le lumina drumul* ».

Totuși mai tînăr refuzase să mediteze despre moarte. Scrisese în *Mors et vita:* « Se spune că grecii n-au cugetat adînc despre moarte. Dar ce poți gîndi profund despre moarte, cînd nu putem cunoaște nimic despre ea? Nu poate inspira decît visări nesănătoase !. . . Odată fixată atitudinea noastră față de moarte, singura conduită rezonabilă este să nu te gîndești la ea niciodată. Oamenii care nu sînt capabili să cugete asupra vieții, meditează la moarte. Cum nu există în această privință « materie » asupra căreia să cugeți, se simt aici în largul lor. Ceea ce caracterizează toate « gîndurile despre moarte » e că nu există niciodată, în ele, gîndire adevărată. . Și nu-l decît o imortalitate care ar merita să fie dorită : aceea a vieții ».

Dar această imortalitate ținea de domeniul neantului ; ea nu l-a ocrotit nici împotriva bătrîneții, nici împotriva bolii, nici împotriva neliniștii.

---

[1] Garantez exactitatea acestor afirmații, luate din Jurnalul meu (n.a.)

Scanned with OKEN Scanner

Mi-l închipui privind Sena pentru ultima oară și acei nori despre care îmi vorbea la *Convorbirile* noastre la Radio — nori neînsemnați, zicea, și totuși minunați cum sînt lucrurile vieții — stînd foarte drept, foarte calm, în fața măsuței stil Empire, în fotoliul proiectat de Louis David, fotoliu de care era atît de mîndru, și care, mîine, sper, îl va achiziționa un muzeu.

Aedificabo et destruam... Cînd am început să scriu despre el, eram prea tînăr, sau prea stingherit de mine însumi, pentru a observa că această fanfară strașnică pe care o luam drept o uvertură de operă, era un marș funebru. Astăzi, știu că autorul *Visului* n-a rămas mult timp în tabăra învingătorilor vieții. Ca și Kleist, ca și Baudelaire, ca și T.E. Lawrence, el a coborît, la libera lui alegere, una cîte una, treptele posomorîtului regat unde într-o zi toți ne vom contopi.

Într-un sens a murit, pentru că n-a fost nici cu adevărat înțeles, nici cu adevărat iubit. Și fără îndoială a murit și fiindcă nu și-a înțeles timpul, și nu l-a iubit.

În românește de ALEXANDRU BUCUR

Scanned with OKEN Scanner

Desen de Montherlant

Scanned with OKEN Scanner

I. IGIROȘIANU

ULTIMA ÎNTÎLNIRE CU MONTHERLANT

Omul care — în ciuda unor aparențe și a anumitor presupuneri răuvoitoare — niciodată nu s-a jucat cu cuvintele, nici cu gesturile, nu putea să mai zăbovească îndeplinirea unei hotărîri de mult luată și chibzuită cu toată luciditatea. Ultimul lui volum, îl primisem cu o carte de vizită și cu cîteva cuvinte ale secretarei : scriitorul nu mai vedea aproape de loc. Așteptîndu-mă, deci, la ea cu împăcarea cu care trebue să recunoști, în unele împrejurări, drept singură posibilă și clement liberatoare o anumită deslegare, în sine de neconceput, vestea plecării lui Montherlant, aflată brutal și laconic prin telefon, a căzut totuși ca o ghiulea peste liniștirile acceptării, spărgînd în țăndări oglinzile amintirii și învălmășind gîndurile. Pentru a le limpezi și a aduna mai lesne cioburile, am răsfoit carnete și agende vechi. Astfel, am găsit această însemnare din iarna anului 1931 :

Vernisaj Mariette Lydis, la Katia Granoff, pe cheiul Conti. Le Tout- Paris *spectaculos reprezentat. Precumpănea însă* le côté Guermantes. *Iar* Malul stîng *prezent mai mult prin personalități literare și teatrale decît artistice. La loc de cinste, portretul lui Montherlant. Poate cel mai bun din cîte i s-au făcut pînă acum. Felicitînd-o călduros, Cocteau a spus pictoriței:* cred, totuși, că mereu surprinzătorul nostru prieten ar fi mai sugestiv și cuprinzător înfățișat sub forma unui ochi de insectă cu nenumărate fațete. *Fără să rîdă (diverse vedete, feminine și masculine, din diverse domenii, au chicotit împrejur), Mariette Lydis (mai interesantă și tulburătoare ca oricînd) a răspuns pe gînduri:* Ideea nu e rea. Se potrivește chiar foarte bine. Dar dacă îmbătrînind — ceea ce mărturisesc că în acest moment mi se pare încă de neconceput — m-ar amuza să fac portrete-ghicitoare, mai curînd l-aș înfățișa pe Montherlant sub forma unui diamant. Care, rînd pe rînd, după voia unor alizee lăuntrice numai de el știute, lasă să-i strălucească fațetele cînd în bătaia soarelui torid al voluptății de a trăi, cînd a lunei pline a poeziei, cînd a luceferilor neliniștitori ai meditației sub cerul neantului.

Voind doar să rostească și ea una din acele fraze fulgurante care în cîteva ceasuri fac înconjurul unui anumit Paris, tînăra artistă poate nici nu a bănuit ce mare adevăr grăise. Fiindcă, în fapt, enunțase cele trei coordonate esențiale ale concepției scriitorului, care aveau să rămînă și ale întregei sale opere. Neputîndu-ne învoi cu totul cu această concepție, nu înseamnă însă că trebue să prețuim mai puțin opera. Emoționanta pildă ne-o dă, cel dintîi, Romain Rolland care-i spunea într-o scrisoare demnă de a fi reamintită : «*Nu există gîndire mai opusă gîndirii mele, ca a dumitale. Dar a fi adevărați potrivnici înseamnă a fi și foarte apropiați. Eu te admir mai mult decît pe oricare din prietenii mei. Ești cea mai mare forță din literatura franceză.*

Scanned with OKEN Scanner

Lumea mi se pare mai bogată de cînd te-am cunoscut. Dealungul călătoriei umane, noi doi ne aflăm la antipozi și privim, fiecare, alte constelații. Dar cerul este același. Ignis idem.»

Montherlant însuși reamintește (*Syncrétisme et alternance*) aceste cuvinte ale lui Romain Rolland din *Au dessus de la mêlée*: « *Omenirea este o simfonie de mari suflete colective. Cine nu este in stare s-o înțeleagă și s-o iubească decît nimicind o parte din elementele ei, dovedește că este un barbar.* »

Încă din vremea în care nevoia — adesea pustiitoare — de a fi mereu lucid, îl îmboldise să coboare pînă în străfunduri și să cerceteze izvoarele tainice ale dorinței, Montherlant își alcătuise un soi de credo cuprins în lapidara propoziție a lui Gobineau (cu care, însă, avea tangențe mai curînd temperamentale decît spirituale): *Il y a l'amour, puis le travail, puis rien.* La prima vedere, formula poate surprinde și chiar indigna. Ea trebuie însă decriptată. Montherlant a avut el însuși această grijă, în repetate rînduri, în esseurile lui. Pentru el, *amour* înseamnă voluptate, dar o voluptate complexă, constituind punctul de plecare al unei intregi feerii. « *Nu cred* — scrie el in *Aux fontaines du désir* — *și nu sper decît în feerie. Înțeleg prin feerie, realizarea, întruparea poeziei. Tot ce este subtil, încîntător în ființe și în lucruri. La temelie așezînd voluptatea însoțită de toată căldura sufletească.* » Încă de mai înainte, afirma în *Mors et vita* : « *Mai mult decît pasiunea sacrificiului, mai mult decît durerea și muzica, puterea senzației m-a ridicat de la pămînt așa cum extazul mistic înălța pe sfinți și mi-a îngăduit, în unele momente, să privesc peste zid. Ea mi-a îngăduit să fiu uneori altceva decît ceea ce sînt*». Și, în *Barrès se îndepărtează*, adaogă : « *Cînd trupul a fost îndestulat și potolit de aprige vibrări în care numai el a fost folosit, cugetul rămas liber poate construi folosind trăinicia și, la rîndul lui, își poate afla îndestulare și potolire năzuind spre marile finalități.* »

Cum se face trecerea spre cea de a doua coordonată: munca creatoare? Prin *starea lirică*. (Ibidem) « *Eu sînt poet. Și, la drept vorbind, nici nu sînt altceva. Ca atare, am nevoe să iubesc și să trăesc prin mine însumi întreaga diversitate a lumii și toate pretinsele ei contradicții. Fiindcă diversitate și contradicții constituie materia însăși a poeziei mele care ar muri de inaniție într-un univers în care nu ar domni decît adevărul și dreptatea, așa cum cu toții am muri de sete dacă am bea numai apă sterilizată, chimic pură. . . Starea lirică este starea iubirii totale. Această iubire nu poate exclude. Ea netezește, apropie, realizînd astfel în sfîrșit unitatea.* » Această unitate deschide larg poarta spre oameni. Fiindcă din ea se naște nevoia de a crea. « *Nu aș putea trăi fără să creez !* » exclamă poetul în *La petite Infante de Castille*. Această nevoe nu este însă gratuită. La șaptezeci de ani, el notează încă în *Carnetele* sale: « *Totul în opera ca și în viața mea a fost și rămîne în funcție de oameni. Ei și numai ei mă interesează. Și aș putea spune ca Richard Wagner: scopul operei mele este eternul omenesc, liberat de orice convenție.*» În tinerețe scria : « *Ceea ce îmi pare cenușiu și șters în individ, se luminează pentru mine în masse.*» În ultimele *Carnete* notează însă : « *Oamenii trec, omul rămîne.* » Mai tîrziu găsim și această notație : « *Îmi plac numai unii oameni; restul omenirii îmi este indiferent.* » În cursul unei convorbiri avute în 1968, am vrut să aflu rațiunea acestei schimbări de atitudine. Montherlant mi-a răspuns cu o mare oboseală in glas : « *Nu eu m-am schimbat, dar din ce în ce oamenii demni de a fi iubiți sau măcar stimați, se împuținează.* »

A treia compozantă sau treaptă a formulei reprezentînd concepția lui Montherlant, se înscria în registrul tragicului: ineluctabila reîntoarcere în neantul din care, fără nici o justificare aparentă, am venit. În ciuda acestui ineluctabil, viața (adică prea scurtul drum de la neant la neant) rămîne—afirmă el cu toată forța — de o frumusețe și de o savoare care i se par că nu au fost niciodată îndeajuns recunoscute și celebrate și care răscumpără din plin lipsa de satisfăcătoare finalitate, deci de justificare.

Scanned with OKEN Scanner

Întreaga operă a lui Montherlant este într-adevăr un grandios imn al bucuriei de a trăi. Bucurie nici o clipă umbrită în mintea lui de certitudinea neantului care așteaptă la capătul ei. Necrezînd în nemurirea sufletului și în viața de apoi, ritmul uluitor al progresului și rapida succesiune a generațiilor pentru care totul pare numaidecît depășit, îl determină să nu mai creadă nici în durabilitatea operei sale, deci în utilitatea ei viitoare.

De unde atunci forța morală necesară și elanul de a crea această operă care rămîne totuși prodigioasă? Montherlant pretinde că totul se datorează înțelepciunii care l-a învățat să procedeze în toate împrejurările *ca și cum...* Ca și cum n-ar exista neant, ca și cum toate valorile ar fi certe și definitive. Adevărul este că însăși această presupusă înțelepciune a fost datorită tot uluitoarei sale vitalități. Ea a fost necontenit miraculosul izvor al acelei *stări de grație*, de perpetuă euforie. pe care el o numea *starea lirică*. Drumul de la neant la neant nu putea fi parcurs de un om ca Montherlant stind cu brațele încrucișate sau citind un roman polițist. Marile sale daruri de scriitor, rara sa luciditate, precum și asprimea cu care se judeca în primul rînd pe el însuși, cereau să fie folosite din plin. Și din plin le-a folosit pînă în ultima clipă.

Constatînd că în ultimele sale *Carnete*, termenii formulei apăreau în altă ordine iar, spre sfîrșit, însăși formula dispăruse, l-am întrebat printr-o scrisoare dacă este o simplă întîmplare. La 27 februarie 1970 îmi răspunde: «*Mi-ar fi peste putință să spun cînd anume am renunțat la această deviză — dacă se poate totuși spune despre ea că a fost într-adevăr una. Ideea mea dominantă fiind inutilitatea tuturor lucrurilor, era firesc să ajung să mă gîndesc să distrug eu singur ceea ce, în tot cazul, va fi distrus de moarte sau de viață . . . Am folosit de multe ori, fiind pentru mine într-adevăr esențială, imaginea copiilor care construesc plini de însuflețire o cetate de nisip pe plajă, știind bine că mareea de seară o va distruge și care privesc, cu aceeași însuflețire, dărîmarea ei de către reîntoarcerea valurilor. Cred că ultimul volum al carnetelor mele va fi intitulat: Mareea de seară.*»

Montherlant își ascundea cu greu iritarea cînd i se semnala o contrazicere și — firesc — privirea îi scăpăra cînd avea bănuiala că i se pune la îndoială buna credință. Ceea ce se întîmpla destul de des din pricina mobilității sale de spirit — adevărat argint viu — agravată de o sinceritate totală ce părea unora neverosimilă. La rîndul lor, explicațiile lui iritau. Fiindcă apărînd o consecvență de ordin mai înalt riscau tocmai astfel să dea loc la neînțelegeri și să știrbească o anumită imagine pe care ți-o făcuseși despre personalitatea lui.

— Da, e adevărat—recunoștea el întodeauna—am spus așa la un anumit momenti Fiindcă astfel gîndeam atunci sau fiindcă ceea ce spuneam atunci era întemeiat numai în a cea împrejurare. Un om viu nu poate opune o rigiditate oarbă mobilității vieții. Personalitatea s-ar reduce atunci la o simplă încăpățînare. Păstrîndu-și evident esențialele lui linii directoare, omul este chiar dator să-și verifice necontenit felul de a vedea lucrurile.

— Fără îndoială — putea gîndi cititorul—totuși ne putem întreba care anume din spusele lui pot fi socotite definitorii?

De multe ori, dădea explicații laconice, discutabile:

— Contradicție? Nicidecum. Este vorba de același lucru privit însă din alt unghi.

Uneori, dar numai în convorbirile particulare, unele replici — argumente ale lui, țîșnite cu o spontaneitate dezarmantă și nu fără farmec, erau de așa natură încît păreau un fel delicat (și totuși un pic insolent) de a eluda adevăratul răspuns.

Răsfoind un alt carnet, am găsit o însemnare, din 1936, făcută puțin după apariția volumului *Service inutile*:

Scanned with OKEN Scanner

Am reîntîlnit astăzi după amiază pe Montherlant, cu totul întîmplător, la Mainczik *(scriitoarea poloneză Marya Kasterska, soția matematicianului Petre Sergescu) în modestul dar pitorescul ei apartament din rue Daubenton, unde abia s-a mutat, peste drum de Moschee. Ceea ce a făcut-o să-i spună rîzînd lui M.:* « știu că nu plăcerea de a mă vedea te aduce la mine ci nostalgia Marocului: zidurile albe cu ferestre zăbrelite, minaretul și glasul muezzinului».

În prefața volumului de curînd apărut, Montherlant scria între altele: «Pînă în 1925 aveam despre bani ideea pe care o au toți cei ce fac parte din clasa socială căreia îi aparțin și eu. Acum sînt încredințat că, întocmai ca și omul, banul nu trebuie *să renteze, adică să lucreze în locul celui ce-l are.* Această generare spontană a banului nu miroase frumos . . . . Și apoi, este mai sănătos să și pierzi ceva. De atunci, nu mai îmi depun spre fructificare banii pe care îi cîștig muncind și nu m-am abătut niciodată de la această hotărîre pe care o consider importantă fiindcă, împiedecînd orice comerț și orice industrie (în accepția modernă a acestor cuvinte), ea simbolizează ruptura mea cu o orînduire care trebuie osîndită.»

— Scumpe prietene — i-a spus la un moment dat Marya Kasterska, scrutîndu-l cu privirea extraordinar de pătrunzătoare și totuși plină de o afectoasă ghidușie a ochilor ei de un albastru de porțelan — nu te întreb ce grele neajunsuri ai avut depe urma orînduirii pe care o osîndești, fiindcă nu aș vrea să-ți dau dumitale osteneala de a găsi un răspuns cît de cît verosimil și mie pe aceea de a trebui să-mi ascund un zîmbet ce ar putea fi neospitalier. Dealtfel, nu motivele personale trebuie să determine atitudinile noastre publice. Ținînd însă seama de tot ceea ce reprezinți și de toate darurile intelectuale și combative cu care ești înzestrat, îngăduie-mi să socotesc că această contribuție chiar simbolică la răsturnarea orînduirii osîndite mi se pare, proporțional, cam . . . . puțintică (un peu mince).

Montherlant a sorbit liniștit ultima înghițitură din ceașca de ceai pe care a pus-o la fel de liniștit pe măsuță. Apoi a întins mîna spre volumul proaspăt apărut pe care i-l adusese, cu dedicație. Căutînd o anumită pagină, a replicat domol:

— Memoria dumitale, de obicei uluitoare, de data aceasta este mai puțin fidelă ca emoționanta prietenie cu care mă cinstești. Din fericire, în acest volum este cuprins și textul expunerii făcute acum doi ani de mine asupra îndatoririlor și drepturilor unui scriitor, cu prilejul unei manifestări festive în marele amfiteatru de la Sorbona, la care ai asistat și dumneata. Dă-mi voie să-ți reamintesc două sau trei fraze chee: « Un scriitor este demn de acest nume numai dacă există în el o parte esențială din el însuși care cere imperios în adîncul lui să fie exprimată. Această parte dobîndește astfel, *ipso facto* un drept absolut de prioritate față de orice altceva ce i s-ar cere scriitorului să apere sau să impună. Și scriitorul trebue să-i subordoneze și să-i sacrifice totul . . .»

— Nu, nu am uitat acest fel de a vedea — l-a întrerupt Marya — dar nu am putut fi total de acord cu el. Sînt momente, în care scriitorul trebue să uite de sine și să lupte . . .

— Cu arma am luptat și eu și voi lupta iar, dacă va fi nevoe . . .

— Nu cu arma, tot cu condeiul . . .

Montherlant a întors o pagină și a mai citit acest pasaj:

« Lealitatea față de el însuși și față de ceilalți este cel mai mare semn de respect pe care un scriitor îl poate da oamenilor. În ce constă această lealitate? În primul rînd în tăria de a nu se amesteca în lucruri pe care nu le pricepe indeajuns, în a nu se institui călăuză pe căi pe care nu le cunoaște temeinic și spre țeluri a căror valoare nu i se înfățișează destul de limpede . . .»

— Sînt valori asupra cărora nu se poate să rămînă îndoială. Și nu este admisibil ca o mare inteligență să nu-și dea osteneala să se deprindă să le distingă . . .

Scanned with OKEN Scanner

Ochii Maryei Kasterska luaseră o lucire de oțel, dar se silea totuși să zîmbească.

— Nu —a continuat ea— nu mă vei putea convinge. Fiindcă nu pot uita că la șaisprezece ani am auzit șuierîndu-mi la ureche gloanțele jandarmilor țarului, apoi acelea ale pistoalelor poliției Kaizerului.

Montherlant a închis cartea. Și fără semeața ridicare a bărbiei, nelipsită cînd cineva îi ținea piept, a spus pe un ton de neașteptată conversație de salon:

— Draga mea, se vede că există impermeabilități congenitale. Barrès se înspăimînta și el, dar parcă cu mai multă îngăduință, de totala mea surditate politică. După cum unii sînt impermeabili la muzică sau la matematică, eu nu pricep nimic din mecanică. De aceea nu am avut niciodată deșarta și primejdioasa ambiție să mă urc la volan și să mă joc cu viața celor de lîngă mine și cu aceea a trecătorilor. Am preferat să mă las condus de un om de meserie. În speță, de un președinte de republică, și de un prim ministru cărora să le plătesc salariu sub formă de impozit.

— S-ar putea întîmpla însă — am spus eu — ca acest impozit să trebuiască plătit nu cu drepturi de autor ci cu libertatea.

— Nu am ajuns încă acolo. De altfel, de cînd teoreticieni și politicieni au început să jongleze și să-și arunce unul altuia noțiunea de libertate ca o minge de hand-ball, cuvîntul a devenit un cec fără acoperire.

— Nu vrei să fii Rokefeller-ul care să-i redea acoperirea?

— Ar trebui să fiu Cressus.

— Dar ești Cressus! a stăruit și Marya.

— Nu cutez să mă socotesc un Tolstoi și nici nu mă resemnez să fiu doar un Romain Rolland. Care în momentul crucial s-a retras pe muntele lui Lucrețius. Ceea ce nu mă împiedică însă să am cea mai mare considerație pentru opera sa literară.

Treizeci și doi de ani mai tîrziu, la un restaurant unde dejunasem împreună, l-am văzut pe Montherlant scoțînd un carnet de cecuri.

— A! Ai renunțat totuși la boicotarea sistemului bancar?

S-a uitat la mine fără să înțeleagă. Apoi amintindu-și (fiindcă și memoria lui era uimitoare) a ridicat din umeri:

— Folosesc cecul așa cum folosesc telefonul... Dealtfel, spectacolul lumii — nu numai al celei de azi ci al celei din toate timpurile — m-a convins că orînduirile sociale și politice importă mai puțin, în sine, decît oamenii care le aplică. Să nu uităm, între altele, că Inchiziția nu de creștinism a fost născocită, ci de papa Leon Licinius și folosită din plin de Filip al II-lea.

●

Închipuind o întîlnire, dincolo de Styx, între Socrate și Fedru, Valéry îl pune pe cel dintîi să spună celui de al doilea: *Eu m-am născut mai mulți, dar de murit am murit unul singur.* Dealungul intenselor, freneticelor sale trăiri, sincretice sau alternate, pluralitatea lui Montherlant al cărei zbucium antagonic evoca — după propria expresie a scriitorului, pasionat în adolescență de mingea ovală — *grămada* de la rugby, va fi fost oare redusă prin necruțătoare eliminări (*terres où l'on n'a plus envie de retourner*) la un monolit, alcătuirea originar conglomerată fiind retopită de cumplita luciditate necontenit incandescentă?

În clipa în care a simțit *sabia nevăzută* rotindu-se deasupra capului său, regele Ferrante — în care, după propria sa mărturisire într-una din prefețele *Reginei Moarte*, Montherlant s-a întrupat mai mult decît în oricare din personajele lui — exclamă: *« O, Doamne! în acest răgaz care-mi mai este îngăduit pînă ce sabia se va reîntoarce și mă va zdrobi, fă ca ascuțișul ei să tae cumplitul nod de contradicții din mine, ca cel puțin în clipa din urmă, înainte de a înceta să mai am ființă, să aflu și*

Scanned with OKEN Scanner

*eu ce anume am fost !** » Această piesă a fost însă scrisă cu aproape patruzeci de ani înaintea sfîrşitului. Dar în puterea lui de a se transpune în alte personaje şi mai ales în intuiţia cu totul excepţională cu care trăia ipostaze şi situaţii din cele mai neaşteptate (de pildă, minuţioasele reacţii pe muchie de cuţit ale psihopatului din *Un assasin est mon maître*) există la Montherlant un dar aproape de premoniţie. Ultima oră cînd am stat de vorbă în apartamentul de pe Quai Voltaire, am avut halucinanta senzaţie că trăiesc un capitol din *Celibatarii*, că mă aflu în casa din Bd. Arago şi am în faţa mea în acelaşi timp şi pe Coëtquidan şi pe Coantré. Fiindcă desluşeam în Montherlant şi această pluralitate. Şi *Celibatarii* fuseseră scrişi cu peste patruzeci de ani în urmă. Ciudată inversare şi încrucişare: *Les Garçons*, evocare de o prodigioasă vibrare, egală cu cea din *La relève du matin*, a fost scrisă la şaptezeci de ani. Transpunerile din ambele volume, mergînd pînă la evidente şi tulburătoare contopiri, ridică puncte de întrebare şi ele tulburătoare.

O explicaţie plauzibilă a lor am putea-o găsi într-o prefaţă la a doua versiune engleză a *Domnului Teste*. Întrebîndu-se singur cum s-a născut acest personaj, Valéry crede că s-a înfiripat dintr-o anumită stare de spirit a sa. « *Teste îmi seamănă* — scrie el — *la fel de aidoma cum un copil conceput de cineva într-un moment de profundă alterare a fiinţei lui, ar aduce cu acest tată ieşit din matca propriei lui făpturi.* » Valéry crede că şi aceasta este o problemă de germen. Sînt germeni care trăiesc latent, dar care nu se pot dezvolta decît în anumite condiţii şi cu anumite limite. Ducînd mai departe gîndul lui Valéry, am putea apropia intuiţiile lui Montherlant de teoria unor biologi din zilele noastre care socotesc că germenii conţin programări asemănătoare programărilor calculatoarelor electronice. Datorită împrejurărilor sau lucidităţii, unii germeni care ar produce monştri (cum spune Valéry) nu se mai dezvoltă. Oare acestor monştri latenţi s-au datorit anumite personaje ale lui Montherlant, a căror trăire ni se pare tulburător de autentică? Aceloraşi germeni s-a datorat poate şi pluralitatea lăuntrică a scriitorului.

Cîndva, Montherlant scria cu anticipată tristeţe: « *să simţi ideile şi făpturile desprinzîndu-se din tine ca frunzele de pe copaci, toamna* ! » S-a crezut un timp că aceste făpturi ar fi prieteni, cunoscuţi, fiinţe iubite. Nu. Erau făpturile care alcătuiau personalitatea lui compozită.

Din *Carnetele* din urmă, nu rezultă totuşi că s-ar fi produs o reducere sensibilă a pluralităţii. Cel mult o redistribuire de roluri. Anumiţi Montherlanţi nu mai apar stăruitor în prim plan ci în al doilea, chiar în al treilea sau în penumbra fundalului. Nu este vorba de renunţare şi în nici un caz de vreo renegare. Poate de o altă dozare. În scrisoarea mai sus pomenită, din februarie 1970, spunea: « *În ultima vreme, de cîte ori am mai folosit fraza lui Gobineau* :Există dragostea, apoi munca, apoi nimic, *am intervertit substantivele. În această frază fiind vorba de plăcerea fizică, era firesc ca de la o anumită vîrstă ea să treacă pe planul al doilea.* » Diamantul de care vorbea Mariette Lydis era rotit cu mai multă înţelepciune: unele faţete începuseră să-şi piardă din strălucire şi nu mai erau expuse în bătaia soarelui.

Ultima oară l-am văzut în decembrie '71. Nu avea de loc înfăţişarea unui om mergînd pe şaptezeci şi cinci de ani. Păstrase un anumit aer tineresc, aproape aceeaşi vioiciune de mişcări, aceaşi vivacitate de exprimare, mai ales de replică. Dar semne ce nu înşală vădeau totuşi prezenţa unui duşman necruţător ce stă

---

* Exclamaţia aceasta reaminteşte de însemnarea găsită de Romain Colomb după moartea lui Stendhal într-un carnet al lui: «Ce sînt? cine am fost eu? Dacă mi s-ar pune această întrebare aş fi foarte încurcat să răspund. »

Scanned with OKEN Scanner

la pîndă. O pleoapă se îngreunase şi cu o stăruinţă neliniştitoare voia mereu să se închidă. Era însă în el ceva şi mai neliniştitor de care, la început, nu m-am putut dumiri. Dar deodată am înţeles. Unele din numeroasele eu-ri (pe care el însuşi le recunoscuse într-o prefaţă a *Reginei Moarte*) fuseseră ucise cu încetul de lungile înfruntări cu oamenii, poate şi cu ele însele, iar altele trăgeau să moară. Dar pe toate continua să le poarte în el, într-o simbioză cutremurătoare, care distila o subtilă otravă ce se întindea pe nesimţite, fără putinţă de stăvilire. Închis, zidit chiar, tot mai mult în sine şi în lumea antică în care se refugiase, cobora din cînd în cînd în cripta lăuntrică pentru a se încredinţa că imensele bogăţii cu care fusese hărăzit, mai erau încă acolo. Pipăindu-le în întunericul tot mai mare, cîntărindu-le în palmă, obsedat de imaginea cetăţii de nisip, era tot mai mult încredinţat că, roase de igrasia neantului, aceste bogăţii îşi pierduseră valoarea, că şi ele ajunseră acum nişte cecuri fără acoperire. Deviza lui Seneca, pe care şi-o însuşise: *am ceea ce am dat*, i se părea şi ea iluzorie. Fiindcă tot ce dăduse se înfăţişa implacabilei lui exigenţe, lipsit de reală însemnătate şi meritînd din plin să fie măturat de valul din urmă. Totuşi, miracol al vieţii pe care nu zadarnic necontenit o cîntase şi o preamărise şi dovadă că bucuria ei se mai lupta victorios cu nefiinţa în unele zone ale sufletului, rămase încă intacte, pe faţa lui altădată aproape mereu distantă, rece, chiar agresivă, era acum ceva deschis, cald, aproape afectuos. Prezenţa mea îi aducea oare şi ea o dovadă că ceea ce dăduse — şi dăduse atît de mult — nu era în întregime pierdut?

Telefonul a prins să sune undeva în liniştea apartamentului. A sunat îndelung. După ce soneria s-a oprit, bătrîna menajeră (care şi ea părea să fie cea din *Celibatarii*) s-a ivit în prag, fără un cuvînt. Se vede că erau anumite consemne şi foarte rar se mai ducea la telefon. Ca să se ridice, vioi, aparent fără greutate, Montherlant s-a sprijinit totuşi cu palmele pe masă. Nu avea mîini de bătrîn. În acea mişcare, vinele s-au umflat însă brusc, ameninţînd să plesnească. Imaginea acestor mîini pe luciul stins al lemnului, m-a urmărit multă vreme. Şi a fost cea dintîi care a reapărut limpede (cu un relief obsedant) din vîltoarea stîrnită de vestea sfîrşitului de pe atunci început. Poate fiindcă acest sfîrşit se petrecuse chiar la acea masă la care stătusem pentru ultima oară mai bine de trei ceasuri. În încăperea îngustă, cu tavan scund, cam întunecoasă, cu mobile puţine şi desperechiate, cu cîteva fragmente de sculpturi romane pe console şi pe căminul a cărui oglindă fusese înlocuită cu o mucava prăfoasă şi coşcovită (care pe unii vizitatori i-a făcut să se întrebe dacă nu era o paradă *à rebours*), la acea măsuţă rotundă, aflată pe colţ, lîngă una din cele două ferestre joase pe sub care curgea Sena, Montherlant s-a aşezat pe locul lui preferat, la orele patru după amiază, cu o fiolă de cianură şi cu pistolul în faţa lui. Cianura, ca chirurgii să nu-l readucă la o supravieţuire şi mai jalnică dacă mîna îi va fi tremurat totuşi. Pistolul, fiindcă efectul glonţului este şi mai rapid decît al otrăvii, evitînd spasme poate ştirbitoare ale demnităţii şi inestetic degradante. La acel ceas al după amiezii de început de toamnă, soarele, trecînd de cealaltă parte a apei, în spatele caselor de pe cheiul Voltaire, se uită înapoi şi scoate din impînzirea ceţoasă depe culmea colinei Montmartre, cupola şi turnurile albe ale bazilicei Sacré-Cœur învăluindu-le într-o aureolă delicat trandafirie. Sena ia atunci catifelări ca în pînzele lui Vlaminck şi pastelele lui Vuillard. Montherlant le va fi aruncat o ultimă privire? În ziua de decembrie în care ne aşezaserăm pentru ultima dată la acea masă, totul afară era învăluit într-o ceaţă deasă, lăptoasă, care dădea o stranie senzaţie de atemporalitate şi irealitate. Fiindcă vorbisem de Toledo apoi, firește, de Barrès şi de un anumit *Triumf al Morţii* şi îi reamintisem şi de fraza scrisă în 1929 în *Le dernier retour: Plutôt le non-être que le non-plaisir*, Montherlant a exclamat cu o bruscă însufleţire în glas şi cu o extraordinară strălucire în ochi:

Scanned with OKEN Scanner

— Există și un triumf asupra morții, pe pragul dintre *ne-ființare* și *ne-desfătare*. Triumf reprezentat printr-o supremă voluptate care, prin intensitatea ei exaltată trebuie să devină aproape fizică. Voluptatea de a poseda moartea așa cum ai posedat viața. În loc să te lași cuprins de ea, să-i ieși tu în întîmpinare, s-o cuprinzi în brațe cu toată frenezia dată de conștiența a tot ce înseamnă o asemenea victorie și s-o silești ca ea să ți se dărue sau să ți se supună la ceasul pe care tu ți l-ai ales.

După o scurtă tăcere a adăogat:

— Primejdia cea mare este însă tocmai alegerea acestui ceas . . . Marile voluptăți despre care știi că nu pot fi decît unice, te ispitesc să le întîrzii, ca să le mărești și să le guști dinainte savoarea . . .

Două zile mai tîrziu, ne reîntîlneam la spitalul Denys Cochin, la căpătîiul Maryei Kasterska fulgerată de un prim atac de congestie cerebrală. Am relatat cu alt prilej [1] această dureroasă ultimă regăsire în trei. La ieșirea din grădina cufundată în întuneric și udă de ploaie, a spitalului, Montherlant a șoptit:

— Vezi .. . alegerea momentului ! Îți spui că mai ai lucruri de făcut, de spus . . . Și riști să te trezești în imposibilitatea fizică de a-ți oferi suprema voluptate de a poseda și moartea.

Am făcut cîțiva pași în tăcere pe Rue du Fbg. St-Jacques. La colțul bulevardului Arago (unde se afla casa *Celibatarilor*) a oprit un taxi. Nu mi-a oferit să mă lase undeva. Poate nu se simțea bine și voia să ajungă cît mai repede acasă sau să fie singur. Mi-a strîns lung mîna . . . Am urmărit o clipă taxiul îndepărtîndu-se. Un camion cu remorcă mi l-a ascuns privirii. Cînd a trecut camionul, nu se mai vedea în lumina tulbure a felinarelor decît fîlfîirea oblică a faldurilor ude ale ploii înghețate.

A doua zi, am plecat în Suedia. Spre miezul nopții, lăsînd în urmă silueta întunecată a Elseneurului lui Hamlet, ferry-boat-ul uriaș tăia valurile întărîtate ale Stralsundului, însoțit de rotirile fantomatice ale păsărilor de mare care umpleau cu țipetele lor desnădăjduite văzduhul cotropit de neguri. Pe puntea bătută de vîntul aprig al nordului, o fată singuratecă a deschis tranzistorul să asculte ultima emisiune France-culture. Astfel am aflat că scriitoarea Marya Kasterska murise în seara aceea.

---

[1] « Viața Românească », no. 12/1972

Scanned with OKEN Scanner

IRINA ELIADE

Sincretism și alternanță în teatrul lui Montherlant

Cît de suplu și de plurivalent părea cuvîntul « alternanță » în 1927 cînd a fost rostit pentru prima oară de Henry de Montherlant, « tînărul furios » al generației ce împlinise douăzeci de ani în timpul primului război mondial, și cît de rigid și de univoc se dovedește a fi în 1972, cînd este scandat din nou de bătrînul Montherlant, fost mare pontif al dramaturgiei franceze în perioada 1942 — 1957.

În contextul culegerii de eseuri, sugestiv intitulate *Aux fontaines du désir*, « alternanțele » făgăduiau o lungă călătorie cu neprevăzute escale ; în prefața unuia din ultimele volume semnate de Montherlant, *La tragédie sans masque*, « alternanțele » nu mai evocă decît pelerinaje pe drumuri străjuite de sanctuare de mult părăsite și de zei și de oameni.

Profesiunea de credință a tînărului pornit la drum în căutarea feeriei (așa numește scriitorul aventura poetică), este cuprinsă în eseul numit *Sincretism și alternanță*.

Cu o dezinvoltură din care nu lipsește o notă de ostentație, Montherlant declară că, nefiind în stare să elaboreze un sistem în cadrul căruia contradicțiile să poată fi neutralizate, se simte justificat să adopte, succesiv sau simultan, oricare din sistemele existente, dacă se află în concordanță cu starea lui de spirit din momentul respectiv.

Renunțarea la sinteză în favoarea sincretismului are drept corolar pe plan existențial trăirea prin « alternanță » pe care Montherlant o revendică în numele poeziei.

« Nu există nimic sublim pe lume care să nu facă să se strîngă inima acestui imens amant (poetul) după cum nu există nimic oricît de atroce, cu care să nu se simtă complice și frate ».[1]

Această înfrățire, succesivă sau simultană, cu toți diavolii precum și cu toți cei chinuiți de ei, nu a fost niciodată înfăptuită, fiind incompatibilă, credem, cu dezideratul de ordin spiritual exprimat metaforic în cadrul aceluiași paragraf: « Din calmele sale adîncimi, oceanul privește furtuna de la suprafață, bucurîndu-se și de tumultul și de liniștea apelor sale »?[2]

---

[1] H. de Montherlant, *Aux fontaines du désir*, Bernard Grasset, Paris, 1940, p.37.
[2] Ibid.

Scanned with OKEN Scanner

În 1972, regăsim aceeași idee formulată explicit: « Artistul este cel ce suferă fără să sufere »[1]

Faptul că Montherlant și-a închipuit și a continuat să creadă că va putea trăi și crea, situîndu-se în acel matematic posibil punct zero unde atotputernica dragoste se poate confunda pînă la identificare cu suprema indiferență, reprezintă, după părerea noastră, un miraj care l-a făcut să se abată din adevăratul său drum.

Există, desigur, artiști care și-au făurit operele. înălțîndu-se în spații siderale sau coborînd în întunecate gheene, fără ca siesta zilnică să le fie cu nimic tulburată, dar Montherlant nu a făcut niciodată parte din această categorie.

Pentru ca poezia să poată țîșni din cuvintele pe care le-a îngemănat pe hîrtie —și ea a țîșnit cutremurător în paginile închinate fraților săi de arme căzuți pe cîmpul de luptă — a fost nevoie ca omul Montherlant să afle el însuși ce înseamnă curajul, depășirea de sine, spiritul de disciplină, luptînd în tranșee, umăr la umăr cu ceilalți soldați.

Poet al faptului trăit, Montherlant se simte justificat să intenteze adevărate procese tuturor celor pe care îi suspectează de a fi descris viața ca și cum s-ar fi aflat în miezul ei, cînd de fapt nu au contemplat-o decît din exterior, confortabil instalați într-un loc ferit; și primul acuzat de fraudă va fi chiar Maurice Barrès, « marele său profesor de energie »[2] din anii tinereții.

Astfel stînd lucrurile, profesiunea de credință cuprinsă în eseul *Sincretism și alternanță*, care postulează în același timp identificare și distanțare, apare cu atît mai ciudată.

Cu voie sau fără de voie, Montherlant a fost silit să aleagă și, din păcate, a ales distanțarea.

În locul feeriei făgăduite, apar necruțătoare descrieri ale vieții a cărei mediocritate Montherlant o subliniază neîncetat; în locul elanului pasionat, disprețuitoare admonestări adresate tuturor celor incapabili de a înțelege în ce constă adevărata măreție; în locul « alternanțelor » menite să fertilizeze trăirea poetică, simetrice oscilații pe drumuri la fel de aride: senzualitate neîntinată de nici un sentiment și asceză practicată pentru virtuțile ei intrinseci; în locul sincretismului, o deznădăjduită concluzie: nimeni și nimic pe lume nu merită nici un efort și cu atît mai puțin sacrificiul unei clipe de viață.

Ajunși în acest punct, oamenii se sinucid sau se hotărăsc să se înfrupte din toate bucatele pămîntești, fără a se sinchisi de ceilalți.

Montherlant găsește însă o formulă ce-i va permite să supraviețuiască: serviciul inutil.

Înrolîndu-se în acest ordin — ce reclamă o disciplină monahală, cerînd în același timp practicanților să nu creadă în nimic, nici măcar în credința pe care o propovăduiesc, Montherlant este perfect conștient că se îndepărtează de semenii săi. Dovadă următoarele rînduri din 1941:

« Oamenii din stirpea mea vor vorbi o limbă din ce în ce mai puțin înțeleasă de marea masă. Gîndirea lor solitară se va înălța, fără să se răspîndească în jur, ca acel fum ce urcă din focurile aprinse de nomazi la asfințitul soarelui, în deșert; fum pierdut și pur, firavă punte între cer și pămînt ».[3]

Vocea lui Montherlant nu se va pierde în pustiu și se va auzi răspicat, exact un an mai tîrziu, coborînd de pe scena Comediei Franceze în inima Parisului înfrigurat și umilit.

---

[1]. H. de Montherland, *La tragédie sans masque*, Gallimard, Paris 1972 p.11
[2]. H. de Montherlant, *Aux fontaines du désir*, ed. cit. p. 120
[3]. Citat de Jacques de Laprade în prefața la: *H. de Montherlant Théâtre*, Bibliothèque de la Pléiade, Paris, 1965, XXXVII

Scanned with OKEN Scanner

Cavalerul ordinului solitar, în care măreția era prețuită în funcție de inutilitatea serviciului prestat cu rigoare, asistă la repetițiile piesei pe care o scrise, se sfătuiește cu regizorii, acceptă să se taie anumite replici ; într-un cuvînt ține cu orice chip să emoționeze un public căruia în nenumărate rînduri îi aruncase în față dovada suveranului său dispreț.

Strădaniile lui Montherlant sînt încununate de succes. Piesa *La Reine Morte* este reprezentată de o sută de ori în 1942 pe scena celui mai ilustru teatru francez ; spectatorii fac coadă la casa de bilete și la librăriile unde se vinde piesa apărută în volum.

« Am izbutit să emoționez, vorbind despre probleme teologice, folosind un limbaj desuet și litota »[1], notează Montherlant în 1972, evocînd acele clipe privilegiate cînd îi fusese dat să audă ropotele de aplauze care îl făcuseră să creadă că publicul vibra la unison cu purtătorii săi de cuvînt.

Emoția nu poate fi tăgăduită, dar nu s-a datorat numai cauzelor enumerate de Montherlant, ci mai ales unei interpretări simbolice, căci spectatorii din 1942 strămutau tragedia care s-a petrecut « odinioară în Portugalia » în actualitate, văzînd în destinul prințesei asasinate mișelește destinul propriei lor țări, aurul coroanei puse de o mînă pioasă pe pieptul reginei moarte strălucind în ochii lor ca nimbul ce înconjura Franța martiră.

Critica literară confirmă entuziasmul publicului declarînd că Montherlant reînvie tragedia clasică, promovează cele mai nobile valori morale și scrie într-o limbă franceză demnă de marele său înaintaș, Corneille.

Dat fiind că în 1943 Montherlant prezintă o nouă piesă — *Fils de Personne* — inspirată din actualitate, pentru ca în 1948 să pună din nou în scenă granzi spanioli din secolul al XVI-lea *(Le maître de Santiago)*, criticii se simt îndreptățiți să vorbească despre « alternanțele » dramaturgului.

Fără îndoială că piesele lui Montherlant pot fi clasificate în piese moderne și piese istorice, dar pentru ca termenul « alternanțe » să nu fie golit de conținutul său inițial — înfrățire cu tot ce există pe lume — ar fi necesar ca piesele istorice să ne introducă în alt univers decît cel înfățișat în piesele moderne. Ori, fie că Montherlant ne prezintă condotieri italieni din Renaștere *(Malatesta)*, călugărițe catolice de sub domnia Regelui Soare *(Port-Royal)*, fie tineri ce aveau douăzeci de ani în timpul primului război mondial *(L'Exil)* sau prizonieri evadați în 1942 din lagărele germeane *(Fils de Personne)* pe scenă nu se reprezintă decît o singură tragedie : cea a omului care nu poate trăi fără să servească o cauză demnă de el și care moare fără a fi găsit-o. În consecință schimbările de decor, costume și de limbaj nu fac decît să sublinieze o permanență, termen ce se află în total antagonism cu « alternanța ».

Nici cea de a doua accepție în care este folosit termenul « alternanță » nu trimite la ideea enunțată în profesiunea de credință făcută în tinerețe de Montherlant, ci se referă la antinomia dintre sacru și profan. Ca atare piesele lui Montherlant au fost împărțite în două categorii distincte, cele de inspirație religioasă și cele de inspirație laică.

Montherlant pare să împărtășească acest punct de vedere întrucît notează : « Există în opera mea un filon catolic și un filon profan, ba chiar mai rău, pe care le alimentez alternativ; era cît pe aci să spun simultan — orice meritînd deopotrivă să fie atacat și apărat »[1].

Această dicotomie nu numai că nu există în opera lui Montherlant, dar nici nu poate exista, de vreme ce profanul este adesea deplasat în categoria sacrului prin

---

[1]. H.de Montherlant, *La tragédie sans masque*, ed. cit. p. 165

Scanned with OKEN Scanner

prestarea « serviciului inutil », așa cum și lucrurile sacre trec implicit în categoria opusă putînd fi mînuite fără nici un risc.

Sărăcit de sensul său inițial, termenul « alternanță » apare din nou alături de termenul « sincretism » căruia Montherlant îi descoperă o valoare practică:

« Cînd proclami, în calitate de gînditor, că « totul este adevărat » ți se spune că ești un sceptic sau un diletant de cea mai proastă speță. Dacă scrii piese de teatru fiind pătruns de această idee, vei primi felicitări sau ți le vei adresa singur pentru faptul de a fi îngăduit tuturor personajelor să se exprime la fel de puternic »[3], scrie Montherlant, convins că în piesele sale toți au avut șanse egale de a-și expune argumentele.

Între intențiile autorului și realizare, există însă un decalaj, căci în dialogurile, abil construite de altfel, replicile personajelor secundare nu pot sta în balanță cu cele ale purtătorilor de cuvînt ai lui Montherlant, fie că interlocutorii nu sînt de aceeași talie, fie că sînt puși în situații în care nu au dreptul să-și dea părerea.

Cauza vieții, apărată stîngaci sau de pe poziții îndoielnice, este de altfel dinainte pierdută, în toate procesele înfățișate de piesele lui Montherlant, căci cei în măsură să decidă dacă ea va continua sau nu, au dat un verdict negativ, înainte de a asculta martorii sau avocații.

Judecătorii sînt prezenți, dar asistă la desfășurarea evenimentelor dintr-o lume atît de îndepărtată încît nici un mesaj de pe acest pămînt nu le poate ajunge la urechi.

Regi ce nu mai cred în monarhie, ca Ferrante, cavaleri conștienți că din ordinul de Santiago nu mai face parte nimeni, ca Don Alvaro, călugărițe ce se îndoiesc de existența lui Dumnezeu, ca sora Angélique din mănăstirea de la Port-Royal, sacrifică fii și fiice din sîngele lor sau întru duh, pentru a rămîne credincioși unei cauze care le-a devenit străină.

Deviza « serviciului inutil » stă înscrisă atît pe flamurile soldaților ce luptă în regimente fără să dorească victoria armatei lor, cît și pe sutanele călugărilor care nu mai cred în viața veșnică ci numai în eternitatea dată clipei efemere, de măreția unui sacrificiu zadarnic.

Exilați într-o lume a cărei mediocritate o denunță neîncetat, acești cavaleri ai neantului părăsesc drumurile străbătute de oameni și pornesc în căutarea acelei virtuți intitulate « calitate umană », tot atît de greu de definit ca și misticul Graal, ajungînd cu toții într-un pustiu în care vor cutreera orbiți de strălucirea propriei lor imagini.

Nici un monarh nu-i va întinde mîna regelui Ferrante, nici un cavaler al ordinului de Santiago nu-l va întîmpina pe Don Alvaro, nici un creștin n-o va binecuvînta pe sora Angélique, nici un viteaz căpitan de oști nu-l va lăuda pe condotierul Malatesta pentru faptele de arme săvîrșite, numai pentru ca numele lui Malatesta să rămînă pe veci săpat în memoria oamenilor.

Eroii lui Montherlant, înzestrați pentru a face ca viața să se nască și să continue, revărsîndu-se în largi șuvoaie pe acest pămînt, secătuiesc de vlagă tot ce întîlnesc în calea lor și sfîrșesc prin a se mistui în nemărginite întinderi de nisip.

Teatrul lui Montherlant nu ne va da prilejul de a asista la acele trăiri poetice făgăduite de « alternanțe », ci ne va prezenta evoluția scriitorului : de la năzuința de a se înrola într-un ordin pentru a merita stima celor pe care-i socotește de-o

---

[1]. H. de Montherlant, *Postface au Maître de Santiago* în *Théâtre*, ed. cit. p. 659.
[2] H. de Montherlant, *Sur Port Ryal*, op.cit. p. 668
[4]. H. de Montherlant, *La Reine Morte*, în *Théâtre*, ed.cit.p. 222

Scanned with OKEN Scanner

potrivă cu el, la dorința de a rupe orice legătură cu semenii săi prin angajarea în ordinul numit « serviciul inutil » fondat de Henry de Montherlant *ad majorem gloriam* scriitorului Montherlant.

Opera dramatică începe cu piesa *L'Exil*. Philippe de Prestes, tînăr de optsprezece ani pleacă pe front (așa cum va face și Montherlant) pentru a nu decădea în ochii foștilor săi colegi de liceu. Ea se încheie cu *Le maître de Santiago*, arhetipul unor numeroase variante, în care vom asista la exilul acceptat de bună voie de un om capabil să-și servească patria și să păsească împreună cu tovarășii săi la făurirea unei lumi noi, căci Don Alvaro se exilează (ca și Montherlant) din țara și din secolul în care trăiește.

Viața lui Montherlant începe cu un strigăt de raliere : « Plec pe front pentru a-mi făuri un suflet ca al lui Sénac și pentru a-mi regăsi prietenul la reîntoarcere »[1] și se sfîrșește cu o amară constatare : « Nu se mai vorbește astăzi despre mine decît ca despre un stilist și opera mea a fost scrisă de un psiholog, mai mult încă, de un om »[2]

Măștile, diferitele măști pe care Montherlant voise să le dea drept adevăratul său chip : masca artistului ce suferă fără să suferă, masca omului fericit dotat cu o imaginație tragică, masca omului care crede că adevărata măreție nu poate fi dată de laudele publicului, cad.

În fața noastră nu se mai află decît un om bătrîn care își dă dintr-o dată seama că îndepărtîndu-se de oameni nu a trădat numai comunitatea din care făcea parte ci și propria sa vocație, întrucît purtătorilor săi de cuvînt nu le va fi hărăzită viața pe care le-o insuflase, ci dubioasa nemurire dată de antologiile unde sînt introduse texte « impecabil scrise ».

Montherlant, cel ce făcuse apologia nepăsării și disprețului, se vede la rîndul său privit cu indiferență, exclus din rîndul oamenilor ce trăiesc pe acest pămînt.

În ziua de 20 septembrie 1972 scriitorul își pune capăt zilelor, nădăjduind că în ceasul din urmă îi vor sta aproape mărețele umbre ale soldaților și călugărilor, care și-au făcut pînă la urmă datoria știind tot timpul că faptele și gîndurile lor sînt sortite pieirii : « Și nu-și vor întoarce fața ființele pe care le-am zămislit din istorie și din visurile mele, ființe născute din adîncă dragoste și profund respect, acești fii și fiice, reazăm mult mai de nădeje decît copiii pe care trupul nostru năuc îi sădește într-o materie ivită întîmplător în cale. . . Iată-i apropiindu-se cu toții, la rîndul lor, de patul meu de moarte. Și nu mă vor renega, căci pe ei nu i-am trădat ».[3]

21 septembrie. Echinoxul de toamnă. Momentul cînd noaptea stă în cumpănă cu ziua, întunericul cu lumina. . .

Poate că în ceasul din urmă, în locul cavalerilor neantului, au sosit la întîlnire soldații căzuți în tranșeele din munții Vosgi, cei zece coechipieri aflați împreună cu Montherlant în fața « Porții de aur », sau una din acele ființe al căror strigăt : « Încă o clipă de împlinire, încă o clipă de fericire, încă o clipă de viață » Montherlant a știut să-l asculte și să-l redea cu toată forța talentului său în paginile scrise în tinerețe.

---

[1]. H. de Montherlant, *L'Exil*, în *Théâtre*, ed.cit.p. 93
[2] H. de Montherlant, *La tragédie sans masque*, ed.cit.p.216
[3] H—de Montherlant, *La tragédie sans masque*, ed.cit.p. 75

Scanned with OKEN Scanner

La capăt de drum printre modelele începuturilor.

Scanned with OKEN Scanner

MOLIÈRE D'APRÈS MOLIÈRE

Scanned with OKEN Scanner

MIHAIL BULGAKOV

CABALA BIGOȚILOR

Rien ne manque à sa gloire,
Il manquait à la nôtre.

JEAN-BAPTISTE POQUELIN DE MOLIÈRE, celebrul dramaturg și actor ● MADELEINE BÉJART, ARMANDE BÉJART DE MOLIÈRE — actrițe ● MARIETTE RIEVALE ● CHARLES VARLET DE LA GRANGE — actor, supranumit « Registrul» ● ZACHARIE MOIRRON — celebrul june prim ● PHILIBERT DU CROISY — actor ● JEAN-JACQUES BOUTON — servitor al lui Molière ● LUDOVIC CEL MARE — rege al Franței ● MARCHIZUL D'ORSIGNY — duelist, supranumit și « Chiorule, fă-ți rugăciunea !». MARCHIZUL DE CHARRON — arhiepiscopul orașului Paris ● MARCHIZUL DE LESSAQUE — jucător de cărți ● CIZMARUL CEL DREPT — bufon al regelui ● ȘARLATANUL CU CLAVECINUL ● NECUNOSCUTA CU MASCĂ ● PĂRINTELE BARTOLOMEU — un preot rătăcitor ● FRATELE PUTERE, FRATELE CREDINȚĂ — Membri ai Cabalei Sfintei Scripturi ● RENÉE — bătrîna dădacă a lui Molière ● SUFLERUL ● CURTENI ● MEMBRII CABALEI SFINTEI SCRIPTURI, cu măști, îmbrăcați cu pelerine negre ● FRAȚII CABALEI ● CORUL DOCTORILOR ● MUȘCHETARII.

Acțiunea piesei are loc la Paris, în vremea lui Ludovic al XIV-lea.

(Piesa lui Mihail Bulgakov — «Cabala bigoților» (Molière) a fost scrisă între 1930 și 1936.

Premiera piesei, în regia lui N. Gorceakov, a avut loc la 16 februarie 1936, la MHAT.

Rolul lui Molière a fost interpretat de V. Stanițin.)

Scanned with OKEN Scanner

ACTUL I

De după cortină se aude rîsul unei mulțimi. Cortina se ridică — teatrul «Palais-Royal». Perdele grele. Un afiș verde cu blazoane și ornamente. Pe afiș e scris cu litere mari «COMEDIANȚII DOMNULUI»,[1] după care urmează niște cuvinte scrise mărunt. O oglindă. Fotolii. Costume. Lîngă perdeaua care desparte cele două cabine se află un clavecin uriaș. În cea de a doua cabină se găsește un crucifix destul de mare. În fața crucifixului e aprinsă o candelă.

În prima cabină, în stînga căreia se află o ușă, ard o mulțime de lumînări — se simte că s-a făcut o iluminație pe cinste. În cea de a doua cabină, însă, nu arde decît un felinar, un felinar cu sticlă colorată.

Absolut toate lucrurile și absolut toți oamenii (în afară de La Grange) sînt marcați de un mare eveniment, de o mare alertă și de o mare emoție.

La Grange, liber astă-seară, se află în prima cabină. E îmbrăcat cu o pelerină de culoare închisă. Tînăr, frumos, plin de importanță, dar și plin de gînduri. Felinarul aruncă pe fața lui La Grange o lumină misterioasă. În prima cabină se află Bouton. Stă, cu spatele la noi, lipit de cortină. Pînă și spinarea lui transmite o teribilă curiozitate. În ușă se vede figura Șarlatanului, care și-a dus mîna la ureche — ascultă și el. Se aud explozii de rîs, apoi vuietul rîsului final. Bouton se apucă de niște sfori și zgomotul dispare. După o clipă, apare de după cortină Molière, care coboară în fugă treptele ce duc în cabină. Șarlatanul dispare cu multă discreție. Pe capul lui Molière e o perucă uriașă și un coif caricatural. Ține în mînă un paloș. Machiajul lui Molière ni-l sugerează pe Sganarelle — un nas roșu, cu un neg pe el. E ridicol. Molière se ține cu mîna stîngă de piept, ca un om care nu stă prea bine cu inima. Machiajul curge de pe față.

MOLIÈRE *(aruncînd pelerina și respirînd greu)*: Apă !

BOUTON: Imediat. *(Îi dă un pahar).*

MOLIÈRE: Uf ! *(bea și ascultă, destul de speriat. Ușa e trîntită de perete și intră în fugă Du Croisy, machiat în Polichinelle).*

DU CROISY: Regele aplaudă ! *(dispare)*

SUFLERUL *(își scoate capul de sub cortină)*: Regele aplaudă !

MOLIÈRE *(lui Bouton)*: Prosopul ! *(își șterge fruntea, e vădit emoționat)*

MADELEINE *(apare lîngă cortină; e machiată și ea)*: Mai repede ! Regele aplaudă !

MOLIÈRE *(din ce în ce mai emoționat)*: Aud, aud. Imediat; *(își face cruce, lîngă cortină)* Sfîntă Fecioară, Sfîntă Fecioară ! *(lui Bouton)* Descoperă toată scena !

Bouton ridică mai întîi cortina care ne desparte pe noi de scenă, apoi cortina uriașă care desparte scena de sală. Sala se vede în profil. E deasupra cabinelor. De fapt, în afara lumînărilor care ard în lustre, nu se vede decît o lojă aurită. În lojă nu e nimeni. Se simte doar semiobscuritatea atentă a sălii.

Fața Șarlatanului a răsărit imediat în ușă. Molière se urcă pe scenă astfel încît îl vedem din profil. Se apropie, mai bine zis se furișează spre rampă, își îndoaie gîtul și mătură scena cu penele pălăriei sale. La apariția lui, un om nevăzut începe să aplaude, din sală izbucnesc imediat aplauze furtunoase. Se face liniște.

MOLIÈRE: Maje . . . Majesta . . . Majestatea voastră . . . Prea luminate suveran . . . *(la primele cuvinte Molière se bîlbîie ușor — e, de altfel, puțin bîlbîit, dar aproape imediat își revine și devine limpede că în fața noastră se află un actor de prima mînă. Arsenalul său de intonații, de mimică și de gesturi e inepuizabil. Are un zîmbet teribil de contagios.)* Actorii trupei noastre, preasupusele și preacredincioasele Voastre slugi, m-au îndrituit să vă mulțumesc pentru nemaiauzita onoare pe care ne-ați făcut-o vizitîndu-ne teatrul . . . Și iată, Sire . . . și iată, că nu mai sînt în stare să spun nimic.

[1] DOMNUL era titlul oficial dat în Franța fratelui regelui (n. red.)

Scanned with OKEN Scanner

În sală se aude un rîs uşor. Molière se îndreaptă şi începe să vorbească din nou. Nu se aude ce anume, dar e limpede că recită versuri. Din sală se mai aude un rîs uşor, apoi un murmur de admiraţie. Se aud ultimele cuvinte ale lui Molière:

MOLIÈRE: . . . Soarele Franţei !

Din sală se aude un val de aplauze.

BOUTON: Ce cap, doamne ! Soarele . . .

ŞARLATANUL *(cu invidie):* Cînd a făcut poezia asta?

BOUTON *(de sus):* Niciodată. A improvizat-o acum.

ŞARLATANUL: De necrezut . . .

BOUTON: Pentru tine — da. Pentru el — nu.

De pe scenă se aude din nou vocea lui Molière:

MOLIÈRE: Ludovic ! Cel mare ! Regele Franţei ! *(îşi aruncă pălăria în aer)*

În sală se petrece ceva de nedescris. Un urlet continuu: « Trăiască regele !». Flacăra lumînărilor devine aproape orizontală. Bouton şi Şarlatanul îşi agită pălăriile, strigă, fără să se audă ce anume. Prin zgomotul infernal răzbat semnalele întrerupte ale trompeţilor de gardă. La Grange stă nemişcat lîngă focul său, îşi scoate pălăria. Ovaţiile se termină şi se face linişte.

VOCEA LUI LUDOVIC *(din semiobscuritate):* Vă mulţumesc, domnule de Molière.

MOLIÈRE: Preasupusele Voastre slugi vă roagă să mai vedeţi un intermezzo amuzant, dacă nu v-am plictisit, bineînţeles.

VOCEA LUI LUDOVIC: O, cu plăcere, domnule de Molière.

LUDOVIC *(strigînd):* Cortina !

Cortina cea mare ascunde sala şi aproape imediat izbucneşte muzica. Bouton lasă şi cortina care ne desparte de scenă. Faţa Şarlatanului dispare.

MOLIÈRE *(vine în cabină mormăind furios):* M-a vîndut ! Îl omor şi-l tai bucăţi !

BOUTON: Pe cine o fi vrînd să omoare în clipa triumfului?

MOLIÈRE *(îşi înfige mîinile în gîtul lui Bouton):* Pe tine !

BOUTON *(ţipînd):* Mă omoară ! La reprezentaţia regală !

La Grange a tresărit lîngă foc şi a înmărmurit din nou. Vin în fugă Madeleine şi Rivale, aceasta din urmă aproape goală — tocmai se schimba. Cele două actriţe îl apucă pe Molière de pantaloni şi trag de el, încercînd să-l îndepărteze pe Bouton. Molière dă din picioare, caută să le pocnească. În sfîrşit, actriţele reuşesc să-l smulgă pe Molière care rămîne cu o bucată din tunica lui Bouton în mînă. Molière e imobilizat într-un fotoliu.

MADELEINE: Ai înnebunit? Se aude în sală !

MOLIÈRE: Lasă-mă !

RIEVALE: Domnule Molière !

Uimit, Şarlatanul îşi bagă capul pe uşă.

BOUTON *(se uită în oglindă şi-şi pipăie tunica ruptă):* Perfect, s-a făcut o treabă fără cusur. *(Lui Molière)* Ce s-a întîmplat?

MOLIÈRE: Nemernicul . . . Aş vrea să ştiu şi eu, la ce-mi trebuie un călău? Am jucat de patruzeci de ori şi totul a fost în regulă. Iar cînd vine regele, o lumînare se pleoşteşte în lustră şi începe să picure pe parchet.

BOUTON: Maestre, dumneata ai făcut fel de fel de figuri pe scenă şi ai dărîmat lumînarea cu paloşul.

MOLIÈRE: Minţi, ticălosule !

La Grange îşi pune capul pe mîini şi începe să plîngă.

RIEVALE: Are dreptate. Dumneata ai atins lumînarea cu spada.

MOLIÈRE: Toată sala rîde. Regele este uimit . . .

Scanned with OKEN Scanner

BOUTON: Regele este omul cel mai bine crescut din Franța și n-a observat nici o luminare.
MOLIÈRE: Zici că eu am dărîmat-o? Eu? Hm . . . Atunci de ce am mai țipat la tine?
BOUTON: E o întrebare la care biata mea minte nu găsește un răspuns.
MOLIÈRE: Mi se pare că ți-am rupt tunica.
Bouton izbucnește în rîs.
RIEVALE: Doamne, în ce hal mă aflu! *(se acoperă cu tunica și fuge de pe scenă.)*
DU CROISY *(a apărut lîngă cortină, ținînd un felinar în mînă):* Doamna Béjart, pe scenă, pe scenă, pe scenă . . . *(dispare)*
MADELEINE: Fug! *(fuge pe scenă)*
MOLIÈRE *(lui Bouton):* la-ți tunica asta.
BOUTON: Mulțumesc; *(își scoate tunica și pantalonii și îmbracă repede niște pantaloni cu dantelă de-ai lui Molière)*
MOLIÈRE: Ei! Și pantalonii, de ce și pantalonii?
BOUTON: Maestre, trebuie să fiți de acord cu mine că ar fi o lipsă de gust strigătoare la cer să pun împreună cu această tunică superbă acești pantaloni mizerabili. Vă rog să vă uitați bine, ăștia-s pantaloni? *(își pune și tunica)* Maestre, am descoperit în buzunar două monede de argint de o semnificație redusă. Ce anume ați dori să fac cu ele?
MOLIÈRE: Într-adevăr . . . Ce se poate face? Cred, pungașule, că ar trebui să le duci la muzeu. *(Își aranjează machiajul)*
BOUTON: De acord cu dumneavoastră. Le duc eu la muzeu . . . *(ascunde banii)* Ei, m-am dus să curăț lumînările.
MOLIÈRE: Vezi să nu te apuci să caști ochii la rege, de cum ajungi pe scenă.
BOUTON: Sînteți sigur că vorbiți cu mine, maestre? Sînt un om bine crescut, fiind, după cum se știe, și eu francez de naționalitate.
MOLIÈRE: De naționalitate francez și de meserie imbecil.
BOUTON: Iar dumneata ești de meserie un mare actor și un grosolan de fel; *(dispare de pe scenă).*
MOLIÈRE: Cred că am comis un mare păcat, iar Dumnezeu m-a pedepsit și mi l-a trimis pe ăsta la Limoges.
ȘARLATANUL: Domnule director! Domnule director!
MOLIÈRE: A, da, trebuie să termin și cu dumneata. Uite ce e, domnul meu. Ceea ce faci dumneata, scuză-mă că ți-o spun, e o scamatorie de mîna a doua. Dar cred că o să aibă trecere la publicul de la parter. O să-ți faci scamatoria în pauză, timp de o săptămînă. Dar, ia spune-mi și mie, cum o faci?
ȘARLATANUL: E secretul meu, domnule director.
MOLIÈRE: Las' că-l aflu eu. Fă cîteva acorduri, dar vezi mai încet. *(Șarlatanul zîmbește misterios și se apropie de clavecin, se așează pe scaun, la o distanță oarecare de clavecin, își mișcă mîinele în aer de parcă ar cînta, clapele clavecinului încep să se miște, iar clavecinul începe să cînte.)* Drace! *(Molière se repede la clavecin, încercînd să prindă notele nevăzute. Șarlatanul zîmbește misterios).* Bine, bine. Ia-ți avansul. E un arc pe undeva, nu-i așa?
ȘARLATANUL: Clavecinul va rămîne peste noapte aici?
MOLIÈRE: Sigur. Doar n-o să-l cari acasă.
Șarlatanul se înclină și pleacă.
DU CROISY *(cu felinar și o carte în mînă):* Domnul de Molière! *(dispare)*
MOLIÈRE: Da.
Pleacă și, imediat după plecarea lui de pe scenă, se aud hohote de rîs din sala de spectacol.

Scanned with OKEN Scanner

Perdeaua cabinei cu felinarul verde se dă la o parte şi apare Armande. Are nişte trăsături foarte frumoase amintindu-le întrucîtva pe cele ale Madeleine-ei. Are vreo 17 ani. Vrea să se strecoare pe lîngă La Grange.

LA GRANGE: Stai !

ARMANDE: A, dumneata eşti, dragul meu Registru ! De ce te-ai ascuns aici ca un şoarece? Ştii, că m-am uitat la rege? Scuză-mă, mă grăbesc.

LA GRANGE: Ai tot timpul. El e pe scenă. De ce-mi spui Registru? Poate că nu-mi face plăcere.

ARMANDE: Dragă domnule La Grange ! Toată trupa are o stimă profundă pentru dumneata şi pentru registrul dumitale. Dar dacă nu-ţi place să-ţi spun aşa, nu-ţi mai spun.

LA GRANGE: Te aştept.

ARMANDE: Pentru ce?

LA GRANGE: Astăzi e şaptesprezece şi am pus în registru o cruce neagră.

ARMANDE: S-a întîmplat ceva? A murit cineva din trupă?

LA GRANGE: Am însemnat o seară rea şi neagră. Renunţă la el.

ARMANDE: Cine ţi-a dat dreptul, domnule La Grange, să te amesteci în treburile mele?

LA GRANGE: Urîte vorbe. Te implor, nu te mărita cu el !

ARMANDE: Ah, te-ai îndrăgostit de mine?

LA GRANGE: Nu. Nu-mi placi.

ARMANDE: Te rog să mă laşi să trec, domnule.

LA GRANGE: N-ai dreptul să te măriţi cu el. Eşti atît de tînără ! Te rog nu face asta !

ARMANDE: Toată trupa noastră şi-a pierdut minţile. Ce vă priveşte pe voi măritişul meu?

LA GRANGE: Nu pot să-ţi spun, dar să ştii că faci un mare păcat.

ARMANDE: A, da, bîrfa despre soră-mea? Am auzit de asta. Prostii ! Nu-mi pasă de bîrfe şi nu-mi pasă nici dacă între ei a fost într-adevăr vreo legătură.

LA GRANGE: Stai ! Renunţă la el ! Nu renunţi? Atunci te omor ! Cu spada asta !

ARMANDE: Asasin nebun ce eşti ! Eu sînt . . .

LA GRANGE: Ce te împinge la nenorocire? Doar nu-l iubeşti. Dumneata nu eşti decît un copil, pe cînd el . . .

ARMANDE: N-ai dreptate, îl iubesc.

LA GRANGE: Renunţă.

ARMANDE: Nu pot, Registre. Am avut legături cu el şi . . . *(îi şopteşte ceva)*

LA GRANGE: Du-te, nu te mai reţin.

ARMANDE *(trecînd pe lîngă La Grange)*: Eşti un bădăran şi pentru că m-ai ameninţat eşti şi un nesuferit.

LA GRANGE *(emoţionat)*: Te rog să mă scuzi, n-am vrut decît să te salvez. Adio. *(Se înfăşoară în manta şi pleacă, fără să uite să ia şi felinarul)*

ARMANDE *(în cabina lui Molière)*: E monstruos, e pur şi simplu monstruos !

MOLIÈRE *(apare în cabină)*: A !

ARMANDE: Maestre, toată lumea e împotriva mea !

MOLIÈRE *(o îmbrăţişează şi în aceeaşi clipă apare Bouton)*: Ei, drăcia dracului ! *(lui Bouton)* Uite ce e: du-te şi vezi ce-i cu lumînările de la parter.

BOUTON: Abia am fost acolo.

MOLIÈRE: Atunci uite ce e: du-te la bufetieră şi adu-mi o carafă de vin.

BOUTON: V-am şi adus-o. Iat-o.

MOLIÈRE: Atunci uite ce e: du-te la toţi dracii, dar du-te undeva.

Scanned with OKEN Scanner

BOUTON: Asta trebuia s-o spuneți de la bun început, *(pleacă)*. Ehei !... *(din ușă)* Maestre, vă rog să-mi spuneți, cîți ani aveți?

MOLIÈRE: Ce înseamnă asta?

BOUTON: M-au întrebat cei din cavaleria de gardă.

MOLIÈRE: Ieși afară !

Bouton pleacă de pe scenă. Molière încuie ușa.

MOLIÈRE: Sărută-mă.

ARMANDE *(se agață de gîtul lui)*: Așa nas zic și eu. N-ai cum să te strecori pe sub el.

Molière își scoate nasul și peruca și o sărută pe Armande.

ARMANDE *(îi șoptește ceva)*: Știi, eu ... *(îi șoptește din nou)*

MOLIÈRE: Fetița mea ... *(se gîndește)* Acum poate să nu-ți mai fie teamă de asta. M-am hotărît *(o aduce lîngă crucifix)*. Jură, că mă iubești.

ARMANDE: Te iubesc, te iubesc, te iubesc ...

MOLIÈRE: N-ai să mă înșeli? Vezi tu, au început să-mi apară ridurile, am început să încărunțesc. Sînt înconjurat de dușmani și dezonoarea m-ar omorî ...

ARMANDE: Nu, nu ! Cum aș putea s-o fac? !

MOLIÈRE: Vreau să mai trăiesc un veac ! Cu tine ! Nu te teme, am să plătesc pentru asta, am să plătesc. Am să te creez din nou ! Am să fac din tine cea mai mare actriță ! Ăsta e visul meu și înseamnă că așa are să fie. Dar ține minte — dacă nu-ți respecți jurămîntul, mă lași sărac, sărac de tot.

ARMANDE: Nu văd ridurile. Ești atît de curajos, ești atît de mare, că nu poți să ai riduri. Tu ești Jean ...

MOLIÈRE: Sînt Baptiste ...

ARMANDE: Ești Molière ! *(îl sărută)*

MOLIÈRE *(rîde, apoi începe să vorbească solemn)*: Mîine ne căsătorim. E drept, trebuie să suport o mulțime de neplăceri din cauza asta ... *(se aude un zgomot îndepărtat de aplauze. Cineva ciocănește la ușă)* Doamne, ce viață ... *(ciocănitul se repetă)* Astăzi n-o să ne putem întîlni la Madeleine. O să facem așa: după ce se sting luminile la teatru, ai să vii la ușa laterală și ai să mă aștepți în grădină — am să te aduc eu aici. Astăzi nu e lună.

Ciocănitul se transformă în bubuit.

BOUTON *(zbierînd de după ușă)*: Maestre ! Maestre !

Molière deschide ușa și în cabină intră Bouton, La Grange și D'Orsigny, acesta în uniforma Companiei Mușchetarilor Negri și cu o legătură neagră pe un ochi.

D'ORSIGNY: Domnul de Molière?

MOLIÈRE: Preasupusa voastră slugă.

D'ORSIGNY: Regele mi-a ordonat să vă înmînez banii pentru bilet. Iată treizeci de scuzi.

Îi întinde o pernă pe care sînt banii. Molière sărută monedele.

D'ORSIGNY: Dar avînd în vedere faptul, că ați depus pentru rege o muncă în afara programului de spectacol, regele mi-a ordonat să vă înmînez drept plată suplimentară pentru poezia pe care ați compus-o și ați recitat-o încă cinci mii de lire. *(Îi întinde un sac)*

MOLIÈRE: O, rege ! *(lui La Grange)* Cinci sute de lire pentru mine, iar restul împarte în mod egal la actori.

LA GRANGE: Vă mulțumesc în numele actorilor.

Ia sacul și pleacă. Din depărtare se aude melodia unui marș al companiei de gardă.

MOLIÈRE: Mă scuzați, domnule, pleacă regele! *(părăsește în fugă scena)*.

Scanned with OKEN Scanner

D'ORSIGNY *(Armandei)*: Doamnă, sînt foarte fericit că . . . ă . . . că întîmplarea mi-a permis . . . D'Orsigny, căpitan al Companiei Muşchetarilor Negri.

ARMANDE *(făcînd revereoţă)* Armande Béjart. Dumneavoastră sînteţi acel celebru spadasin care poate să omoare pe oricine?

D'ORSIGNY: Ă . . . ă . . . Dumneavoastră, doamnă, jucaţi fără îndoială în această trupă.

BOUTON: A şi început. O, nechibzuitul meu maestru!

D'ORSIGNY *(se uită mirat la dantela de pe pantalonii lui Bouton)*: Ai spus ceva stimabile?

BOUTON: Nu domnule.

D'ORSIGNY: Va să zică ai obiceiul să vorbeşti de unul singur.

BOUTON: Exact, domnule. Ştiţi, într-o vreme vorbeam în somn.

D'ORSIGNY: Ce spui?

BOUTON: Să mă bată Dumnezeu. Şi închipuiţi-vă că . . .

D'ORSIGNY: Ce dracu e asta! Fă-ţi rugăciunea . . . *(Armandei)* Chipul dumneavoastră, doamnă . . .

BOUTON *(se vîră între cei doi)*: . . . urlam în somn. M-au căutat opt dintre cei mai buni doctori din Limoges şi . . .

D'ORSIGNY: Sper că te-au ajutat cu ceva.

BOUTON: Cu nimic, domnule. În trei zile mi-au lăsat sînge de opt ori, după care m-am culcat şi am zăcut nemişcat şi nu mi-a mai rămas decît să mă împărtăşesc.

D'ORSIGNY *(cu multă tristeţe)*: Eşti un tip original, prietene. Fă-ţi rugăciunea. *(Armandei)* Sper, doamnă, că . . . Cine e ăsta?

ARMANDE: A, domnule, nu e decît Jean-Jacques Bouton, stinge-lumînările.

D'ORSIGNY *(cu reproş)*: Cu altă ocazie, prietene, am să aflu cu mare plăcere cum urlai dumneata în somn. Iată-l şi pe domnul de Molière. Omagiile mele. Fug să-l ajung din urmă pe rege.

MOLIÈRE: Toate cele bune.

(D'Orsigny pleacă)

ARMANDE: La revedere, maestre.

MOLIÈRE *(conducînd-o)*: E noapte fără lună, am să te aştept *(lui Bouton)* Roag-o pe doamna Madeleine Béjart să vină aici. Stinge lumina. Du-te acasă. *(Bouton pleacă. Molière se schimbă. Intră Madeleine. E demachiată)*

MOLIÈRE: Am o treabă foarte importantă cu tine, Madeleine. *(Madeleine îşi duce mîna la inimă, se aşează)* Vreau să mă însor.

MADELEINE *(surd)*: Cu cine?

MOLIÈRE: Cu sora ta.

MADELEINE: Pentru numele lui Dumnezeu! Glumeşti, nu-i aşa?

MOLIÈRE: Nu glumesc deloc.

Luminile din teatru încep să se stingă.

MADELEINE: Şi eu?

MOLIÈRE: Ce să-i faci, Madeleine, sîntem foarte buni prieteni, tu eşti o femeie minunată, dar ştii bine că nu ne mai iubim.

MADELEINE: Ţii minte cînd ai stat în închisoare acum douăzeci de ani? Cine îţi aducea mîncarea?

MOLIÈRE: Tu.

MADELEINE: Cine a avut grijă de tine timp de douăzeci de ani?

MOLIÈRE: Tu, tu.

Scanned with OKEN Scanner

MADELEINE: Nimeni nu-şi goneşte cîinele care i-a păzit casa o viaţă întreagă. Tu însă, Molière, poţi să faci asta. Eşti un om îngrozitor, Molière, mi-e frică de tine.

MOLIÈRE: Nu mă chinui. Sînt pur şi simplu devorat de pasiune.

MADELEINE *(brusc se aşează în genunchi şi se tîrăşte spre Molière)*: Ce zici? Poate renunţi totuşi, Molière. Şi să uităm discuţia asta. Ce zici? O să mergem acasă, o să aprinzi lumînările, o să vin la tine... O să-mi citeşti actul trei din «Tartuffe». Ce zici? *(linguşindu-l)* Părerea mea e că ai făcut o piesă genială. Şi dacă trebuie să te sfătuieşti cu cineva, cu cine vrei să te sfătuieşti, Molière? Ea e un copil, ştii bine asta... Tu ai şi îmbătrînit Jean Baptiste, uite, ai încărunţit... Îţi place căldura... O să-ţi aranjez eu toate. Gîndeşte-te... O să facem focul în cămin şi o să fie foarte plăcut. Şi dacă... dacă nu poţi... ah, cît te cunosc eu... Ai văzut-o bine pe Rievale? Nu e rău deloc. Ai văzut ce corp are? Ce zici? N-ai să auzi o vorbă de la mine...

MOLIÈRE: Vino-ţi în fire. Îţi dai seama ce vorbeşti? Îţi dai seama în ce situaţie te pui?

MADELEINE *(se scoală în picioare, aproape în extaz)*: Însoară-te cu cine vrei, numai cu Armande nu! Fie blestemată ziua în care am adus-o la Paris!

MOLIÈRE: Mai încet, Madeleine, te rog foarte mult, mai încet. *(În şoaptă)* Trebuie să mă însor cu ea. E prea tîrziu. Sînt obligat. Ai înţeles?

MADELEINE: Ah, despre asta e vorba, Doamne Dumnezeule! *(pauză)* Nu mai am putere să mă lupt. Eşti liber. *(pauză)* Mi-e milă de tine, Molière.

MOLIÈRE: O să rămînem prieteni, nu-i aşa?

MADELEINE: Nu te apropia de mine, te rog! *(pauză)* Deci, o să plec din trupă.

MOLIÈRE: Vrei să te răzbuni pe mine?

MADELEINE: Martor mi-e Dumnezeu că nu. Astăzi a fost ultimul meu spectacol. Am obosit... *(zîmbeşte)* o să merg regulat la biserică.

MOLIÈRE: Dacă ţii neapărat. Îmi pare rău. Teatrul o să-ţi dea o pensie. O meriţi.

MADELEINE: Da.

MOLIÈRE: Cînd o să-ţi mai treacă amărăciunea, poate că o să revii la sentimente mai bune faţă de mine. Şi o să ne vedem din nou.

MADELEINE: Nu.

MOLIÈRE: Nu vrei s-o mai vezi nici pe Armande?

MADELEINE: Pe Armande am s-o mai văd. Armande nu trebuie să ştie nimic. Ai înţeles? Nimic.

MOLIÈRE: Da... *(toate luminile s-au stins. Aprinde felinarul)* E tîrziu, hai să te conduc.

MADELEINE: Nu, mulţumesc, nu trebuie. Dă-mi voie să stau cîteva clipe aici la tine.

MOLIÈRE: Bine, dar...

MADELEINE: Nu stau mult, n-avea grijă. Du-te.

MOLIÈRE *(se înfăşoară în pelerină)*: Adio. *(pleacă)*

Madeleine stă lîngă lampă, se gîndeşte, mormăie ceva. Prin cortină apare lumina unui felinar — vine La Grange.

LA GRANGE *(cu o voce solemnă)*: Cine a mai rămas în teatru după spectacol? Cine e aici? A, dumneavoastră sînteţi, doamnă Béjart? S-a întîmplat, aşa e? Ştiu.

MADELEINE: Mă gîndesc, Registre.

Pauză.

LA GRANGE: N-aţi avut putere să-i spuneţi?

Scanned with OKEN Scanner

MADELEINE: E prea tîrziu. Nu se mai poate spune nimic. Mai bine să fiu numai eu nefericită, decît toţi trei. *(pauză)* Eşti un cavaler, Varlet, şi numai dumitale ţi-am spus taina mea.

LA GRANGE: Sînt măgulit de încrederea dumneavoastră, doamnă Béjart. Am încercat s-o opresc, dar n-am reuşit. N-o să afle nimeni niciodată nimic. Să mergem, am să vă condusc.

MADELEINE: Nu, mulţumesc, vreau să fiu singură şi să mă gîndesc. Varlet *(zîmbeşte)*, astăzi a fost ultimul meu spectacol. Adio. *(pleacă)*.

LA GRANGE: Pote totuşi vă conduc?

MADELEINE: Nu. Continuă-ţi rondul. *(pleacă)*

LA GRANGE *(se apropie de locul unde a stat la începutul actului; pune felinarul pe masă; lumina verde a felinarului cade pe el; deschide cartea, vorbeşte şi scrie)*: « Şaptesprezece februarie. A avut loc un spectacol regal. În semn de onoare desenez un crin. După spectacol am descoperit-o în întuneric pe doamna Madeleine Béjart, cuprinsă de o mare suferinţă. Doamna Béjart a părăsit scena. . . » *(lasă pana)* Care este cauza? În teatru a avut loc un eveniment îngrozitor: Jean-Baptiste Poquelin de Molière, fără să ştie că Armande nu este sora, ci fiica doamnei Madeleine Béjart, s-a căsătorit cu Armande. . . Acest lucru nu poate fi scris şi în semn de oroare fac o cruce neagră. Şi nimeni din urmaşi nu va afla vreodată ce reprezintă această cruce. Ziua de şaptesprece s-a terminat.

Îşi ia felinarul şi pleacă.

Un timp e linişte şi întuneric, apoi prin crăpăturile clavecinului începe să mijească lumina şi să se audă sunete. Se ridică capacul şi din clavecin iese Moirron, privind hoţeşte în jur. E un băieţandru de vreo cincisprezece ani, cu o faţă teribil de frumoasă, de stricată şi de chinuită. E rupt şi murdar.

MOIRRON: S-au dus. S-au dus. Duceţi-vă la toţi dracii *(începe să scîncească)*. Sînt un băiat nenorocit şi murdar şi n-am mai dormit de două zile. N-am mai dormit de două zile... *(scînceşte, pune felinarul, cade şi adoarme)*.

Pauză. Apoi începe să plutească lumina felinarului şi pe scenă se furişează Molière, o aduce pe Armande. Ea e cu o pelerină neagră. Armande ţipă. Moirron se trezeşte pe loc, e îngrozit, tremură.

MOLIÈRE *(ameninţător)*: Recunoaşte, cine eşti?

MOIRRON: Domnule director, vă rog, nu mă omoriţi, eu nu sînt hoţ, eu sînt Zacharie, sînt nefericitul de Moirron. . .

MOLIÈRE *(izbucneşte în rîs)*: Am priceput ! Ce şarlatan blestemat !. . .

ACTUL II

Sala de primire a regelui. O mulţime de lumini peste tot. O scară albă care duce nu se ştie unde. În jurul mesei de joc, Marchizul de Lessaque joacă cărţi cu Ludovic. O mulţime de curteni îmbrăcaţi neobişnuit de pompos îl urmăresc pe Lessaque. În faţa acestuia e o grămadă de aur; sînt monede şi pe jos, pe covor. De pe faţa lui Lessaque curge transpiraţia. Nu stă jos decît Ludovic, ceilalţi stau în picioare. Nimeni nu are pălărie pe cap. Ludovic e îmbrăcat în uniforma muşchetarilor albi, o pălărie cu pană, o cruce a ordinului pe piept, pinteni de aur, spadă. În spatele fotoliului său se află d'Ortigni, care şi face cărţile regelui. Tot aici se află şi un muşchetar cu o muşchetă; muşchetarul nu-şi deslipeşte privirea de la Ludovic.

DE LESSAQUE: Trei valeţi şi trei regi.

LUDOVIC: Ce vorbeşti. . .

Scanned with OKEN Scanner

D'ORSIGNY *(brusc)*: Mă scuzați, sire. Cărțile sînt măsluite, fă-ți rugăciunea.

(Curtenii au înlemnit. Pauză).

LUDOVIC: Ai venit să joci cu mine cu cărți măsluite?

DE LESSAQUE: Da, Majestatea Voastră. Decăderea domeniilor mele...

LUDOVIC *(lui d'ORSIGNY)*: Spune-mi, te rog, marchize, cum se procedează în asemenea cazuri ciudate?

D'ORSIGNY: În primul rînd, sire, trebuie să-i dați în cap cu sfeșnicul...

LUDOVIC: Iată o regulă foarte neplăcută *(luînd sfeșnicul)*. Sfeșnicul ăsta are pe puțin vreo șase kilograme... Cred că ar trebui să se pună niște sfeșnice mai ușoare.

D'ORSIGNY: Îmi permiteți? Îl pocnesc eu.

LUDOVIC: Nu, nu trebuie să te deranjezi. Și spuneai, că în al doilea rînd...

CURTENII *(în cor, nu mai pot să rabde)*: Trebuie să fie înjurat ca un porc de cîine.

LUDOVIC: A, foarte bine. Sînteți amabili să-l chemați, nu știu pe unde e... *(Curtenii se răspîndesc în toate părțile. Voci: « Cizmarul ! Unde e cizmarul cel drept ? Să vină la rege ! ». Lui de Lessaque)* Spune-mi, te rog, cum faci?

DE LESSAQUE: Cu unghia, Majestate. Damele, de pildă, le-am marcat cu cîte un zero.

LUDOVIC *(curios)*: Și valeții?

DE LESSAQUE: Cu cruciulițe strîmbe, sire.

LUDOVIC: Foarte interesant. Și ce spune legea?

DE LESSAQUE *(după o clipă de gîndire)*: Lucruri nu prea bune. Majestate.

LUDOVIC *(cu părere de rău)*: Și ce ai putea să pățești pentru asta?

DE LESSAQUE *(după o clipă de gîndire)*: Aș putea să fiu închis.

CIZMARUL CEL DREPT *(intră făcînd mult zgomot)*: Am venit, am zburat, am sosit. Iată-mă-s. Bună ziua, Majestatea Voastră. Ce s-a întîmplat, sire? Cine trebuie să fie înjurat?

LUDOVIC: Uite, cizmarul meu cel drept, marchizul a jucat cu mine cu cărți măsluite.

CIZMARUL CEL DREPT *(lui de Lessaque, e aproape sufocat de indignare)*: Ai făcut tu asta? Ce zici tu că-i în capul tău? Ce dracu, te-ai scrîntit de tot? Păi bine, mă, dacă faci figura asta în piață, îți umflă ăia mutra în doi timpi... I-am zis-o, sire?

LUDOVIC: Mulțumesc.

CIZMARUL CEL DREPT: Pot să iau un măr?

LUDOVIC: Te rog. Ia-ți cîștigul, marchize de Lessaque.

De Lessaque își umple buzunarele cu aur.

CIZMARUL CEL DREPT *(supărat)*: Ce-i asta, Majestate, vă bateți joc?

LUDOVIC *(vorbește în gol)*: Dacă nu-ți este prea greu, duce, te-aș ruga să-l închizi pentru o lună pe amarchizul de Lessaque. Să-i aduceți o lumînare și un pachet de cărți, să tot facă zerouri și cruciulițe. Apoi îl trimiteți cu bani cu tot la domeniile sale; *(lui de Lessaque)*. Să le pui la punct. Și mai e ceva: nu mai juca cărți, am eu o presimțire că data viitoare se termină rău.

DE LESSAQUE: O, sire...

O voce: « Garda ! ». De Lessaque e scos din sală.

CIZMARUL CEL DREPT: Ieși afară din palat !

D'ORSIGNY: Canalie !

Valeții se agită, și în fața lui Ludovic răsare ca din pămînt o masă cu un singur tacîm pe ea.

CHARRON *(a apărut lîngă cămin)*: Rog pe Majestatea Voastră să-mi permită să-i prezint pe părintele Bartolomeu, un propovăduitor rătăcitor.

Scanned with OKEN Scanner

LUDOVIC *(începe să mănînce)*: Îmi iubesc toți supușii, inclusiv supușii rătăcitori. Prezintă-mi-l, arhiepiscope.

De după ușă se aude un cîntec ciudat. Se deschide ușa și apare părintele Bartolomeu. În primul rînd, e desculț, în al doilea rînd, e zdrențăros, legat cu o sfoară la mijloc și are o privire de nebun.

BARTOLOMEU *(țopăie și cîntă)*: Sîntem nebuni întru Domnul.

Toți sînt uimiți, în afară de Ludovic. Fratele Credință, o figură pocăită cu un nas lung, se strecoară spre Charron.

D'ORSIGNY *(încet, privindu-l pe Bartolomeu)*: Cam sumbru amicul, fă-ți rugăciunea.

BARTOLOMEU: Preaslăvite stăpîn al lumii. Am venit să-ți spun că-n împărăția ta și-a făcut apariția diavolul. *(Curtenii sînt înmărmuriți)*: Satana, viermele otrăvit care-ți roade tronul poartă numele lui Jean-Baptiste Molière. Arde-l în piața publică împreună cu « Tartuffe »-ul său cel hulitor de Dumnezeu. O pretind toți fiii credincioși ai bisericii.

La cuvîntul « pretind » Fratele Credință s-a apucat cu mîinile de cap. Charron s-a schimbat la față.

LUDOVIC: O pretind? Și de la cine o pretind?

BARTOLOMEU: De la tine, sire.

LUDOVIC: De la mine? Arhiepiscope, cineva pretinde de la mine ceva?

CHARRON: Iertare, sire. Probabil că și-a pierdut mințile. N-am știut. E vina mea.

LUDOVIC *(vorbește în gol)*: Dacă nu ți-e prea greu, duce, te-aș ruga să-l închizi pe părintele Bartolomeu pentru trei luni.

BARTOLOMEU *(țipînd)*: Davolul vrea să mă piardă !

O mișcare și părintele Bartolomeu dispare ca și cum nici u-ar fi fost. Ludovic continuă să mănînce.

LUDOVIC: Apropie-te de mine, arhiepiscope. Aș vrea să discutăm între patru ochi.

Curtenii se dau la o parte, ajungînd pînă aproape de scară. Mușchetarul se dă și el la o parte și Ludovic rămîne numai cu Charron.

E nebun?

CHARRON *(sigur de el)*: Da, sire. E nebun, dar are o inimă de slujitor credincios al Domnului.

LUDOVIC: Găsești că Molière este periculos, arhiepiscope?

CHARRON *(sigur de el)*: Molière nu e om, sire, e satană.

LUDOVIC: Hm. Împărtășești, deci, părerea lui Bartolomeu?

CHARRON: Da, sire, o împărtășesc. Ascultați-mă, sire. Domnia senină și victorioasă a Majestății Voastre nu este și nici nu va fi întunecată de nimic, cît timp îl veți iubi pe...

LUDOVIC: Pe cine?

CHARRON: Pe Domnul.

LUDOVIC *(scoțîndu-și pălăria)*: Îl iubesc.

CHARRON *(ridicîndu-și mîna)*: Domnul e acolo sus, iar Majestatea Voastră e aici, pe pămînt și nu mai e nimeni altcineva.

LUDOVIC: Da.

CHARRON: Puterea Voastră n-are limite, sire, și nu le va avea niciodată, dacă lumina religiei va fi mereu pogorîtă pe țara Voastră.

LUDOVIC: Iubesc religia.

CHARRON: Și eu, sire, mă alătur părintelui Bartolomeu și vă conjur să apărați religia.

LUDOVIC: Găsești că Molière a jignit religia?

CHARRON: Da, sire.

Scanned with OKEN Scanner

LUDOVIC: Actorul acesta obraznic e foarte talentat. Bine, arhiepiscope, am s-o apăr... Dar... *(își coboară vocea)* am să încerc să-l îndrept, Molière poate aduce mari foloase domniei mele. Dacă va mai cuteza însă, am să-l pedepsesc. *(Pauză)* Acest nebun, protejatul dumitale, își iubește regele?

CHARRON: Da, sire.

LUDOVIC: Să-l eliberezi peste trei zile, arhiepiscope, dar fă-l să înțeleagă că în prezența regelui Franței nu se spune cuvîntul « pretind ».

CHARRON: Fiți binecuvîntat, sire, și fie ca Domnul să vă îndrepte gîndul întru stîrpirea acestei seminții a diavolului.

O voce: « Servitor al Majestății voastre, domnul de Molière ».

LUDOVIC: Să poftească.

MOLIÈRE *(intră, salutîndu-l de la distanță pe Ludovic, se îndreaptă spre el urmărit cu multă atenție de curteni. A îmbătrînit mult, are o față palidă și bolnăvicioasă)*: Sire!

LUDOVIC: Sper că nu te deranjează că cinez, domnule de Molière.

MOLIÈRE: O, sire!

LUDOVIC: Cinezi cu mine? *(vorbește în gol)* Un scaun, un tacîm.

MOLIÈRE: E prea mare cinste pentru mine, Majestate. Vă rog să mă iertați.

Apare un scaun. Molière se așează pe marginea scaunului.

LUDOVIC: Ce ai zice de un pui?

MOLIÈRE: E mîncarea mea preferată, sire. *(implorînd)* Vă rog să-mi permiteți să stau în picioare.

LUDOVIC: Mănîncă. Cum o duce finul meu?

MOLIÈRE: Din nefericire, sire, copilul a murit.

LUDOVIC: Cum, și al doilea?

MOLIÈRE: N-au parte de viață copiii mei, sire.

LUDOVIC: Nu-ți pierde speranța.

MOLIÈRE: Sire, nimeni din toată Franța n-a avut cinstea să cineze cu Majestatea Voastră. Sînt tulburat.

LUDOVIC: Franța, domnule de Molière, se află în fața dumitale, într-un fotoliu. Franța mănîncă un pui și nu este tulburată de fel.

MOLIÈRE: O sire, numai Majestatea Voastră poate să vorbească așa.

LUDOVIC: Spune-mi, te rog, ce dar va mai aduce regelui pana dumitale talentată?

MOLIÈRE: Sire... orice ar putea... să servească... *(e foarte emoționat)*.

LUDOVIC: Ai o pană foarte ascuțită. Dar trebuie să știi că există teme, care trebuie să fie tratate cu multă prudență. Și trebuie să recunoști, că în «Tartuffe» ai fost destul de imprudent. Fețele bisericești trebuie să fie respectate. Sper că scriitorul meu nu este un necredincios?

MOLIÈRE *(speriat)*: Majestate... vai de mine...

LUDOVIC: Fiind convins că de acum încolo opera dumitale nu se va abate de la drumul cel drept, autorizez să fie reprezentată la Palais-Royal piesa «Tartuffe».

MOLIÈRE *(e aproape în transă)*: Vă iubesc, rege! *(Cu multă emoție)* Unde e arhiepiscopul de Charron? Ați auzit? Ați auzit? *(Ludovic se scoală în picioare. O voce: « Cina regală s-a sfîrșit! »)*

LUDOVIC *(lui Molière)*: Astăzi o să-mi faci dumneata patul.

Molière smulge de pe masă două sfeșnice și o pornește înainte. Ludovic îl urmează și toată lumea se dă la o parte.

MOLIÈRE *(strigînd cu o voce monotonă)*: Drum regelui! Drum regelui! *(s-a urcat pe scară și strigă undeva în gol)* Nu mă mai puteți atinge, arhiepiscope! Drum

Scanned with OKEN Scanner

regelui ! *(Undeva sus a răsunat un sunet de trompete).* « Tartuffe » a fost autorizat ! *(Pleacă împreună cu Ludovic. Pleacă şi toţi curtenii şi pe scenă nu rămîn decît Charron şi Fratele Credinţă. Amîndoi sînt negri de supărare)*

CHARRON *(lîngă scară)*: Nu. N-o să se îndrepte regele. Dumnezeule atotputernic, ajută-mă să-l stîrpesc pe necredincios ! *(Pauză)* Şi fă ca el să se prăbuşească de pe această scară. *(Pauză)* Apropie-te, Frate Credinţă. *(Fratele Credinţă se apropie de Charron).* Ce ai făcut, Frate Credinţă? Mi-ai adus un nebun? Mi-ai spus şi te-am crezut că o să-i facă regelui o impresie excelentă.

FRATELE CREDINŢĂ: Cine putea să ştie că o să spună cuvîntul « pretind »?

CHARRON: Pretind !

FRATELE CREDINŢĂ: Pretind ! ! *(Pauză)*

CHARRON: Ai găsit femeia?

FRATELE CREDINŢĂ: Da, arhiepiscope, totul este pregătit. A şi trimis biletul şi o să ni-l aducă.

CHARRON: Crezi că are s-o urmeze?

FRATELE CREDINŢĂ: Dacă va urma o femeie? O, n-aveţi nici o grijă !

Sus pe scară a apărut D'ORSIGNY. Charron şi Fratele Credinţă dispar.

D'ORSIGNY *(se amuză de unul singur)*: A tot umblat popa după necredincios pînă a dat... peste trei luni de închisoare ! Doamne, fă-ţi rugă...

CIZMARUL CEL DREPT: Tu eşti, Fă-ţi rugăciunea?

D'ORSIGNY: Să zicem. Ai putea să nu te complici şi să-mi spui mai simplu: marchize d'Orsigny. Ce vrei?

CIZMARUL CEL DREPT: Am un bileţel pentru tine.

D'ORSIGNY: De la cine?

CIZMARUL CEL DREPT: De unde vrei s-o ştiu? Am dat şi eu peste ea în parc şi mai avea şi o mască pe faţă.

D'ORSIGNY *(citind bileţelul)*: Hm... şi ce fel de femeie zici că e?

CIZMARUL *(studiind bileţelul)*: Zic că e o femeie uşoară.

D'ORSIGNY: De ce?

CIZMARUL CEL DREPT: Că scrie bileţele, de aia.

D'ORSIGNY: Eşti un imbecil.

CIZMARUL CEL DREPT: Ce vrei de la mine?

D'ORSIGNY: E bine făcută?

CIZMARUL CEL DREPT: Las' c-o vezi tu.

D'ORSIGNY: Ai şi tu dreptate. *(Pleacă îngîndurat)*

Luminile încep să se stingă şi în uşi apar, ca nişte stafii, muşchetarii negri. Se aude o voce tărăgănată de undeva de sus, de pe scară: « Regele doarme ! ». O altă voce, din depărtare: « Regele doarme ! ». O a treia voce de sub pămînt, tainic: « Regele doarme ! »

CIZMARUL CEL DREPT: Ia să dorm şi eu.

Se culcă pe masa de jos şi se înveleşte cu o draperie plină de blazoane; n-au rămas la vedere decît pantofii lui uriaşi. În întuneric, palatul începe să-şi piardă contururile şi dispare...

... şi apare apartamentul lui Molière. E zi. Clavecinul e deschis. Moirron, care e acum un bărbat frumos de vreo douăzeci şi doi de ani, îmbrăcat elegant, cîntă ceva duios. Armande, aşezată în fotoliu, ascultă, fără să-şi deslipească privirea de pe Moirron. Moirron termină de cîntat.

MOIRRON: Ce zici, mămico, îţi place cum cînt?

ARMANDE: Te-am mai rugat, domnule Moirron, să nu-mi mai spui mămico.

MOIRRON: Doamnă, în primul rînd nu sînt Moirron, ci domnul de Moirron. Uite-aşa ! Ha-ha. Ho-ho.

Scanned with OKEN Scanner

ARMANDE: Şi cînd ai fost înnobilat? Nu cumva pe vremea cînd stăteai ascuns în clavecin?

MOIRRON: Să nu vorbim de clavecin. Să-l dăm uitării, doamnă. Prea a fost de mult. Acum sînt un actor celebru şi mă aplaudă tot Parisul. Ha-ha. Ho-ho.

ARMANDE: Datorită soţului meu, te-aş sfătui să nu uiţi asta. El te-a tras de urechile dumitale murdare şi te-a scos din clavecin.

MOIRRON: Nu de urechi, ci de nu mai puţin murdarele mele picioare. Tata este, fără discuţie, un om respectabil. Dar e gelos ca un diavol şi are şi un caracter infect.

ARMANDE: E bun de felicitat soţul meu, a înfiat un ticălos de prima mînă.

MOIRRON: Sînt într-adevăr puţin cam ticălos... Ăsta mi-e felul. Dar ce actor sînt, doamne! N-am pereche în Paris! *(e prea vesel, ca un om pe care-l paşte o mare nenorocire)*

ARMANDE: Impertinentul!... Şi Molière?

MOIRRON: Ce să mai vorbim... Sîntem cu totul trei actori, mari şi laţi. Maestrul şi cu mine.

ARMANDE: Şi al treilea, cine e al treilea?

MOIRRON: Dumneata, mamă. Dumneata, marea mea actriţă. Dumneata, Psyché. *(Începe să recite, acompaniindu-se discret la clavecin)* Prin crîngul proaspăt înverzit... un zeu frumos s-a pripăşit...

ARMANDE *(surd)*: Pleacă de lîngă mine.

MOIRRON *(cu mîna stîngă o îmbrăţişează pe Armande, cu dreapta continuă să se acompanieze)*: I-e trupul svelt... Şi Cupidon...

ARMANDE: Aduce-n tolbă un plocon... *(alarmată)* Unde e Bouton?

MOIRRON: Nu te teme, preacredincioasa slugă s-a dus la piaţă.

ARMANDE *(recită)*: Zeiţa Venus ne-a trimis iubirea. Vino, iubitule, în braţele mele nerăbdătoare. *(Tresare, îşi închide ochii)* Ticălosule! *(alarmată)* Unde e Renée?

MOIRRON: Bătrîna e în bucătărie. Să mergem la mine, mamă.

ARMANDE: Pentru nimic în lume. Mă jur pe Sfînta Fecioară.

MOIRRON: Să mergem la mine.

ARMANDE: Eşti cel mai periculos om din Paris. Să fie blestemată clipa cînd ai fost dezgropat din clavecin.

MOIRRON: Să mergem, mamă...

ARMANDE: Nu, mă jur pe Sfînta Fecioară. *(se ridică)* Nu merg! *(Pleacă împreună cu Moirron şi dispar după uşă)*

Moirron încuie uşa.

ARMANDE: Pentru ce ai încuiat uşa? *(surd)* O să mă nenoroceşti!..

Pauză.

Intră Bouton cu un coş plin de zarzavaturi; din coş atîrnă codiţe de morcovi.

BOUTON *(ascultă, lasă coşul jos)*: Ciudat *(îşi scoate pantofii şi se apropie încet de uşă, ascultă)*. Ah, ticălosul! Ei bine, domnilor, eu unul habar n-am de nimic... n-am văzut nimic, n-am auzit nimic, nu ştiu nimic. Doamne dumnezeule, vine stăpînul *(dispare, lăsînd în urma sa coşul şi pantofii)*.

MOLIÈRE: Armande!

În uşă cheia este răsucită imediat. Molière se şi repede spre uşă.

Din cameră se aude Armande ţipînd, un zgomot, apoi Moirron iese în fugă, ţinîndu-şi peruca în mînă.

MOIRRON: Cum îţi permiţi?

MOLIÈRE *(fugind după el)*: Ticălosule! *(suflă greu)* Nu-mi vine să cred!... *(se aşează în fotoliu. Cheia este răsucită din nou)*

Scanned with OKEN Scanner

ARMANDE *(de după uşă)*: Vino-ţi în fire, Jean-Baptiste !

Bouton şi-a vîrît capul în cameră şi a dispărut.

MOLIÈRE *(ameninţă uşa)*: Vasăzică aşa, după ce te-am hrănit, ai găsit de cuviinţă să mă dezonorezi?

MOIRRON: Ai îndrăznit să mă loveşti ! În gardă ! *(apucă spada)*

MOLIÈRE: Lasă spada, canalie.

MOIRRON: Te provoc !

MOLIÈRE: Mă provoci tu pe mine? *(pauză)* Ieşi afară din casa mea !

MOIRRON: Ţi-ai pierdut minţile, tată. Acum eşti leit Sganarelle.

MOLIÈRE: Vagabond ticălos. . . Eu te-am scos la lumină, eu o să te arunc în noroi. Te fac eu să joci la bîlciuri. Zacharie Moirron, începînd de astăzi nu mai faci parte din trupa de la Palais-Royal. Du-te.

MOIRRON: Cum? Mă dai afară din trupă?

MOLIÈRE: Pleacă, hoţ înfiat.

ARMANDE *(de după uşă, disperată)*: Molière !

MOIRRON: Tată, zău că ţi s-a părut, repetam un text. . . Ce naiba, nu-ţi cunoşti propriile dumitale piese. . . Vrei să-mi distrugi viaţa?

MOLIÈRE: Pleacă, dacă nu vrei să bag spada în tine.

MOIRRON: Vasăzică aşa. *(Pauză)* Aş fi teribil de curios să ştiu cine-l va juca pe Don Juan. Nu cumva La Grange? Ho-ho. *(Pauză)* Ai grijă, domnule de Molière, să nu-ţi regreţi gestul dumitale necugetat. *(Pauză)* Îţi cunosc taina, domnule de Molière *(Molière izbucneşte în rîs)*. Pe doamna Madeleine Béjart o cunoşti, nu-i aşa? E pe moarte, se roagă într-una. . . Există un rege în Franţa, domnule !

MOLIÈRE: Ce tot îndrugi tu acolo, mincinos neisprăvit ce eşti?

MOIRRON: Îndrug, da? Ei bine, am să mă duc eu la arhiepiscop. . .

MOLIÈRE *(izbucnind în rîs)*: Mulţumesc pentru trădare. În fine, pot să spun că te-am cunoscut cu adevărat. Află, că dacă pînă acum ai mai fi putut avea vreo speranţă, de acum încolo nu mai ai nici una. Pleacă, imbecil mizerabil !

MOIRRON *(din uşă)*: Sganarelle blestemat !

Molière smulge un pistol de pe perete şi Moirron dispare.

MOLIÈRE *(zgîlţîie uşa, apoi vorbeşte prin gaura cheii)*: Femeie de stradă! *(Armande (izbucneşte în plîns)* Bouton ! *(Intră Bouton, e numai în ciorapi)*.

BOUTON: Da, domnule.

MOLIÈRE: Codoşule !

BOUTON: Domnule. . .

MOLIÈRE: Ce caută pantofii ăştia aici?

BOUTON: Domnule. . .

MOLIÈRE: Minţi, se cunoaşte cale de o poştă că minţi !

BOUTON: Ca să minţi, domnule, trebuie să spui ceva. Or eu n-am apucat să spun nimic. Mi-am scos pantofii ca să. . . Vedeţi ce cuie au? Blestemaţii ăştia de pantofi cu ţinte. . . Aşa că eu am tot tropăit aici, iar ei doi au repetat şi au înciuiat uşa.

ARMANDE *(de după uşă)*: Aşa e !

MOLIÈRE: Şi ce caută zarzavatul ăsta aici?

BOUTON: Zarzavatul nu caută nimic. N-are nici o treabă, zarzavatul. L-am adus de la piaţă.

Îşi pune pantofii.

MOLIÈRE: Armande ! *(Tăcere, vorbeşte prin gaura cheii)* Vrei să mor? Nu ştii că sînt bolnav de inimă?. . .

Scanned with OKEN Scanner

BOUTON *(vorbește prin gaura cheii)*: Vreți să moară? Nu știți că e bolnav de inimă?...

MOLIÈRE: Ieși afară! *(dă cu piciorul în coșul cu zarzavat. Bouton dispare)* Armande! *(se așează pe un scăunel de lîngă ușă)*. Mai ai și tu puțină răbdare, nu mai e mult și o să fii liberă. Dar n-aș vrea să mor în singurătate... Armande... *(Apare, Armande, e plînsă)* Poți să juri?

ARMANDE: Jur.

MOLIÈRE: Spune ceva.

ARMANDE *(își suflă nasul)*: Un dramaturg mare ca tine... și cînd vii acasă începi... Nu înțeleg de loc, cum se împacă lucrurile astea la tine? Cum? Îți dai seama ce scandal ai provocat? Tot Parisul o să vorbească despre asta. De ce l-ai dat afară pe Moirron?

MOLIÈRE: Ai dreptate. M-am făcut de rîs. Dar știi și tu că e un ticălos... E un stricat Moirron ăsta și mi-e cam teamă pentru el. De supărare o să se apuce să vagabondeze prin tot Parisul și l-am mai și lovit... Of, ce treabă neplăcută!

ARMANDE: Adu-l pe Moirron.

MOLIÈRE: Lasă-l să vagabondeze o zi și pe urmă îl aduc eu.

ACTUL III

Un subsol de piatră luminat de un candelabru cu trei lumînări. O masă acoperită cu postav roșu, pe masă se află o carte și niște manuscrise. În jurul mesei sînt așezați membrii Cabalei Sfintei Scripturi, toți poartă măști; într-un fotoliu, separat de ceilalți și fără mască, se află Charron.

Se deschide ușa și doi oameni în negru îl introduc pe Moirron. Moirron e cu mîinile legate și cu o legătură pe ochi. I se dezleagă mînile și i se scoate legătura.

MOIRRON: Unde m-ați adus?

CHARRON: N-are nici o importanță, fiul meu. Repetă în fața preacinstiților frați denunțul tău.

Moirron tace.

FRATELE PUTERE: Ești mut?

MOIRRON: Eu... hm... preasfinte arhiepiscope... n-am auzit prea bine atunci și... Mai bine nu spun nimic.

CHARRON: După cîte înțeleg, fiul meu, azi-dimineață l-ai calomniat pe domnul de Molière.

Moirron tace.

FRATELE PUTERE: Răspunde cînd te întreabă arhiepiscopul, canalie grațioasă.

Tăcere.

CHARRON: Observ cu multă părere de rău, fiul meu, că ai calomniat.

FRATELE PUTERE: Nu e bine să spun minciuni, iubite actor. N-am ce-ți face, o să trebuiască să stai la închisoare și să hrănești vreme îndelungată ploșnițele de acolo. Iar în ceea ce privește cazul domnului de Molière, noi oricum o să-i dăm curs.

MOIRRON *(răgușit)*: N-am calomniat.

FRATELE PUTERE: Nu mă mai chinui, zi odată ce ai de spus. *(Moirron tace.)* Hei! *(În ușă apar alți doi indivizi, și mai sumbri decît cei care l-au adus pe Moirron.*

Scanned with OKEN Scanner

Privind pantofii lui Moirron) Ai nişte pantofi foarte frumoşi, dar trebuie să te anunţ că sînt pantofi şi mai frumoşi decît ăştia ai tăi ; *(celor doi)* Să-mi aduceţi cizma spaniolă.

MOIRRON : Nu e nevoie. Acum cîţiva ani, pe cînd eram puşti, mă aflam în clavecinul unui şarlatan.

FRATELE PUTERE : Ce căutai tu acolo?

MOIRRON : Cîntam la claviatura interioară. E o scamatorie, un fel de clavecin care cîntă singur.

FRATELE PUTERE : Şi?

MOIRRON : În clavecin. . . Nu pot, sfinţia-ta ! Azi-dimineaţă eram beat şi nu mai ştiu ce v-am spus.

FRATELE PUTERE : Te rog pentru ultima dată să nu te mai opreşti !

MOIRRON : Şi noaptea. . . am auzit o voce care a spus că. . . domnul Molière. . . că nu se însoară cu sora doamnei Madeleine Béjart. . . că se însoară cu fiica ei.

FRATELE PUTERE : Şi a cui zici că era vocea aceea?

MOIRRON : Cred că am visat.

FRATELE PUTERE : Asta te întreb şi eu — a cui voce zici că ai visat-o?

MOIRRON : A actorului La Grange.

CHARRON : E de ajuns, îţi mulţumesc, prietene. Ţi-ai îndeplinit cu cinste datoria. Nu te mai frămînta. Orice supus credincios al regelui, orice fiu al bisericii trebuie să considere drept onoare denunţul unei crime cunoscute de el.

FRATELE PUTERE : E un băiat bun. La început nu prea mi-a plăcut, dar acum îmi dau seama că e un bun catolic.

CHARRON *(lui Moirron)* : O să petreci o zi sau două într-un loc unde o să te bucuri de un tratament excelent, şi pe urmă, prietene, o să mergi cu mine la rege. *(Lui Moirron i se pune legătura la ochi, i se leagă mînile. Moirron e scos de pe scenă.)* Şi acum, fraţii mei, va veni aici un om străin. O să-l rog pe Fratele Credinţă să stea de vorbă cu el, pentru că cel care va veni îmi cunoaşte vocea.

Cineva ciocăneşte în uşă. Charron îşi pune capişonul pe faţă şi se pierde în obscuritatea camerei.

Fratele Credinţă deschide uşa. Apare Necunoscuta cu mască, îl duce de mînă pe D'ORSIGNY. Acesta are o legătură pe ochi.

D'ORSIGNY : Cînd o să-mi permiteţi, frumoasa mea doamnă, să-mi scot legătura asta de pe ochi? Aţi fi putut să mă credeţi şi pe cuvînt, la urma urmei. Fă-ţi rugăciunea, în camera dumneavoastră e cam multă umezeală.

NECUNOSCUTA CU MASCĂ : Încă o treaptă, marchize. Aşa. . . Puteţi să vă scoateţi legătura *(se pierde în cameră)*.

D'ORSIGNY *(îşi scoate legătura, se uită prin cameră)* : A ! Fă-ţi rugăciunea ! *(cu mîna dreaptă îşi smulge într-o clipă spada din teacă, iar în cea stîngă îi apare un pistol ; dă dovadă de o mare experienţă)* Nu e exclus ca un grup mai mare să mă şi omoare. Dar nu mai înainte ca trei dintre dumneavoastră să părăsească această încăpere cu picioarele înainte. Eu sînt « Fă-ţi rugăciunea ». Nici o mişcare ! Unde e tîrîtura care m-a atras în cursa asta?

NECUNOSCUTA CU MASCĂ *(din întuneric)* : Sînt aici, marchize, şi nu sînt o tîrîtură.

FRATELE PUTERE : Vai, marchize, cu o doamnă. . .

FRATELE CREDINŢĂ : Vă rugăm să vă liniştiţi, nimeni n-are de gînd să vă atace.

FRATELE PUTERE : Ascundeţi-vă pistolul. Pistolul ăsta se uită la noi ca un ochi găurit şi ne strică plăcerea conversaţiei.

Scanned with OKEN Scanner

D'ORSIGNY: Unde mă aflu?
FRATELE CREDINȚĂ: În subsolul bisericii.
D'ORSIGNY: Cer să fiu eliberat imediat!
FRATELE CREDINȚĂ: Ușa se va deschide, cînd veți dori dumneavoastră.
D'ORSIGNY: Atunci, la ce m-ați mai adus aici, fă-ți rugăciunea! Mai întîi și întîi, nu e vorba cumva de un complot împotriva regelui?
FRATELE CREDINȚĂ: Să vă ierte Dumnezeu, marchize. Aici se află cei mai mari admiratori ai regelui. Vă găsiți la ședința secretă a Cabalei Sfintei Scripturi.
D'ORSIGNY: Cabala! Ha! Nici n-am crezut măcar că există. Și ce vreți de la mine? *(își pune pistolul la loc)*
FRATELE CREDINȚĂ: Vă rog să luați loc, marchize.
D'ORSIGNY: Mulțumesc *(ia loc)*.
FRATELE CREDINȚĂ: Ne pare rău de dumneavoastră, marchize.
MEMBRII CABALEI *(în cor)*: Ne pare rău!
D'ORSIGNY: Nu-mi plac părerile de rău. Spuneți despre ce este vorba.
FRATELE CREDINȚĂ: Am vrea să vă spunem, marchize, că la curte se rîde de dumneavoastră.
D'ORSIGNY: E o greșeală. Numele meu este « Fă-ți rugăciunea ».
FRATELE CREDINȚĂ: Vai de mine, există oare cineva în Franța care să nu cunoască inegalabila dumneavoastră artă?
D'ORSIGNY *(lovind, masa cu spada)*: Numele!
Membrii Cabalei își fac cruce.
FRATELE PUTERE: Prea multă gălăgie, marchize.
FRATELE CREDINȚĂ: Toată curtea vorbește.
D'ORSIGNY: Spune, că altfel îmi pierd răbdarea!
FRATELE CREDINȚĂ: Cunoașteți cumva o piesă ticăloasă a unui anume Jean-Baptiste Molière, o piesă care se numește «Tartuffe»?
D'ORSIGNY: Nu obișnuiesc să mă duc la teatrul Palais-Royal, dar de piesa asta am auzit.
FRATELE CREDINȚĂ: În piesa aceasta necredinciosul comediant își bate joc de biserică și de slujitorii ei.
D'ORSIGNY: Ce impertinent!
FRATELE CREDINȚĂ: Molière, însă, n-a jignit numai religia. Molière urăște în egală măsură și înalta societate și și-a bătut joc și de ea. Cunoașteți cumva piesa « Don Juan »?
D'ORSIGNY: Am auzit și de ea. Dar ce legătură poate să aibă bîlciul din Palais-Royal cu d'Orsigny?
FRATELE CREDINȚĂ: Avem informații precise că scriitorașul v-a descris pe dumneavoastră în chip de Don Juan.
D'ORSIGNY *(își bagă spada la loc)*: Și cine este acest Don Juan?
FRATELE CREDINȚĂ: Ateu, ticălos, asasin, și, iertați-mă, marchize, corupător de femei.
D'ORSIGNY *(se schimbă la față)*: Așa! Vă mulțumesc.
FRATELE CREDINȚĂ *(ia manuscrisul de pe masă)*: Doriți, poate, să vă documentați mai bine?
D'ORSIGNY: Nu, mulțumesc, nu simt nevoia. Aș vrea să știu dacă cineva dintre cei prezenți aici consideră justificată această murdară reprezentare a lui d'Orsigny.
FRATELE CREDINȚĂ: O consideră cineva justificată, frații mei? *(Membrii Cabalei neagă cu convingere)*. Nimeni. Așadar, v-ați putut convinge că ne-am condus

Scanned with OKEN Scanner

de cele mai bune intenții, cînd v-am invitat, într-un mod atît de ciudat, la ședința noastră secretă. Aici nu se găsesc, marchize, decît persoane din cercurile pe care le frecventați și vă dați seama cît ne este de neplăcut...

D'ORSIGNY: Îmi dau seama. Vă mulțumesc.

FRATELE CREDINȚĂ: Sîntem siguri, marchize, că ceea ce am discutat aici va rămîne strict între noi și că absolut nimeni nu va afla că am îndrăznit să vă deranjăm.

D'ORSIGNY: N-aveți nici o grijă, domnule. Unde este doamna care m-a adus?

NECUNOSCUTA CU MASCĂ *(ieșind din întuneric)*: Sînt aici.

D'ORSIGNY *(încruntat)*: Vă cer iertare, doamnă.

NECUNOSCUTA CU MASCĂ: Să vă ierte Dumnezeu, marchize. Vă rog să poftiți cu mine, am să vă duc la locul unde ne-am întîlnit. V-aș ruga să-mi permiteți să vă pun din nou legătura la ochi, pentru că onorata noastră organizație nu dorește să se cunoască drumul care duce la ședințele ei.

D'ORSIGNY: Dacă e necesar...

Lui d'Orsigny i se pune legătura la ochi și Necunoscuta îl scoate din încăpere. Ușa se închide.

CHARRON *(își scoate capișonul)*: Declar închisă ședința Cabalei Sfintei Scripturi. Să ne rugăm Domnului, frații mei.

FRAȚII CABALEI *(se scoală și cîntă încet)*: Laudamus, Tibi, Domini, rex aeternae gloriae...

... O catedrală uriașă. Micul confesional al arhiepiscopului, înăuntru ard lumînări.

Trec două figuri întunecate, se aude o șoaptă răgușită: « Ați văzut « Tartuffe » ?... Ați văzut « Tartuffe » ? »

Apar Armande și La Grange, care o duc la braț pe Madeleine. Madeleine e căruntă și bolnavă.

MADELEINE: Mulțumesc, Armande, Îți mulțumesc și dumitale, Varlet, prietenul meu credincios.

Începe să cînte orga.

LA GRANGE: Vă așteptăm aici. Iată ușa care duce la arhiepiscop.

Madeleine se închină și, după ce ciocănește încet, intră în confesional. Armande și La Grange se înfășoară în pelerine negre, se așează pe bancă și dispar în întuneric.

CHARRON *(apare în confesional)*: Apropie-te, fiica mea. Dumneata ești Madeleine Béjart? *(Orga a tăcut.)* Am aflat că ești una din fiicele cele mai credincioase ale catedralei și inima mea s-a umplut de bucurie. Am hotărît să te spovedesc eu însumi.

MADELEINE: Prea mare cinste pentru o păcătoasă ca mine. *(Sărută mîna lui Charron)*

CHARRON *(o binecuvîntează pe Madeleine și-i acoperă capul)*: Ești bolnavă, biata de dumneata?

MADELEINE: Sînt bolnavă, arhiepiscoape.

CHARRON *(cu o voce de martir)*: Și vrei să părăsești lumea aceasta?

MADELEINE: Vreau s-o părăsesc.

Undeva sus începe să cînte orga.

CHARRON: De ce boală suferi?

MADELEINE: Mi-au spus doctorii că sîngele meu a putrezit. Și-l văd pe diavol și mi-e teamă de el.

Scanned with OKEN Scanner

CHARRON: Sărmană femeie ! Şi cum te aperi de diavol?
MADELEINE: Prin rugăciuni.
Orga a tăcut.
CHARRON: Domnul te va răsplăti cu dragostea lui nemărginită.
MADELEINE: Nu mă va uita?
CHARRON: Nu. Spune, cu ce ai păcătuit.
MADELEINE: Toată viaţa am păcătuit, părinte. Am fost o mare desfrînată, am mînţit, multă vreme am fost actriţă, am sedus, am ademenit.
CHARRON: De un păcat mai mare nu-ţi aduci aminte?
ADELAINE: Nu, arhiepiscope.
CHARRON *(trist)*: Oameni fără de minte ! şi o să ajungi acolo sus cu un cui roşu înfipt în inimă, şi nimeni nu ţi-l va scoate. Niciodată ! Înţelegi oare ce înseamnă « niciodată »?
MADELEINE *(după o clipă de gîndire)*: Am înţeles. *(Se sperie)* Mi-e teamă !
CHARRON: Şi o să vezi focuri, iar printre ele. . .
MADELEINE: . . . umblă şi tot umblă mereu un păzitor . . .
CHARRON: . . . şi spune încet . . . de ce nu ţi-ai lăsat păcatul pe pămînt, şi l-ai adus aici?
MADELEINE: O să-mi frîng mîinile şi o să-l chem pe Dumnezeu.
Orga începe să cînte.
CHARRON: Dar Domnul nu te va mai auzi. Şi o să fii atîrnată în lanţuri şi o să-ţi scufunzi picioarele în flăcări. . . Şi aşa o să fie mereu. Ştii ce înseamnă « mereu » ?
MADELEINE: Mi-e teamă să înţeleg. Şi dacă am să înţeleg, am să mor pe loc. *(Scoate un strigăt slab)* Am înţeles. Şi dacă am să-mi las păcatul aici?
CHARRON: Vei asculta slujba cea veşnică.
Între timp s-au auzit cîntînd glasuri de copii.
MADELEINE *(îl caută cu mîinile, ca prin întuneric)*: Unde eşti, sfinte părinte?
CHARRON *(surd)*: Aici . . . Aici ! . . .
MADELEINE: Vreau să ascult slujba cea veşnică *(vorbeşte în şoaptă, cu patimă)*. De mult de tot am trăit cu doi bărbaţi şi am născut o fată, Armande, şi pe urmă toată viaţa m-am chinuit — n-am ştiut a cui e . . .
CHARRON: Sărmana de tine . . .
MADELEINE: Am născut-o în provincie. Cînd s-a făcut mare am adus-o la Paris şi am prezentat-o drept soră-mea. El a făcut o mare pasiune şi a început să trăiască cu ea, şi n-am mai putut să-i spun nimic, ca să nu-l fac nefericit şi pe el. Şi poate că el a comis din vina mea un păcat de moarte, iar pe mine m-a predestinat infernului. Vreau să zbor spre slujba cea veşnică.
CHARRON: Iar eu, arhiepiscopul, cu puterea ce mi-a fost dată, te dezleg de păcat.
MADELEINE *(plîngînd de bucurie)*: Şi acum pot să zbor?
Orga.
CHARRON: Zboară, zboară. *(Orga a tăcut)*. Fiica dumitale e aici? Spune-i să vină la mine, s-o dezleg şi pe ea de păcatul săvîrşit fără vrere.
MADELEINE *(ieşind din confesional)*: Armande, Armande, sora mea, vino să te binecuvînteze şi pe tine arhiepiscopul. Sînt fericită ! . . . Sînt fericită ! . . .
LA GRANGE: Să vă conduc la trăsură?
MADELEINE: Şi Armande?
LA GRANGE: Am să mă întorc după ea *(pleacă cu Madeleine în întuneric)*.
Armande intră în confesional. Charron o binecuvîntează. Orga începe să vuiască.
CHARRON: Ştii cine a fost acum la mine?
ARMANDE *(e îngrozită, îşi dă seama de tot)*: Nu, nu . . . E sora mea, soră . . .

Scanned with OKEN Scanner

CHARRON: E mama ta. Pe tine te iert. Dar pe el să-l părăseşti chiar astăzi, chiar astăzi.

Armande a scos un ţipăt slab, a căzut şi a rămas nemişcată pe pragul confesionalului. Charron dispare. Orga continuă să vuiască.

LA GRANGE *(se întoarce în semiîntuneric)*: Ţi s-a făcut rău, Armande?

Întuneric.

. . . E ziuă. Sala de primire a regelui. Ludovic, îmbrăcat cu o tunică neagră cusută cu fir de aur, e aşezat la masă. În faţa lui e Charron, mohorît şi epuizat. Cizmarul cel drept stă jos, repară un pantof.

CHARRON: Ea mi-a confirmat în timpul spovedaniei de moarte şi atunci n-am mai socotit necesar să-l interoghez pe actorul La Grange, ca să nu dau amploare acestei afaceri scîrboase. Am oprit şi ancheta. Molière a comis o crimă, Majestate. Dar Majestatea Voastră va judeca după cum va crede de cuviinţă.

LUDOVIC: Mulţumesc, arhiepiscope. Ai procedat bine. Cazul îl consider lămurit *(sună, vorbeşte undeva în gol)*. Să fie chemat imediat la mine domnul de Molière, directorul teatrului Palais-Royal. Garda să plece din camerele acestea, am să vorbesc între patru ochi *(lui Charron)*. Să mi-l trimiţi, arhiepiscope, pe acest Moirron.

CHARRON: Îndată, sire *(pleacă)*.

CIZMARUL CEL DREPT: Se vede treaba, preamărite monarh, că un regat nu poate supravieţui fără denunţuri.

LUDOVIC: Repară-ţi gheata şi taci din gură, bufonule. Zici că nu-ţi plac denunţătorii?

CIZMARUL CEL DREPT: Şi de ce mi-ar place? Nişte canalii, majestate!

Intră Moirron. Are o privire de om hăituit, şi o înfăţişare de parcă ar fi dormit fără să se dezbrace. E evident, că Ludovic, pe care-l vede pentru prima dată atît de aproape i-a produs o mare impresie.

LUDOVIC *(politicos)*: Zacharie Moirron?

MOIRRON: Da, Majestatea Voastră.

LUDOVIC: Dumneata ai stat în clavecin?

MOIRRON: Eu sire.

LUDOVIC: Domnul de Molière te-a înfiat? *(Moirron tace)*. Ţi-am pus o întrebare.

MOIRRON: Da.

LUDOVIC: El te-a făcut actor? *(Moirron începe să plîngă.)* Ţi-am pus o întrebare.

MOIRRON: El.

LUDOVIC: Ce anume te-a făcut să scrii un denunţ adresat regelui? Aici scrie aşa: « Mînat de dorinţa de a sluji justiţia ».

MOIRRON *(maşinal)*: Aşa e, mînat de dorinţa. . .

LUDOVIC: E adevărat că te-a lovit peste faţă?

MOIRRON: E adevărat.

LUDOVIC: De ce?

MOIRRON: Soţia lui l-a înşelat cu mine.

LUDOVIC: Aşa. Asta nu eşti obligat să spui la interogatoriu. Se poate spune aşa: din motive intime. Cîţi ani ai?

MOIRRON: Douăzeci şi doi.

LUDOVIC: Îţi dau o veste bună. Denunţul dumitale a fost confirmat de anchetă. Ce răsplată ai dori să primeşti din partea regelui? Vrei bani?

MOIRRON *(a tresărit; pauză)*: Vă rog să-mi permiteţi, Majestate, să mă angajez la teatrul regal de la Hôtel Bourgogne.

Scanned with OKEN Scanner

LUDOVIC: Nu. Am fost informat că eşti un actor prost. Nu se poate.
MOIRRON: Eu sînt actor prost? *(Naiv)* Dar la teatrul din Marais?
LUDOVIC: Nu se poate nici acolo.
MOIRRON: Şi eu ce să fac?
LUDOVIC: La ce-ţi trebuie această dubioasă profesiune de actor? Eşti un om fără pată. Dacă vrei, poţi să lucrezi în serviciul regelui, în poliţia secretă. Să faci o cerere adresată regelui. Cererea dumitale va fi aprobată. Poţi să pleci.

Moirron pleacă.

CIZMARUL CEL DREPT: Să-l atîrnăm de o creangă, să-l atîrnăm de o creangă.
LUDOVIC: Bufonule *(sună)*: Să vină domnul de Molière.

Abia a trecut Moirron, pragul unei uşi şi aproape imediat apare într-o altă uşă La Grange, care-l aduce pe Molière şi dispare îndată. Molière are o înfăţişare ciudată: gulerul e îmbrăcat strîmb, spada e pusă şi ea strîmb, peruca e în dezordine, faţa are o culoare cadaverică.

MOLIÈRE: Sire . . .
LUDOVIC: Cine e însoţitorul dumitale şi de ce ai venit cu el, dacă te-am chemat numai pe dumneata.
MOLIÈRE *(zîmbind speriat)*: E ucenicul meu credincios, actorul La Grange, el m-a adus aici. Vedeţi sire, am avut o criză de inimă şi n-aş fi putut să viu singur pînă aici . . . Sper că n-am mîniat cu nimic pe Majestatea Voastră? *(pauză)* Eu, dacă îndrăznesc să . . . am trecut printr-o mare nenorocire . . . vă rog să mă scuzaţi pentru înfăţişarea mea dezordonată. Madeleine Béjart a murit ieri şi tot ieri soţia mea Armande m-a părăsit . . . A lăsat totul . . . Imaginaţi-vă pînă şi rochiile . . . şifonierul . . . inelele . . . şi mi-a lăsat un bilet dement . . *(scoate din buzunar o bucată de hîrtie, zîmbeşte umil)*.
LUDOVIC: Preasfîntul arhiepiscop a avut dreptate. Dumneata, nu eşti numai un hulitor josnic al bisericii, te faci vinovat şi de crimă, eşti un ateu. *(Molière a încremenit)*. Îţi anunţ hotărîrea mea cu privire la căsătoria dumitale: îţi interzic să apari la curte, îţi interzic să dai spectacole cu « Tartuffe ». Şi numai pentru ca trupa dumitale să nu moară de foame, permit să se reprezinte la Palais Royal, comediile dumitale vesele, dar nimic mai mult . . . Şi începînd de astăzi să nu îndrăzneşti să-mi aminteşti de existenţa dumitale ! Te lipsesc de protecţia regelui.
MOLIÈRE: Majestate, dar asta înseamnă cea mai cruntă sărăcie. . . mai rău decît. moartea . . . De ce? !
LUDOVIC: Pentru că ai aruncat o pată pe numele regelui cu căsătoria dumitale scandaloasă.
MOLIÈRE *(se lasă într-un fotoliu)*: Mă iertaţi . . . nu pot sta în picioare.
LUDOVIC: Pleacă. Audienţa s-a terminat. *(Pleacă)*
LA GRANGE *(bagă capul pe uşă)*: Ce este?
MOLIÈRE: Cheamă trăsura . . . Adu . . . Du-te . . . *(La Grange dispare.)* Ce bine ar fi fost să fie Madeleine aici . . . Să mai schimb şi eu o vorbă cu ea. Nu mai e Madeleine . . . Ce se mai poate face?
CIZMARUL CEL DREPT *(cu compasiune)*: Ce-i cu tine? Nu vrei să crezi în Dumnezeu, ai? Ah, în ce hal te-au adus ăştia . . . la un măr.
MOLIÈRE *(ia mărul cu un gest maşinal)*: Mulţumesc. *(Intră Charron, se opreşte şi se uită lung la Molière. Ochii lui Charron sclipesc satisfăcuţi. Molière văzîndu-l pe Charron începe să-şi revină, pînă atunci fusese culcat cu pieptul pe masă. Se ridică, ochii încep să-i sclipească.)* A, sfîntul părinte ! Eşti mulţumit? Asta a fost pentru «Tartuffe »? Am priceput eu de ce ai început

Scanned with OKEN Scanner

deodată să te baţi pentru religie. Eşti perspicace, sfinţia ta. Mi-au zis o dată nişte prieteni: « Ce-ar fi să descrii o cutră de călugăr? » Şi te-am descris pe dumneata. De unde vrei să iau o cutră mai bună decît dumneata?

CHARRON: Sînt foarte mîhnit din pricina dumitale, ar trebui să ştii că nimeni din cei care au apucat pe drumul acesta n-a scăpat de spînzurătoare, fiul meu.

MOLIÈRE: Nu sînt fiul dumitale, eu nu sînt fiu de canalie.

CIZMARUL CEL DREPT: La ce mai dai din gură?

CHARRON *(îi sclipesc ochii din nou)*: De altfel, n-ai să mai apuci spînzurătoarea, *(aruncă o privire sumbră)*.

În uşă apare d'Orsigny, ţine în mînă un baston.

D'ORSIGNY *(se apropie în tăcere de Molière, îl calcă pe picior)*: M-ai călcat, domnule, şi nu te-ai scuzat. Eşti un bădăran.

MOLIÈRE *(maşinal)*: Mă scuzaţi . . . *(încordat)* Dumneata m-ai împins.

D'ORSIGNY: Eşi un mincinos!

MOLIÈRE: Cum îţi permiţi! Ce doreşti de la mine?

În aceeaşi clipă intră La Grange.

LA GRANGE *(s-a shimbat la faţă)*: Plecaţi de-aici, maestre, plecaţi imediat! *(agitat)* Marchize, domnul de Molière este bolnav.

D'ORSIGNY: L-am găsit cu spada în mînă. E sănătos. *(Lui Molière)* Numele meu e d'Orsigny. Stimate domn, eşti un pungaş!

MOLIÈRE: Te provoc la duel!

LA GRANGE *(îngrozit)*: Plecaţi, maestre! El e « Fă-ţi rugăciunea »!

CHARRON: Vai de mine, domnilor! Se poate. . . în salonul de primire al regelui . . .

MOLIÈRE: Te provoc!

D'ORSIGNY: S-a făcut. Nu vă mai jignesc *(cu o veselie sumbră)*. Să mă judece cel de sus, mărite rege! Primeşte-mă, Bastilie! *(lui La Grange)*: O să fiţi martor, domnule *(lui Molière)*: Spuneţi-i ce dispoziţii aveţi cu privire la averea dumneavoastră *(îşi scoate spada, îi încearcă vîrful)*. Nu aveţi dispoziţii? *(strigă încet şi prelung)* Fă-ţi rugăciunea! *(face cu spada semnul crucii)*.

CHARRON: Veniţi-vă în fire, domnilor! . . . Domnilor! . . . *(sare cu uşurinţă pe scară, de unde se pregăteşte să urmărească duelul)*.

LA GRANGE: Ăsta e asasinat! . . .

CIZMARUL CEL DREPT: Se omoară în sala de primire a regelui!

D'Orsigny îl apucă pe Cizmarul cel drept de guler şi acesta tace. D'Orsigny îl atacă pe Molière, acesta se apără şi se ascunde după masă. D'Orsigny sare pe masă.

LA GRANGE: Aruncaţi spada, maestre!

Molière aruncă spada şi se lasă pe podea.

D'ORSIGNY: Luaţi-vă spada.

LA GRANGE *(lui d'Orsigny)*: Nu puteţi să omoriţi un om, care nu ţine o spadă în mînă.

D'ORSIGNY: Nici nu-l omor. *(lui Molière)*: Ia-ţi spada, laşule.

MOLIÈRE: Te rog, nu mă jigni şi nu mă bate. Nu prea înţeleg ce se petrece aici. Sînt bolnav de inimă, domnule . . . şi m-a părăsit soţia . . . Inelele de briliant sînt aruncate pe jos . . . nu şi-a luat nici rufăria . . . e o mare nenorocire . . .

D'ORSIGNY: Nu înţeleg nimic.

MOLIÈRE: Nu pricep deloc de ce m-ai atacat. Nu te-am văzut decît de două ori. Dumneata ai adus banii, da? Bine, dar asta a fost demult. Eu sînt bolnav şi . . . te-aş ruga foarte mult să nu te atingi de mine . . .

Scanned with OKEN Scanner

D'ORSIGNY: Am să vă omor după primul dumneavoastră spectacol *(își pune spada în teacă).*

MOLIÈRE: Bine . . . bine . . . mi-e egal . . .

Cizmarul cel drept se smulge de pe locul său și dispare.

La Grange îl ridică pe Molière, îi ia spada și-l scoate afară. D'Orsigny se uită după ei.

CHARRON *(coboară de pe scară, e turbat de mînie. Pauză)*: De ce nu l-ai omorît?

D'ORSIGNY: Ce te privește? Și-a aruncat spada, fă-ți rugăciunea!

CHARRON: Imbecilule!

D'ORSIGNY: Ce? Popa dracului!

CHARRON *(deodată, îl scuipă pe d'Orsigny)* Ptiu!

D'Orsigny e atît de uluit că-l scuipă și el pe Charron. Se deschide ușa și în sală intră val-vîrtej Cizmarul cel drept urmat de Ludovic. D'Orsigny și Charron sînt atît de prinși, încît se mai scuipă o bucată de vreme. Cei patru se privesc lung, sînt stupefiați.

LUDOVIC: Vă rog să mă scuzați că v-am deranjat *(pleacă închizînd ușa după el).*

ACTUL IV

Apartamentul lui Molière. Seară. Sfeșnice cu lumînări. Dezordine. Peste tot sînt aruncate manuscrise. Molière, cu halat și cu scufie, stă într-un fotoliu, Bouton într-altul. Pe o masă sînt două spade și un pistol. Pe o altă masă cina și vinul, din care Bouton bea din cînd în cînd.

La Grange cu o pelerină neagră pe el umblă de colo, colo și mormăie ceva, nu poți să-ți dai seama dacă se vaită sau fredonează un cîntec.

LA GRANGE: Of . . . clavecinul . . . clavecinul . . .

MOLIÈRE: Lasă, La Grange, tu n-ai nici o vină. Ăsta e destinul, el a năvălit în casa mea și mi-a luat totul.

BOUTON: Are dreptate, așa e. Și eu am o soartă tragică. Vasăzică, vindeam pe vremuri plăcinte la Limoges . . . Bineînțeles, că nimeni nu vroia să cumpere plăcintele mele . . . și atunci mi-am zis și eu să mă fac actor și m-am angajat la dumneavoastră . . .

MOLIÈRE: Mai taci din gură, Bouton.

BOUTON: Am tăcut.

O pauză sinistră. Apoi se aude scîrțîitul scării. Se deschide ușa și intră Moirron. N-are tunică pe el, ci un fel de scurtă murdară. E uzat, nebărbierit, aproape beat, ține în mînă un felinar. Cei trei își duc mînile la ochi ca să vadă mai bine. În momentul în care-și dă seama că în fața lui e Moirron, La Grange smulge un pistol de pe masă. Molière îl lovește peste mînă, La Grange trage și nimerește în tavan. Fără să manifeste vreo surpriză, Moirron privește apatic locul unde a intrat glonțul. La Grange, după ce apucă tot ce-i cade în mînă și sparge un vas, se aruncă asupra lui Moirron, îl trîntește și-l strînge de gît.

LA GRANGE: Pe eșafod cu tine, Majestate, pe eșafod . . . *(rage)* luda!

MOLIÈRE *(cu o voce suferindă)*: Bouton . . . Bouton . . . *(împreună cu Bouton reușește să-l scape pe Moirron de La Grange. Lui La Grange)* Vrei să mă omori? . . . cu focurile astea și cu tot scandalul pe care-l faci . . . Ce mai vrei de la mine? Să se mai comită și un asasinat în casa mea?

Pauză.

Scanned with OKEN Scanner

LA GRANGE: Mă cunoşti, bestie Zacharie Moirron? *(Moirron dă din cap.)* Aşteaptă-ţi moartea în noaptea asta, oriunde te-ai afla. Zorile n-ai să le mai apuci. *(se înfăşoară în pelerină şi nu mai scoate o vorbă. Moirron dă din cap spre La Grange, apoi se aşează în genunchi în faţa lui Molière şi i se închină pînă la pămînt.)*

MOLIÈRE: Ce vînt te aduce, băiatul tatii? Crima a fost descoperită aşa că nu-mi dau seama ce-ai mai putea pescui prin casa mea. Ce ai să mai scrii regelui? Au bănuit cumva că aş fi şi falsificator de bani? la cercetează dulapurile, îţi dau voie, copilule. *(Moirron i se închină din nou.)* Lasă reverenţele, zi ce vrei de la mine.

MOIRRON: Dumneavoastră, stimatul şi nepreţuitul meu învăţător, credeţi că am venit să-mi cer iertare. N-am venit pentru asta. Am venit ca să vă liniştesc: înainte de miezul nopţii am să mă spînzur sub fereastra dumneavoastră, pentru că viaţa mea nu mai merită să fie trăită *(scoate o sfoară din buzunar)*. Iată şi un bilet: « Mă duc în infern ».

MOLIÈRE *(cu multă tristeţe)* Cu asta m-ai liniştit.

BOUTON *(după ce ia o înghiţitură de vin)*: Mda, e o problemă teribil de complicată. Un filozof a spus odată că . . .

MOLIÈRE: Taci din gură, Bouton.

BOUTON: Am tăcut.

MOIRRON: Am venit să stau puţin pe lîngă dumneavoastră. Şi n-am să îndrăznesc niciodată, chiar dacă ar fi să rămîn în viaţă, să mă mai uit la doamna Molière.

MOLIÈRE: Nici n-o să ai ocazie, fiul meu, m-a părăsit, şi eu am rămas singur de tot. Eu am o fire nestăpînită şi din cauza asta mai întîi fac ceva şi abia mai tîrziu încep să judec lucrurile. Şi iată, după cele întîmplate, m-am mai gîndit, m-am mai deşteptat şi am hotărît să te iert şi să te primesc în casă. Intră. *(Moirron izbucneşte în plîns.)*

LA GRANGE *(îşi desface pelerina)*: Dumneavoastră, maestre, nu sînteţi om, sînteţi o cîrpă, cîrpa aia cu care se şterge pe jos.

MOLIÈRE *(lui La Grange)*: Impertinentule ! Nu judeca ceea ce nu poţi pricepe. *(Pauză. Lui Moirron)* Scoală-te-n picioare, c-o să-ţi rupi pantalonii. *(Pauză. Moirron se scoală în picioare Pauză.)* Unde ţi-e tunica?

MOIRRON: Am lăsat-o amanet la cîrciumă.

MOLIÈRE: Pentru ce sumă? *(Moirron dă din mînă.)*

MOLIÈRE *(mormăie)*: Asta e o porcărie, să-ţi laşi tunicile de atlas prin cîrciumi. *(lui Bouton)*. Să iei tunica de acolo *(lui Moirron)*. Se spune că ai umblat cît ai umblat, pînă ai nimerit la rege.

MOIRRON *(se bate cu pumnul în piept)*: Şi mi-a spus regele: fă-te spion, fă-te spion . . . Dumneata, zice, eşti un actor prost . . .

MOLIÈRE: Ah, oamenii ! Regele s-a înşelat: tu eşti un actor de prima mînă, dar nu eşti bun pentru spion, n-ai tu inima asta. Îmi pare rău de un singur lucru, că n-o să mai joc multă vreme cu tine. Au aţîţat fiule, împotriva mea un cîine chior în chip de muşchetar. Regele şi-a retras protecţia, aşa că o să mă taie. Trebuie să fug.

MOIRRON: Te rog să mă crezi, maestre, că atîta timp cît sînt în viaţă, nu te taie nimeni. Ştii cum mînuiesc eu spada.

LA GRANGE *(îşi scoate o ureche de sub pelerină)*: O mînuieşti teribil, asta e adevărat. Dar, cîine rîios ce eşti, înainte de a te apropia de « Fă-ţi rugăciunea », să nu uiţi să comanzi un parastas.

Scanned with OKEN Scanner

MOIRRON: O să-l omor pe la spate.
LA GRANGE: Asta ține de tine.
MOIRRON *(lui Molière)*: O să umblu după dumneata tot timpul, și acasă și în stradă, și zi și noapte.
LA GRANGE: Ca un spion.
MOLIÈRE *(lui La Grange)*: Astupă-ți gura cu dantelele tale.
MOIRRON: Prietene Registre, ce rost are să mă jignești? La ce să jignești un om care nu poate să-ți răspundă . . . Sînt un om pătat și nu tebuie să se atingă nimeni de mine. Și-n noaptea asta ar fi bine să nu mă ataci. Tu ai să mă omori, pe tine au să te spînzure, iar Maestrul va rămîne fără apărare și o să-l taie Cabala.
MOLIÈRE: Te-ai făcut mult mai deștept de cînd ai dispărut de acasă.
MOIRRON *(lui La Grange)*: Din cauza lui « Tartuffe» maestrul a fost declarat ateu, ține cont de asta. Eu am fost în subsolul Cabalei . . . Maestrul e în afara legii, așa că te poți aștepta la orice.
MOLIÈRE: Știu asta *(tresare)*. A bătut cineva la ușă?
MOIRRON: N-a bătut nimeni *(lui La Grange)*. Ia-ți pistolul și felinarul și hai să păzim casa.
La Grange și Moirron iau armele și felinarul și pleacă. Pauză.
MOLIÈRE: Tiranul, tiranul . . .
BOUTON: De cine vorbiți, maestre?
MOLIÈRE: De regele Franței . . .
BOUTON: Tăceți !
MOLIÈRE: De Ludovic cel Mare ! Tiranul !
BOUTON: Gata, s-a terminat, ne spînzură pe amîndoi.
MOLIÈRE: Of, Bouton, era să mor de frică astăzi. Am văzut un idol de aur, cu niște ochi de smarald, dacă poți să-ți închipui așa ceva. Am simțit transpirația rece pe mîini. Pe urmă totul a început să plutească, așa, într-o parte, și nu înțelegeam decît un singur lucru, că idolul mă strivea. Idolul !
BOUTON: Ne spînzură pe amîndoi, ce să mai vorbim. Acolo în piață, unul lîngă altul, ca doi porumbei. Uite-aici ai să fii spînzurat dumneata, iar puțin mai într-o parte am să atîrn eu, Jean-Jacques Bouton, o victimă a justiției. Unde mă aflu? În împărăția cerului. Nu cunosc locurile astea.
MOLIÈRE: Toată viața i-am lăudat prietenii și mă gîndeam numai la un singur lucru, să nu mă strivească. Și totuși m-a strivit. Tiranul !
BOUTON: Și o să bată toba, acolo în piață. Cine și-a scos limba atît de repede? Las' că o să-ți atîrne ea pînă la cot.
MOLIÈRE: De ce? Înțelegi tu, îl întreb eu azi-dimineață — de ce? Nu pricep . . Îi zic eu: nu pot să sufăr, Majestate, lucrurile astea, protestez, sînt jignit, Majestate, vă rog să-mi permiteți să dau o explicație . . . Nu știu . . . Poate, v-am lingușit prea puțin? Poate m-am tîrît prea puțin? Unde o să mai găsiți, Majestate, un alt linge-blide ca Molière? Și de ce crezi tu, Bouton, că am făcut toate astea? Din cauza lui « Tartuffe». De asta m-am umilit. Am vrut să-mi găsesc un aliat. Și l-am găsit ! Nu te umili, Bouton ! Urăsc tirania regală !
BOUTON: O să vă ridice un monument, maestre. O fată lîngă o fîntînă, și din gura fetei țîșnește apa. Sînteți un om mare, dar vă rog să tăceți din gură . . . Usca-vi-s-ar limba în gură . . . De ce vreți să mă nenorociți? . . .
MOLIÈRE: Ce vrei să mai fac ca să dovedesc că nu sînt decît un vierme? Dar, sire, sînt scriitor, gîndesc, protestez, nu vă fie cu supărare . . . ea nu e fiica mea !

Scanned with OKEN Scanner

(lui Bouton) Roag-o pe Madeleine Béjart să poftească la mine, aş vrea să discut ceva cu ea.

BOUTON: Ce spuneţi, maestre? !

MOLIÈRE: A . . . da . . . a murit. De ce nu mi-ai spus, bătrînico? De ce nu mi-ai spus cum stau lucrurile . . . Nu, nu aşa, de ce nu m-ai învăţat ce să fac, de ce nu mi-ai tras o bătaie? . . . Cică să aprindem lumînările . . . o să vin eu la tine . . . *(devine din ce în ce mai trist)*. Şi uite că lumînările ard, dar ea nu e nicăieri . . . Şi ţi-am mai rupt şi tunica. Uite, ai un ludovic pentru tunică.

BOUTON *(scîncit)*: Am să strig după cineva . . . Toate astea au fost acum zece ani. . .

MOLIÈRE: Fă bagajele. Mai joc mîine pentru ultima oară şi plecăm în Anglia. Ce stupid ! Pe mare suflă vîntul, e şi o limbă străină, şi de fapt nici nu e vorba de Anglia, e vorba că . . . *(Se deschide uşa şi apare capul bătrînei Renée.)*

RENÉE: A venit o călugăriţă la dumneavoastră.

MOLIÈRE *(speriat)*: Ce s-a întîmplat? ! . . . Ce călugăriţă?

RENÉE: Păi n-aţi chemat-o dumneavoastră ca să ia costumele la spălat?

MOLIÈRE: Of, ce m-ai speriat, bătrînă proastă ce eşti ! Da ! Costumele ! Spune-i să vină mîine după spectacol la Palais-Royal. Proasto !

RENÉE: Mie mi-e tot aia. Dumneavoastră aţi spus.

MOLIÈRE: N-am spus nimic. *(Renée pleacă.)* *(Pauză.)* Mda, ce-ar mai fi de făcut? A, da, tunica . . . la arată-mi unde am rupt-o?

BOUTON: Culcaţi-vă, maestre, pentru numele lui dumnezeu ! Ce tunică mai vreţi?

Molière se bagă brusc sub pătură şi se acoperă pînă peste cap.

BOUTON: Dumnezeule atotputernic, fă în aşa fel, încît nimeni să nu fi auzit ce a spus el. Ia să facem o şmecherie *(vorbeşte fals, nefiresc de tare, sugerînd o continuare a discuţiei)*. Ce spuneţi, stimate domn? Că regele nostru e cel mai bun şi cel mai strălucit rege din lume? N-am nici o obiecţie. Sînt cu totul de acord cu părerea dumneavoastră.

MOLIÈRE *(de sub pătură)*: Cabotinule.

BOUTON: Tăceţi din gură ! *(fals)*. Da, am strigat, strig şi voi striga mereu: trăiască regele !

Cineva bate în geam. Molière scoate alarmat capul de sub pătură. Bouton deschide cu multă prudenţă fereastra şi în fereastră apare Moirron, e alarmat, are un felinar în mînă.

MOIRRON: Cine ţipă? Ce s-a întîmplat?

BOUTON: Nu s-a întîmplat nimic. De ce trebuie să se întîmple mereu ceva? Am stat de vorbă cu domnul de Molière şi am strigat trăiască regele ! Are şi Bouton voie să strige ceva? Uite-l că strigă: trăiască regele !

MOLIÈRE: Ce cabotin tîmpit, doamne dumnezeule !

Cabina actorilor de la Palais-Royal. Ca pe vremuri, atîrnă şi acum un afiş verde şi tot ca pe vremuri e o candelă aprinsă lîngă crucifix şi tot aprins e şi felinarul verde al lui La Grange. Dar de după perdele se aud urlete şi fluierături. Molière stă într-un fotoliu, e cu un halat, o scufie şi cu un nas caricatural. Molière e agitat, e într-o stare de spirit ciudată, de parcă ar fi beat. Pe lîngă el se găsesc La Grange şi Du Croisy, nemachiaţi şi îmbrăcaţi în hainele negre ale doctorilor. Pe jos sînt aruncate măştile caricaturale ale doctorilor.

Se deschide uşa şi intră în fugă Bouton. La începutul scenei Moirron, cu o pelerină neagră pe el, stă nemişcat la o oarecare distanţă de ceilalţi.

Scanned with OKEN Scanner

MOLIÈRE: A murit?

BOUTON *(lui La Grange)*: Cu spada . . .

MOLIÈRE: Te rog să vorbeşti cu directorul teatrului Palais-Royal şi nu cu actorii. Eu mai sînt încă stăpîn la acest ultim spectacol.

BOUTON: Ei bine, a murit. L-au lovit cu spada în inimă.

MOLIÈRE: Fie-i ţărîna uşoară. Ce se mai poate face . . .

SUFLERUL *(apare în uşă)*: Ce se întîmplă?

LA GRANGE *(nefiresc de tare)*: Ce se întîmplă? Muşchetarii au năvălit în teatru şi l-au omorît pe portar.

SUFLERUL: Of! *(dispare)*.

LA GRANGE: Eu, în calitate de secretar al teatrului declar următoarele. În teatru au intrat o mulţime de muşchetari fără bilete, ca şi o mulţime de persoane pe care nu le cunosc. Eu sînt incapabil să-i mai reţin şi interzic continuarea spectacolului.

MOLIÈRE: Uitaţi-vă la el! . . . Domnia sa interzice! Te-ai uitat bine la tine? Tu eşti pe lîngă mine un puşti, iar eu am şi încărunţit, dacă vrei să ştii.

LA GRANGE *(în şoaptă lui Bouton)*: A băut ceva?

BOUTON: N-a băut nimic.

MOLIÈRE: Ce am vrut să spun?

BOUTON: Nepreţuite domnule de Molière . . .

MOLIÈRE: Bouton!

BOUTON: . . . ieşi afară! De douăzeci de ani de cînd te cunosc n-am auzit decît fraza asta: taci din gură, Bouton! Şi m-am obişnuit cu ea! Dumneavoastră mă iubiţi, maestre, şi în numele acestei dragoste vă implor în genunchi: lăsaţi spectacolul şi fugiţi, trăsura este gata.

MOLIÈRE: Eu ţin la tine? Pe asta de unde ai mai scos-o? Palavragiule. Nu mă iubeşte nimeni. Toată lumea vrea ceva de la mine, toată lumea mă urmăreşte. Şi acum a apărut şi ordinul arhiepiscopului. Cică să nu fiu îngropat la cimitir. Toată lumea o să fie în cimitir, iar eu o să crăp afară. Ei bine, n-am nevoie de cimitirul vostru, să-l ia dracu de cimitir. Mi-aţi otrăvit viaţa, duşmanilor!

DU CROISY: Vă bate Dumnezeu, maestre, noi . . .

LA GRANGE *(lui Bouton)*: Cum poate să joace în halul ăsta? *(Din sală se aud fluierături şi strigăte.)* Auzi?

MOLIÈRE: N-are nimic! În Palais-Royal s-au mai spart lustre. Se amuză stalul, domnilor.

BOUTON: A venit şi d'Orsigny.

Pauză

MOLIÈRE *(s-a liniştit)*: Aşa . . . *(speriat)* Unde e Moirron? *(fuge la Moirron şi se ascunde sub pelerina acestuia. Moirron rînjeşte şi-l îmbrăţişează pe Molière.)*

DU CROISY *(în şoaptă)*: Ar trebui să chemăm doctorul.

MOLIÈRE *(îşi scoate capul de sub pelerină, timid)*: Pe scenă n-o să se atingă de mine, nu-i aşa?

Tăcere. Se deschide uşa şi intră în fuga Rievale. E îmbrăcată cu mult şic, deşi, ca de obicei, e pe jumătate goală. Are pe cap o pălărie de medic şi pe nas nişte ochelari uriaşi.

RIEVALE: Pauza nu se mai poate prelungi. Sau jucăm sau . . .

LA GRANGE: Vrea să joace, înţelegi . . .

RIEVALE *(se uită lung la Molière)*: Să joace.

Scanned with OKEN Scanner

MOLIÈRE *(ieşind de sub pelerină):* Bravo. Vino să te sărut, curajoasa mea. Nu se poate nici aşa: să începi ultimul spectacol şi să nu-l mai termini. Ea pricepe asta. Te rog să mă crezi că de doisprezece ani de cînd joc cu tine nu te-am văzut şi eu măcar o dată îmbrăcată.

RIEVALE *(îl sărută):* Lasă, Jean-Baptiste, că te iartă regele.

MOLIÈRE *(nu prea limpede):* Regele . . . da . . .

RIEVALE: Ai să mă asculţi?

MOLIÈRE *(după o clipă de gîndire):* Pe tine te ascult. Dar pe ăştia n-am de gînd să-i ascult *(dă caraghios din picior).* Sînt nişte imbecili *(tresare şi se schimbă brusc).* Vă rog să mă scuzaţi, domnilor, că mi-am permis o grosolănie. Nu înţeleg cum de-am putut s-o fac. Sînt foarte emoţionat. Vă rog să mă înţelegeţi, în situaţia mea . . . Domnule du Croisy . . .

DU CROISY, LA GRANGE, BOUTON: *(în cor):* Nu sîntem supăraţi !

RIEVALE: Imediat cum spui ultima frază, o să cobori în cuşca suflerului şi pe urmă o să te ascunzi în cabina mea. Iar dimineaţa o să pleci din Paris. Eşti de acord? Atunci să începem.

MOLIÈRE: De acord. Ultimul tablou.

Du Croisy, La Grange şi Moirron îşi iau măştile şi pleacă. Moliére o îmbrăţişează pe Rievale şi Rievale pleacă. Molière îşi scoate halatul. Bouton ridică cortina care ne desparte de scenă. Pe scenă e un pat uriaş, o statuie albă, un portret mare atîrnat pe perete, o masă cu clopoţel. Lustrele sînt acoperite cu ecrane verzi şi din cauza aceasta pe scenă e o lumină plăcută de noapte. În cuşcă se aprind lumînările şi apare suflerul. De după cortina principală se aude cum se agită cei din sala de spectacol, din cînd în cînd se aud fluierături sumbre. Molière, care s-a schimbat brusc, se suie cu multă uşurinţă în pat, se culcă, se acoperă cu pătura.

MOLIÈRE *(Suflerului, în şoaptă):* Dă-i drumul !

O lovitură de gong şi sala se potoleşte. Începe o muzică veselă şi misterioasă. La auzul ei, Molière începe să sforăie. Cu un zgomot uşor se ridică şi cortina cea mare. Se simte că sala e arhiplină. În loja laterală sînt îngrămădiţi cîţiva indivizi greu de deslușit. Se aud foarte puternic timpanele şi La Grange răsare de undeva de jos. Are un nas uriaş, o pălărie neagră pe cap. Se uită la Molière.

MOLIÈRE *(îngrozit):* Ei drăcie-n plină noapte! Dau la mine de-un poltron ! *Muzică.*

LA GRANGE: Nu se poate mai în şoaptă? Eu sînt medicul Pourgon. Mii de scuze. Ce e asta? ! *(Se rupe portretul şi în locul lui apare du Croisy — o mutră de beţiv, cu un nas roşu, cu ochelari de doctor şi cu tocă pe cap.)* Încă unul? *(Portretului.)* Încîntat.

DU CROISY *(cu o voce de bas beţiv):* Ţin şi eu de-aceeaşi castă: Medic bacalaureat.

MOLIÈRE: Cred că am halucinaţii. *(Statuia se rupe în două şi apare Rievale)* Prea e totul aranjat . . .

RIEVALE: Eu sînt medic cu gradaţii — Preşedinte de senat.

În sală: « ha-ha-ha !». De dedesubt apare o namilă de doctor, nemaipomenit de înalt.

MOLIÈRE: Şi lunganul ! Doamne Sfinte . . . Hei, lacheii ! *(Sună)* Sînt nebun !

Pernele de pe pat încep să zboare şi la capătul patului apare Moirron.

MOIRRON: Eu sînt Diafoirus. Cin' te pune să răcneşti acum?

Se ridică şi cea de a treia cortină, cea mai depărtată, şi din spatele ei apare corul doctorilor şi al farmaciştilor. Toţi sînt îmbrăcaţi în costume ciudate şi caraghioase.

MOLIÈRE: Obligat. Dar nu-i prea multă
Cinste? Timpul e înaintat

RIEVALE: Am venit c-o veste cultă !

Scanned with OKEN Scanner

CORUL DOCTORILOR:
Ai fost doctor proclamat.
RIEVALE: Cine bolile din vene
MOLIÈRE: Le-a ucis c-un singur gest?
RIEVALE: Bene, bene, bene, bene!
CORUL DOCTORILOR:
Novus doctor dignus est!
DU CROISY:
Şi cînd dăm de cîte-o boală?
MOLIÈRE: O tot stoarcem zece ani!
LA GRANGE: Bravo! Nemaipomenită şcoală!
Cine-a spus de şarlatani?
RIEVALE: Ce ştiinţă, vai de mine!
DU CROISY: Vai, ce creier luminat!

În lojă apare d'Orsigny, care se aşează pe marginea ei într-o poză de evidentă aşteptare.

MOIRRON: Titlul ce i se cuvine-i-
CORUL DOCTORILOR:
Doctor bacalaureat!

MOLIÈRE *(cade brusc, e o căzătură caraghioasă):* Să vină Madeleine! Vreau să vorbesc cu ea... Ajutor! *(În sală: «Ha-ha-ha-ha!»)* Hei, voi din staluri! Nu rîdeţi, numai o clipă, numai o clipă... *(se stinge).*

Se mai aude pentru o bucată de vreme muzica, apoi după cîteva dezacorduri se stinge şi ea.

LA GRANGE *(îşi scoate masca, se duce la rampă):* Domnilor, domnul de Molière, interpretul rolului Argan, a căzut... *(e tulburat)* Spectacolul nu mai poate fi continuat.

Linişte. Apoi un strigăt din lojă: «Vrem banii înapoi!» Ţipete, urlete.

MOIRRON *(şi-a scos masca):* Cine a cerut banii? *(Îşi scoate spada, îi încearcă vîrful)*
BOUTON *(sufocat, e şi el pe scenă):* Cine a putut să spună asta?
MOIRRON *(arătînd spre lojă):* Dumneata sau dumneata?

(Linişte. Lui D'Orsigny) Bestie murdară!

D'Orsigny îşi scoate spada şi se urcă pe scenă.

MOIRRON *(se apropie de d'Orsigny cu paşi de pisică):* Vino-ncoa, vino-ncoa. Vino mai aproape. *(Se apropie de Molière, îl priveşte, îşi înfige spada în podea şi pleacă de pe scenă. În cuşcă, suflerul izbucneşte în plîns. D'Orsigny se uită la Molière, îşi bagă spada în teacă şi pleacă de pe scenă.)*

LA GRANGE *(lui Bouton):* Dă drumul o dată la cortina aia!

Corul începe să-şi revină, Doctorii şi Farmaciştii se reped la Molière, îl înconjoară şi-l scot de pe scenă.

Bouton a lăsat în sfîrşit cortina şi sala a început să urle imediat. Bouton se duce în fugă după grupul care l-a dus pe Molière.

LA GRANGE: Domnilor, vă rog să mă ajutaţi! *(Vorbeşte din apropierea cortinei)* Vă rog, domnilor, spectacolul s-a terminat... S-a întîmplat o mare nenorocire.

RIEVALE *(vorbeşte într-o altă crăpătură a cortinei):* Domnilor, vă rog foarte mult... Domnilor... domnilor...

Cortina începe să se umfle, sînt curioşii care vor să se urce pe scenă.

DU CROISY *(vorbeşte şi el într-o crăpătură):* Domnilor... domnilor...

Scanned with OKEN Scanner

LA GRANGE: Stingeți luminile!

Du Croisy începe să stingă lustrele lovind lumînările cu spada. Gălăgia din sală se mai potolește.

LA GRANGE *(e tot aproape de cortină):* Vă rog să înțelegeți domnilor! Spectacolul s-a terminat . . . Spectacolul s-a terminat . . .

Se stinge și ultima lumînare și scena se scufundă în întuneric. Apare lumina de lîngă crucifix. Scena e liberă, întunecată și pustie. Lîngă oglinda lui Molière stă ghemuit cineva. Pe scenă apare un felinar, iar după el La Grange, îmbrăcat în negru.

LA GRANGE *(cu o voce gravă și aspră):* Cine a mai rămas aici? Cine e aici?

BOUTON: Sînt eu, Bouton.

LA GRANCE: De ce nu te duci la el?

BOUTON: Nu vreau.

LA GRANGE *(se duce în cabina sa, se așează, luminează cu felinarul său verde, deschide cartea, vorbește și scrie):* « Șaptesprezece februarie. A avut loc cea de a patra reprezentație cu piesa « Bolnavul închipuit», scrisă de domnul de Molière. La ora zece seara, domnul de Molière, interpretînd rolul lui Argan, a căzut pe scenă și a fost răpit, fără să se mai poată împărtăși, de neîndurătoarea moarte. *(Pauză)* Ca semn al durerii desenez o cruce mare și neagră, *(se gîndește).*» Care este oare cauza acestei nenorociri? Care? Ce să scriu? Cauza acestei nenorociri a fost dizgrația regală și Cabala cea neagră! . . . Așa am să și scriu! *(Scrie)*

În românește de LEONIDA TEODORESCU

Scanned with OKEN Scanner

B. ELVIN

Molière, erou de legendă

Piesa lui Bulgakov este mai mult decît un fragment din biografia ilustrului dramaturg, episod închis între hotarele posibilului, cumpătat de logica verosimilității și condiționat de nevoile scenei. « Cabala bigoților » reprezintă înțelesul durabil, neuzat al operei lui Molière. În orice caz, e impresia pe care o transmite drama aceasta rezemată pe date verificate, depășind totdeauna adevărul imediat al situațiilor istorice și investindu-le cu un sens patetic.

De unde vine patetismul piesei? Din relatarea unui destin fără comună măsură, purtat de rosturile și de finalitățile lui intime spre înălțare și prăbușire? Din prezentarea unei existențe, care pe un plan seamănă perfect cu a personajelor ce le-a creeat, fiind la fel de banală și de ridicolă, iar pe alt plan e a unei ființe ducînd pe umerii ei o chemare de excepție? Din divulgarea a tot ceea ce rămîne indiscreție și scandal, chiar trei veacuri mai tîrziu, în viața lui Molière? Din împletirea momentelor cînd geniul se afirmă răspicat cu cele în care naivitatea, ori omeneasca eroare i-o iau înainte păcălindu-l dezastruos? Din amestecul scenelor cînd Molière are întreagă conștiința valorii sale, cu altele în care simte nevoia să și-o spună cu voce tare, intrînd în pielea personajului de istorie literară și subliniind indiciile lui vizibile, manifestările lui exterioare? Din demonstrația că împrejurările curente ale timpului său îl pot așeza în rînd cu toți ceilalți supuși ai lui Ludovic al XIV-lea, dar viitorul îl va readuce deasupra tuturor, răscumpărîndu-i umilințele? Din înfățișarea unei epoci în care Regele-Soare acorda și-și retrăgea protecția în conformitate cu un arbitrar determinat de necesitățile lăuntrice ale tiraniei? Din dezvăluirea simultană a culiselor teatrului, bisericii și curții regale, cu protagoniștii, intriganții, cochetele, șarlatanii, cabotinii și credincioșii acestor universuri de simulare și adevăr, de artificiu și autenticitate? Din fascinația exercitată de toate aceste elemente asupra spectatorului avid să cunoască secretele unor personalități, medii și epoci care par a se confunda cu aventura și strălucirea?

Nici vorbă Bulgakov, care a fost un desăvîrșit cunoscător al mijloacelor scenice și al gustului public, a știut să folosească ceea ce-i oferea ca substanță teatrală subiectul său. Dar patetismul piesei izvorăște din cu totul alte surse, incomparabil

Scanned with OKEN Scanner

superioare. Portretul în mișcare pe care îl desenează în linii frînte, cu tranziții pe cît de subite pe atît de revelatoare, este al unui strălucit autor de comedii satirice deloc dispus să socoată că alte epoci au fost mai fericite, că despotismul, nedreptatea, ipocrizia sînt doar apanajul domniei lui Ludovic al XIV-lea, iar umanitatea se află pentru întîia oară confruntată cu aceste tare, ori că ele au atins un grad necunoscut pînă atunci. Molière-ul lui Bulgakov refuză o viziune a veacului său ca un concentrat de anomalii ; bunul simț îi spune că trecutul n-a fost mai bun, că Aristofan n-a fost cu mult mai norocos în ce privește contemporaneitatea sa. Și totuși ceea ce caracterizează pe Molière-ul lui Bulgakov — oricît ar părea de paradoxal — e optimismul. Căci de unde și-ar lua el forța și curajul de a denunța societatea Regelui-Soare, dacă n-ar avea convingerea că ea nu-i eternă? Descurajarea și speranța, scepticismul și aspirația se îmbină în celebrul scriitor și nimic nu-i mai emoționant decît această permanentă tensiune între direcții sufletești de neîmpăcat. Puntea care leagă și face posibilă existența simultană a două porniri contradictorii se află înscrisă în însuși « statutul » neîntrecutului scriitor. Cum tot în « statutul » lui — de om — se află imprimate luciditatea și îndoiala, clarviziunea și ingenuitatea cea vecină cu orbirea, ori îndrăzneala și slugărnicia. Toate aceste însușiri și păcate, pe care și le-a pîndit și pedepsit în comediile sale, formează rana vie a operei și existenței lui Molière. Operă și existență exasperantă, provocatoare și profund incomodă în primul rînd pentru sine însuși. Căci și autorul și actorul și bărbatul năzuiau să farmece, să cucerească, să fie aplaudați, Molière fiind încredințat că « marea regulă a tuturor regulilor e aceea de a place ». De unde un necontenit risc de separație și conflict între nevoia de a seduce și cea de a se exprima. (Molière — în piesa lui Bulgakov — se revoltă cu adevărat împotriva lui Ludovic al XIV-lea numai în momentul cînd a dispărut orice nădejde : « Toată viața i-am lins pintenii și nu mă gîndeam decît la un singur lucru : să nu mă strivească. Și totuși m-a strivit. Tiranul ! ») Mai ales încordarea nervoasă rezultată din ciocnirea acestor exigențe potrivnice și care aveau s-atingă punctul culminant cînd inamicii lui Molière se vor solidariza într-o « cabală », zoresc deznodămîntul faimosului scriitor. În acea clipă Molière înțelege că singurătatea lui e fără altă salvare decît moartea. Și i se predă. Nu e o moarte de viteaz care împacă și împlinește. E moartea unui om fugărit de regulile alcătuirii sale interioare, e moartea unei inimi prea încărcată și prea încercată, și care sfîrșește în mod real în timp ce juca propria lui comedie, « Bolnavul închipuit ». (Să fie însă numai un divertisment candid această piesă despre felul cum se instalează o nevroză cînd autorul ei — așa cum ne arată Bulgakov — a dus un trai istovitor făcut din salturi între acomodări prudente și cutezanțe ce-l puteau costa libertatea și viața?)

Fiul profesorului de dogmatică la Academia Teologică din Kiev, licențiatul în medicină și laicul împătimat care a fost Bulgakov a scris « Cabala bigoților » cu un feroce spirit de observație a ravagiilor directe și indirecte provocate și întreținute de un regim ai cărui piloni sînt absolutismul și religia.

Scanned with OKEN Scanner

Dramaturgul, care a creeat cincisprezece piese și a lucrat multă vreme ca asistent de regizor, pătrunzînd perfect psihologia comediantului (în « Insula purpurie » Bulgakov urmărește chiar resorturile intime ale unor actori obligați de textul unei reprezentații să joace în aceeași seară personaje opuse, trecînd bunăoară de la rolul unor artiști conduși de un ideal de adevăr la cel al unor interpreți însetați de putere) a scris « Cabala bigoților » cu un miraculos simț al spectacolului vieții într-un teatru. Autorul care la douăzeci și doi de ani și-a distrus primele lui opere dintr-un simțămînt de nemulțumire și furie, care în lucrările sale dramatice a alternat un condei obiectiv cu altul fantast, ispitit cînd de imaginea realității, cînd de alegorie, care a început prin a-l respecta pe Stanislavski și a sfîrșit prin a-i repudia « gramatica », a scris « Cabala bigoților » cu un instinct sigur al noilor drumuri ale artei. Teatrul pe care-l preconiza se află la jumătatea de drum între realitatea de fiecare zi și fabula fantastică, și are în centrul lui dimensiunile lăuntrice ale personalității în căutarea unei comuniuni între gînd și act.

Tradusă în numeroase literaturi, jucată pe multe scene (în stagiunea aceasta i se reprezintă « Insula purpurie » la Thèatre de la Ville), dramaturgia lui Bulgakov cunoaște abia astăzi succesul atîta vreme refuzat. Un succes pe care scriitorul (decedat în 1940) l-a intuit și l-a premeditat printr-o operă care se află în zorii unei mari ascensiuni.

Scanned with OKEN Scanner

UN TÎNĂR POET JUGOSLAV

STOJAN VUČIĆEVIĆ

ȘIBANIȚA

Nu-n cuta neagră nici în stînca albă
Imaginea la care și Neretva
Se pleacă

N-ar străluci
(Cît încă-i noapte lungă)

Precum la poalele unde-am vegheat odată
Să nu te rupă ziua-aceea fără suflu
De sol

Și ca profilul tău ce-ndrumă zorii
Să împlinească chipul meu

II

Am adunat tot ce-mi refuzi mereu pe țărmurile lucrurilor. Și
Nimic altceva n-am dorit pe pustiile mirişti. O, să te văd pe tine
Cum dispari în îndoită sărăcie ce se proclamă cu gîtlej uscat.

Pot oare atunci să-ți spun în față că ești mincinoasă,
pot oare-ntr-adevăr să-ți spun deschis că glasul meu
copilăros se conformează.

Așa e primul pas cu care am să te urmez pe plaiuri împietrite, de
Unde, împletindu-te cu moartea, ai izbuti să afli drumul drept

III

Oare-ai știut că crești atît de mult
Din umbra cea cu stînci
Mult mai ușoare
Prin ceața deasă prin semințe și prin vreme

---

[1] Fragmente

Scanned with OKEN Scanner

Orb s-a ținut de tine soarele
Pe jos

Și uite-n fața ta de orișiunde-ar lumina
Oferă doar oglinzi din toate
Părțile
Sub cerul fără stele doar atît se vede
Și că rămîi făclie

Și-ntuneric

IV

În tot abisul care-n fața ta răsare
Ghicesc talazuri de furnici spumînd la capăt
Plante
Și degete care zgîrcindu-se deschid într-o căldură înrudită
Un gît de-ntunecoase grote
Foarte reci

Prin bezna tainică în liniile feței tale
Nimic văzînd și neuitînd nimic
Mă tem să nu te duci departe, acolo unde mă reține
Ploaia
Și unde poate ești doar salamandră doar pieritoare

Pasăre

Stojan Vučićević (născut în 1941 la Turković în Herțegovina, liceul la Ploča, Facultatea de Filozofie la Zadar, « alliance Francaise » la Paris) e unul dintre tinerele talente care s-au afirmat în ultimii ani în poezia și proza croată. A fost redactor la revista « Vidik » din Split, ziarist la « Telegram » din Zagreb; în prezent face parte din colectivul de conducere al revistei « Republika » din Zagreb.

Activitatea sa de scriitor cuprinde următoarele volume de poezii CREASTA, 1965; STALACTITA, 1966; CUIELE, 1969 (Premiul pentru poezie 1970) și ȘIBANIȚA, 1971. A mai publicat un volum de proză, SUBMARINUL (Premiul pentru proză 1971) și a tradus din Camus (MITUL LUI SISIF, 1971) și Lao-țe (CARTEA DRUMULUI ȘI VIRTUȚII, 1971.

Scanned with OKEN Scanner

V

O, miră-te şi tu cu buzele-ţi necredincioase pe care le-am mişcat pînă în vîrful Şibaniţei. N-au fost, ca mai demult, nici orizonturi nici secunde ale vremii nici cuvinte într-o atare nălucire. Totuşi cărările erau mai scurte şi, dacă existăm cu-adevărat, au ocolit acel ponor de amintire pe care fiecare o cunoaşte,

În aşteptarea-aproape fără pată ce leagă vîrful cel mai nalt de chiparos cu-absenţa tuturora, am amuţit simţind cum animale purced la jgheab netulburat:

Şi sorb din apă, beau senina apă

VII

Frunză străină, fluture de noroi; te voi urma dacă te-nalţi în zbor.
Şi chiar într-o asemenea amiază,

Dacă-ţi convine ?

Prin păduri, pe biblice drumuri,în tot ce poate-aduce ea cu sine
Pe-un povîrniş care nu ştie ritmul. Eu pot chiar să
Lipsesc, doar tu să vezi ce se întîmplă:

Cu altele sau poate chiar cu-aceeaşi frunză

Iată ce spune autorul însuşi despre poemul «Şibanița»; al cărui titlu evocă un munte din lanțul Dinarilor, în sudul Croației, în vecinătatea rîului Neretva «De pe acest munte, pe al cărui vîrf crește (sau, poate nu?) un «chiparos răsucit», am văzut pentru prima oară marea, am încercat să cuprind spațiul nemărginit, apa care nu se sfîrșește niciunde. De aceea, în poem sunt vizibile cele patru elemente ale lui Heraclit. Şibanița se află ca un spectru, paradoxal, neîntinat, între nişte vicii umane absolut obiective. Este dramatică prin ea însăşi, un oratoriu deschis tuturor manifestărilor vieții tinereții, dragostei, fericirii sau durerii — ea este patria mea».

Scanned with OKEN Scanner

VIII

Încă un chiparos pentru întreagă bezna mea
Sucit și răsucit
Pe vîrful tău unde sfîrșit e totul
Fascicul
Ireal

Tu n-ai știut în care-nsingurare
În ce pustiu te surpi din înălțime
Nici că aștept cu mușchii
Încordați

Să cadă promoroaca

X

Din vreme-n vreme
Ești pentru mine numai amintire
În crîng în vază la fereastra
Închisă

Coborînd în barca de sticlă o povară pură
Gîndesc la vîsla care-ar fi de-ajuns
În spațiul
Nemișcat

XII

În timpul umed cînd nu ești niciunde
Fără-ndoială
Încă-n ceața deasă
Mereu expusă
Cu mustrarea-n cuget
Stingi

Corabie ești sfîntă cuprinsă de schimbare
Ca un copil tu stingi dar și aprinzi

Mai depărtată flacără mai inocente-oceane
Mai clară bezna ce orbește
De după orizontul unde moartea

Te luminează

XIV

Poate că-n iarbă am fost triști
Văzînd cum vipera se schimbă

Scanned with OKEN Scanner

Și poate chiar în clipa-aceea
Lipsiți de noi am fost în toate

La orice pas în noi în toți
A fost reflux pe cer de flux

Din neînalt (făptură mică)
Cer s-a vărsat în marea-nor

Ud leoarcă am privit spre păsări
Spre fața mea care dispare

Grozav a fost tabloul primăverii
Fără o barcă fără nici-un chip

Noi doi și cerul pînă-n stropul ultim
Am fost un necuprins ce se evaporă

Tot mai în larg și tot mai grei
Lipsiți de tot am revenit spre noi

Și nu e șarpe care șuieră înnebunit
Ci ființa noastră plană risipită

XV

Odată cu zorile te aflu bolnavă
Cum stai culcată-ntre ienuperi
Neputincioasă
Cu gura-ți mută jinduiește
În țipătul de pasăre
Doar un
Cuvînt

Soarele-aproape conturat (umbra inimii tale)
Răzbate printre stînci
Să mă-mpietrească
Buzele mele pradă sarea
Pe frunte amiaza orbește
Și cobor
Printre

Oameni

XVII

În codru
Deasupra altor umbre de neînlăturat
Un fluture apatic se unește cu lumina

Noi doi

Scanned with OKEN Scanner

Pentru fotografia pe care o arunci
Și-care va fi prima cu vîntul și cu vara

În noapte
Stăm despărțiți deasupra Neretvei sus pe cer
În fața umbrei negre ca-n fața lumii albe

XVIII

Iar cînd cerul cu felinare coboară
Prea jos încît năzuiește
Să plece-napoi
Pe steaua ta lumina se tulbură
Și crucea Sfîntului Anton începe
Să ardă

Pe-ngusta cărare ce-nmugurește
Spre zori
Prea repede-nfrunzim aprinși și noi
În vreme ce în inimă un animal cu părul negru
Se zbîrlește
Și ziua se deschide mormînt în Palestina

În focul viu ce se tîrăște
În el
(Negru-n adîncul unității scurse)
În fumul ce se-mprăștie cu cerul, pe cerul ce
Se strînge-n fum
Va licări poate ființa noastră-mpreunată
Mîna curată

A cine știe cui

XX

Din codrul des se-aude mers ceresc
În timp ce-n cer umbra și spaima
Sapă
M-apropii iar de locul unde mori într-una
Și fericit ascult cum se-nalță
Iarba

Pe-ntregul drum care mă risipește
Doar ea m-adună și mă îndrumă
Către mine
M-apropii de tine în lungul șoselei
În puterea ei în focul
Limpede

Și uite, tot mai neclară ești mai depărtată
Cu pasul mort nu pot de tine să

Scanned with OKEN Scanner

M-apropii
Totu-ntre noi e parcă țurcă torță
Mori Șibaniță o să ajungem

Tîrziu

XXI

Îmi pare că sîntem mult mai aproape
Cînd se desprinde
Cîte-un con
Tîrînd și nopțile și zilele
În straturile joase
Ale zării

Și-adînc tot mai adînc acolo unde ești
Atît de-naltă
Pe fața mea jertfind ai pus mască de om
Dar moartea totuși nu-i: din ochii
Mei
Zărești adîncu-ntoarcerii — cuiul și Croația

XXII

Îmi place cînd se ridică soarele să hrănească tulpina, cum îmi place viteazul gonind cu sine-n lumină. Intrînd în pat prin peisaje pe care noaptea le atacă insectele. Caută-l caută-l:

S-a-ntins peste tot dar nu e aici. Pe buzele lui frunză de-aloe furnică galbenă-n ochi, în timp ce eu naiv și cu capul plecat mă uit cum gonește pămîntul în fiecare fiecare pin.

XXIII

Uneori mi-e destul de uscată frunza salviei
Zidul cu mușchi
Umilit
Ca întors către sud să ofer morții mîinile
Și-n palatul tău să prînzesc

Viu

Și totuși (asta nu se uită)
Pe masa nepusă nu le-ar lăsa
Să aștepte
Ne-ar fura ierburile ne-ar risipi furnicile
În timp ce regatul locul tău sfînt
Arde

Ieși din tine cine ești dacă ești
Așa

Scanned with OKEN Scanner

Cum eşti poză inversă
Dincolo de mine umbra umbra a
Accentuat
Aşteaptă chipul tău, fericită Şibaniţă

XXIV

Lasă Neretva, uit-o. Apoi caut-o unde se află. S-a arătat:

Apă la fund, prund sub apă. Şi mult mult mai intime. Uită-te:

Ciorchinii schimbă pămîntul pe cer, pe culoare, în vale. Dar şi valea. Ea însăşi. Doamne, toamna asta şi truda. Grăbeşte; grăbeşte.

Păpădia supravieţuieşte timpului ei, n-ai scăpare

XXV

Uită iarba pe care păşeşti
Chiar spre vîrful tău se iveşte
Drumul

Iar eu nu pot să nu cred: sticlete e piatra
Aruncată de la poalele cerului la Predolaţ
Zadarnic

Am văzut cum zburînd ezită
În punctele unde am fost
Asemeni

Prin ţinta ce ţi-ai refuzat-o
De pe culmea universului
Ne-am aruncat

Şi pe drumul ăsta ce n-are sfîrşit
Aceeaşi schimbare, iarba greşeşte
Adesea
Sfîrşit e abisu-n icoana întoarcerii
Şibaniţă atinge un nou

Cer

XXVI

Un copil un ghiocel, şi mai ce? Necesar e doar un tablou în care să zboare bondarul, şi-o daltă. Şi cîţiva muşchi care nu-şi pierd răbdarea:

Iar piatra e mereu primitoare

Scanned with OKEN Scanner

XXVII

Pe pămîntul ce se-nvîrteşte
În inima ta
Mănînc fructe-amare
Beau vin
Înăsprit

Iar tu stai mai departe
Nemişcată
Ca şi cum
În moarte
N-a
Fost
Nimic

XXX

Puţin îmi pasă dacă dedeţelul ştie. Iar cum a aflat nu iscodesc
Dar merita să rişti, să dai atîta muzică cît spinii în
care te trezeşti, în timp ce Braque doarme adînc. Ai vrut să fie
în tine şi foame şi sete, mitul cel mai curat. Şi iată,
s-a-mplinit.

De-ajuns e doar să vii din spaţiul dimprejur, mai mare, cum cîteodată face dedeţelul, şi să ştii:
(Mai bine să nu spun, mai bine să-ţi înfăşur petalele în jurul trupului).

XXXI

În noaptea asta-mi sînt mişcările uşoare
Ca zborul liliacului împuns de steaua neagră
A morţii
Şi pot să mă ridic deasupra fiecărei păsări
Şi morţi ce-ai îndurat şi să distrug
Urmaşii

În faţa mea e chiparosul (fereastră neagră-n zid)
Şi altceva nimic nu-i
Vertical
În noaptea asta toată eşti doar crăpături.
În care putrezeşti dar şi trăieşti
Deplin

Doar mai adînc şi doar mai grosolan
Previn cu suflu-a doua ta
Fiinţă
Zadarnic ar fi torţe dincolo de zi
Nicicînd n-ai şti cum moartă

Te supui

Scanned with OKEN Scanner

XXXII

Oare-ntr-o bună dimineață
Nu ne vom ridica din mîl și în sfîrșit
Aceiași
După puhoaie-ntregi de ploi căzînd divine
Peste Neretva tulbure cînd cerul
Curat

Între grîu și vie
Va curge-asemeni peste limpezi
Copci
Și-mbelșugat (ape tălăzuiesc)
Vom stoarce tînăr vin și pîine
Vom frămînta din vise

Într-un belșug pustiu fără de fund fără de vîrf
Vom liniști-ndelung umbrite
Zări
Vom fi oricărei alge țintă credincioasă
Și zi în care tremură eternul

Gide

XXXIII

Și iată frunze în sfîrșit în fine frunze
Strigăt neiertător în liniști urlă
Și-ntreabă-n zare care anotimp e
Îți vei deschide pîntecele în fața cerului mort
Și-o să-i arăți un orb soare sub inimă

O, tu care nu spui nimic
De sărăcia și revolta noastră

Ai milă de obrazul meu tîrziu
De-nguste dungi iluminat între-a tale
Umbre

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ și VERONICA TRENTEA

Scanned with OKEN Scanner

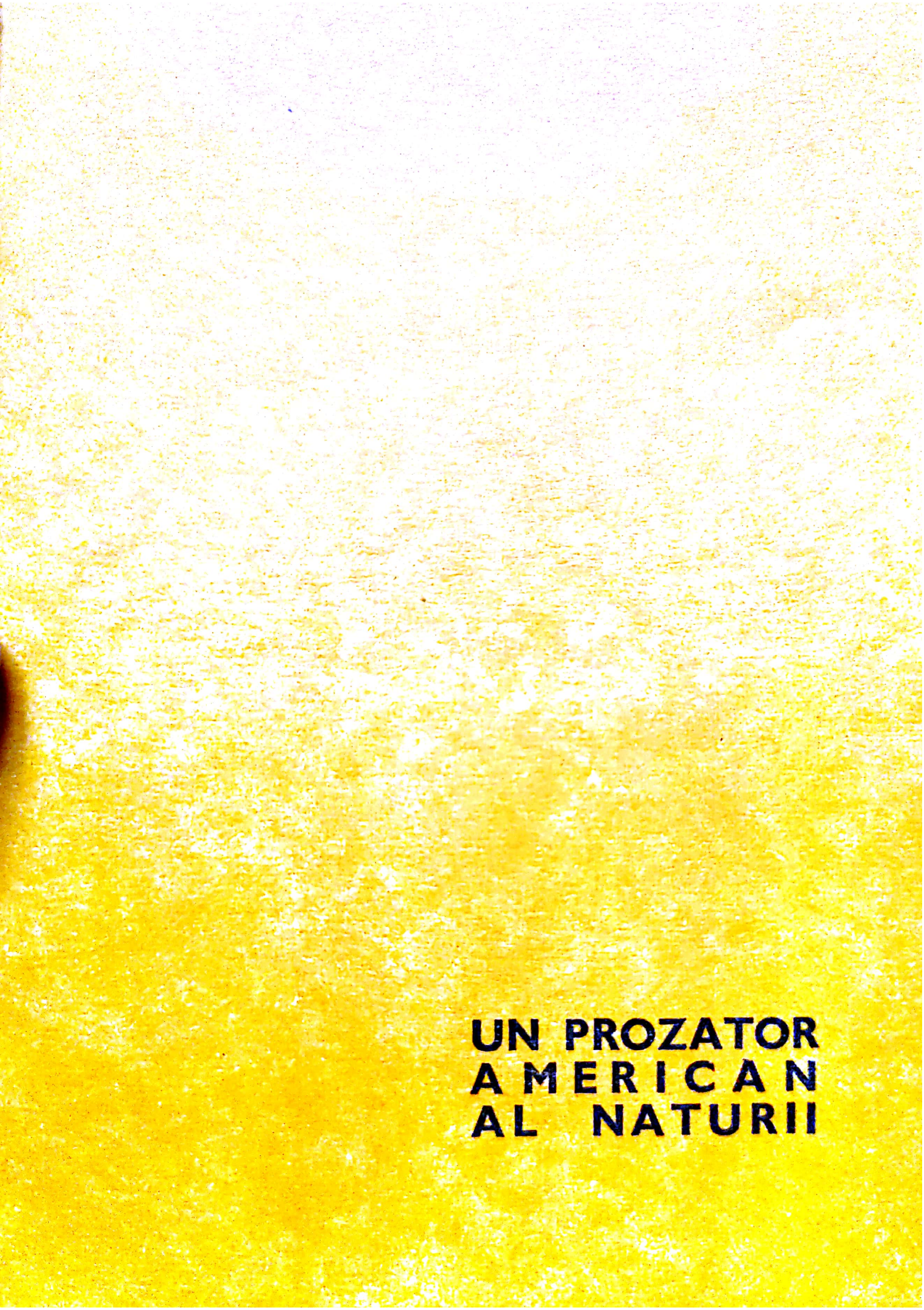

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

RICHARD BRAUTIGAN

Pescuitul de păstrăvi în America

Coperta pentru *Pescuitul de păstrăvi în America* este o fotografie făcută tîrziu, spre seară — o fotografie a statuii lui Benjamin Franklin din piaţa Washington, în San Francisco.

Născut în 1708 — mort în 1790, Benjamin Franklin stă pe un piedestal care arată ca o casă mobilată cu piatră. El ţine într-o mînă cîteva hîrtii şi în cealaltă, pălăria.

Statuia grăieşte în cuvinte încrustate pe marmură:

DĂRUITĂ DE CĂTRE
H. D. COGSWELL
BĂIEŢILOR ŞI FETELOR
CARE CURÎND
NE VOR LUA LOCUL
ŞI VOR DUCE ŞTAFETA MAI DEPARTE

La baza statuii, de jur împrejur, stă scris în cele patru direcţii ale acestui pămînt: către est BINE AŢI VENIT, către vest BINE AŢI VENIT, către nord BINE AŢI VENIT, către sud BINE AŢI VENIT. Chiar în spatele statuii se află trei plopi cu cîteva frunze spre vîrf. Statuia stă în faţa plopului din mijloc. De jur împrejur iarba e udată de ploile de început de februarie.

În fund e un chiparos înalt, întunecos ca o cameră. Sub acest copac a vorbit Adlai Stevenson în 1956, adresîndu-se unei mulţimi de 40 000 de oameni.

Peste drum se află o biserică mare cu turle, cruci, clopote şi o uşă impunătoare care seamănă cu o uriaşă gaură de şoarece din filmul de desene animate cu Tom şi Jerry, deasupra căreia e scris « Per L'Universo ».

Cînd se face cinci după-amiază pe coperta mea pentru *Pescuitul de păstrăvi în America*, oamenii se strîng în parcul de vizavi de biserică şi sînt foarte flămînzi.

Pentru cei săraci este vremea sandvişurilor.

Dar ei nu pot traversa strada decît după ce se dă semnalul. Atunci aleargă cu toţii spre biserică unde capătă sandvişuri învelite în hîrtie de ziar. Apoi, se duc înapoi în parc, dau la o parte hîrtia şi descoperă ce se află înăuntru.

Scanned with OKEN Scanner

Un prieten şi-a despachetat sandvişul într-o după-amiază şi a dat peste o frunză de spanac. Acesta era tot sandvişul.

Kafka a fost parcă cel care a învăţat despre America citind autobiografia lui Benjamin Franklin . . .

Kafka, cel care a spus : « Îmi plac americanii pentru că sînt sănătoşi şi optimişti ».

Bate-n lemn

(Partea I-a)

Eram copil cînd am auzit pentru prima dată de pescuitul de păstrăvi în America. Cînd anume? Şi de la cine? Cred că de la un tată de-al meu vitreg.

Vara anului 1942.

Bătrînul beţivan mi-a povestit despre pescuitul de păstrăvi. Cînd putea să vorbească, îmi descria păstrăvii de parcă erau un metal preţios şi ager la minte.

Argintul poate nu e cel mai potrivit metal la care mă gîndeam atunci cînd el îmi povestea despre pescuitul de păstrăvi.

Aş vrea să spun exact numele metalului la care mă gîndeam.

Poate păstrăv-oţel. Oţel făcut din păstrăvi. Rîul limpede, înzăpezit, jucînd rolul topitoriei şi al focului.

Ca la Pittsburgh.

Oţelul care iese din păstrăvi folosit în construcţii de case, trenuri şi tunele.

Un Andrew Carnegie al Păstrăvilor !

Răspunsul *Pescuitului de păstrăvi în America :*

Îmi aduc aminte cu nespusă plăcere de oamenii cu pălării în trei colţuri care pescuiau în zori de zi.

Bate-n lemn

(Partea a II-a)

Cînd eram copil, într-o după-amiază de primăvară, într-un oraş ciudat din Portland, m-am dus pînă la celălalt colţ al străzii şi am văzut un rînd de case vechi, îngrămădite ca nişte foci pe o stîncă.

Dincolo de case se întindea o cîmpie lungă care venea în prelungirea unui deal. Cîmpia era acoperită cu iarbă verde şi tufe. Pe vîrful dealului era o pădurice, cu pomi înalţi, întunecaţi. Mai departe, am văzut o cascadă revărsîndu-se de pe deal. Era lungă şi albă ; simţeam, parcă, răceala apei.

Acolo trebuie să fie şi un pîrîu, m-am gîndit eu, şi în pîrîu ar putea să fie păstrăvi.

Păstrăvi.

În sfîrşit, o ocazie să pescuiesc păstrăvi, să prind primul meu păstrăv, să contemplu Pittsburgh-ul.

Se lăsa întunericul. N-am avut timp să mă duc să văd pîrîul. M-am întors acasă trecînd pe lîngă casele cu ferestre larg deschise în care se reflecta cascada de întuneric a nopţii.

A doua zi vroiam să mă duc, pentru prima oară, la pescuit de păstrăvi. Vroiam să mă scol deverme, să iau micul dejun şi să plec. Auzisem că era mai indicat să te

Scanned with OKEN Scanner

duci la pescuit de păstrăvi dis-de-dimineaţă. Atunci sînt păstrăvii mai buni. Dimineaţa au ceva în plus. M-am dus acasă să mă pregătesc pentru pescuitul de păstrăvi în America. Nu aveam nici un fel de undiţă, aşa că a trebuit să improvizez ceva.

Ca o glumă.

De ce au traversat puii strada?

Am îndoit un ac şi l-am prins de o bucată de sfoară.

Şi am dormit.

A doua zi de dimineaţă m-am sculat şi am luat micul dejun. Am luat o felie de pîine albă pentru momeală. M-am gîndit să fac cocoloaşe din miez şi să le pun în vîrful celebrului meu cîrlig.

Am plecat de-acasă şi m-am îndreptat spre celălalt colţ al străzii. Ce frumos se vedea cîmpia şi pîrîul care se revărsa în cascadă peste deal.

Dar, cînd am ajuns mai aproape de pîrîu, mi-am dat seama că ceva nu era în ordine. Pîrîul parcă nu se comporta ca orice pîrîu. Era ceva ciudat la mijloc. Ceva în legătură cu felul în care se mişca. Pînă la urmă, ajungînd foarte aproape, mi-am dat seama de ce mi s-a părut mie ciudat.

Cascada nu era, de fapt, cascadă ; erau nişte trepte albe de lemn care duceau spre o casă ascunsă între copaci.

Am stat acolo mai mult, uitîndu-mă în sus şi-n jos, urmărind cu privirea treptele — nu-mi venea să cred.

Apoi, am ciocănit pîrîul şi am auzit sunetul lemnului.

Am mîncat eu felia de pîine — devenisem propriul meu păstrăv.

Răspunsul *Pescuitului de păstrăvi în America:*

Nu puteam face nimic. Nu puteam să transform nişte trepte în pîrîu. Băiatul s-a întors de unde venise. Acelaşi lucru mi s-a întîmplat şi mie odată. Îmi amintesc că am confundat o bătrînă cu un pîrîu cu păstrăvi din Vermont şi a trebuit să îmi cer scuze.

« Scuzaţi-mă, » i-am spus. « Am crezut că sînteţi un pîrîu cu păstrăvi. »

« Nu sînt, » mi-a răspuns ea.

(din Trout Fishing în America)

Numele meu

Bănuiesc, cititorule, că eşti curios să afli cine sînt. Numai că eu sînt unul dintre aceia care nu au un nume obişnuit. Numele meu depinde de tine. Dă-mi numele care-ţi vine cel mai uşor în minte.

Dacă te gîndeşti la ceva ce s-a întîmplat de mult : cineva ţi-a pus o întrebare şi tu nu ai ştiut răspunsul.

Acesta este numele meu.

Poate plouă cu găleata.

Acesta este numele meu.

Sau cineva te-a pus să faci ceva. Ai făcut. Apoi ţi s-a spus că nu e bine. « Îmi pare rău că am greşit » — şi trebuie să faci altceva.

Acesta este numele meu.

Scanned with OKEN Scanner

Poate este un joc pe care l-ai jucat cînd erai copil sau ceva ce ţi-a venit în minte, întîmplător, cînd erai bătrîn şi şedeai pe un scaun lîngă fereastră.

Acesta este numele meu.

Sau te plimbai pe undeva. Peste tot în jurul tău erau flori.

Acesta este numele meu.

Poate priveai fix într-un rîu. Cineva, lîngă tine, te iubea. Era pe punctul să te atingă. Aveai o presimţire. Apoi s-a transformat în realitate.

Acesta este numele meu.

Sau ai auzit pe cineva strigîndu-te de la distanţă. Vocea lor era aproape un ecou.

Acesta este numele meu.

Poate stăteai întins pe pat, aproape adormit, şi ai rîs poate de o glumă pe care ţi-ai spus-o — acum poţi dormi liniştit.

Acesta este numele meu.

Sau mîncai ceva bun şi pentru o clipă ai uitat că mănînci, dar ai continuat să o faci cu plăcere.

Acesta este numele meu.

Poate era pe la miezul nopţii şi focul bătea în sobă ca un clopot.

Acesta este numele meu.

Poate nu te simţeai prea bine cînd ea ţi-a spus un anume lucru. Ar fi putut să-l spună altcuiva: Cineva care să cunoască mai bine frămîntările ei.

Acesta este numele meu.

Poate păstrăvii înotau în baltă, dar rîul era lat de numai 20 de centimetri şi luna strălucea deasupra locului numit: IDEATH şi cîmpiile cu harbuzi străluceau peste măsură de mari, era întuneric şi luna părea că răsare din fiecare harbuz.

Acesta este numele meu.

Şi tare aş vrea ca Margaret să mă lase în pace.

(din Watermelon Sugar)

Păsările paradisului

Aş vrea să fiu într-o văgăună
unde soarele nu ajunge niciodată,
unde păsările paradisului
nu-mi pot auzi tînguirea.

(CÎNTEC POPULAR)

Chiar aşa. De multă vreme, copiii erau nemulţumiţi de televizor. Dispărea imaginea, iar moartea, despre care John Donne a vorbit atît de frumos, ameninţa orice program. Mai erau şi nişte linii care dansau pe ecran ca nişte cimitire bete.

Mr. Henly era un american obişnuit, în schimb, copiii lui deveniseră extrem de pretenţioşi. El lucra la un birou de asigurări unde ţinea evidenţa morţilor şi a viilor. O păstra în fişete. Toţi colegii vorbeau despre viitorul strălucit care-l aştepta pe Mr. Henly.

Într-o zi copiii l-au aşteptat să se întoarcă de la slujbă. I-au spus-o fără menajamente: sau le cumpără un televizor nou, sau se fac delicvenţi tineri.

Scanned with OKEN Scanner

I-au arătat o poză cu cinci delicvenţi tineri care violau o bătrînă. Unul dintre ei o lovea în cap cu un lanţ de la bicicletă.

Mr. Henly le-a promis imediat un televizor nou. Orice, numai să nu-i mai arate fotografia aceea oribilă. Apoi a venit nevastă-sa care i-a spus: « Cumpără-le un televizor nou. Ce dracu, eşti om sau monstru? » — erau cele mai frumoase cuvinte pe care le auzise din gura ei de la naşterea copiilor.

A doua zi, Mr. Henly s-a trezit în faţa magazinlui Frederick Crow pe vitrina căruia se afla un afiş imens care, plin de poezie, anunţa:

REDUCERI DE PREŢURI LA TELEVIZOARE

A intrat în magazin şi, imediat, a pus ochii pe un biberon-video cu un ecran de 105 cm. şi cu toate cordoanele ombilicale necesare. Un vînzător s-a apropiat de el şi i-a vîndut aparatul cu un simplu « Bună ziua ».

« Îl cumpăr, » a spus Mr. Henly.

« Credit sau bani ghiaţă? »

« Credit. »

« Aveţi cont la noi? » Vînzătorul s-a uitat la picioarele lui. « Nu aveţi, deci. Spuneţi-mi doar numele şi adresa şi veţi avea televizorul. »

« Dar creditul? » a întrebat Mr. Henly.

« Nu e nici o problemă », a spus vînzătorul. « Funcţionarul de la credit vă aşteaptă. »

« Bine, » a spus Mr. Henly.

Vînzătorul l-a îndreptat către serviciul de credit. « Vă aşteaptă. »

Avea dreptate. La un birou se afla o fată frumoasă. Era într-adevăr frumoasă. Părea că întruneşte toate calităţile fetelor frumoase care fac reclame pentru ţigări sau apar la televizor.

Doamne! Mr. Henly şi-a scos pachetul de ţigări şi şi-a aprins o ţigară. Doar n-o să-şi piardă firea atît de uşor.

Fata i-a zîmbit şi i-a spus « Cu ce vă pot ajuta? »

« Vreau să cumpăr un televizor pe credit şi aş dori să completez hîrtiile necesare, Am o slujbă sigură, trei copii şi plătesc rate pentru casă şi maşină. Puteţi avea încredere în mine. Am deja o datorie de 25000 de dolari. »

Mr. Henly s-a aşteptat ca fata să dea un telefon ca să verifice aceste date, să vadă dacă nu cumva minţise în legătură cu cei 25000 de dolari.

Fata nu a dat nici un telefon.

« Nu aveţi nici o grijă, » i-a spus fata. Avea o voce tare plăcută. « Televizorul e al dumneavoastră. Intraţi pe uşa aceea. »

I-a arătat o uşă grea de lemn ; lemnul esra crăpat întocmai ca soarele deşertului în timpul unui cutremur. Crăpăturile erau umplute cu lumină.

Clanţa era de argint. Mr. Henly îşi dorise întodeauna să deschidă o asemenea uşă. Mîna lui visase să atingă această uşă de mult de tot, cu milioane de ani în urmă.

Deasupra uşii stătea scris:

POTCOVAR

A deschis uşa, a intrat şi a dat peste un bărbat care i-a spus: « Vreţi să vă scoateţi pantofii? »

« Am venit să semnez hîrtiile, » i-a spus Mr. Henly. « Am o slujbă sigură. Sînt un om corect. »

« Fiţi fără grijă. Vă rog să vă scoateţi pantofii ».

Mr. Henly şi-a scos pantofii.

« Şi ciorapii. »

Scanned with OKEN Scanner

Şi-a scos şi ciorapii ; nimic nu i s-a părut ciudat : la urma urmelor, nu avea nici un ban pentru televizor. Podeaua era rece.

« Ce înălţime aveţi ? » l-a întrebat bărbatul.

« 1,78. »

Bărbatul s-a dus la fişet, a deschis sertarul pe care scria 1,78. A scos de acolo o pungă de plastic, apoi, a închis sertarul. Mr. Henly şi-a amintit un banc, dar l-a uitat la fel de repede.

Bărbatul a desfăcut punga şi a scos de acolo umbra unei păsări imense. A despăturit-o ca pe o pereche de pantaloni.

« Ce-i asta ? »

« Este umbra unei păsări, » i-a spus bărbatul care s-a îndreptat spre scaunul pe care şedea Mr. Henly şi a întins umbra pe podea, la picioarele lui.

Apoi, a luat un ciocan foarte ciudat şi a scos cuiele din umbra lui Mr. Henly — erau cuiele care o ţineau fixată de trupul lui. A luat umbra lui Mr. Henly şi a împăturit-o cu grijă. A pus-o, apoi, pe un scaun lîngă Mr. Henly.

« Ce faceţi » ? l-a întrebat Mr Henly. Nu-i era frică. Era numai curios să afle ce se întîmplă.

« Vă dau o umbră, » i-a spus bărbatul şi a bătut în cuie umbra păsării la picioarele lui Mr Henly. Nu-l durea de loc.

« Aşa. Plătiţi televizorul în 24 de rate lunare. Cînd terminaţi de plătit, schimbăm umbrele. Vă stă destul de bine. »

Mr. Henly şi-a privit umbra de pasăre care se întindea în prelungirea trupului său. Nu arată prea rău, s-a gîndit Mr. Henly.

Cînd a părăsit camera, fata cea frumoasă de la birou i-a spus : « Vai ce mult v-aţi schimbat. »

Asta l-a bucurat imens pe Mr. Henly. După atîţia ani împreună cu nevasta lui uitase cum arată o femeie adevărată.

Şi-a căutat în buzunar o ţigară şi a descoperit că le fumase pe toate. Asta l-a făcut să se simtă prost. Fata l-a privit de parcă era un copil care tocmai făcuse o boroboaţă.

Un avion din Los Angeles în timpul primului război mondial

L-au găsit mort, lîngă un televizor, în camera din faţă a unei mici case închiriate din Los Angeles. Nevastă-mea se dusese la băcănie să cumpere nişte îngheţată. La cîteva străzi de casa noastră era o băcănie care stătea deschisă pînă tîrziu noaptea. A sunat telefonul. Era fratele ei care mi-a spus că tatăl lor murise în după-amiaza aceea. La şaptezeci de ani. O aşteptam pe nevastă-mea. Mă gîndeam cum să fac să-i spun că tatăl ei murise, cum să fac să nu-i produc prea multă suferinţă. Dar nimeni nu poate ascunde moartea dindărătul cuvintelor. Întotdeauna, la capătul vorbelor, cineva este mort.

Nevastă-mea s-a întors veselă de la băcănie.

— Ce s-a întîmplat ? m-a întrebat.

— Fratele tău tocmai a telefonat din Los Angeles.

— Ce s-a întîmplat ?

— Tatăl tău a murit în după-amiaza aceasta.

Scanned with OKEN Scanner

Asta se petrecea în 1960; peste cîteva săptămîni va fi 1970. Tatăl ei e mort de aproape zece ani. Eu m-am gîndit mult la ceea ce a însemnat moartea lui pentru noi toți.

1. S-a născut din părinți germani și a fost crescut la o fermă în South Dakota. Bunicul lui a fost un mare tiran care și-a distrus cu desăvîrșire cei trei fii, tratîndu-i de parcă ar fi rămas copii toată viața lor.

Ei nu au crescut niciodată în ochii lui, dar nici în proprii lor ochi. El a asigurat asta. Nu au părăsit niciodată ferma. Sigur că s-au căsătorit, dar el a avut grijă de toate problemele familiei, cu excepția concepției nepoților. Nu le-a permis niciodată să se ocupe de educația propriilor lor copii. El a avut grijă și de asta. Tatăl nevestii-mi îl considera pe tatăl lui ca pe un alt frate care, ca și el, căuta mereu să scape de mînia nestăpînită a bunicului lor.

2. Tatăl ei, băiat deștept, s-a făcut învățător la vîrsta de 18 ani, apoi, a părăsit ferma. Acesta a fost un adevărat act de rebeliune împotriva bunicului lui, care din clipa aceea l-a considerat mort. Nu a vrut să se ascundă după hambar, ca propriul său tată. A predat la o școală din Midwest timp de trei ani, apoi a lucrat ca vînzător de automobile pe vremea cînd au apărut primele mașini.

3. S-a căsătorit foarte devreme. A divorțat apoi, gîndindu-se la acea căsătorie ca la un schelet în dulapul familiei, pentru că nu pomenise nimănui nimic în legătură cu divorțul. Probabil că o iubise foarte mult.

4. Într-un accident de automobil, chiar înaintea primului război mondial, au murit toți, afară de el. Fusese unul din acele accidente care lasă urme adînci — întocmai ca marile evenimente istorice — în sufletele rudelor și prietenilor celor pierduți.

5. În 1917, cînd America a intrat în primul război mondial, a hotărît să se facă pilot, deși avea aproape 30 de ani. I s-a spus că era prea bătrîn pentru asta, dar el investise atît de multă energie în acel proiect, încît, în cele din urmă, a fost acceptat la școala de piloți din Florida.

În 1918 s-a dus în Franța, a zburat pe un avion De Havilland, a bombardat o gară și, într-o bună zi, pe cînd zbura pe deasupra liniilor germane, nori mici au început să se adune în jurul lui. I s-au părut minunați și a trebuit să mai zboare o bucată de vreme pînă să-și dea seama că erau antiaeriene germane care căutau să-l doboare.

Altă dată, zbura deasupra Franței, cînd în spatele avionului a apărut curcubeul; oricum se întorcea avionul, curcubeul rămînea în spatele lui. Și tot așa curcubeul l-a urmărit pe cerul Franței într-o după-amiază a anului 1918.

6. La sfîrșitul războiului era căpitan și călătorea într-un tren în Texas, cînd un om între două vîrste, care ședea lîngă el și cu care vorbise timp de trei sute de mile, i-a spus: « Dacă aș fi tînăr ca dumneata și aș avea un mic capital, aș merge în Idaho și aș deschide o bancă. Simt că afacerile bancare vor înflori în Idaho. »

7. Tocmai asta a făcut și tatăl ei.

8. S-a dus în Italia, a deschis o bancă, curînd a devenit proprietarul a trei bănci și al unei mari ferme. Asta se petrecea în 1926 — afacerile mergeau bine.

9. S-a căsătorit cu o profesoară cu șaisprezece ani mai tînără. În luna de miere au luat trenul spre Philadelphia unde au stat o săptămînă întreagă.

10. În urma crizei monetare din 1929 el a suferit o grea pierdere, fiind nevoit să renunțe la bănci, precum și la băcănia pe care o deschisese între timp. Și-a păstrat ferma, deși a trebuit să o ipotecheze.

11. În 1931 a hotărît să crească oi. A cumpărat o turmă măricică și se purta extrem de bine cu oierii. Atît de bine, încît, curînd, atitudinea sa față de oieri devenise subiect de bîrfă în acea parte din Idaho. Dar oile s-au îmbolnăvit și au murit toate.

Scanned with OKEN Scanner

12. În 1933 a cumpărat altă turmă de oi și a întreținut mai departe bîrfa orașului purtîndu-se la fel de bine cu oierii. Dar oile s-au îmbolnăvit și, în 1934, au murit toate.

13. Le-a dat muncitorilor cîte un premiu în bani și a renunțat la creșterea oilor.

14. După ce și-a vîndut ferma, îi mai rămăseseră bani numai pentru plata datoriilor și pentru a-și cumpăra un Chevrolet nou-nouț în care și-a urcat întreaga familie și au pornit-o spre California ca să înceapă o viață nouă.

15. El avea patruzeci și patru de ani, avea o nevastă de douăzeci și opt de ani și o fiică nou-născută.

16. Nu cunoștea pe nimeni în California — asta se întîmpla în timpul depresiunii economice.

17. Nevasta lui a lucrat o vreme la o magazie de prune uscate, iar el într-un loc de parcare în Hollywood.

18. El s-a angajat, apoi, contabil într-o mică companie de construcții.

19. Nevasta lui i-a dat un fiu.

20. În 1940 s-a ocupat, pentru puțină vreme, cu vînzări și cumpărări de case în California, pentru ca, apoi, să revină la slujba de contabil la mica companie de construcții.

21. Nevasta lui s-a angajat supraveghetoare la o băcănie, unde a lucrat timp de opt ani. Cînd al doilea responsabil și-a deschis propria sa băcănie, ea s-a dus să lucreze pentru el. Și acum lucrează tot acolo.

23. Fusese foarte drăguță pînă la patruzeci de ani.

24. Compania de construcții l-a concediat. I-au spus că era prea bătrîn pentru postul de contabil. « E timpul să mai stai și pe-acasă », i-au spus rîzînd. Avea cincizeci și nouă de ani.

25. Au închiriat casa în care locuiseră douăzeci și cinci de ani, deși ar fi putut să o cumpere, la un moment dat, fără nici un avans și cu o rată lunară de cincizeci de dolari.

26. Apoi a devenit paznicul liceului la care mergea fiica lui. Ea îl vedea pe coridoare. Acasă se vorbea foarte rar despre funcția lui de la școală.

27. Mama ei le prepara gustarea la amîndoi.

28. El a ieșit la pensie cînd avea șaizeci și cinci de ani și s-a apucat să bea, cu măsură, vin dulce. Îi plăcea să bea whiskey, dar familia nu-și putea permite acest lux. Stătea acasă mai tot timpul. Începea să bea pe la zece dimineața, la cîteva ore după plecarea nevestei.

29. Se îmbăta pe nesimțite. Întotdeauna își ținea sticlele cu vin ascunse într-un dulăpior din bucătărie și era foarte prudent ca nimeni să nu descopere locul, deși era singur în casă.

Nu se manifesta niciodată violent, iar cînd nevasta lui se întorcea de la lucru, găsea întotdeauna casa curată. Cu timpul, însă, a început să umble în felul acela excesiv de atent pe care-l au alcoolicii cînd încearcă din greu să arate că nu sînt beți.

30. Vinul dulce îi dădea înapoi viața pe care o pierduse.

31. După-amiezile se uita la televizor.

32. Odată a fost urmărit de un curcubeu pe cerul Franței în timp ce zbura pe un avion cu bombe și mitraliere, în primul război mondial.

33. Tatăl tău a murit în după-amiaza aceasta.

Scanned with OKEN Scanner

Vremea la San Francisco

Era o după-amiază înnourată cu un măcelar italian care vindea o jumătate de kilogram de carne unei bătrîne — dar cine poate şti la ce i-ar folosi unei bătrîne o jumătate de kilogram de carne?

Era prea bătrînă ca să consume atîta carne. Poate îi trebuia pentru un stup de albine ; poate avea acasă cinci sute de albine aurii care o aşteptau cu miere.

— Ce fel de carne doriţi astăzi? o întrebă măcelarul. Avem carne tocată foarte bună. Slabă.

— Nu ştiu. Parcă nu aş vrea carne tocată.

— Da, e slabă. Eu am tocat-o. Am pus multă carne slabă.

— Parcă n-aş lua carne tocată.

— Da. E o zi foarte potrivită pentru carne tocată. Uitaţi-vă afară. Ce zi mohorîtă. Unii nori parcă ţin ploaia închisă în ei. În locul dumneavoastră aş cumpăra carne tocată.

—Nu. Nu vreau carne tocată şi nici nu cred că o să plouă. Cred că o să iasă soarele. O să fie o zi frumoasă. Vreau o jumătate de kilogram de ficat.

Măcelarul rămase împietrit. Nu-i plăcea să vîndă ficat doamnelor bătrîne — acest lucru îl enerva foarte tare. Nu mai vorbi cu ea.

Împotriva voinţei lui tăie dintr-o bucată mare şi roşie cîteva bucăţi de ficat pe care le împachetă în hîrtie albă şi le puse într-o pungă maron. O făcea cu vădită neplăcere.

Îi luă banii, îi dădu restul şi se întoarse spre vitrina cu păsări ca să-şi potolească nervii.

Folosindu-şi oasele aşa cum vasele se folosesc de pînze, bătrînica a ieşit în stradă. Ţinea ficatul ca pe un trofeu şi se îndrepta spre poalele unui deal foarte abrupt.

A început să urce dealul, dar, fiind tare bătrînă, îi era greu. Obosea şi trebuia să se oprească din cînd în cînd ca să se odihnească.

Casa bătrînei era pe vîrful dealului, o casă înaltă din San Francisco. Ferestrele reflectau o zi înnourată.

Şi-a deschis geanta care era ca un cîmp toamna, iar lîngă crengile căzute ale unui măr bătrîn şi-a găsit cheile.

Apoi a deschis uşa. Îi era prietenă bună şi de nădejde. A salutat-o cu o înclinare a capului, a intrat în casă şi s-a îndreptat, de-a lungul unui coridor, spre o cameră plină cu albine.

Peste tot erau albine. Albine pe scaune. Albine pe fotografia părinţilor ei decedaţi. Albine pe perdele. Albine pe un radio vechi care fusese folosit prin anii treizeci. Albine pe pieptene şi pe perie.

Albinele s-au strîns în jurul ei cu dragoste, în timp ce ea a despachetat pachetul şi l-a pus pe o tavă de argint înnourată care de îndată s-a transformat într-o zi însorită.

(din Revenge of the Lawn)

Scanned with OKEN Scanner

Accidentul de automobil

Această bibliotecă a luat ființă dintr-o nevoie și o dorință copleșitoare. Pur și simplu, trebuia să existe astfel de bibliotecă. Această dorință s-a concretizat în clădirea, nu prea mare, care adăpostește biblioteca și personalul care o servește și care, în clipa de față, se reduce la propria-mi persoană.

Clădirea este veche, în stilul obișnuit de după cutremur, din cărămidă galbenă și se află pe strada Sacramento, nr. 3150, în San Francisco, California 94115 — dar nu primim cărți prin poștă. Trebuie să le aducă personal autorii. Este una din primele reguli de funcționare ale acestei biblioteci.

Înaintea mea au lucrat aici mai mulți oameni. Aici oamenii se schimbă foarte repede. Cred că eu sînt al 35-lea sau al 36-lea bibliotecar. Am căpătat postul pentru că eram singura persoană care îndeplinea condițiile de angajare și nu aveam nimic altceva de făcut.

Am treizeci și unu de ani și nu am făcut niciodată vreo școală de bibliotecari. Am o cu totul altă pregătire, care se potrivește totuși cu genul de muncă pe care-l fac aici. Îi înțeleg pe oameni și îmi place ceea ce fac.

Cred că sînt singurul american care poate face această muncă; de aceea o și fac. Cînd o să părăsesc acest loc, o să găsesc altceva de lucru. O să am un viitor frumos.

Bibliotecarul dinaintea mea a lucrat aici timp de trei ani, apoi, a plecat pentru că îi era frică de copii. Avea impresia că se pregăteau să facă o boroboață. Acum locuiește într-un azil de bătrîni. Luna trecută am primit o vedere de la el. Era complet ininteligibilă.

Bibliotecarul dinaintea lui a fost un tînăr care și-a părăsit pentru șase luni grupul de motocicliști ca să lucreze aici. Apoi, s-a întors la prieteni și nu le-a pomenit nimic despre slujba lui temporară.

— Unde ai fost în ultimele șase luni? l-au întrebat prietenii.

— Am îngrijit-o pe mama, le-a spus el. A fost bolnavă și avea nevoie de supă fierbinte de pasăre. Mai aveți vreo întrebare?

Asta a fost tot.

Bibliotecarul dinaintea lui a stat aici doi ani. Apoi, a plecat brusc spre savana australiană. De atunci nu s-a mai auzit nimic de el. A circulat zvonul că mai trăiește, dar a circulat și zvonul că a murit; orice ar face, viu sau mort, sînt sigur că tot în savana australiană e, pentru că a spus odată că nu mai se întoarce, iar dacă mai dă cu ochii de vreo carte, se omoară.

Bibliotecarul dinaintea lui a fost o tînără care a plecat de aici însărcinată. Într-o zi a văzut o licărire în ochii unui tînăr poet. Acum trăiesc împreună în cartierul Mission și nu mai sînt tineri. Ea are o fată frumosă și el este șomer. Vor să plece în Mexic.

Cred că fac o greșală. Am cunoscut atît de multe perechi care s-au dus în Mexic și s-au despărțit imediat după ce s-au întors în America. Dacă vor să rămînă împreună, cred că n-ar trebui să meargă în Mexic.

Bibliotecarul dinaintea ei a stat aici numai un an. A murit într-un accident de automobil. O mașină și-a pierdut direcția și a intrat în clădirea bibliotecii. L-a omorît. Niciodată n-am să înțeleg cum s-a întîmplat, doar biblioteca e din cărămidă.

Scanned with OKEN Scanner

Biblioteca

Este o bibliotecă frumoasă, foarte nimerită, foarte bogată şi, mai ales, foarte americană. E miezul nopţii şi biblioteca doarme adînc în întunericul acestor pagini, ca un copil care visează. Deşi biblioteca este «închisă», eu nu mă duc acasă pentru că aceasta a fost şi este casa mea de ani de zile. Trebuie să fiu prezent aici tot timpul. Este una din atribuţiile mele. Nu vreau să par un funcţionar lăudăros, dar mi-e frică numai cînd mă gîndesc la ce s-ar putea întîmpla aici dacă ar veni cineva şi nu m-ar găsi.

Stau la acest birou de multă vreme, cu privirea aţintită în rafturile întunecate de cărţi. Mă încîntă prezenţa lor, modul în care onorează lemnul pe care se odihnesc.

Ştiu că o să plouă

Toată ziua norii s-au jucat cu albastrul cerului, mişcîndu-şi siluetele impunătoare şi negre, dar pînă acum nu a plouat.

Am «închis» biblioteca la nouă. Dacă cineva aduce o carte, poate folosi clopoţelul de la uşă care mă vesteşte, fără să ţină seama de ce fac în clipa aceea: poate dorm sau fac mîncare sau o iubesc pe Vida care va fi aici curînd.

Serviciul ei se termină la 11,30.

Clopoţelul provine tocmai din Fort Worth, Texas. Omul care mi l-a adus nu mai trăieşte şi nimeni nu a putut afla cum îl chema. A adus clopoţelul şi l-a pus pe masă. Apoi, stînjenit, a plecat. Un străin, cu mulţi ani în urmă. Clopoţelul nu este prea mare, dar zgomotul pe care-l face călătoreşte discret de-a lungul unei cărări de argint care parcă cunoaşte alcătuirea urechii umane.

Deseori cărţile sînt aduse tîrziu, seara, sau foarte devreme dimineaţa. Eu trebuie să le primesc. Acestea sînt atribuţiile mele.

«Deschid» biblioteca la nouă dimineaţa şi o «închid» la nouă seara, dar sînt prezent douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, şapte zile din şapte.

Acum cîteva zile o bătrînică a adus o carte la ora trei dimineaţa. Am auzit clopoţelul în somn, ca un semnal scurt trimis de departe în urechea mea.

Am trezit-o şi pe Vida.

— Ce s-a întîmplat?

— Clopoţelul, i-am răspuns.

— Nu, trebuie să fie o carte.

I-am spus să stea acolo, în pat, să adoarmă la loc, că eu o să am grijă de toate. M-am sculat şi m-am îmbrăcat aşa cum se cuvine la primirea unei cărţi în bibliotecă.

Hainele mele nu sînt scumpe, dar sînt curate şi prieteneşti, iar prezenţa mea e foarte reconfortantă. Oamenii se simt mai bine cînd mă privesc.

Vida adormise din nou. Era tare frumoasă cu părul ei negru răsfirat pe pernă ca un evantai de lacuri întunecate. Nu am putut rezista să nu ridic învelitoarea ca să admir silueta ei adormită.

Un miros plăcut se ridică în aer, ca dintr-o grădină, deasupra acelui lucru incredibil de ciudat care era corpul ei — întins acolo, nemişcat şi dramatic.

Am ieşit şi am aprins lumina în bibliotecă. Era o atmosferă veselă, deşi era numai ora trei dimineaţa.

Bătrînica aştepta în spatele uşii din sticlă groasă. Biblioteca este într-o clădire foarte demodată şi de aceea uşa are aerul unei uşi de biserică.

Bătrînica părea foarte entuziastă. Era foarte bătrînă — poate avea optzeci de ani — şi purta haine sărăcăcioase.

Scanned with OKEN Scanner

Dar n-are nici o importanţă . . . bogat sau sărac . . . atitudinea mea este aceeaşi şi nu s-ar putea schimba niciodată.

— Tocmai am terminat-o, mi-a spus ea de dincolo de sticla groasă a uşii, înainte ca eu să deschid. Vocea ei, deşi micşorată considerabil de obstacolul dintre noi, trăda bucurie, imaginaţie, tinereţe.

— Îmi pare bine, i-am răspuns eu tot prin uşa închisă. Nu ajunsesem să deschid uşa. Împărtăşeam însă acelaşi entuziasm prin sticla uşii.

— E gata, spuse vocea intrînd în bibliotecă împreună cu o doamnă de optzeci de ani.

— Felicitări, i-am spus, e minunat să scrii o carte.

— Am venit pe jos pînă aici. Am pornit-o la miezul nopţii. Aş fi ajuns aici mai repede dacă n-aş fi aşa de bătrînă.

— Unde locuiţi? am întrebat-o.

— În hotelul Kit Carson, mi-a spus. Am scris o carte.

Mi-a întins-o mîndră de parcă ar fi fost cel mai preţios lucru din lume. Chiar era.

Era un caiet cu spirală de felul celora pe care le poţi găsi oriunde în America. Nu există librărie unde să nu găseşti astfel de caiete.

Pe copertă era lipită o etichetă mare pe care era scris titlul cu litere mari, verzi:

ÎNGRIJIREA FLORILOR LA LUMINA LUMÎNĂRILOR
ÎN CAMERE DE HOTEL
de
Doamna CHARLES FINE ADAMS

— Ce titlu minunat, am zis. Nu cred că mai avem o astfel de carte în bibliotecă. A dumneavoastră o să fie prima.

Un zîmbet de plăcere apăru pe faţa ei care începuse să îmbătrînească acum patruzeci de ani din cauza privaţiunilor din tinereţe.

— Am scris la această carte cinci ani, mi-a spus. Locuiesc în hotelul Kit Carson şi cresc flori în cameră. Camera mea nu are nici o fereastră, aşa că am fost nevoită să folosesc lumînări. Sînt foarte bune. Am mai încercat şi cu lumină de felinar sau cu lupa, dar florilor, în special lalelelor şi mărgăritarelor, nu le priieşte. Am încercat şi cu lanterna, dar am fost foarte dezamăgită. Am folosit trei sau patru lanterne pentru nişte gălbinele, dar nu s-a întîmplat mare lucru. Lumînările sînt foarte bune. Se pare că florilor le place mirosul de ceară. Înţelegi ce vreau să spun? E de ajuns să-i arăţi o lumînare că floarea şi începe să crească.

Am răsfoit cartea. Este alta din atribuţiile mele aici. De fapt sînt singura persoană care o face. Cartea era scrisă cu litere lungi roşii, verzi şi albastre. Avea şi desene ale camerei de hotel şi ale florilor pe care le creştea acolo.

Erau o mulţime de flori în camera ei mică: în tinichele, sticle şi borcane, toate înconjurate de lumînări aprinse.

Camera părea o catedrală.

Mai era desenat fostul administrator al hotelului şi ascensorul hotelului. Ascensorul îmi făcea impresia unui loc foarte deprimant.

În desen administratorul hotelului arăta foarte nefericit şi obosit, parcă simţea nevoia unui mic concediu. Părea că se uită în spate la ceva ce tocmai apăruse acolo. Era un lucru pe care nu vroia să-l vadă, dar n-avea încotro. Sub desen stătea scris:

Scanned with OKEN Scanner

ADMINISTRATORUL HOTELULUI KIT CARSON PÎNĂ CÎND A FOST CONCEDIAT PENTRU CĂ OBIȘNUIA SĂ BEA ÎN ASCENSOR ȘI FURA CEARCEAFURI

Cartea avea cam patruzeci de pagini. Părea interesantă și, oricum, era binevenită în colecția noastră.

— Poate sînteți obosită, i-am spus. Luați loc. O să vă fac niște cafea.

— Mi-ar face foarte bine, mi-a spus. Am scris la această carte despre flori timp de cinci ani. Am depus mult efort. Iubesc florile. Păcat, camera mea nu are nici o fereastră, dar am făcut tot ce mi-a stat în putință cu ajutorul lumînărilor. Lalelelor le prieste.

Cînd m-am întors în cameră, Vida dormea adînc. Am aprins lumina și ea s-a trezit. Clipea și fața ei avea paloarea marmoreană pe care o au fețele femeilor frumoase cînd sînt trezite brusc, fără să fie pregătite.

— Ce e? a întrebat. Altă carte, a răspuns tot ea.

— Da.

— Despre ce e? m-a întrebat automat ca un fonograf uman.

— Despre îngrijirea florilor în camere de hotel.

Am pus apa pentru cafea pe plită și m-am așezat lîngă Vida care și-a pus capul în poala mea, iar poala mea a fost în întregime acoperită de părul ei negru și unduios.

I se vedea un sîn. Minunat.

— Și ce mare lucru e să crești flori în camere de hotel? a întrebat Vida. Nu poate să fie numai despre asta. Cum e povestea adevărată?

— La lumina lumînării, i-am spus.

— Așa da.

Deși nu-i puteam vedea fața, știam că zîmbește. Biblioteca mea o amuză teribil.

—E scrisă de o bătrînică, i-m spus. Iubește florile, dar nu are nici o fereastră la camera ei, așa că le îngrijește la lumina lumînării.

— Bine, dragă, mi-a spus Vida cu tonul pe care-l folosește întotdeauna cînd vorbește despre bibliotecă. Mereu spune ce loc îngrozitor e și cum nu o atrage de loc.

Nu i-am răspuns. Apa pentru cafea fierbea. Am luat o linguriță plină cu Nescafé și am pus-o într-o ceașcă.

— Ness-café? a întrebat Vida.

— Da. Pentru bătrînică. A venit pe jos de departe. Cred că o ceașcă de cafea i-ar face bine.

— Așa se pare. Poate și puțin nitrat de amil? Glumesc. Ai nevoie de mine? Mă scol.

— Nu, scumpo. Mă îngrijesc singur de asta. A mai rămas vreuna din prăjiturelele pe care le-ai făcut tu?

— Da, sînt acolo, în pungă.

Mi-a arătat cu degetul o pungă albă de pe masă.

— Cred că au mai rămas cîteva cu ciocolată.

— De ce le-ai pus în pungă? am întrebat-o.

— Nu știu. De ce se pun prăjiturelele în pungi? Se pun, și gata.

Vida își sprijinise capul de cot și mă urmărea. Era nemaipomenită: fața, ochii . . .

— Formidabil argument! i-am spus.

— Păi, nu am dreptate? mi-a spus adormită.

— Sigur că ai.

Scanned with OKEN Scanner

Am luat ceaşca cu cafea şi am pus-o pe o mică tavă de lemn împreună cu puţin lapte din conservă, nişte zahăr şi o farfurioară pentru prăjiturele.

Tava mi-o făcuse cadou Vida. A cumpărat-o de la Cost Plus Imports şi, într-o bună zi, mi-a făcut-o cadou. Îmi plac surprizele.

— Mă-ntorc repede, i-am spus. Culcă-te.

— OK ! şi şi-a tras pătura peste cap.

Adio, iubito. Am luat cafeaua şi prăjiturelele şi i le-am dus bătrînei. Stătea la masă, cu capul rezemat de cot, aproape adormită. Părea că visează.

Nu mi-am putut ierta că i-am întrerupt visul. Ştiu cît valorează un vis, dar, ce să fac . . .

— Am venit.

— Ai venit . . . şi-a întrerupt ea visul.

— Cafeaua.

— Ce drăguţ eşti ! O cafea o să mă trezească. Drumul m-a obosit. Aş fi putut aştepta pînă mîine ca să vin cu autobuzul, dar am vrut să aduc cartea imediat. O terminasem la miezul nopţii şi am lucrat la ea timp de cinci ani.

Cinci ani, a repetat de parcă spunea numele ţării unde ar fi fost ea Preşedinte; florile care creşteau la lumina lumînării în camera ei de hotel, — Cabinetul ei; iar eu, — Directorul bibliotecilor.

— Să înregistrez cartea, am spus.

— Minunat ! Delicioase prăjiturelele. Dumneata le-ai făcut?

Mi s-a părut foarte ciudată întrebarea. Nimeni nu mi-a mai pus o astfel de întrebare. M-a surprins. E caraghios cum poţi fi încurcat cu o întrebare despre prăjiturele.

— Nu, i-am spus. Nu le-am făcut eu. O prietenă mi le-a făcut.

— Oricine le-a făcut, se pricepe. Ciocolata e foarte gustoasă. Aşa, multă ciocolată.

— Da.

Trebuia să înregistrez cartea. Toate cărţile sînt înregistrate în catalogul bibliotecii. Este catalogul tuturor cărţilor pe care le primim zi de zi, săptămînă de săptămînă, an de an. Pe toate le înregistrez în acest catalog.

Noi nu folosim clasificarea zecimală a lui Dewey, sau alt sistem de indici pentru înregistrarea cărţilor. Le înregistrăm în ordinea în care sînt aduse. Apoi, le dăm înapoi autorilor care au libertatea să le pună oriunde, pe orice raft vor.

Nu contează unde stă cartea, pentru că nimeni nu vine niciodată să le împrumute sau să le consulte. Biblioteca mea nu se aseamănă cu celelalte în această privinţă.

— Îmi plac mult prăjiturelele, spuse bătrînica în timp ce o mesteca pe ultima. Ciocolata miroase tare bine. Aşa ceva nu găseşti la băcănie. Zici că le-a făcut o prietenă?

— Da. O foarte bună prietenă.

— Foarte bine. Nu mai găseşti prăjiturele ca astea acum. Înţelegi ce vreau să spun.

— Da, i-am spus. Cele cu ciocolată sînt bune.

Vida le făcuse.

Bătrînica tocmai terminase ultimele picături de cafea din ceaşcă, dar a dus din nou ceaşca la gură. A vrut să se asigure că nu lasă nici o picătură în ceaşcă, chiar dacă trebuia să bea ultima picătură de cafea de două ori.

Mi-am dat seama că se pregătea să plece pentru că încerca să se ridice de pe scaun. Ştiam că nu o să mai vină la mine niciodată. Aceasta fusese singura ei vizită la bibliotecă.

Scanned with OKEN Scanner

— Am scris cartea cu multă plăcere, mi-a spus. Acum e gata și mă pot întoarce la florile mele. Sînt tare obosită.

— Luați cartea, i-am spus. Puteți s-o puneți pe orice raft vreți.

— Ce bine !

A luat cartea și a dus-o încet spre acea parte a bibliotecii spre care se îndreptau de obicei copiii, mînați parcă de o chemare interioară nemărturisită.

Nu-mi amintesc să fi văzut vreodată o persoană peste cincizeci de ani care să se fi îndreptat spre acea parte a bibliotecii. Bătrînica s-a îndreptat într-acolo de parcă ar fi fost condusă de copii. Și-a pus cartea ei, despre creșterea florilor la lumina lumînărilor în camere de hotel, între o carte despre indienii americani (pro) și un tratat ilustrat, foarte favorabil, despre gemul de căpșuni.

A părăsit biblioteca foarte fericită și a pornit-o agale spre camera ei din hotelul Kit Carson, la florile care o așteptau acolo.

Am stins luminile din bibliotecă și am luat tava înapoi, în camera mea. Știam biblioteca atît de bine, încît puteam să mă descurc și pe întuneric. Drumul spre cameră mi-a fost mîngîiat de gînduri plăcute despre flori, despre America și despre Vida, care dormea ca o fotografie aici, în bibliotecă.

(din The Abortion: An Historical Romance, 1966)

În românește de ANCA NEMOIANU

Scanned with OKEN Scanner

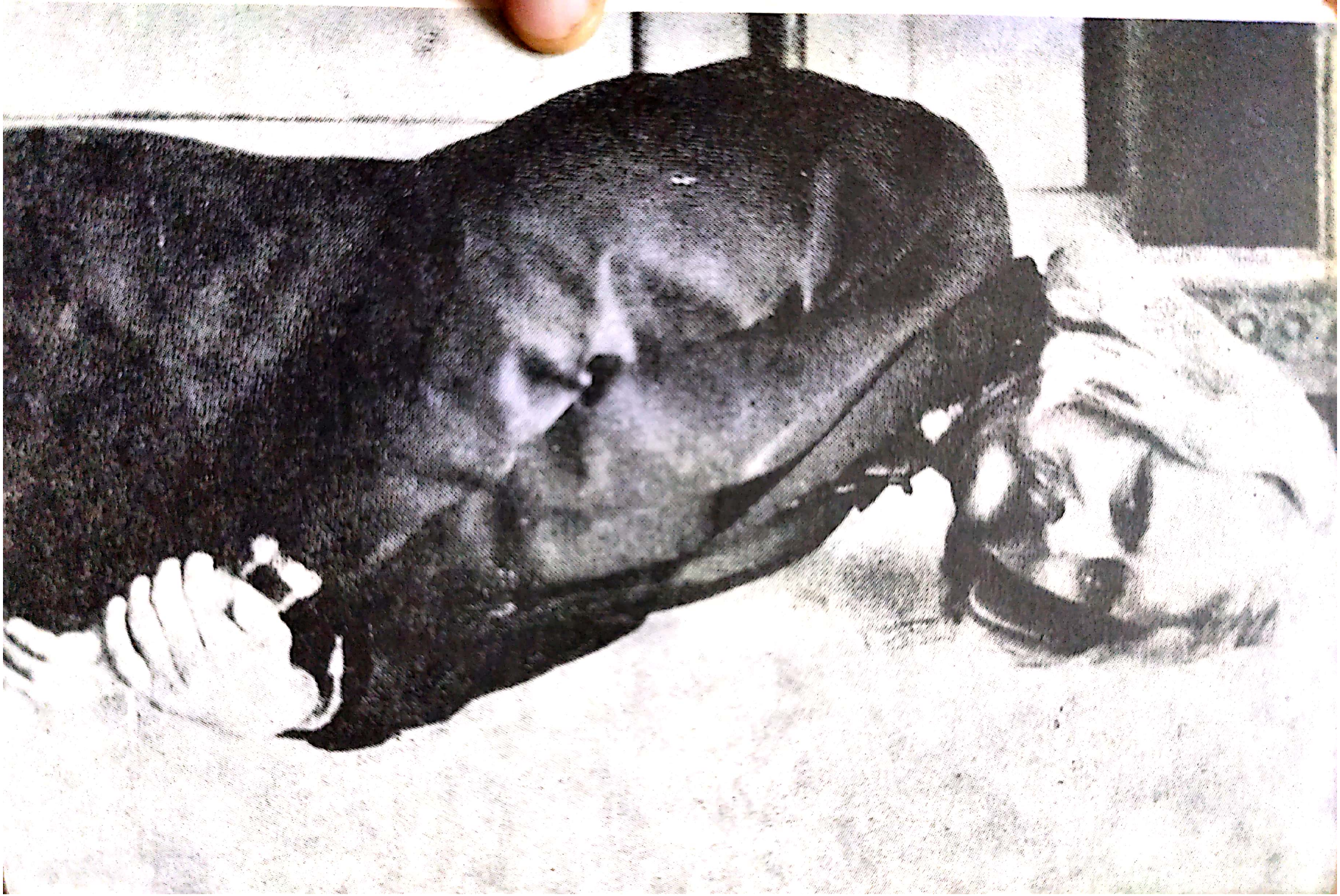

Scanned with OKEN Scanner

ANCA NEMOIANU

RICHARD BRAUTIGAN

În 1967 apărea în America un roman cu un titlu ciudat — *Trout Fishing in America* (Pescuitul de păstrăvi în America) — despre care un editor spunea: « Domnul Brautigan ne-a predat în 1962 o carte intitulată *Pescuitul de păstrăvi în America*. Înțeleg din referate că nu este vorba de pescuitul de păstrăvi. » Editorul înțelesese bine: *nu* este vorba de un lung eseu despre arta de a pescui păstrăvi în America sau despre modelele perfecționate de undițe pentru prins păstrăvi în apele repezi de munte, așa cum ne-ar sugera titlul și cunoștințele noastre despre eseul, e drept, nu american, ci britanic.

Pescuitul de păstrăvi în America este un personaj care întreabă și căruia i se răspunde, care primește scrisori și ia masa cu Maria Callas, este Natura nelucrată de om, este Libertatea de a sta ore în șir cu undița în mînă și cu gîndul aiurea, este mitul unei Americi de mult dispărute.

Pescuitul de păstrăvi în America este și romanul care l-a impus pe tînărul scriitor Richard Brautigan în viața literară americană.

Despre Richard Brautigan nu se știe prea mult, în ciuda caracterului aparent autobiografic al romanelor sale. El este băiatul care visează să pescuiască păstrăvi, cu o undiță improvizată, într-un pîrîu imaginar. Este bibliotecarul timid care își petrece viața înconjurat de cărțile unor scriitori rataţi, frustraţi sau obsedaţi, într-o bibliotecă din California de unde nimeni nu împrumută cărți niciodată. El păzește sute de cărți care nu vor fi niciodată citite decît de proprii lor autori: copii de cele mai diverse vîrste sau bătrîni cu cele mai variate preocupări. Dar tot el este și scriitorul Richard Brautigan care vine la această bibliotecă cu a treia sau a patra sa carte. Bibliotecarul Brautigan ne spune că scriitorul Brautigan era «înalt și blond, cu o mustață lungă care îi dădea o înfățișare anacronică. Parcă s-ar fi simțit mai bine dacă ar fi trăit într-un alt secol. »

Dar tot Brautigan pare să fie și scriitorul din *In Watermelon Sugar* (În zahărul de harbuz, 1968) care locuiește într-un fel de paradis blakean al inocenței, pe malul

unui pîrîu unde, probabil, copilul din *Pescuitul de păstrăvi în America* și-ar fi putut realiza visul, în mijlocul unor oameni care nu cunosc egoismul și răutatea, ci numai plăcerile pe care ți le poate oferi o viață simplă și tihnită. Oare cine va citi cartea pe care o scrie autorul din *In Watermelon Sugar ?* Ne vine greu să credem că vreunul din prietenii lui ar fi sincer interesat să-i citească acea carte misterioasă la care scrie pe tot parcursul romanului.

În sfîrșit, Brautigan ar putea să fie și Jesse, tînărul timid și retras din *A Confederate General from Big Sur* (Un general al Confederației la Big Sur, 1964) care se împrietenește cu veselul și sociabilul Lee Mellon și amîndoi se retrag într-un paradis sălbatic pe malul Pacificului.

Acesta este, deci, Richard Brautigan, scriitorul care se află undeva între generația *beat* și generația *love*, care are cîte ceva din amîndouă, dar, mai presus de orice, are o personalitate unică, ușor de recunoscut în mai toate romanele, nuvelele sau versurile sale.

Dacă am vrea să-i găsim locul într-o mai largă istorie a literaturii americane, l-am pune undeva alături de Hemingway, pentru că amîndoi elogiază viața în aer liber, sau lîngă Mark Twain pentru paginile de umor copios (care ar merita să stea în orice antologie de liteatură umoristică), sau lîngă Steinbeck de care îl leagă o mare dragoste pentru California, pentru coasta Pacificului.

Romanele și nuvelele lui Brautigan (cu unele excepții, cum ar fi *Un general al Confederației la Big Sur* sau unele nuvele din volumul *Răzbunarea de pe pajiște*) nu pot fi povestite. Brautigan este poet ; singura marcă distinctivă dintre poezia și proza sa este așezarea în pagină. Brautigan vorbește despre stări sufletești, eroul său este un personaj liric, este un tînăr timid care privește cu multă gravitate — chiar și atunci cînd ne face să rîdem — lumea în care trăiește și în care se simte stingher. El se izolează de restul lumii fie într-o bibliotecă publică din California, fie, mai ales, într-un paradis natural real (Big Sur) sau imaginar (IDEATH [1] în *In Watermelon Sugar*) sugerează locul unde oamenii trăiesc elementar, unde ideea a murit). Sau cel puțin *visează* o astfel de izolare pe malul unui rîu de munte unde să pescuiască păstrăvi. Eroul lui Brautigan a cunoscut realitatea dar nu s-a putut adapta acestei realități. Bibliotecarul din *The Abortion* a trăit « în lume » înainte de a se angaja să-i ajute pe cei care, asemenea lui, s-au retras în camere de hotel să crească flori la lumina lumînărilor. Jesse a trăit în San Francisco înainte de a se retrage la Big Sur. Scriitorul din *In Watermelon Sugar* a cunoscut starea blakeană a experienței în tigrii fioroși care i-au devorat părinții în fața ochilor lui de copil. Aviatorul din nuvela *Un avion din Los Angeles în timpul primului război mondial* (1971) a cunoscut tragedia războiului înainte de a se retrage în paradisul artificial al alcoolului. Chiar și departe de lume, eroul lui Brautigan vine în contact cu puterea destructivă a

[1] IDEATH este un cuvînt telescopat, format din *idea* + *DEATH*

Scanned with OKEN Scanner

omului. Banda lui inBOIL din *In Watermelon Sugar* sugerează «Arderea interioară» a unui grup de oameni care distrug tot ceea ce au realizat ceilalți, majoritatea, prin echilibru și calm sufletesc. Bibliotecarul din *The Abortion* este readus în lume de prietenul lui, Foster, care nu-l duce oriunde, ci la Berkeley, acolo unde se întîmplă totul în viața universitară americană. Eroul lui Brautigan, ca și scriitorul însuși, devine un obiect de cult pentru studenții din Statele Unite. Dar nici bibliotecarul, nici Brautigan, credem noi, nu și-au dorit acest lucru.

Eroul lui Brautigan trăiește cu nostalgia unei Americi de mult pierdută în istorie, acea Americă pe care a cunoscut-o Kafka « citind autobiografia lui Benjamin Franklin », erou aproape legendar al americanilor.

La apariția romanului[1] *Trout Fishing in America*, critica americană s-a împărțit în două tabere. Unii l-au primit cu un entuziasm debordant, dar fără a înțelege nimic din ce spunea Brautigan ; aceștia au rîs în hohote citind *A Confederate General from Big Sur*, dar nu au înțeles ce citeau, au spus că *Trout Fishing in America* este o carte unică, dar nu au putut spune de ce. Ceilalți l-au privit cu condescendență și i-au sfătuit pe cititori să guste candoarea și tinerețea fără să se oprească prea mult asupra paginilor pentru că, astfel, la o analiză atentă, totul se spulberă. Totuși, între aceste două tabere au existat și unele atitudini echilibrate [2] care au atras atenția că, dincolo de plăcerea pe care ți-o oferă lectura fugară, dincolo de zîmbetul sau hohotul de rîs pe care ți-l produc unele pagini, dincolo de inovațiile stilistice, există, în cărțile lui Brautigan, o substanță reală, o gravitate în atitudine egală cu gravitatea problemelor din viața americană a anilor noștri. Nici o singură imagine din romanele sau versurile lui Brautigan nu este întîmplătoare: fiecare rînd ne trimite inevitabil, aproape obsesiv, spre o unică temă — impulsurile destructive ale *omului* în opoziție cu ritmul netulburat al *naturii*.

Personalitatea lui Brautigan a devenit atît de puternică în lumea literelor din Statele Unite, încît s-au găsit confrați care să-l parodieze. Dar Richard Brautigan nu și-a spus încă ultimul cuvînt: are numai 37 de ani.

---

[1] Brautigan pare să insiste ca lucrările sale în proză să fie numite *romane*, chiar dacă am fi tentați să le numim altfel.

[2] Terence Malley, *Richard Brautigan* (colecția *Writers for the 70's* New York, 1972.

Scanned with OKEN Scanner

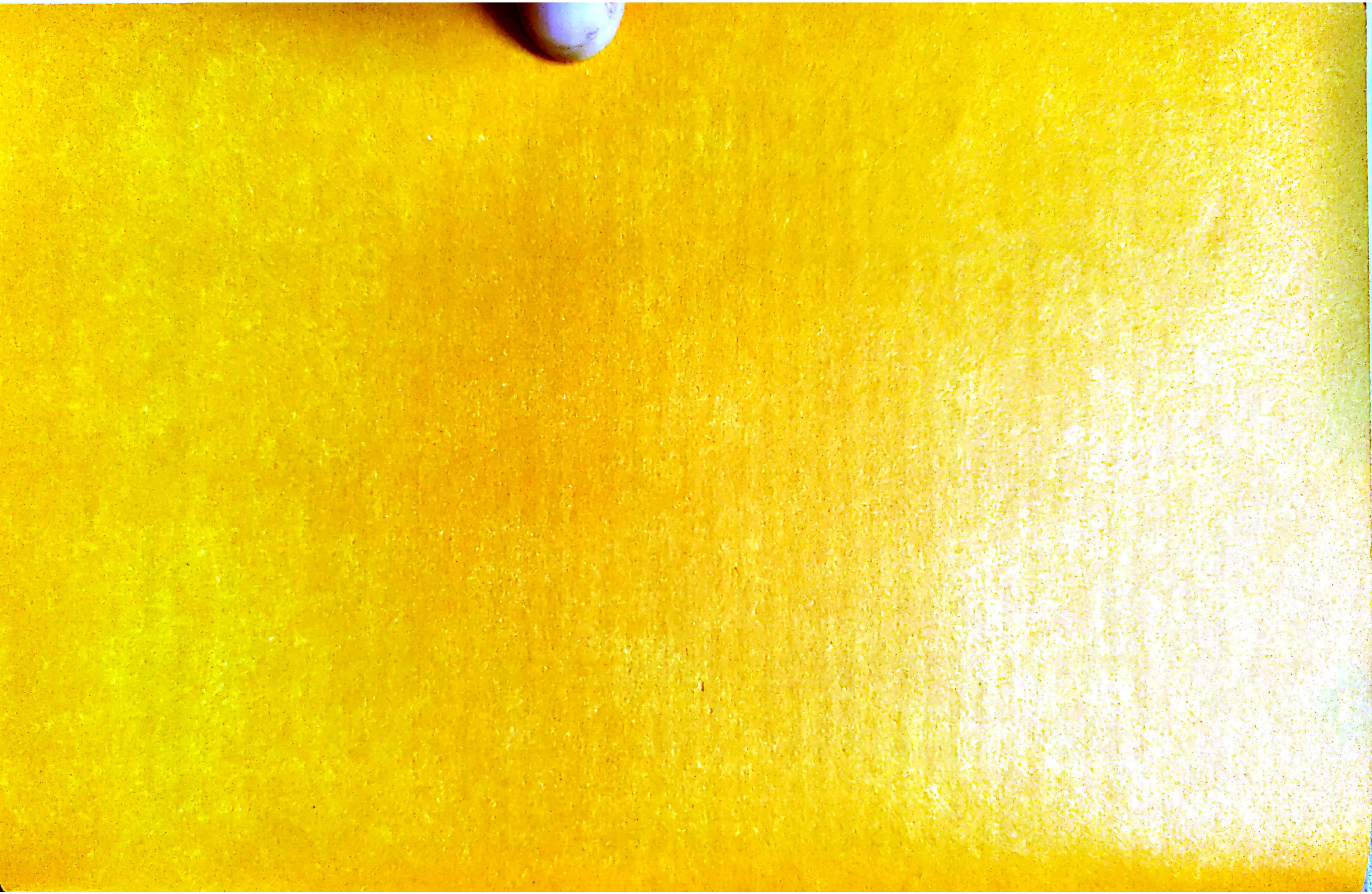

Scanned with OKEN Scanner

DOMOKOS SÁMUEL

GOGA şi ADY

Cînd şi cum a început cunoştinţa dintre Ady şi Goga? Goga vorbeşte despre acest lucru în două rînduri atît doar că greşeşte în privinţa datei cînd a început cunoştinţa lor, indicînd anul 1910. Dar nu în 1910 s-au cunoscut, ci în martie 1912 prin corespondenţă, cînd Goga îşi executa pedeapsa privativă de libertate la Seghedin, ca urmare a unui delict de presă (cum mărturiseşte Horia Petra Petrescu în poezia « Mîinii mele» publicată în « Ţara Noastră»). Goga spune în declaraţiile sale: « Mă aflam în 1910 în închisoarea de stat din Seghedin, datorită unui delict de presă, cînd am primit o scrisoare de la Ady Endre. Scrisoarea conţinea o critică aspră la adresa politicii de dominaţie a stăpînirii, condamnînd actele de violenţă şi de intoleranţă ale acesteia. Cu acel prilej Ady mi-a întins dreapta sa prietenească, mie, tulburătorului ordinei publice. M-a impresionat profund tonul frăţesc şi i-am răspuns.»

Nu am găsit scrisoarea de care îşi aminteşte Goga că i-ar fi trimis-o Ady, dar trebuie să acordăm toată încrederea acestei afirmaţii, deoarece Ady Lajos ştia şi el de existenţa scrisorii. « Goga era deţinut în închisoarea din Seghedin şi Bandi i-a adresat o scrisoare în care a dat expresie solidarităţii sale cu poetul şi patriotul. . . »

Scrisoarea pomenită în mărturiile lui Goga este scrisă în adevăr în închisoarea din Seghedin şi poartă data de 13 martie 1912. Cartea poştală ilustrată reprezintă clădirea închisorii din Seghedin, este adresată domnului Ady Endre şi are următorul cuprins:

Mult stimate prietene,

Amabilele tale rînduri m-au emoţionat. . . În singurătatea în care m-a trimis Ungaria oficială, însoţită de dureroasa indiferenţă a cîtorva, semnele acestei nobile prietenii m-au mişcat adînc. De îndată ce voi fi în stare, voi veni la Budapesta, ca să-ţi strîng mîna. Te salută

GOGA OCTAVIAN

Seghedin 13.III.1912.

In adevăr, impresionat de scrisoarea amicală pe care a primit-o de la Goga, Ady se hotărăşte să protesteze în coloanele ziarului « Világ» împotriva condamnării.

---

* Fragment din monografia « *Goga — A Költö ès a müforaito* », *Kriterion*, 1972

Scanned with OKEN Scanner

Mărturie stă articolul intitulat « Captivitatea lui Goga», din care reproducem următoarele: « Cînd ospitalitatea oficială l-a aruncat pe marele poet al românilor, Octavian Goga, în închisoarea boerească de la Seghedin, i-am trimis salutările mele, salutări ca de la frate unui frate, pline de dragoste pentru nobilul luptător... Viața captivului Goga este o viață demnă de invidiat, fiindcă ea înseamnă libertate».

Protestul lui Ady împotriva condamnării lui Goga nu a fost singurul, deși din punctul de vedere al ponderii, a fost fără îndoială cel mai semnificativ.

În « Budapesti Hirlap», Gyulai Farkas și-a ridicat glasul în apărarea lui Goga, subliniind meritele pe care acesta și le-a dobîndit față de literatura maghiară, prin traducerile în limba română. Merită să fie amintite cîteva pasaje din acest articol: « ... l-a tradus în românește pe Petöfi și acum are sub tipar, la București, traducerea lui Madách. (Guvernul) trebuie să facă pașii necesari pentru ca în această chestiune, Octavian Goga care — legal — nu a fost condamnat pentru activitatea sa nemijlocită în presă, și luînd în considerație meritele cîștigate prin transpunerea în limba română a celor doi poeți, *să nu fie supus niciunei pedepse*. Fie ca spiritul lui Petöfi și Madách să-i acorde iertarea deplină în această chestiune, pentru ca el să poată continua și în viitor să facă cunoscute acele opere ale poeților maghiari, în care cei ce vorbesc românește nu vor găsi niciun fel de blesteme, nici ură, nici acuzații, ci doar dragoste de patrie, dragoste față de oameni și față de neam».

Întemnițarea lui Goga a tulburat adînc opinia publică maghiară progresistă, care, în înfruntarea ei cu guvernul, era alături de poet, așa încît, oricît de regretabilă a fost această întîmplare, ea a contribuit la întărirea legăturilor noastre cu literatura românească.

De altfel Goga a considerat pedeapsa cu închisoarea nu drept o vină a « maghiarilor», ci a guvernului. O dovedește faptul că, întemnițat la Seghedin, a legat prietenie cu literatul dr. Szalay József, locțiitorul prefectului de poliție al orașului. Despre viața pe care a dus-o Goga în închisoarea din Seghedin și despre relațiile prietenești pe care le-a stabilit cu Szalay, găsim un interesant articol în ziarul local, scris de Ujlaki Antal: « Ultimul deținut, Octavian Goga, singurul poet în viață căruia literatura îi poate acorda întreaga încredere, traducătorul « Tragediei omului» a părăsit în urmă cu cîteva zile închisoarea, în care săptămîni de-a rîndul, și-a depănat fantezia, fiindcă ziua se odihnea întins într-un chaise-longue, iar noaptea, la masa de scris acoperită cu foi de hîrtie albă își înșiruia visurile, întocmai cum se înșiră mărgelele».

În ultimele zile ale captivității sale, poetul a avut o surpriză neașteptată. I-a sosit un pachet din portul italian Rimini. Din pachet răzbătea parfum de flori. Florile erau însoțite de următoarea dedicație: « Pentru florile din poeziile dumneavoastră, aceste flori. Al dumneavoastră admirator, dr. Szalay József, locțiitorul prefectului de poliție al orașului chesaro-crăiesc».

Și articolul continuă: « Poetul trimisese doctorului Szalay, locțiitorul prefectului de poliție al orașului și pasionat bibliofil, versiunea românească a « Tragediei omului», însoțită de o caldă dedicație și această atenție a fost răsplătită cu florile trimise de locțiitorul prefectului de poliție al orașului, dr. Szalay».

Interesantul articol se încheie astfel:

« Goga a fost foarte impresionat de această atenție fiindcă într-adevăr este un caz foarte rar cînd un entuziast maghiar trimite flori unui entuziast valah».

Exemplul lui Szalay József arată că, pînă și în rîndurile slujitorilor aparatului de stat, condamnarea lui Goga a trezit proteste. O mărturisește chiar articolul menționat din « Luceafărul», vorbind de intervenția lui Ady și eliberarea lui Goga.

Scanned with OKEN Scanner

După eliberare, în aprilie 1912, Goga şi-a continuat activitatea poetică şi politică cu acelaşi zel ca mai înainte: închisoarea nu a făcut decît să-i oţelească voinţa de a lupta împotriva politicii de asuprire dusă de clasele dominante.

În numărul său de Crăciun 1913 ziarului arădean «Românul» — publică sub formă de răspuns la articolul ministrului Culturii, Zichy, care se ocupă de maghiarizarea românilor ardeleni, — un articol: « Un anacronism — cultura naţională maghiară», în care, dezvoltîndu-şi contra-argumentele, Goga demonstrează că dacă totuşi maghiarizarea nu a avut loc, aceasta se datoreşte faptului că însăşi semnificaţia naţională a literaturii maghiare a fost coruptă . . . : « În zadar căutăm în cărţile lor oglindirea semnelor distinctive, istorice, ale sufletului maghiar; în aşa numita literatură maghiară întîlnim din ce în ce mai rar unguri. Au dispărut tipurile romantice ale lui Jókai, nobilii aceia mîndri, greoi, încăpăţînaţi, ai lui Kemény, ţăranii aceia atît de sfătoşi şi simpatici din regiunile slovace, ai lui Mikszáth. S-a frînt avîntul tradiţional, acea trăsătură nobilă a scriitorului, obiectul sincerei sale simpatii, nu mai întîlnim în piesele de teatru acei ţărani vorbăreţi, gălăgioşi, violenţi; a dispărut din poezie sănătoasa inspiraţie ţărănească, dragostea de natură. În cîntece nu mai există nici pusta maghiară, nici mugetul cirezilor, nici romantica vitejie a haiducilor din Bakonyi. Toate trăsăturile particulare au fost sacrificate, literatura lor a încetat să mai fie o literatură naţională. Au renunţat la valorile estetice, la credinţele literare, alţi eroi le-au luat locul. Literatura nu mai este militantă, nu mai există luptători în arenă, există doar purtători de cuvînt ai revendicărilor naţionale. Nu poţi asculta glasul energic de odinioară, fiindcă în faţa ta se conturează chipuri triste, imagini întunecate, clişeele uzate ale artei internaţionale. În poezia lor de azi nu-şi mai găsesc expresie decît sufletele torturate, zvîcnirile individualiste duse la exagerare, cinismul brutal şi frivolităţile necunoscute. Ţăranul a încetat să fie obiectul literaturii, nobilul mai apare uneori în piesele de teatru, dar prezentat ridicol în atitudinile sale, numai ca să fie pe placul spectatorilor. Puntea care făcea legătura între sufletul de ieri şi cel de azi al maghiarului s-a frînt; afirmarea ideilor sociale care au plămădit istoria poporului, nu mai ajunge să aibă glas în literatură».

Primele confruntări literare între Goga şi Ady s-au desfăşurat fără ca măcar interlocutorii să se fi cunoscut personal. Nu mult după aceasta, a venit însă şi clipa cunoaşterii personale. Iniţiatorul acestei apropieri a fost şi de astă dată tot Ady. În interviul pe care l-a acordat ziarului « 8 Órai ujság», Goga evocă în felul următor întîlnirea cu Ady:

«După vreo doi-trei ani am ajuns la Budapesta, ca membru al Comitetului Naţional Român. Pe vremea aceea (1913) se desfăşurau tocmai tratativele în vederea încheierii unui pact între conducătorii românilor ardeleni şi primul ministru Tisza István. Eram un adversar fervent al lui Tisza, nu luasem contact cu el niciodată pînă atunci şi ca ziarist combăteam cu vehemenţă toate propunerile sale. După vreo trei luni de şedere la Budapesta, Ady mi-a făcut o vizită la Császarfürdö. Mi-a spus-o foarte sincer, fără ocolişuri, că vrea să mă cunoască. Sinceritatea, felul de a fi, deschis, m-a făcut să-l îndrăgesc şi ca om».

În continuare, Goga povesteşte cum la solicitările lui Ady de a-i cunoaşte pe scriitorii din conducerea revistei « Nyugat» s-a organizat o cină la cafeneaua « Philadelphia»; Ady i-a adus la cină pe Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Ignotus, Schöpflin Aladar, Fenyö Miska, Papp Viktor şi Ady Lajos. De la acesta aflăm cum a decurs dineul şi cît de greu s-au înfiripat discuţiile şi că atmosfera nu s-a mai încălzit decît după ce Ady şi Móricz au băut « per tu» cu Goga.

Goga vorbeşte şi el despre acest dineu:

« Nu voi uita niciodată întîlnirea aceea. Ne adunaserăm într-o cîrciumioară

Scanned with OKEN Scanner

din Buda; se afla acolo întreaga gardă de la « Nyugat», printre care şi cei mai de seamă conducători ai ei. . . Scopul evident al acestui memorabil dineu a fost acela de a statornici legături între scriitorii români şi maghiari, care, ridicîndu-se deasupra concepţiilor strîmte, şovine, să caute căile cele mai potrivite care ar putea uni popoarele pe tărîm cultural.»

În vederea întăririi legăturilor literare, Ady plănuise reprezentarea pe scenele maghiare a piesei lui Emil Isac, « Maica cea tînără» şi « Năpasta» a lui I. L. Caragiale.

Cît de mult a dorit şi Goga adîncirea legăturilor literare se poate vedea din rîndurile pline de regret din finalul mărturisirilor sale:

« Din tot programul nostru, întocmit cu atîta încredere şi hotărîre, nu s-a ales nimic. Nu a rămas decît prietenia pe care am legat-o cu Ady.»

Din păcate nici aceasta pentru multă vreme. Goga aluneca tot mai spre dreapta în problema naţională, care pînă la urmă a tulburat relaţiile dintre cei doi.

Ady admira în Goga în mod deosebit pe poetul curajos care lupta pentru drepturile poporului său şi ar fi dorit ca Goga să nu ducă singur bătălia, ci să se apropie de tabăra acelor forţe politice progresiste din care făcea şi el parte. În această privinţă, a polemizat adeseori cu Goga; nu punctul de vedere al lui Goga în problema naţională îl combătea Ady, deoarece şi el dorea şi considera că este necesară rezolvarea echitabilă a acestei probleme.

Prima ciocnire deschisă a avut loc cînd Goga, ca membru al Comitetului Naţional român, care ducea tratative cu Tisza, a luat parte la discuţiile referitoare la chestiunea naţionalităţilor, problemă iniţiată de Tisza István. Ady, care-l combătea cu vehemenţă pe Tisza, urmărea cu dezamăgire discuţiile care se purtau cu cercurile oficiale şi în consecinţă a publicat în « Világ» un articol referitor la această chestiune sub titlul « Maghiar şi român — Scrisoare lui Octavian Goga». Printre altele Ady spune în acest articol:

« Iată a trecut peste un deceniu de cînd una din tabere este în plină efervescenţă revoluţionară, luptînd atît pentru poporul vostru cît şi pentru drepturile tuturor popoarelor din Ungaria. Această mică tabără a crescut şi a tulburat cele mai de seamă figuri ale istoriei maghiare, ba i-a şi vrăjit cu această splendidă voinţă a eliberării popoarelor. Nu aş putea şi chiar dacă aş putea, nu vreau să vorbesc, cu acea disperată aţîţare, despre aceia cu care vă tocmiţi sau cu care, probabil, aţi şi încheiat un tîrg. Merită oare ca în numele unei himere îndepărtate să daţi pe mîna celei mai josnice şi celei mai brutale stăpîniri, poporul şi democraţia?»

Răspunsul nu a venit din partea lui Goga, ci a revistei « Luceafărul» care, într-un articol intitulat « Lui Ady, poetul», respinge cu brutalitate încercarea lui Ady de a realiza o apropiere politică. Din tonul şi stilul scrisorii am dedus că scrisoarea a fost scrisă de redactorul şef al revistei, Oct. Tăzlăuanu. Credem că merită să reproducem cîteva pasaje.

« Ne atragi atenţia asupra acelei tabere, al cărei membru eşti şi tu, şi care, cu o oaste în creştere, luptă de peste un deceniu pentru libertatea popoarelor din Ungaria, deci şi pentru libertatea poporului român. E adevărat: democraţii tăi luptă pentru dreptul fiecărui popor, fiindcă lupta popoarelor este încă într-o fază teoretică şi poate doar sentimentală.»

În continuare, articolul subliniază că adeseori cei ce sînt pe moşia celor de la putere uită convingerile şi sentimentele lor, chiar cele mai recente. « De cîte ori nu aţi batjocorit poporul nostru, de cîte ori nu aţi călcat în picioare drepturile lui, în ziarul vostru intitulat « Világ» ! Chiar unul dintre cei mai străluciţi teoreticieni ai voştri — chiar şi Jászi Oskár — încearcă să ne democratizeze, dar numai pentru ca în urmă să ne maghiarizeze. Vreţi să puneţi capăt brutalităţilor, dar şi această strădanie are un singur scop: strivirea unui popor. Iată de ce nu ne vom

Scanned with OKEN Scanner

putea înțelege niciodată... Poate că tu ai să rămîi alături de ei, și privești mai departe, la libertatea și la frățietatea popoarelor. Dar să nu crezi că pornind de la mizeriile care s-au ivit în cursul tratativelor, un popor poate fi amorțit pînă la moarte sau poate fi constrîns să renunțe la idealurile lui.»

Iar în încheiere:

«... «pacea» între popoare nu se realizează prin procese verbale și nici prin acordurile încheiate la masa verde. Poporul, țărănimea română, nu visează deloc «pace». Poporul muncește în sudoarea frunții însîngerate și așteaptă. Îți poți imagina ce așteaptă. Voi n-aveți decît să vă țeseți viitorul. Ni-l țesem și noi pe al nostru, fără voi, ba chiar împotriva voastră».

Răspunsul «Luceafărului» a fost reprodus și în «Világ» sub titlul «Scrisoare lui Ady»

Din scrisorile amintite reiese că purtătorii de cuvînt ai burgheziei române, amintindu-și de experiențele neplăcute din trecut, nu acordau încredere taberei democrate maghiare, care ar fi dorit să rezolve problema naționalităților nu în interesul claselor dominante, ci luînd în considerare interesele comune ale tuturor popoarelor conlocuitoare.

În această dispută a intervenit, alăturîndu-se lui Ady, și poetul român ardelean, progresist, Emil Isac, admiratorul și prietenul lui Ady căruia-i spune într-o scrisoare:

«Dragă Ady Endre, bolnav și cu febră, am citit splendida-ți scrisoare politică adresată lui Goga, marele meu adversar și excepționalul meu prieten... Mi-a făcut o deosebită plăcere să văd că consideri amăgirile împăciuitoriste ale lui Tisza drept o vită țicăloasă pe care noi românii nu o vom cumpăra niciodată. Mi-a făcut o deosebită plăcere să citesc că și dumneata, întocmai ca și ceilalți distinși maghiari, doresc, și chiar vor, o pace româno-maghiară, dar nu de genul aceleia pe care o dorește acel Rodriguez cu urechi mari, cu ochelari, plin de gesturi, care invită la ospețele sale numai pe domnii noștri, pe episcopii noștri și pe cămătarii noștri parveniți, dar vrea să mențină în aceiași mizerie și nevolnicie mulțimea de «valahi» munteni, cu ochii înlăcrimați, pe prășitorii înfometați, ca și pe ungurul vostru care trage din pipă și care, de la țărmurile Tisei pînă la țărmurile Someșului blestemă, geme și plînge sub jugul boierului maghiar... Dragă Ady Endre scrisoarea ta a fost splendidă, nespus de adevărată și nespus de fierbinte.»

Datorită vederilor sale politice, Emil Isac nu făcea parte din cercul «Luceafărului», fiind chiar adversar; aceasta nu diminuiază însă cu nimic, ba dimpotrivă face să crească semnificația prezenței lui alături de Ady. Scrisoarea scoate în evidență faptul că, în cercurile intelectualității române progresiste, lupta politică a lui Ady împotriva regimului de dominație asupritoare a găsit înțelegere și sprijin. Din păcate, această intelectualitate reprezenta o forță prea mică și neorganizată spre deosebire de gruparea scriitorilor de la «Luceafărul».

Din pricina polemicilor, gruparea lui Goga nu s-a apropiat de cea a lui Ady, ba chiar s-a și îndepărtat, după ce punctele de vedere au fost expuse în mod deschis. Nu după multă vreme Goga a plecat la Paris de unde nu s-a mai întors în Ardeal — așa cum am amintit — ci la București. Vîntul iminentului război mondial îl îndepărta tot mai mult de concepțiile democratice revoluționare ale lui Ady. Decepționat, Ady vedea că Goga merge pe alt drum. De aceea a scris, în 1915, în «Világ» acel articol plin de resemnare intitulat «În loc de scrisoare lui Goga», în care spune:

«Un popor care într-o gravă situație shakespeariană permite celor mai buni din rîndurile lui să vadă omul din om și împovărat de sentimentul deplin al aparatenenței sale la maghiarime în aceste aspre zile, crede totuși în internaționalismul suprem, acel popor are viitor.»

Scanned with OKEN Scanner

Tot în această scrisoare Ady scrie că « l-a considerat totdeauna (pe Goga) ca pe un Kisfaludy Károly român, totdeauana cam plin de el şi turmentat de propria lui persoană ». Pe un ton amarnic mărturiseşte durerea pe care i-a pricinuit-o pierderea unui prieten: « . . . nu ştiu dacă în viaţa asta îi voi mai putea strînge vreodată mîna, şi, vai, cît mă doare asta ».

Oricît de mult i-au îndepărtat pe cei doi poeţi evenimentele pe plan politic internaţional, care au urmat, ele nu au izbutit să sfărîme sentimentele de prietenie: de-a lungul întregei sale vieţi, Goga i-a păstrat sentimente de cinstire şi de dragoste frăţească.

Prima manifestare a acestei dragoste consta în aceea că Eugen Goga, fratele poetului, a depus în numele acestuia o coroană pe mormîntul lui Ady cu următoarea inscripţie: « Lui Ady Endre, poetului şi prietenului » (vara lui 1919).

Cînd am analizat traducerile lui Goga din Ady am arătat că, după primul război mondial, Goga a fost acela care a insuflat în rîndurile cititorilor români dragostea pentru poezia lui Ady.

Meritul acestor traduceri constă în faptul că în rîndurile poeţilor români din Ardeal s-a ivit o serie de entuziaşti traducători dintre care amintim în primul rînd pe George A.Petre, primul editor care a întocmit şi a tradus amintita antologie din poezia lui Ady; exemplul său a fost urmat şi de alţii, ca bunăoară T.Murăşanu, I. Ilieşu, Avram T. Todor, etc.

Dar Goga a contribuit la desvoltarea cultului pentru Ady în România nu numai prin traduceri ci şi prin articolul scris cu prilejul aniversării a cinci ani dela moartea poetului. Merită să fie citate cîteva mărturii excepţionale cu privire la semnificaţia poeziei lui Ady.

« Cîntăreţul zbuciumat, doborît la patruzeci de ani, cu versurile lui pline de foc şi pasiune, cu strigătul profetic care ţîşneşte din strofele arhaice şi cu o viaţă agitată în fiecare clipă de un ideal artistic a revoluţionat înainte cu două decenii literatura vecinilor noştri. De-atunci şi pînă astăzi, cucerirea lui merge crescînd, dincolo de tiparele oficialităţii, furişîndu-se în toate inimile. Poezia lui Ady s-a dezlănţuit dela începuturile ei ca o furtună purificatoare în atmosfera literară îmbîcsită din capitala Ungariei. . . Dela primul volum pînă la ultimul vers, această poezie luptătoare a sunat ca o trîmbiţă de alarmă. Cîntăreţul şi-a urmat drumul înainte, cu toată împotrivirea atîtor suflete sterpe. »

Rîndurile lui Goga demonstrează măsura în care acesta a intuit semnificaţia poeziei lui Ady într-o vreme cînd în literatura maghiară se duceau însufleţite discuţii cu privire la valorificarea moştenirii sale poetice.

În acelaşi spirit îşi manifestă Goga entuziasmul faţă de Ady şi în telegrama trimisă Comitetului care, între 20 şi 21 Iulie 1924, a organizat la Zalău şi Mecenţiu o manifestare închinată memoriei lui Ady şi în care meritele poetului sînt subliniate în felul următor:

« Personalitatea lui Ady Endre este cea mai chemată să ne unească într-o singură tabără sub altarul veşnic al artei. În poezia sa se contopesc adevăruri tipic naţionale cu cele general umane, pasiunile sale ţîşnesc din izvorul nemuririi, luptele sale poartă amprenta unei inspiraţii profetice. În faţa unui şuvoi de lumină, care pătrunde pînă la asemenea înălţimi, a te pleca este un simţămînt deosebit de plăcut şi purificator, este o obligaţie culturală elementară.

Deaceea, în numele scriitorilor români şi al meu personal, primiţi sincerele noastre recunoştinţe pentru sărbătorirea lui Ady Endre — cu speranţa că nu peste mult timp vom avea prilejul aici, pe pămîntul patriei noastre, în faţa statuii sale, să ne rostim cuvintele de admiraţie pentru arta sa, care nu se va ofili niciodată.

Scanned with OKEN Scanner

Vă rog în mod deosebit, transmiteți stima mea părinților lui Ady, celei mai fericite perechi, care, dintr-un sătuc al delurosului și bătrînului Sălaj au trimis pe drumul nemuririi un copil cu înălțătoare visuri.

Cu deosebită stimă O. Goga ».

În articolul menționat, Goga precizează că a acceptat organizarea acestei sărbătoriri datorită admirației pe care o poartă poetului și că a cerut ca și cultura românească să participe la ea printr-un delegat al Ministerului Cultelor. În numele Ministerului, Ion Minulescu a ținut atunci un discurs omagial:

« Pe mine m-a trimis aici Ministerul Cultelor al guvernului român ca, împreună cu frații unguri, să sărbătorim memoria lui Ady Endre, care a dorit să cimenteze sufletul și iubirea tuturor popoarelor. Iar eu sînt fericit că mă pot declara frate cu acest maestru de glorioasă amintire, la această înălțătoare și însuflețită sărbătoare. . . La această aniversare s-au întîlnit intelectuali români și maghiari. . . . Noi românii și maghiarii, ca oameni înțelegători, aprindem făclia glorioasei amintiri care nu se va stinge niciodată. »

După părerea lui Goga, sărbătorirea a avut un deosebit succes; ziarul clujean «Înfrățirea» a publicat un articol pe două coloane, iar ziarele maghiare din Transilvania au amintit acest frumos exemplu de prietenie dintre cele două popoare. Presa maghiară conservatoare, grupată în jurul lui Rakosi Jenö și Herczeg Ferenc, a folosit acest prilej ca să otrăvească prietenia care se consolida între cele două popoare.

În românește de L. VOITA

Scanned with OKEN Scanner

NICOLAE BALOTĂ

Un omagiu maghiar lui OCTAVIAN GOGA

Puține studii dedicate de cercetători străini unui scriitor român pot rivaliza în erudiție și profunzime a analizei cu monografia completă — viață și operă — pe care Domokos Sámuel, profesor universitar budapestan și valoros cercetător al literelor românești, o dedică lui Octavian Goga. Remarcînd interesul stîrnit de personalitatea și opera poetului, îndeosebi în ultimii ani (reeditări ale operei, studii, privind biografia, articole de exegeză, ampla monografie a lui Ion Dodu Bălan) autorul lucrării *Octavian Goga, A költo és müforditó (Octavian Goga, Poetul și traducătorul)* publicată de editura *Kriterion* din țara noastră, consideră că poetul merită să fie cercetat mai de aproape și din perspectiva istoriei și a criticii literare maghiare, date fiind relațiile strînse pe care — după cum se știe — le-a avut Octavian Goga cu literatura maghiară și cu diverși literați maghiari. Un fragment dintr-o scrisoare trimisă de poetul nostru unui prieten maghiar constituie epigraful pe care profesorul Domokos îl așează în fruntea introducerii la monografia sa. Iată cuvintele, de o viguroasă noblețe, expresie — în același timp a iubirii de neam și a înțelegerii generoase față de alte popoare: « . . . am convingerea că orice ură meschină este un sentiment inferior de care e departe orice spirit ce se înalță într-un zbor mai înalt. Munca mea n-a călăuzit-o altceva decît dragostea pentru poporul meu, pentru libera propășire politică și culturală a căruia este datoria mea de totdeauna să lupt. » Urmînd chiar îndemnul poetului pe care-l studiază, profesorul budapestan își propune să zidească o nouă punte între două literaturi.

Cercetări asidue la București, Sibiu și Budapesta stau la baza monografiei lui Domokos Samuel. Autor al unor serioase lucrări bibliografice privind literatura română, acesta a scos la iveală o serie de date și documente noi, inedite, referitoare la Octavian Goga. Dintre acestea amintim o bogată literatură epistolară (îndeosebi corespondența lui Ion Lupaș), documentele din arhiva cercului studențesc Petru Maior și, mai ales, procesele verbale ale ședințelor la care a luat parte poetul, documentele de înființare și cele privind activitatea redacțională a revistei Luceafărul, notele inedite ale poetului la corectura traducerii sale după *Tragedia omului* de Madach, și altele.

Întreg acest material de arhivă care se adaugă la completarea conștiincioasă a tuturor documentelor cunoscute, cercetate de autorul monografiei la sursă, a contribuit îndeosebi la proiectarea într-o primă parte a lucrării, a unei biografii a lui Octavian Goga. Profesorul Domokos insistă îndeosebi, asupra anilor de formație ai poetului: anii petrecuți ca elev la Sibiu, anii de studenție din Budapesta, activitatea în cadrul revistei Luceafărul. Dar autorul monografiei nu se mulțumește doar

Scanned with OKEN Scanner

cu enumerarea principalelor evenimente biografice ale acestei perioade, cu schițarea unei geneze a operei lui Goga ci prezintă interesante amănunte cu privire la viața culturală românească din Transilvania acelei epoci.

Partea principală a cărții profesorului Domokos este aceea în care sînt trecute în revistă, analizate, cu rigoare și finețe, temele, motivele, structurile liricii lui Octavian Goga. Cercetătorul asociază unele metode tradiționale ale criticii și istoriei literare, cu instrumentele mai noi ale analizei tematice, ale studiului prozodiei etc. Cu o deosebită atenție sînt urmărite debuturile poetului. Autorul studiului se apleacă mult mai atent decît oricare istoric literar de pînă acum asupra acestei perioade a creației lui Octavian Goga. Sugestive raportări se fac îndeosebi cu lirica eminesciană. Se urmărește, astfel, cu atenție, desprinderea poetului ardelean din cercul de vrajă al poeziei eminesciene, modul în care Goga își dobîndește o voce autentică, în care poezia sa se epurează de orice epigonism. Procedînd apoi la analize temeinice ale liricii sale studiată în diversele ei avataruri, în ordinea evolutivă a apariției volumelor *(Poezii, Ne chiamă pămîntul, Din umbra zidurilor, Cîntece fără țară* și poeziile postume—*Din larg*), Domokos Sámuel elaborează un edificiu critic coerent, luminos, exegeza sistematică a unei opere. Analizele tematice se asociază în această parte a monografiei cu analizele formale privind arta poetică a lui Goga. Dacă în urmărirea temelor și motivelor se poate observa o oarecare timiditate în aplicarea uneltelor criticii și istoriografiei mai recente, nu tot astfel se întîmplă în analizele vizînd retorica, arta poetică. Acestea sînt deosebit de riguroase, alcătuind o contribuție importantă la cunoașterea structurilor formale ale liricii lui Octavian Goga.

Partea a treia, și ultima, a monografiei profesorului Domokos este închinată activității de traducător a poetului. Sînt studiate pe rînd traducerile sale din opera lui Petöfi, Ady, raporturile lui Goga cu acesta din urmă și, în sfîrșit, traducerea capodoperei lui Madach, *Tragedia omului*. Prin aplicarea unor metode de prozodie comparată în studiul translației poetice sînt elucidate unele aspecte ale travaliului artistic al poetului. Nici un alt cercetător n-a pătruns pînă acum cu o atît de atent minuțioasă migală în atelierul poetului traducător.

Cu două capitole în care sînt studiate mijloacele tehnice de care se folosește Goga în creația lirică (versificația, limba poetică, stilul) ca și traducerea operelor poetului nostru în limba maghiară se încheie monografia lui Domokos Sámuel.

Iată o carte scrisă cu seriozitate și fervoare. Descoperind și utilizînd documente inedite, analizînd temeinic opera lirică (nu și cea dramatică, publicistică etc.) a lui Octavian Goga, elucidînd unele momente obscure din biografia poetului, rezolvînd original unele probleme controversate legate de personalitatea acestuia, profesorul din Budapesta ne oferă un studiu de o deosebită valoare critică și istoriografică.

Scanned with OKEN Scanner

ARTA DE A TRADUCE

JIŘÍ LEVÝ

Problemele estetice ale traducerii

Problema cardinală a teoriei și practicii traducerii este aceea a exactității în redare. Un antagonism a două puncte de vedere opuse, întruchipate istoric în forma cea mai pură de teoria clasicistă a traducerii prin adaptare și de teoria romantică a traducerii literare, străbate întreaga evoluție a metodelor de traducere, ca factor al sublimării lor progresive [1]. Acest antagonism continuă pînă în ziua de astăzi. El se manifestă frecvent prin faptul că deși, programatic, se proclamă fidelitatea traducerii, această exigență nu este precizată și analizată mai îndeaproape, drept care, în practică, se ajunge la interpertări contrare.

Pentru a lămuri întrebarea privind exactitatea în redare, vom încerca să arătăm asupra căror elemente ale operei se concentrează traducătorul « fidel » și, respectiv, cel « liber » ; și, pe de altă parte, de care elemente se face abstracție — folosindu-ne de exemple în care rezolvările traducătorilor sînt controversabile și astăzi.

Din Jiří Levý, *Umění překladu* (Arta traducerii), Praga, 1963, după versiunea germană: *Die literarische Übersetzung*, Frankfurt am Main, 1969.

[1] Pentru amănunte, v. *Jiří Levy, Ceske theorie překladu*, Praga, 1957.

Scanned with OKEN Scanner

Pere Noé, qui plantastes la vigne,
Vous aussi, Loth, qui beustes ou rochier,
Par tel party qu'Amours, qui gens engigne
De voz filles si vous feist approuchier
(Pas ne le dy pour le vous reprouchier),
Archetriclin, qui bien sceustes cest art,
Tous trois vous pry qu'o vous vueillez perchier
L'ame du bon maistre Jehan Cotart!
(Villon, *Ballade et oroison*)

(În cele două versiuni germane citate în continuare, Martin Löpelmann păstrează referința la Arhetriclin, pe cînd Sigismund von Radecki o înlocuiește prin invocarea regelui Solomon — *n.tr.*)

În legătură cu substituirea lui Arhetriclin prin Solomon (pentru care există un precedent în traducerea lui K.L. Ammer), traducătorul « liber » Radecki declară: « Dar în germană, Arhetriclin ar fi fost de neînțeles, iar *Speisemeister* (pitar) nu se potrivea deloc. Am ajuns astfel la regele Solomon, care, în toată măreția lui, prezintă o nuanță comică, datorită haremului său uriaș, situîndu-se astfel pe aceeași linie cu Noe și Loth ».[1] Traducătorul « literar » Löpelmann a păstrat numele grecesc, încărcat cu asociații istorice întru totul specifice; la el, elementele semantice particulare au rămas conservate. Traducătorul « liber » Radecki (și, de asemenea, Ammer) a pornit de la valențele expresive generale: el a recurs la regele biblic, notoriu prin înclinația sa pentru vin și femei. La situații și mai flagrante se ajunge atunci cînd o realitate de viață străină este înlocuită printr-una autohtonă.

Din perspectiva problematicii traducerii, pe primul plan al operei se proiectează dialectica generalului și a singularului. Sensului general (abstract și emoțional) și formei generale (în cazul de față, jocul cu două forme onomastice) li se opune sfera particularului: materialul lexical împreună cu conținuturile și formele determinate istoric, adică național și temporal. Traducerea literală se atașează de momentele particulare. De aceea, ea nu permite decît schimbarea materialului lexical, păstrînd celelalte elemente, care tind către singular, ca parte componentă a coloritului, uneori chiar în detrimentul inteligibilității, adică a sensului general. Traducerea liberă pune accentul pe general. Ea conservă forma și conținutul general, procedînd prin substituire în toată sfera singularului: în locul specificului național și temporal al originalului apare specificul național și temporal al regiunii în care e transpusă traducerea, ajungîndu-se astfel, în cazuri extreme, la localizare și actualizare.

Deoarece însă opera literară nu conține realitatea mijlocită, ci doar imaginea și generalizarea ei, în ea nu este vorba, de regulă, de sensuri singulare, ci particulare. Folosim conceptul de « singular » aici în accepțiunea sa filosofică, anume ca termen curent pentru un grup de detalii care nu mai prezintă caracterul a ceva unic, dar deocamdată nici a ceva general[2]. Vom vorbi de aceea despre dialectica generalului și a singularului și despre tendința către singular; în cazurile concrete însă, antiteza va fi mai redusă, evoluînd între particular și general. Că problematica traducerii se concentrează în sfera particularului rezultă în mod logic chiar și din faptul că sfera particularului e mai restrînsă decît cea a generalului. Tocmai de aceea, calitățile generale sînt comune mai multor limbi sau medii sociale, în timp ce calitățile particulare sînt limitate la un domeniu mai restrîns, care poate, dar nu trebuie să coincidă cu o cultură națională. În consecință, nici sfera particularului

[1] S.v.Radecki, *Vom Übersetzen*, în *Die Kunst der Übersetzung*, München, 1963, p. 59.
[2] Fr. Engels, *Die Dialektik der Natur*, Berlin, 1952, pp. 239—240.

Scanned with OKEN Scanner

și specificul național nu coincid cu totul în opera literară, chiar dacă, într-o anumită măsură, ele se suprapun. Tot astfel, nici sfera generalului nu coincide cu sensul abstract, conceptual.

Cel mai adeseori, traducerile prin adaptare se opresc tocmai asupra elementelor singulare și particulare ale operei: aluzii legate de loc și de timp, nume proprii și mijloace stilistice a căror formare e determinată de momentul social și care în domeniul artei se manifestă ca « gust ». Cînd, în secolul al XVIII-lea, un clasicist francez l-a tradus pe Sterne, el a substituit umorului englezesc al originalului un umor franțuzesc. În cazul comediilor mai ușoare ale lui Molière se obișnuia în secolul al XVIII-lea ca acțiunea să fie transpusă în patria traducătorului. Și aceasta se întîmplă pînă în zilele noastre, chiar și cu capodoperele lui Molière; e adevărat, mai mult în țări cu o tradiție teatrală mai rudimentară. Încă în 1924, Antonio Feliciano de Castilho a publicat o adaptare portugheză a lui *Tartuffe* localizată la Lisabona, înlocuind numele franțuzești (și caracterele personajelor) prin altele tipic portugheze.

Dona Rosaria (Mme Pernelle)	*Valerio (Valère)*
Anselmo (Orgon)	*Théodoro (Cléanthe)*
Dona Isaura (Elmire)	*Tartuffo (Tartuffe)*
Luiz (Damis)	*Victoria (Dorine)*
Dona Marianna (Marianne)	*Modesto (M. Loyal)*

Pe de altă parte, traducătorii « literali » ai romantismului au fost atît de atașați de singular, încît nu s-au putut hotărî să renunțe cu totul la limba originalului, urmînd-o, cel puțin sintactic, prin traducere literală. Teoria extremă a lui Schleiermacher (traducătorul lui Platon — *n.tr.*) pretindea, în sfîrșit, ca traducătorul să se subordoneze limbii originalului, căci « altminteri cum ar putea mijloci cititorului sentimentul că ceea ce citește el nu e ceva cu totul obișnuit, ci un lucru care trebuie să-i sune cu desăvîrșire străin [1] ».

Romanticii nu erau preocupați însă numai de o exotizare lingvistică a textului, ci pretindeau limbii să reflecte forme și conținuturi de gîndire caracteristice poporului străin, și, pînă la un anumit grad, să le creeze ea însăși: « Fiece limbă, în fiecare din stadiile ei de evoluție, generează o concepție despre lume, prin aceea că ea conține o expresie pentru toate reprezentările pe care și le formează poporul despre lume și pentru toate sentimentele pe care lumea le suscită în el » (În prezent, problema conexiunii dintre limbă și conținut mental, mai ales la primitivi, e cercetată de școala lingvistică a lui Benjamin Lee Whorf). Limbajul traducerii care ia naștere printr-o asemenea traducere literală poate fi ilustrat de exemplu prin traducerea *Corbului* lui Poe de către Mallarmé, care păstrează topica englezească:

Ah, distinctly I remember it was in the bleak December,
And each separate dying ember wrought its ghost upon the floor.
Eagerly I wished the morrow; — vainly I had sought to borrow
From my books surcease of sorrow — sorrow for the lost Lenore —
For the rare and radiant maiden whom the angels name Lenore —
Nameless here for evermore.

Ah ! distinctement je me souviens que c'était en le glacial Décembre: et chaque tison, mourant isolé, ouvrageait son spectre sur le sol. Ardemment je souhaitais le jour — vainement j'avais cherché d'emprunter à mes livres un sursis au chagrin — au chagrin

[1] Fr. Schleiermacher, *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*, în *Sämtliche Werke, Philosophie II*, Berlin, 1939, p. 230 urm.

Scanned with OKEN Scanner

de la Lénore perdue — de la rare et rayonnante jeune fille que les anges nomment Lénore: — de nom pour elle ici, non, jamais plus !

În figura de stil, momentul general şi cel particular ajung să se confunde. Cu cît e mai strînsă legătura lor, cu atît devine mai dificilă problema traducerii, şi cu cît se impun mai puternic momentele particulare, cu atît mai mare poate fi distanţa dintre traducerea literală şi cea liberă. Potrivit acestui raport fundamental, se cristalizează trei procedee distincte de traducere, a căror aplicabilitate e însă limitată în acelaşi timp.

De traducere propriu-zisă nu poate fi vorba decît în sfera generalului, adică la o semnificaţie pur abstractă (de ex. în terminologia de specialitate) şi la o formă în care nu poate fi recunoscută nemijlocit o dependenţă faţă de limbă şi faţă de contextul istoric (de ex. în compoziţia unor ansambluri mai mari). Numai în aceste rare cazuri se pune problema unui echivalent univoc. În sfera particularului, adică la o dependenţă mai strînsă faţă de materialul lexical şi faţă de mediul temporal sau naţional, se ajunge fie la substituire, fie la transcriere. Traducerea liberă şi cea fidelă se deosebesc radical. Substituirea, adică aplicarea unei analogii în limba proprie, este indicată atunci cînd, în acelaşi timp, semnificaţia generală iese puternic în relief, cîtă vreme transcrierea se impune în cazurile în care semnificaţia, adică factorul general, lipseşte cu desăvîrşire.

Aplicarea acestor procedee o vom ilustra cu ajutorul problematicii legate de traducerea unui singur element stilistic. Un nume propriu poate fi tradus dacă nu are decît o singură valenţă semantică. Un asemenea caz de excepţie îl constituie numele abstracte din alegoriile medievale, din *fabliau*-uri sau din *commedia dell'arte:* Everyman-Fitecine, Monk-Călugărul, Dottore-Doctorul.

De îndată ce aici intervine un caracter onomastic, adică dependenţa de o formă naţională (fiecare popor îşi are propriul său inventar de forme onomastice), nu mai sînt posibile decît substituirea sau transcrierea. Este cazul numelor caracteristice sau « grăitoare », curente în comedie şi în romanul satiric, de ex. în *Şcoala bîrfei* a lui Sheridan. (. . .) La numele lipsite de semnificaţie abstractă nu e posibilă decît transcrierea, păstrarea numelui în forma străină: Forsyte, Riccaut, Klim Samghin.

O alternativă între transcriere şi copiere implică de fapt şi problema cardinală a traducerii de versuri, anume dacă traducerea trebuie să urmeze metrul originalului. Ritmul poetic este construit pe deantregul pe posibilităţile fonetice ale materialului lexical; iar valoarea sa expresivă nu prezintă un caracter abstract. Ţelul traducerii e să transpună valenţele sonore ale versului într-o altă limbă, nu însă să-i copieze schema metrică. Dacă sistemele prozodice ale originalului şi ale traducerii sînt înrudite, cele două procedee pot coincide; dacă însă există deosebiri mai mari, acelaşi metru poate avea în cele două limbi o valoare fonetică şi estetică deosebită, şi atunci e de preferat să se identifice şi să se transcrie valoarea fonetică, decît să se copieze metrul în mod mecanic.

În adevăr, aplicarea celor trei procedee fundamentale — al traducerii, al substituirii şi al transcrierii — este determinată categoric de raportul singularului faţă de general în elementul stilistic. Nu este admisibil să se recurgă la substituire atunci cînd lipseşte componenta semantică. Dacă, într-o traducere discutabilă din T.S. Eliot (*The Waste Land*) în limba cehă, « *Weialala leia* » din original apare modificat în « *Olala lalala* », atunci nu numai că valoarea eufonică şi ritmică a secvenţei sonore din original a fost perturbată în mod complet inutil, dar s-a ajuns pe deasupra la o succesiune de sunete care — cel puţin unui cunoscător al limbii franceze — aminteşte de o interjecţie a uimirii (*oh! la! la!*). În corpul poemului poate pătrunde astfel un element semantic nedorit. Pe de altă parte, atunci cînd intervine o

Scanned with OKEN Scanner

semnificație secundară, nu ne putem mulțumi cu transcrierea ; trebuie să substituim. În traducerea sa din *The Waste Land*, Pierre Legris înlocuiește aluzia onomatopeică la cîntecul privighetorii, «*Jug, jug, jug, jug, jug, jug,* » prin echivalentul francez « *Tio, tio, tio, tio, tio, tio* ». Traducerea e posibilă atunci cînd secvența onomatopeică prezintă valori abstracte și caracter lexical, așa cum se întîmplă cu limbajul animalelor domestice și cu sunetele cele mai familiare din natură. Nu este posibil, dimpotrivă, să se traducă sau să se substituie secvențe onomatopeice constînd în imitarea unică, *ad hoc*, a unui sunet din natură. Aici nu se poate folosi decît transcrierea fonetică. De îndată ce semnificația generală și dependența față de materialul lexical devin deopotrivă de relevante, problema traducerii nu poate fi soluționată decît prin substituire : limba maternă, deformată de un străin sau de un vorbitor cu pronunție defectuoasă, devine purtătoare a unui sens abstract general (un francez în mediu rusesc, sau sîsîitul), ceea ce indică substituirea printr-o deformare analogă în limba în care se traduce — deși, potrivit aceluiași principiu, vor fi deformate adesea alte sunete sau cuvinte.

Dependența procedeelor de traducere față de dialectica generalului și a singularului se explică din perspectiva comunicării. Dacă un element stilistic particular sub raport semantic sau formal apare ca purtător al unui sens general, el nu poate fi conservat, dar poate fi comunicat (sensul lui). În felul acesta se ajunge la substituire. Dimpotrivă, un element stilistic singular care nu este purtător al unui sens general poate fi conservat, dar nu comunicat. De aici se ajunge la transcriere. Un element stilistic general poate fi conservat și comunicat; numai aici poate fi vorba de traducere, propriu-zis. În sfîrșit, nu se pot nici comunica nici conserva momentele neesențiale sau irelevante din perspectiva operei (particularități nesemnificative ale materialului lingvistic, greșeli de tipar etc.).

Controversabile sînt atît modul cît și măsura în care se poate recurge la substituire. Procedeul nu va putea fi evitat niciodată cu desăvîrșire de către traducător; folosirea lui abuzivă duce însă la adaptare și actualizare. Întrucît valorile generale și cele particulare sînt componente indisolubile ale operei de artă, substituirea nu este pe deplin valabilă decît atunci cînd sînt surprinse ambele momente deodată. Dacă aceasta nu e posibil, opera va suferi mai puțin prin pierderea particularului decît a generalului, chiar numai pentru faptul că generalul e împletit mai strîns cu semnificația, iar reușita traducătorului depinde de comunicabilitate.

Substituirea e un expedient la care traducătorul recurge atunci cînd, datorită dependenței strînse a elementului stilistic față de limba sau realitatea istorică străină, traducerea rămîne inoperantă. Cel mai adesea se pierde în felul acesta valoarea generală sau cea particulară, cum am putut observa în cazul lui Arhetriclin la Villon. Soluția ideală îmbină inteligibilitatea exprimării cu o reprezentare intuitivă a mediului străin.

Strîns legată de dialectica singularului și a generalului e aceea dintre întreg și parte. În atașarea de detalii constă esența formei diletante a traducerii servile, cuvînt cu cuvînt, caracteristică traducătorilor pedanți, lipsiți de vocație artistică. Dimpotrivă, înțelegerea originalului îi seduce tocmai pe traducătorii eminenți să se oprească la principii prea generale, la conexiuni prea vaste, ajungînd ca în vederea lor să deformeze anumite idei. Trebuie bine cîntărită autonomia detaliilor, pentru a le subordona după aceea, mai mult sau mai puțin strict, ansamblului. Mai important este întregul, deși n-ar trebui ca detaliul semantic să se piardă în el.

Acolo unde cuvîntul nu posedă o semnificație în sine, ci numai ca parte a unui întreg, ansamblul se traduce neținînd seama de semnificația cuvintelor izolate. Ca unități lexicale se traduc formulele stereotipe și majoritatea locuțiunilor și zicalelor populare. La expresiile metaforice importă și implicațiile secundare ale

Scanned with OKEN Scanner

unor cuvinte izolate, raporturile lor față de realitatea imaginată și relația dintre idee și expresia ei stilistică ; de aceea, și detaliul cere aici o transpunere atentă, mai ales atunci cînd e componenta unui întreg de ordin superior — a stilului autorului, a intenției de caracterizare etc. Dacă valoarea întregului nu e egală cu suma părților sale, ci cu o nouă calitate semantică, atunci ea cere echivalentul unui întreg analog în limba în care se traduce. Descompunînd cuvîntul german *steinhart*, el are semnificația *tare ca piatra*, ca întreg însă înseamnă «*foarte tare*». Probabil că, în cele mai multe arii culturale, s-ar înțelege aici și o traducere literală ; este adevărat că, dacă limba respectivă ar poseda o altă locuțiune cu acest sens, traducerea literală ar transforma compusul lexicalizat într-o imagine poetică ; astfel încît, de obicei, din motive stilistice, devine necesară o substituire. Franțuzescul *tomber des nues* are o semnificație aditivă : *a cădea din nori, din cer*, și una sumativă : *a fi uluit*. Aici, între cele două semnificații există deja o asemenea distanță încît, de dragul înțelesului, înlocuirea printr-o locuțiune autohtonă devine indispensabilă. Același lucru e valabil și pentru zicale. Axul în jurul căruia se face o asemenea regrupare în vederea unui alt întreg este miezul semantic general — fie noțiunea de *foarte tare*, fie raționamentul întreg (al zicalei), încît în ansamblu, nici substituirea nu ar fi posibilă în afara semnificației generale.

În cursul traducerii se pot ivi situații care nu permit să fie surprinse toate valențele originalului. Traducătorul trebuie atunci să decidă, care din calitățile operei sînt mai importante și la care se poate renunța mai ușor. În parte, problematica valabilității traducerii constă în discernămîntul pentru importanța relativă a valențelor dintr-o operă. Ca un exemplu foarte simplu și ilustrativ putem cita aici jocul de cuvinte. În poemul *Das ästhetische Wiesel* (Hermina estetică) al lui Christian Morgenstern, în versurile :

Ein Wiesel — *O hermină*
sass auf einem Kiesel — *sta pe-o cristalină*
inmitten Bachgeriesel — *piatră-n apa lină*

jocul de rime e mai important decît exactitatea zoologică și topografică, pentru că Morgenstern însuși adaugă :

Das raffinier- — *manie-*
te Tier — *rata dihanie*
tat's um des Reimes willen. — *ținea mult la rimă.*

Max Knight traduce :

A weasel — *O nevăstuică*
perched on an easel — *coase-n ferestruică*
within a patch of teasel — *alb penet de puică.*

și adaugă în prefață, pe bună dreptate, că și alte traduceri ar fi fost la fel de posibile :

A ferret — *Un guzgan*
nibbling a carrot — *rontăie susan*
in a garret — *în rădvan*

sau :

A mink — *Un sobol*
sipping a drink — *soarbe alcool*
in a kitchen sink — *la demisol*

sau :

A hyena — *Un broscoi*
playing a concertina — *cîntă din oboi*
in a an arena — *în trifoi*

Scanned with OKEN Scanner

sau :

A lizzard — *O şopîrlă*
shaking its gizzard — *de pe mal se-azvîrlă*
in a blizzard — *-n gîlgîit de gîrlă.*

Mai importantă decît exactitatea semnificaţiilor izolate în detaliu este aici păstrarea jocului de cuvinte. În faţa variantelor de traducere prilejuite de jocurile de cuvinte ale lui Morgenstern se impune întrebarea: ce anume conservă toate aceste substituiri, ce invariantă au toate în comun cu originalul. Adunînd în abstract trăsăturile comune tuturor rezolvărilor, vom putea spune următoarele: toate traducerile au în comun confruntarea corespondenţei de rime dintre 1) numele animalului, 2) obiectul către care tinde activitatea sa şi 3) locul de desfăşurare. În toate cele cinci variante nu au rămas conservate, din ansamblul jocului de cuvinte, decît tocmai funcţiile abstracte ale celor trei versuri izolate, şi nicidecum semnificaţiile concrete ale cuvintelor izolate. Altfel spus, cîteva cuvinte din textul lui Morgenstern posedă o dublă funcţie semantică, 1) o semnificaţie proprie denotativă şi 2) o funcţie într-o structură de ordin superior (şi tocmai aceasta a rămas conservată în variante):

stil de calambur

gradul 4

joc de cuvinte

gradul 3

animal *obiect* *loc de desfăşurare*

gradul 2

gradul 1

Ein Wiesel sass auf einem Kiesel immitten Bachgeriesel

Opera literară e un sistem de semne lingvistice, dintre care unele au, alături de semnificaţia lor denotativă concretă, şi o funcţie predicativă mai generală, de ordin superior ; adică, ele fac parte din sisteme de semne de ordin superior. Jocurile de cuvinte izolate constituie simptomul unei anumite atitudini stilistice, ele prezintă deci la rîndul lor funcţia unui complex de ordin superior: a stilului de calambur. În mod analog, de ex. în replica unui personaj (în proza narativă sau în dramă), sînt presărate cuvinte a căror semnificaţie sau nuanţă stilistică informează în mod deosebit de intens asupra caracterului şi care deci au o funcţie de caracterizare

caracter

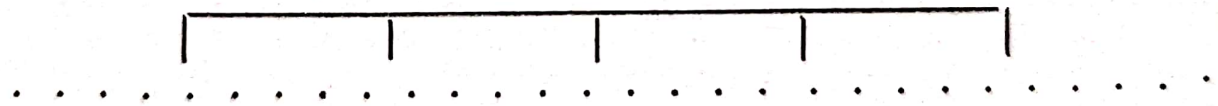

Şi la aceste cuvinte trebuie conservată în primul rînd funcţia de caracterizare şi abia în rîndul al doilea semnificaţia denotativă. Putem spune în genere că la cuvinte cu mai multe funcţii predicative, cea mai importantă este funcţia în complexul semantic de ordin superior, fie că este vorba de context (al propoziţiei, aliniatului etc.), fie de caracterul unui personaj, de intrigă sau de intenţia filosofică a operei. Cel mai înalt complex predicativ, care uneori este desemnat drept ideea operei, anume orientarea sa filosofică, determină rezolvarea unui ansamblu inferior — de ex. alegerea nivelului stilistic —, şi acesta la rîndul lui determină rezolvările de amănunt.

Scanned with OKEN Scanner

După cum reiese din schemele noastre, funcția semantică de ordin superior se sprijină de obicei numai pe unele din elementele predicative inferioare (cuvinte) și e de regulă irelevant care din acestea trebuie conservate. De aici urmează că nu este nevoie ca în stilul de calambur jocurile de cuvinte să fie obținute neapărat din același material lexical ca în original (adeseori, limba în care se traduce dispune de cupluri de omonime mai curînd la alte membre ale contextului dat), sau că tonul vulgar al unei replici nu trebuie exprimat printr-o deformare, respectiv o nuanțare stilistică anumită a aceloraşi cuvinte ca în original etc. Este posibilă însă o compensație: dacă în anumite locuri este necesară o atenuare a mijloacelor stilistice, culoarea pierdută trebuie reintrodusă în altă parte. Acest principiu a fost cunoscut și traducătorilor din secolul al XVIII-lea; de pildă lui Abraham Cowley: « Întrucît prin traducere se pierd cu necesitate multe din frumusețile unui poem, traducătorul va trebui să adauge de la sine alte frumuseți. . . Trebuie să recunoaștem, că după toate pierderile suferite de Pindar, tot ceea ce adaugăm din reflecția și invenția noastră proprie (în așa fel, firește, ca să nu ne abatem de la tema lui) abia dacă îl va face mai bogat decît a fost în țara sa de baștină. » O compensare în detalii e necesară, dar trebuie conservat cu grijă miezul esențial al întregului. Preocupați să îmbunătățească originalul, clasiciștii și alte școli care au procedat prin adaptare au « corectat » și desfigurat traducerea adesea tocmai prin asemenea compensări.

Fidelitatea față de elementele singulare comportă fidelitatea față de succesiunea elementelor, față de gruparea lor, așadar față de un principiu formal pe care îl putem desemna drept principiul compoziției în sensul cel mai larg: de aceea, fidelitatea față de întreg sau parte însoțește adesea fidelitatea față de semnificație sau față de formă. Și dialectica conținutului și a formei se află într-o strînsă legătură cu antiteza dintre general și singular, chiar dacă nu o însoțește totdeauna: sensul tinde către general, chiar dacă, din cauza caracterului generalizator al ideii, forma apare cel mai adesea ca o deviere particulară de la modul general de exprimare, ca remodelarea ei estetică. Și pentru mijloacele formale sînt valabile legitățile traducerii, pe care le-am dezvoltat mai sus. Forma generală (genul literar, dialogul, articularea compozițională poate fi tradusă, principiile formale cele mai generale pot fi exprimate fără vreo modificare în noul material lexical. O formă particulară cu semnificație generală poate) fi transpusă prin substituire. Acesta e valabil îndeosebi pentru locuțiunile particulare ale diferitelor limbi (de ex. fr. *c'était lui, qui,*) pe care o substituim prin mijloacele aceleiași semnificații generale a sublinierii, prin topică sau prin compensare (cu particula *tocmai*). Și, după cum am mai arătat. o formă unică lipsită de semnificație generală nu se pretează decît la transcriere,

Din antitezele general-singular. întreg-parte și conținut-formă, traducătorul ar trebui să acorde precădere generalului. întregului și conținutului, fără a suprima însă nici cel de al doilea termen, mai ales nu atunci cînd acesta tinde către contrariul său: forma trebuie păstrată atunci cînd este purtătoare a valorii semnatice (stilistica, expresive), unicitatea atunci cînd e parte componentă a unei valori mai generale, adică a specificului național și temporal. Hotărîtoare e aici întotdeauna funcția elementului lingvistic în sfera stilistică a ordinii superioare.

În românește de DIETER FUHRMANN

Scanned with OKEN Scanner

VICTOR IVANOVICI

LUCIAN BLAGA
în limba spaniolă

Nu sînt singurul care cred că fidelitatea este calitatea esențială a unei bune traduceri. Acest adevăr e departe de a fi atît de simplu pe cît pare. Nu echivalențele (și acelea aproximative) de dicționar trebuie avute în vedere, ci supunerea simpatetică totală față de mesajul estetic integral. În primul rînd supunere *la sens;* sensul poetic nu este semnificația cuvîntului izolat ci, mai ales, rezultanta dintre aura sa conotativă și înțelesul contextual: percepția simultană și permanentă a întregii rețele de relații ce leagă elementul de întreg. Mai apoi fidelitate *istorică*. Fiecare limbă, ca instrument expresiv, a elaborat de-a lungul secolelor, un fond tradițional de forme. Ei bine, pentru ca « naturalizarea » unui poet străin să fie organică, atît față de personalitatea creatoare a acestuia, cît și față de literatură în cadrul căreia încercăm a-i cuceri « cetățenie », trebuie să ne decidem, dintre formele și mijloacele expresive ale ultimei, pentru acelea care s-ar fi potrivit cel mai bine poetului respectiv, în cazul cînd ar fi scris în limba în care îl traducem. În acest sens, orice ar zice specialiștii înguști, Ion Barbu a avut dreptate optînd în tălmăcirea lui *Richard al treilea* pentru rimă sub cuvînt că versul elisabethan sună prea străin în poezia românească.

Spre a obține fidelitatea astfel înțeleasă e nevoie, pe lîngă (și poate chiar înainte de) talent, de o pătrunzătoare *conștiință critică*. Pentru realizarea primului deziderat trebuie ca opțiunea pentru fiecare din echivalențele parțiale să fie rezultatul unei analize structurale (fie și spontane) a poemului în totalitatea sa. Cel de al doilea presupune o viziune istorică globală a unei literaturi.

Darie Novăceanu este, fără doar și poate, un poet talentat, chiar cînd mînuiește un instrument lingvistic care nu e al său, în cazul de față, spaniola. Ceea ce nu permite ca *En el gran correr* (Buc. Minerva, 1972) să fie o traducere izbutită este lipsa conștiinței critice de care vorbeam mai înainte.

Voi exemplifica ponderea pe care o capătă această calitate și acest defect în versiunile sale după cîteva celebre poeme blagiene.

Scanned with OKEN Scanner

Către finalul poemului *Pămîntul*, Blaga scrie: « Ca să-l aud mai bine mi-am lipit / de glii urechea — îndoielnic și supus — / și pe sub glii ți-am auzit / a inimii bătaie zgomotoasă ». Instinctul poetic îi sugerează lui Novăceanu că glie înseamnă pentru Blaga, înainte de toate, pămîntul ogorului, de aceea el adoptă echivalentul de « surcos » — brazde (deși castiliana dispune în aceeași sferă semantică de un cuvînt frumos și exact: « gleba »). De asemeni, foarte în spiritul castilianei este « pegué mis oídos » pentru « mi-am lipit urechea » (funcția în locul organului — vezi « taparse los oídos»). De aici necesitatea, în versul următor, de a adopta « escuché» (= am ascultat) pentru « am auzit », și nu « oi ». Tot astfel se pot justifica, în poemul *Gorunul*, versiuni ca « alas frágiles» pentru « aripi moi» și « hojas trémulas» pentru « frunza jucăușă », căci, în context, fragilitatea se înscrie între conotațiile moliciunii, și tremurul echivalează corect jocul frunzelor. Dar, dacă aceste trouvailleuri se susțin izolat, ansamblul este trădat. Fiind vorba de o structură ceva mai complicată ca în primul caz, intuiția critică nu îl ajută pe traducător să o sesizeze. În versurile: « Gorunule din margine de codru, / de ce mă-nvinge, / cu aripi moi atîta pace, / cînd zac în umbra ta / și mă desmierzi cu frunza-ți jucăușă? », coloana vertebrală semantică este impactul între două stări afective: pacea sufletească și senzația epidermică de mîngîiere pe care o produce jocul de umbră și lumină al tremurului frunzelor. Faptul că cea dintîi apare, sintactic, înainte de a doua, demonstrează că între ele nu există o relație de la cauză la efect, ci una de *convergență;* de aici și tonul interogativ al discursului. În plan expresiv acest efect se realizează prin fenomenul lingvistic și estetic al influenței la distanță: epitetul « moi » se referă într-adevăr la « aripi » și are funcția de a stabili o tensiune semantică cu verbul « mă-nvinge » (relație sesizată de traducător); în același timp, din punct de vedere paradigmatic adjectivul *anunță* (și aceasta este esențialul pentru efectul de convergență) pe « mă desmierzi » din a doua jumătate a frazei. Novăceanu distruge această structură. În primul rînd, prin inversiune sintactică, el sugerează o succesiune cauzală a afectelor. Ceea ce la Blaga era magie și extaz naturist, devine în versiunea spaniolă o relație corectă din punct de vedere discursiv-științific: da, căldura plăcută de la umbră și relaxarea pot crea în om starea de pace sufletească. În al doilea rînd, anulează influența la distanță adoptînd « frágiles » pentru « moi ». Convergența blagiană se transformă într-un banal paralelism, într-o constatare de bun simț, accentuată și mai mult de aranjarea grafică a versurilor, deosebită de cea originală: « Por qué, oh, roble, en el umbral de la selva, / cuando a tu sombra reposo / y me acaricias *con tus hojas trémulas* / por que me vence con sus alas frágiles / tanta paz? » (s.n.) Același instinct poetic (necenzurat critic) care îl ajută uneori pe Novăceanu să găsească echivalențe fericite, îl împinge alteori să-l « îmbogățească » pe Blaga. Tot în *Gorunul*, « como suena el corazon de una campana » e poate mai « poetic » decît « cum bate ca o inimă un clopot », dar constituie din nou o trădare: în prima fază blagiană, comparația, așa cum a demonstrat Lovinescu, este esențială, atît pentru arsenalul expresiv, cît și pentru viziunea asupra lumii a poetului.

Mai grav este atunci cînd instinctul însuși îl trădează pe traducător. Rezultă atunci și tălmăciri de-a dreptul prozaizate ca în *Mirabila sămînță:* «ahora cuando tantos años han pasado » pentru « Și-acuma, în timpuri tîrzii ». Sau — s-o spunem fără menajamente — gafe; nu e nevoie să știi grecește ca să-ți dai seama că particula *eu* înseamnă bun, propice, fast (avem atîtea cuvinte în română: euforie; eutanasie, mai vechiul evghenie) — de aici rezonanța mitică a grădinii blagiene *Eutòpia*. Aceasta devine la Novăceanu *Utopia ! (Ou* este particulă negativă în greacă; utopia = locul de nicăieri). Și în fine, numeroase versiuni ce rezultă dintr-o flagrantă neînțelegere a textului blagian, și din lipsa simțului limbii române: « să fac rost » înseamnă să găsesc nu « să caut » (te busque); semințele urmează a fi plantate în grădina

Scanned with OKEN Scanner

Eutòpia, nu germinează deja într-însa ; în caz contrar ce rost mai are căutarea lor prin tîrguri și nu de-a dreptul în această grădină?

În *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, versurile: « Lumina altora / sugrumă *vraja* (s.n.) nepătrunsului ascuns » devin: « La luz de los otros / ahoga *el hechizo* (s.n.) de lo desconocido que se esconde ». Trecînd peste faptul că « nepătruns » nu înseamnă pe românește «necunoscut» (« desconocido» — a interpretat traducătorul, dînd loc la o repetiție supărătoare) ci mai degrabă neînțeles sau de neînțeles, să ne oprim asupra echivalentului lui « vrajă ». Acest cuvînt este o imagine-concept capitală pentru poezia și filozofia blagiană și devine oarecum sinonimul misterului fascinant și atrăgător pe care o cunoaște de tip luciferin, izvorîtă dintr-un intelect ec-static, trebuie să-l sporească. Traducătorul s-a oprit însă la celălalt sens al cuvîntului, diametral opus, acela de maleficiu respingător ; aceasta însemnă în castiliană « hechizo » (ori poate că Novăceanu nu cunoaște semnificația vocabulei spaniole). « Vraja » blagiană s-ar fi putut echivala satisfăcător cu « encanto » sau «magia.»

În poemul *Scoica*, unde pentru: « prelung și neînțeles / răsună zvonul unei mări necunoscute » avem: « ancho (= larg) y sin comprender / suena el rumor de un mar desconocido », o problemă de sintaxă ne pune din nou pe urmele unei erori de intrepretare. « Neînțeles » este un participiu căruia cititorul îi presupune firesc un complement de agent subînțeles: neînțeles (de oameni) ; « sin comprender suena el rumor » sugerează o personificare a subiectului (vuietul mării): el nu înțelege, dar ar putea să și înțeleagă — ceea ce e cu totul în afara intențiilor poetului.

Și un ultim exemplu, din *Leagănul:* « Aiurind mă căutam în leagănul bătrîn / cu mîinile pe mine însumi / — ca prunc ». În textul românesc, « ca prunc » determină pe « pe mine însumi » ; imaginea are o adîncime și o forță de sugestie enormă: ea figurează regresiunea sau mai bine zis dorința de regresiune spre un stadiu anterior, « trauma nașterii » în lumina căreia, mîinile bîjbîind în leagăn devin punți între vîrste. Iată și versiunea spaniolă: « En el delirio me (pronumele e de prisos și greoi) buscaba en la vieja cuna / con las manos (« buscar con las manos » are un echivalent mai exact și mai expresiv: « tantear ») a mi mismo / como un niño ». Aici ultimul vers se referă la verb, iar efectul poetic devine derizoriu: în locul regresiunii, cititorul spaniol va percepe stîngăcia infantilă a mișcării.

Sînt de acord că traducătorul are dreptul, din mulțimea de lecturi posibile, prilejuite de bogăția semantică practic infinită a textului poetic, să opteze pentru una, predilectă. Dar condiția necesară pentru a-și putea exercita acest drept este să fie capabil de cel puțin o lectură corectă.

În sfîrșit, lui Novăceanu îi lipsește simțul istoric al literaturii spaniole. Se punea problema echivalării hispanice a poeziilor în metru popular. Nu mi se pare fericită opțiunea pentru versul liber. Prozodia spaniolă dispune de unele forme de troheu rimat, cum ar fi *redondilla*, *quintilla*, sau *décima*. Dacă se apreciază că acestea au dezavantajul de a fi forme strofice și oarecum învechite, atunci se putea recurge foarte bine la *romance*, specie mai simplă de vers continuu, asonanțat, și în plus, bucurîndu-se de girul modern al lui García Lorca. Eventual s-ar fi putut recurge la un compromis, păstrîndu-se troheul românesc în locul iambului romanței și renunțîndu-se la rimă, în favoarea asonanței.

Scanned with OKEN Scanner

ȘTEFAN DELUREANU

SCRIITORI ROMÂNI ÎN «ALMANACCO INTERNAZIONALE DEI POETI 1973»

Justificîndu-l prin discursul simplu și unitar al *Poeziei*, Giancarlo Vigorelli ne propune un florilegiu liric, *Almanacco internazionale dei poeti* 1973, apărut la editorul Borletti : slabe, tremurătoare, stinse, unele aproape sepulcrale ; calme, îndurerate, aspre sau mînioase ; limpezi și vibrante ; înalte, grave, profunde ; ezitante sau ferme — o sută cincizeci de voci din douăzeci și șase de țări europene și neeuropene, fac poezie împreună.

În acordurile epocii care a îngăduit pîrjolul milioanelor de la Auschwitz și cangrena plăgii-*memento* a craterului de la Hiroșima, vocile catifelate, dulci, melodioase, suave, sînt rare. Melifluența arcadică distonează. E adevărat că timbrul timpului descurajează și vocile siflante, cavernoase, confuze, false. Dar cîntecul post-belic nu a cerut numai alte voci ; în el s-a produs, așa cum observa Quasimodo, « o dramatică nimicire a conținuturilor moștenite de la un idealism indiferent și de la limbajele poetice » : « azvîrlit în afara istoriei sale lăuntrice », poetul care a cunoscut oroarea și sărăcia se teme de moarte ca dimensiune violentă a condiției umane, vrea miracolul *aici, pe pămînt*, apărîndu-și hotărît « ziua lui de dragoste și de durere ». El este anti-romantic, anti-idealist, convins că numai rațiunea poate restaura punți rupte sau arcui altele noi. Pe el îl interesează mai puțin întrebările existențiale decît palingeneza unei lumi care să nu mai cultive «moartea ca protagonistă». Discursul singular a devenit polifonic, s-a contopit cu elegia și epica, așa cum cerea timpul istoric « care nu poate fi înșelat » : de aceea nu trebuie deplîns faptul că poetul a abandonat arcanele și privilegiul rafinamentului, universul carapacei și contactele intermediate sau epidermice, pentru impactul de atîtea ori brutal din frămîntata cetate contemporană, pentru colocviul permanent cu *tovarășul om*. Pentru că angajarea nu impietează asupra autonomiei creației, asupra caracterului înnoitor și formativ chiar în sens civic și politic al creației poetice, asupra severității căutărilor în artă fără de care poezia ar stagna.

În anuarul lui Vigorelli, poeții sunt lăsați în pacea individualității lor operante, în pacea, altminteri, atît de ușor anulabilă a solitudinii lor care — ne spune José Bergamin — « nu înseamnă izolare ». Dimpotrivă. Indiferent de tonul, registrul, sonoritatea și volumul vocilor întrunite în *Coralul* 1973, pluralitatea lor contaminată

Scanned with OKEN Scanner

demonstrează că « solitudinea fiecărui poet vrea să rupă sau cel puțin să întrerupă izolarea celorlalți oameni, a tuturor oamenilor ».

Menirea rezervată de Vigorelli poetului este aceea proclamată de Pavese în pledoaria sa pentru necesara întoarcere a omului la om, realizabilă prin cuvînt, care acompaniază sau desferecă solitudini. Fiindcă — scria Pavese — « acesta e obstacolul, e crusta care trebuie ruptă: singurătatea omului—a noastră și a celorlalți ». Și adăuga: « Cuvintele sunt meseria noastră. . . Cuvintele sunt lucruri gingașe, intratabile și vii, dar făcute pentru om și nu omul pentru ele. Simțim cu toții că trăim într-o epocă în care e nevoie să readucem cuvintele la solida și nuda lor puritate din vremea cînd omul le crea pentru a se servi de ele. . . Datoria noastră e grea dar vie. E chiar singura care are un sens și o speranță. Cei care așteaptă cuvintele noastre sunt oameni, bieți oameni ca și noi atunci cînd uităm că viața înseamnă comuniune. Ne vor asculta cu asprime și cu încredere, gata să încorporeze cuvintele pe care le vom spune. A-i dezamăgi ar însemna să-i trădăm ».

Crezînd mai mult în recitire decît în prima lectură, Vigorelli e convins că « vocea unui poet ar trebui să fie mai mult ascultată decît citită » și îndemnă poetul « să-și ducă vocea în public », la intruniri de poezie, modalitate a unei mai mari audiențe și a unei comunicări directe « între noi și poezie », pentru « un consens între poet și ascultător ». Și remarcînd tradiția întrunirilor de poezie din unele țări, îndeosebi socialiste, evocă emoția încercată la un festival de poezie, într-un stadion moscovit unde se adunaseră 60.000 de ascultători, cînd la o ezitare a memoriei lui Voznesenski, un cor de voci scandă versul care întîrzia.

Vigorelli știe că asemenea vieții poeților, viața *Poeziei* nu e ușoară, că *Poezia* nu e chemată « să înlesnească viața nimănui » ci să împartă « un cuvînt adevărat », recompensă care trebuie meritată și nu ofrandă.

« Instrument la îndemîna tuturor pentru a face să circule poezia », Almanahul este deschis de mari voci postume, cu texte cu totul inedite sau inedite în limba italiană, cu texte rare, uitate și redescoperite: D'Annunzio, von Hofmannsthal, Govoni, Kassak, Sbarbaro, Ungaretti, Cocteau, Pasternak, Lorca, Mandelștam,Quasimodo, Țvetaeva, Watkins, Tvardovski, Celan. . .

Urmează apoi un mănunchi de poeți italieni, Elio Filippo Accrocca, Piero Bigongiari, Lino Curci, Alfonso Gatto, Romeo Lucchese, Mario Luzi, Marino Moretti, Aldo Palazzeschi, Pier Paolo Pasolini, Leonardo Sinisgalli, Roberto Sanesi și alții, și unul de poeți neitalieni: Rafael Alberti, Bella Ahmadulina, Miguel Angel Asturias, Ingeborg Bachmann, José Bergamin, Heinrich Böll, André Pieyre de Mandiargues, Blas de Otero, Bueno de Rivera, Pierre Emmanuel, Egito Gonçaolves, Vladimir Holan, Drago Ivanisevič, Fayad Jamis, Miroslav Krelza, Murilo Mendes, Pablo Neruda, Octavio Paz, Saint-John Perse, Roberto Fernandez Retamar, Vasilis Vasilikos, Cintio Vitier, Andrei Voznesenski. . . .

Cum prin intermediul poeziei « o națiune intră în altă națiune cu greutatea civilizației proprii » (S.Quasimodo, Poesia italiana del dopoguerra, Milano, 1958), în discursul poetului adresîndu-se lumii întregi, bucuria noastră e amplificată de întîlnirea în acest volum, alături de atîtea nume ale poeziei universale, a unor nume românești care, împreună cu altele, au făcut de mult ca România să nu mai fie o provincie neștiută a marii poezii, ilustrînd-o în conștiința epocii prin mesajele lor: Ion Alexandru, Geo Bogza, Ștefan Augustin Doinaș, Eugen Jebeleanu, Gellu Naum, Marin Sorescu, Dragoș Vrânceanu.

Vocile românești se încadrează cu accentele specifice în ansamblu, își au locul lor în acest coral quasi-universal, dispunîndu-se eufonic, de atîtea ori în vibrații înalte. Demnitatea enunțului românesc în vestmînt italian, merită îndemnul altor transpuneri ale liricii noastre contemporane, capabile să verse în muzica lumii simetrii desăvîrșite.

Scanned with OKEN Scanner

Cerebralitatea acută a lui Ştefan Augustin Doinaş se articulează în construcţii care « funcţionează » impecabil, cum ar fi spus Pound, ocrotind sub cristalul ei idei generoase exprimate într-un limbaj supus cu măestrie de orfevru, într-un efort de autodepăşire constant întreprins pentru a servi printr-un aparat liric din ce în ce mai complex, mereu mai înaltele exigenţe ale poetului şi ale poeziei.

Fantazia poetului închipuie necuprinse zboruri, în parabola lumii ca ou al « unei cumplite zburătoare » din clonţul căreia cad « silabe de luceferi », a cărei privire naşte « abisuri » : pasăre inexistentă, dar de gîtul căreia poetul se agaţă « cu mîinile-amîndouă », în poezia *Fra me e mio cugino* (Între mine şi vărul meu, versiune Roberto Sanesi). Departe de a fi un *laudator temporis acti*, poetul — alergător cu inimă tînără, primeşte şi transmite mesaje în succesiunea omenirii, făurind pulbere şi adevăr şi mîngîind zorii « în lacrima incunabulelor » ca în poezia *La staffeta (Stafeta*, versiune Florian Potra şi Roberto Sanesi).

Este adevărat că într-o lume în care spaţiul a devenit de atîtea ori ostil omului, speranţa nu se mai leagănă în lanuri nesfîrşite la ţărmul certitudinii. Dar poetul-*coreg* seamănă tocmai grăunţele rare din care va înflori o nouă privelişte.

Această speranţă e declarată de Doinaş, se ascunde încă, în omenia ultragiată a lui Eugen Jebeleanu, în îndurerarea vocii sale, stăruie în înţelepciunea omului împăcat de zările Carpaţilor ca în poezia *Ciclo (Ciclu*, versiune Giancarlo Vigorelli), a lui Gellu Naum, îşi numără căderile, dar se înalţă din nou şi protestează împotriva excesele ca în cele trei poezii ale lui Marin Sorescu, *Superstiţie*, *Muntele* şi *Gest*, grupate de traducătorul lor, Marco Cugno[1], sub titlul *Terzetto*, îndepărtează brontozaurul în exorcismele lui Geo Bogza *(Esorcismo per un Brontosauro*, traducere de Giancarlo Vigorelli), te întîmpină calmă în lumina benignă a poemelor lui Dragoş Vrânceanu.

În parabola civică *I bambini del secolo* (Copiii veacului), Jebeleanu condamnă iraţionalitatea omului-ucigaş al propriei lumini, conştient că nu mai are importanţă dacă « pieptul ciuruit de proiectile », se transformă, « mîngîiat de lună », « într-un fagure de miere » sau dacă va fi străpuns de « încă un proiectil ».

Dragoş Vrânceanu e prezent în volum cu *Gli spiriti della transmigrazione* (traducere Vigorelli) în care pantomima mundană cere platoşă iar « mîna oarbă » nu mai poate culege florile căutate, nu mai poate mîngîia ape limpezi : omul răspunde pentru mutilarea naturii devenind ostatec.

Volumul se încheie cu note bio-bibliografice, cu un indice de poeţi şi un indice de pictori. Fiindcă, aleşi de Guido Ballo, artişti ca Max Ernst, Manzú, Fontana, Chagall, Aligi Sassu, Dino Buzzati, Calder, Mirò, Bruno Cassinari şi Magritte, participă cu desene la prezenţa poeţilor.

Giancarlo Vigorelli şi editorul Borletti îşi urează să repete în fiecare an această întîlnire cu *Poezia*, a cărei iniţiativă a avut-o încă din 1971 Guido Ballo, tipărind la aceeaşi casă de editură *L'Almanacco dei poeti*.

Şi în antologia 1971 poezia românească era ilustrată prin trei poeţi : Ştefan Augustin Doinaş, prezent cu *Quello che parla al mio posto* (Cel care vorbeşte-n locul meu) — profesie de credinţă în preţul cuvîntului ca vehicol care transportă încărcătură nobilă, supunînd lucrurile mundane unui tipar supraceresc, locuinţă « halucinată » în care poetul aşteaptă « un oaspete divin » — şi *Struttura (Structură)*, expresie a aceleiaşi aspiraţii către poezie ca pisc, în care păpădia, sferă dizolvabilă la cea mai mică suflare, reprezintă totemul recunoscut de tribul poeţilor ca semn

[1] Marco Gugno este şi autorul versurilor italiene apărute în ediţia bilingvă apărută la noi anul trecut.

Scanned with OKEN Scanner

al speranței ; Eugen Jebeleanu cu un energic protest împotriva opacității lumii, a omniprezenței atotpînditoare a morții, a exploziei furunculelor de bombe « pe spinarea colosului acesta de pămînt și flori », a primejdiei în care se află bătrîna « carne a cerului ». Pămîntul continuă să se învîrtească, sufletul martirizat al poetului pare să cedeze în această lume în care salvele de tunuri spun bună dimineața; el are nevoie de pace. Dar gîndul la «copii și bătrîni» nu-l părăsește pe poet. Așa cum în cealaltă poezie, *Senza* (Fără), unica absență de nesuplinit îl ține într-o așteptare permanentă. Inima poetului e o hartă a durerii.

În cele două poezii ale sale, *La nave di carta scritta* și *Il mandorlo fiorito per la seconda volta* — versiuni de Piero Bigongiari, Dragoș Vrânceanu contemplă neînspăimîntat jocul străvechi al omului cu Styxul sau încearcă să ghicească în argintul toamnei — o dată cu migdalul înflorit a doua oară — primăvara.

Dacă amintim că dintre poeții români prezentați în antologie, Ștefan Augustin Doinaș, Eugen Jebeleanu și Dragoș Vrânceanu sînt și tălmăcitori fervenți ai marii poezii universale, la rîndul lor interpretați în limba italiană — ultimii doi de Roberto Sanesi cu volumele antologice, *La porta dei leoni*, 1970 respectiv *Tachicardia di Atlante*, 1972 — rezultă că în circulația valorilor speranței, poeții acestui pămînt, sunt la datorie.

De altfel, așa cum le spunea Salvatore Quasimodo poeților italieni și sovietici adunați la Roma la o întîlnire de poezie, acum cincisprezece ani, « orice poet rămîne a postul lui, în timpul lui, clar sau obscur ; nici o silabă nu piere din ființa lui scrisă. »

RODICA-CIOCAN IVĂNESCU

Noi traduceri din ZAHARIA STANCU, BLAGA și REBREANU în limba polonă

Către sfîrșitul anul 1972, s-au înregistrat mai multe apariții beletristice românești în editurile poloneze, precum și-n paginile revistelor varșoviene cu profil de actualitate literară. Prima atare apariție a fost aceea a romanului *Ce mult te-am iubit*, de Zaharia Stancu, în traducerea eminentei scriitoare și tălmăcitoare Danuta Bieńkowska *(Jak bardzo cie kochalem*, ed. Czytelnik*)*. Cartea a cunoscut un succes considerabil, al cărui ecou se regăsește în substanțiala recenzie publicată de Ewa Karuzelska în periodicul de largă răspîndire, *Nowe Ksiazki (Cărți noi*, nr. 19, 1972 p. 14—15*)*. Desprindem cîteva pasaje din analiza pătrunzătoare datorată recenzentei poloneze — pasaje ce vădesc înțelegerea efectivă a valorilor acestui roman : « E o

Scanned with OKEN Scanner

carte neobișnuită, plină de frumusețI în narațiunea ei sobră, lirică, în austeritatea și simplitatea ei. O carte a sentimentelor profunde, a sensibilității autentice, a înțelepciunii, a meditării asupra destinului uman, a mizeriei și nimicniciei umane. O carte despre moarte și totodată despre splendoarea vieții depline, elementare. . .» Iar mai departe: « Cartea lui Zaharia Stancu nu e numai romanul iubirii filiale, ci constituie o metaforă filozofică despre viața și soarta omenească ». Și în concluzie: « Romanul scriitorului român, cu toată aparenta simplitate a stilului și a structurii, nu e o carte ușoară, el cere din partea cititorului multă sensibilitate și experiență a lecturii literare. E o încercare de-a descoperi sensul vieții — prin moarte ».

La rîndul său periodicul *Literatura na Świecie* (Literatura în lume) aduce noi materiale românești, în tălmăciri datorate celor mai autorizați cunoscători polonezi ai limbii și literaturii noastre. Îndeosebi nr. 9/1972 al acestei reviste, consacrat mai ales creației beletristice contemporane din limbile romanice (Spania, Peru, etc.) e bogat în fragmente reprezentative pentru literatura noastră clasică — Blaga, Rebreanu — cît și foarte recentă, textele fiind însoțite, după cum e uzajul revistei, de succinte și edificatoare notițe despre autorii traduși. Și în cazul de față se cere a fi menționată în primul rînd Danuta Bienkowska: ea semnează tălmăcirea polonă a unui capitol din *Ion*. (La ora actuală, romanul lui Rebreanu a și apărut la Varșovia, în editura PAX). Versuri de Lucian Blaga și proză de Petru Popescu sînt traduse în polonă de către Zbigniew Szuperski, iar Stanislaw Bik transpune cu mult umor dialogul groparilor din *Cine sapă groapă altuia*, de Ion Băieșu. Cercetătorilor de literatură românească din veacul trecut le semnalăm în același număr, paginile Hannei Olendzka despre *Filelenismul în Polonia* (p. 187—188). Aflăm de-aici nu numai interesante detalii despre vremea Eteriei de pildă, nota semi-românească privitoare la logodnica poloneză a lui Ipsilante) dar și despre Józef Dunin — Borkowski, căutător zelos al folclorului sud-est european în același timp cu Alecsandri, pe care l-a cunoscut și prețuit, ca și — probabil — pe Eliade Rădulescu.

Nu putem trece cu vederea alte materiale de interes cert pe planul contactelor literare între popoare pe calea traducerilor, a studiilor și articolelor de amplă și variată informație. Actualul redactor responsabil al *Literaturii în lume*, Waclaw Sadkowski, semnează în numerele 7 și 10 glosse pertinente referitoare la literatura și publicistica britanică. În numărul 8/1972 (p. 181—185) profesorul Zygmunt Stoberski în articolul intitulat *Traducere și terminologie*, ridică anumite probleme teoretice din domeniul lingvisticii și mai cu seamă al semanticii, subliniind pe acelea care s-ar cere discutate la apropiatul Congres al PEN Clubului (mai 1973). În aceeași ordine de idei, trebuie aduse în centrul atenței teoreticienilor traducerii literare problemele majore ale « șantierului de creație » așa cum încearcă să le rezolve pe baza unor îndelungi experimente scriitori traducători încercați cum sînt Viaceslav Ivanov (*Traducerea și lingvistul*, nr. 8, p. 151 și urm.) și Vladimir Ogniev (*E posibilă traducerea poeziei*, nr. 10, p. 169 și urm.) sau Andrzej Wasilewski ((ib,. p. 3—5) care vorbește și din punctul de vedere al

Scanned with OKEN Scanner

politicii editoriale, întrucît e directorul editurii PIW din Varşovia. Menţionăm aici că numărul 10 al *Literaturii în lume* e consacrat lui Jorge Luis Borges, prezentînd atît traduceri din creaţia poetului — printre altele ampla sa *Schiţă biografică* — cît şi materiale documentare în legătură cu opera şi personalitatea marelui scriitor argentinian. Ni s-au părut întru totul exemplare tălmăcirile Zofiei Clondzynska, precum şi eseul *Simbolurile şi adevărurile unui erudit*, în care Krzystof Wolicki defineşte esenţa intimă a subtilei şi savantei creaţii borgiene. Sînt elemente de cultură universală în pagini care onorează revista *Literatura na Świecie* conferindu-i netăgăduită ţinută ştiinţifică.

«Rinascita» despre culegerea de scrisori a lui ION POPESCU-PUŢURI

În rubrica *Semnalări* a săptămînalului *Rinascita* (nr. 50, din 22 decembrie 1972), Fernando Etnasi întîmpină apariţia în italiană — Milano, *Edizioni del Calendario*, 1972 — a unei culegeri de scrisori, expediate de militantul comunist Ion Popescu-Puţuri din lagărul de concentrare în care fusese internat, a căror semnificaţie este aceea a unor mesaje menite să păstreze vie flacăra rezistenţei anti-fasciste în România şi a luptei revoluţionare împotriva unui regim de opresiune.

Valoarea acestor *Lettere censurate* o constituie mărturia « de profundă omenie, rigoare morală şi credinţă în marile idealuri de eliberare umană ale comunismului », idealuri pe care autorul lor « le-a servit şi le serveşte şi acum »

Scanned with OKEN Scanner

PREZENTAREA TEHNICĂ
I. BROD

Secolul 20

REDACŢIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAŢIA: ŞOSEAUA KISELEFF, 10 — TEL. 18.33.99
BUCUREŞTI

Lei 10

43 804

Scanned with OKEN Scanner